

RAPORT O STANIE ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO

Wrocław, sierpień 2010 r.

**RAPORT O STANIE
ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO
WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO**

Wrocław, sierpień 2010

ZESPÓŁ AUTORSKI

Janusz Korzeń - koordynacja prac
Agnieszka Wałęga – koordynacja prac, system osadniczy
Jan Błachowski - zasoby przyrodnicze, przemysł i eksploatacja surowców
Ewa Markowicz-Judycka - zasoby przyrodnicze, rolnictwo i gospodarka leśna
Dariusz Zięba - zasoby przyrodnicze i systemy ochrony środowiska przyrodniczego
Marzenna Halicka-Borucka - zasoby dziedzictwa kulturowego i systemy ochrony środowiska kulturowego
Agata Matjczak-Budnicka - struktura funkcjonalno-przestrzenna, bezpieczeństwo, obronność i tereny zamknięte
Magdalena Belof - wrocławski obszar metropolitalny
Marta Kukuła - wrocławski obszar metropolitalny
Maciej Zathej - systemy komunikacyjne
Rajmund Nowicki - komunikacja drogowa
Katarzyna Mańkowska-Bigus - komunikacja drogowa
Marcin Drzymała - komunikacja kolejowa
Robert Banasiak - lotnictwo
Elżbieta Strzelczyk - systemy infrastruktury technicznej i energetyka
Magdalena Pormańczuk - gospodarka wodno-ściekowa i odpadowa
Kamila Lesiw-Głowacka - ochrona przeciwpowodziowa
Aleksandra Sieradzka-Stasiak - żegluga śródlądowa i ochrona przeciwpowodziowa
Marta Oleszczuk - zasoby demograficzne i rynek pracy
Małgorzata Mongiało – mieszkalnictwo, usługi ponadlokalne
Anna Dudziuk-Dudzik - działalność gospodarcza i przemysł, postępy w planowaniu przestrzennym
Marzena Pasak - turystyka i lecznictwo uzdrowiskowe
Aldona Kożan – ponadlokalne inwestycje celu publicznego

SPIS TREŚCI

ZESPÓŁ AUTORSKI	4
SPIS TREŚCI	5
WSTĘP	9
1. SFERA PRZYRODNICZA	10
1.1. ZASOBY PRZYRODNICZE I SYSTEMY ICH OCHRONY	10
1.1.1. Położenie i podział fizyczno - geograficzny	10
1.1.2. Budowa geologiczna i rzeźba terenu	10
1.1.3. Krajobrazy naturalne	10
1.1.4. Klimat	12
1.1.5. Wody podziemne i powierzchniowe	13
1.1.6. Surowce mineralne	17
1.1.7. Jakość powietrza atmosferycznego	22
1.1.8. Gleby	22
1.1.9. Lasy	23
1.1.10. Świat roślinny i zwierzęcy	25
1.1.11. Obszary zdegradowane i zdewastowane. Hałas	27
1.1.12. Regionalny system obszarów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, korytarze ekologiczne	27
1.2. TENDENCJE ZMIAN W SFERZE PRZYRODNICZEJ	28
2. SFERA KULTUROWO-OSADNICZA	29
2.1. ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I SYSTEMY ICH OCHRONY	29
2.1.1. Zarys historii Dolnego Śląska	29
2.1.2. informacje statystyczne o zasobach	29
2.1.3. Zabytki archeologiczne	30
2.1.4. Miejskie i wiejskie zespoły zabytkowe	31
2.1.5. Architektura sakralna	31
2.1.6. Zespoły rezydencjonalne	32
2.1.7. Architektura obronna, zabytki przemysłu i techniki	32
2.1.8. Historyczne drogi i szlaki kulturowe oraz miejsca pamięci	33
2.1.9. Dobra kultury współczesnej	34
2.1.10. Programy i procesy rewitalizacji	34
2.1.11. Regionalny system ochrony dziedzictwa kulturowego	34
2.2. TENDENCJE ZMIAN W SFERZE KULTUROWEJ	34
2.3. UŻYTKOWANIE TERENU I STRUKTURA FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNA	35
2.3.1. Struktura użytkowania gruntów	35
2.3.2. Struktura funkcjonalno - przestrzenna	36
2.4. SYSTEM OSADNICZY	36
2.4.1. Charakterystyka miast	36
2.4.2. Osadnictwo na terenach wiejskich	39
2.5. WROCŁAWSKI OBSZAR METROPOLITALNY	41
2.5.1. Rola Wrocławia w rozwoju regionu	41
2.5.2. Koncepcje delimitacji granic obszaru metropolitalnego	41
2.5.3. Analiza wybranych wskaźników potencjału demograficznego oraz aktywność ekonomicznej	41
2.5.4. Analiza wybranych uwarunkowań przestrzennych	45
3. SFERA TECHNICZNA	48
3.1. SYSTEMY TRANSPORTU	48
3.1.1. Powiązania komunikacyjne ośrodków osadniczych	48
3.1.2. Drogi krajowe	49
3.1.3. Drogi wojewódzkie	50
3.1.4. Drogi powiatowe i gminne	50

3.1.5.	<i>Koleje pierwszorzędne i regionalne</i>	50
3.1.6.	<i>Drogi wodne</i>	52
3.1.7.	<i>Lotniska</i>	54
3.2.	TENDENCJE ZMIAN W ROZWOJU SYSTEMÓW TRANSPORTU	54
3.3.	SYSTEMY INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ	54
3.3.1.	<i>Zaopatrzenie w wodę</i>	54
3.3.2.	<i>Oczyszczanie i odprowadzanie ścieków</i>	55
3.3.3.	<i>Gospodarka odpadami</i>	56
3.3.4.	<i>Zaopatrzenie w gaz</i>	57
3.3.5.	<i>Przesyłanie paliw płynnych</i>	59
3.3.6.	<i>Zaopatrzenie w ciepło</i>	59
3.3.7.	<i>Elektroenergetyka</i>	59
3.3.8.	<i>Energie odnawialne</i>	61
3.3.9.	<i>Telekomunikacja</i>	61
3.4.	OCHRONA PRZECIWPOWODZIOWA	61
3.4.1.	<i>Charakterystyka dorzeczy i układu hydrograficznego</i>	61
3.4.2.	<i>Obszary o szczególnym zagrożeniu powodziowym</i>	62
3.4.3.	<i>System ochrony przeciwpowodziowej</i>	62
3.4.4.	<i>System kontroli i wczesnego ostrzegania przed powodzią</i>	65
3.5.	OBRONNOŚĆ, BEZPIECZEŃSTWO I TERENY ZAMKNIĘTE	65
3.5.1.	<i>System obronności</i>	65
3.5.2.	<i>Organizacja systemu bezpieczeństwa</i>	65
3.5.3.	<i>Tereny zamknięte i ich strefy ochronne</i>	66
3.5.4.	<i>Potencjalne zagrożenia</i>	66
3.6.	TENDENCJE ZMIAN W ROZWOJU SYSTEMÓW INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ ORAZ OCHRONIE PRZECIWPOWODZIOWEJ I BEZPIECZEŃSTWIE	68
4.	SFERA SPOŁECZNA	69
4.1.	ZASOBY DEMOGRAFICZNE	69
4.1.1.	<i>Potencjał demograficzny i dynamika jego zmian</i>	69
4.1.2.	<i>Charakterystyka wybranych elementów demograficznych</i>	70
4.2.	RYNEK PRACY	73
4.2.1.	<i>Zasoby i potencjał rynku pracy</i>	73
4.2.2.	<i>Bezrobocie</i>	74
4.3.	Mieszkalnictwo i usługi podstawowe	76
4.3.1.	<i>Zasoby i warunki mieszkaniowe</i>	76
4.3.2.	<i>stan zasobów i aktywność budowlana</i>	77
4.4.	USŁUGI PONADLOKALNE	78
4.4.1.	<i>Ochrona zdrowia</i>	78
4.4.2.	<i>Szkolnictwo wyższe</i>	79
4.4.3.	<i>Kultura</i>	80
4.4.4.	<i>Sport i rekreacja</i>	80
4.4.5.	<i>Infrastruktura konferencyjna i targowa</i>	80
4.5.	TENDENCJE ZMIAN W SFERZE SPOŁECZNEJ	80
5.	SFERA GOSPODARCZA	82
5.1.	SYNTETYCZNA CHARAKTERYSTYKA GOSPODARKI	82
5.1.1.	<i>Podmioty gospodarki narodowej</i>	82
5.1.2.	<i>Najwięksi przedsiębiorcy Dolnego Śląska</i>	83
5.1.3.	<i>Udział regionu w wytwarzaniu produktu krajowego brutto i produkcja sprzedana przemysłu</i>	84
5.1.4.	<i>Atrakcyjność inwestycyjna</i>	84
5.2.	STREFY I OBSZARY KONCENTRACJI DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ	85
5.2.1.	<i>Koncentracje obszarów aktywności gospodarczej</i>	85
5.2.2.	<i>Obiekty przedsiębiorczości i innowacji oraz klastry</i>	85
5.2.3.	<i>Przemysłowe ośrodki wzrostu i rozwoju gospodarczego</i>	87
5.2.4.	<i>Specjalne Strefy Ekonomiczne</i>	87
5.3.	PRZEMYSŁ I GÓRNICTWO	88
5.3.1.	<i>Struktura przestrzenna i branżowa przemysłu</i>	88
5.3.2.	<i>Eksport</i>	90
5.3.3.	<i>Górnictwo</i>	90
5.4.	ROLNICTWO I GOSPODARKA LEŚNA	93

5.4.1.	<i>Rolnicza przestrzeń produkcyjna</i>	93
5.4.2.	<i>Produkcja roślinna i zwierzęca</i>	95
5.4.3.	<i>Gospodarka leśna</i>	97
5.5.	TURYSTYKA I LECZNICTWO UZDROWISKOWE	98
5.5.1.	<i>Waloryzacja środowiska dla turystyki, jej formy i główne obszary koncentracji</i>	98
5.5.2.	<i>Ruch turystyczny</i>	101
5.5.3.	<i>Baza noclegowa i infrastruktura turystyczna</i>	101
5.5.4.	<i>Lecznictwo uzdrowiskowe</i>	103
5.6.	TENDENCJE ROZWOJU SFERY GOSPODARZEJ	104
6.	POSTĘPY W PLANOWANIU PRZESTRZENNYM	106
6.1.	<i>OPRACOWANIA REGIONALNE</i>	106
6.2.	<i>POSTĘPY W OPRACOWANIACH MIEJSCOWYCH PLANÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO</i>	107
6.3.	<i>TENDENCJE W PLANOWANIU PRZESTRZENNYM</i>	109
7.	PROBLEMY I OBSZARY PROBLEMOWE W WOJEWÓDZTWIE	110
7.1.	GŁÓWNE PROBLEMY ROZWOJU PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA	110
7.1.1.	<i>Główne problemy rozwoju przestrzennego województwa w sferze przyrodniczo-kulturowej</i>	110
7.1.2.	<i>Główne problemy rozwoju przestrzennego w sferze osadniczej</i>	111
7.1.3.	<i>Główne problemy rozwoju przestrzennego w sferze technicznej związane z transportem i systemami infrastruktury technicznej</i>	111
7.2.	CHARAKTERYSTYKA GŁÓWNYCH OBSZARÓW PROBLEMOWYCH	111
8.	OCENA REALIZACJI PONADLOKALNYCH INWESTYCJI CELU PUBLICZNEGO	114
8.1.	<i>USTALENIA OBOWIĄZUJĄCEGO PLANU ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO DLA PONADLOKALNYCH INWESTYCJI CELU PUBLICZNEGO</i>	114
8.2.	<i>REALIZACJA ZADAŃ INWESTYCYJNYCH W OKRESIE PROGRAMOWANIA 2004 - 2006</i>	115
8.3.	<i>REALIZACJA ZADAŃ INWESTYCYJNYCH W OKRESIE PROGRAMOWANIA NA LATA 2007 - 2013</i>	115
8.3.1.	<i>Realizacja inwestycji o znaczeniu ponadlokalnym dla osadnictwa</i>	115
8.3.2.	<i>Inwestycje o znaczeniu ponadlokalnym dla komunikacji drogowej</i>	115
8.3.3.	<i>Inwestycje o znaczeniu ponadlokalnym dla systemów infrastruktury technicznej</i>	116
8.3.4.	<i>Inwestycje dla ochrony przeciwpowodziowej i poprawy bezpieczeństwa</i>	116
8.3.5.	<i>Przygotowanie i wykonanie przedsięwzięć euro 2012</i>	116
8.3.6.	<i>Regionalny program operacyjny dla województwa dolnośląskiego na lata 2007-2013</i>	116
8.3.7.	<i>Wieloletni program inwestycyjny dla województwa dolnośląskiego na lata 2007-2013</i>	116

WSTĘP

1. Podstawą opracowania Raportu o stanie zagospodarowania przestrzennego województwa jest art. 45 ustawy z dnia 27 marca 2003r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 80, poz. 717 z późn. zm.), zgodnie z którym Zarząd Województwa co najmniej raz w czasie kadencji Sejmiku dokonuje przeglądu zmian w zagospodarowaniu przestrzennym, opracowuje raport o jego stanie oraz sporządza ocenę realizacji ponadlokalnych inwestycji celu publicznego. Wyniki tego przeglądu oraz raport jest przedstawiany Sejmikowi Województwa.

2. Pierwsze opracowanie tego typu dla województwa dolnośląskiego wykonane zostało w czasie trwania II. kadencji Sejmiku Województwa, obejmującej lata 2002-2006. Pod koniec tej kadencji została opracowana okresowa ocena Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa i przyjęta Uchwałą Nr 744/II/06 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 13 czerwca 2006 r. W ocenie tej wykazano, że konieczne jest opracowanie zmiany ww. Planu, co wynika m.in. ze zmiany przepisów dotyczących planowania i zagospodarowania przestrzennego, a także z konsekwencji przystąpienia Polski do Unii Europejskiej i wprowadzenia nowych instrumentów realizacji polityki samorządu województwa. W tym czasie opracowana została również nowa Strategia Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 r., przyjęta Uchwałą Nr XLVIII/649/2005 Sejmiku Województwa z dnia 30 listopada 2005 r.), z której ustaleniami powinien być zgodny Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa.

3. Wyniki okresowej oceny z 13 czerwca 2006 r. stały się podstawą do podjęcia Uchwały Nr LVIII/889/2006 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 21 września 2006 r. w sprawie przystąpienia do sporządzenia zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Dolnośląskiego. Projekt tego dokumentu został opracowany w połowie br. i jest obecnie uzgadniany i opiniowany oraz przygotowywany do uchwalenia na początku nowej kadencji Sejmiku. W ramach tych prac wykonano w ub. r. Diagnozę stanu zagospodarowania przestrzennego województwa, która po zaktualizowaniu szeregu danych stała się podstawą do sporządzenia niniejszego Raportu. Opracowanie

to zostało pozytywnie zaopiniowane w dn. 23 czerwca 2003 r. przez Wojewódzką Komisję Urbanistyczno – Architektoniczną.

4. Zasadniczą część opracowania stanowi przedstawienie stanu zagospodarowania przestrzennego i przeglądu zmian w tym zakresie. Opracowano go w podziale na sfery: przyrodniczą, kulturowo-osadniczą, techniczną, społeczną i gospodarczą, zgodnie z podziałem przyjętym w projekcie zmiany Planu Zagospodarowania Przestrzennego Województwa. Stan zagospodarowania przestrzennego województwa przedstawiono przy wykorzystaniu dostępnych danych statystycznych z Banku Danych Regionalnych GUS z końca 2008 r. oraz niektórych danych z końca 2009 r., pozyskanych dodatkowo przez autorów opracowania. W jego charakterystyce wskazane zostały najistotniejsze zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym regionu, jakie zaszły w latach 1998 – 2008 oraz 2002-2008, czyli po upływie 10 lat od utworzenia województwa dolnośląskiego i 6 lat od uchwalenia I edycji Planu Województwa.

5. Raport obejmuje także podsumowanie przeglądu zmian w zagospodarowaniu przestrzennym regionu i wskazuje najważniejsze ich tendencje oraz wyodrębnia obszary problemowe. Dokonana została w nim także syntetyczna ocena realizacji ponadlokalnych inwestycji celu publicznego na podstawie przeglądu dokumentów, w których je wskazano, przyjętych przez Sejm, Radę Ministrów lub właściwych ministrów oraz Sejmik Województwa Dolnośląskiego.

6. Raport o stanie zagospodarowania przestrzennego województwa stanowi element budowanego, stałego monitoringu zagospodarowania przestrzennego województwa w Wojewódzkim Biurze Urbanistycznym. Opracowanie ma charakter otwarty, umożliwiając w corocznych edycjach wprowadzanie nowych danych i ich zestawów w zależności od potrzeb i zmian sytuacji w rozwoju przestrzennym województwa. Obejmuje się w nim szerszą problematykę niż tylko zagadnienia związane z zagospodarowaniem przestrzennym, w tym charakterystykę sytuacji społecznej i gospodarczej oraz tendencje zmian w tych sferach.

1. SFERA PRZYRODNICZA

1.1. ZASOBY PRZYRODNICZE I SYSTEMY ICH OCHRONY

TREŚĆ: Położenie i podział fizyczno-geograficzny - Budowa geologiczna i rzeźba terenu - Krajobrazy naturalne - Klimat - Jakość powietrza atmosferycznego i hałas - Wody podziemne - Wody powierzchniowe - Surowce mineralne - Gleby - Lasy - Świat roślinny i zwierzęcy - Obszary zdegradowane i zdewastowane - Regionalny system obszarów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu, korytarze ekologiczne

1.1.1. POŁOŻENIE I PODZIAŁ FIZYCZNO - GEOGRAFICZNY

1. Województwo dolnośląskie położone jest w południowo-zachodniej części Polski i stanowi zachodnią część historycznej krainy Śląska. Południowa i zachodnia granica województwa to równocześnie granica państwa z Republiką Federalną Niemiec i z Republiką Czeską. Od strony północno-zachodniej województwo dolnośląskie graniczy z województwem lubuskim, od północno-wschodniej z województwem wielkopolskim, a od wschodu z województwem opolskim. Długość granic województwa wynosi łącznie 1 163 km (z Republiką Federalną Niemiec – 80 km, z Republiką Czeską – 434 km, z województwem lubuskim – 227 km, z województwem wielkopolskim – 224 km i z województwem opolskim – 198 km). Województwo zajmuje obszar 19 946,8 km², co stanowi 6,4% powierzchni kraju i daje 7 miejsce wśród 16 województw.

2. Pod względem fizyczno-geograficznym województwo znajduje się w obszarze Europy Zachodniej i dwóch prowincji: Masywu Czeskiego (reprezentowanego przez podprowincję Sudety z Przedgórzem Sudeckim) oraz Niziu Środkowoeuropejskiego (z dwiema podprowincjami – Niziną Sasko – Łużycką i Nizinami Środkowopolskimi). W obrębie Sudetów z Przedgórzem wyróżniono makroregiony: Pogórze Zachodniosudeckie, Przedgórze Sudeckie, Sudety Zachodnie, Środkowe i Wschodnie. W obszarze województwa znajduje się część Nizin Sasko – Łużyckich – makroregion Nizina Śląsko – Łużycka. Niziny Środkowopolskie reprezentowane są przez cztery makroregiony: Nizinę Południowowielkopolską, Obniżenie Milicko – Głogowskie, Wał Trzebnicki oraz Nizinę Śląską. (Powyższy podział prezentuje rysunek 1.1-1).

1.1.2. BUDOWA GEOLOGICZNA I RZEŻBA TERENU

1. W granicach województwa wyróżniają się trzy odmienne jednostki geologiczno-strukturalne: Sudety, blok przedsudecki i południowo-wschodnia część monokliny przedsudeckiej. Są one rozdzielone strefami uskokuwymi i rozciągają się od północnego-zachodu na południowy wschód, obniżając się progowo w kierunku północnego-wschodu. Jednostki te charakteryzują się zróżnicowaną i mozaikową budową geologiczną:

1) Sudety, obejmujące swym zasięgiem południowo-zachodnią część regionu, posiadają skomplikowaną budowę – różnorodną i różnowiekową strukturę geologiczną, będącą wynikiem wielokrotnych fałdowań. Główne jednostki to: blok izerski, masyw Karkonoszy, blok Gór Kaczawskich, krystalinik orlicko-bystrzycki, blok Gór Sowich, struktura bardzka, metamorfik kłodzki, masyw kłodzko-złotostocki, masyw Śnieżnika, niecka śródsudecka, niecka północnosudecka i depresja śródsudecka;

2) blok przedsudecki, rozciągający się między północną krawędzią Sudetów a południowym skrajem doliny środkowej Odry, zbudowany z prekambryjskich i paleozoicznych skał krystalicznych, przykrytych pokrywą utworów mezozoicznych i kenozoicznych. Główne jednostki to: masyw Strzegomia-Sobótki, metamorfik strzebiński, masyw Ślęży i masyw Gogołowa-Jordanowa;

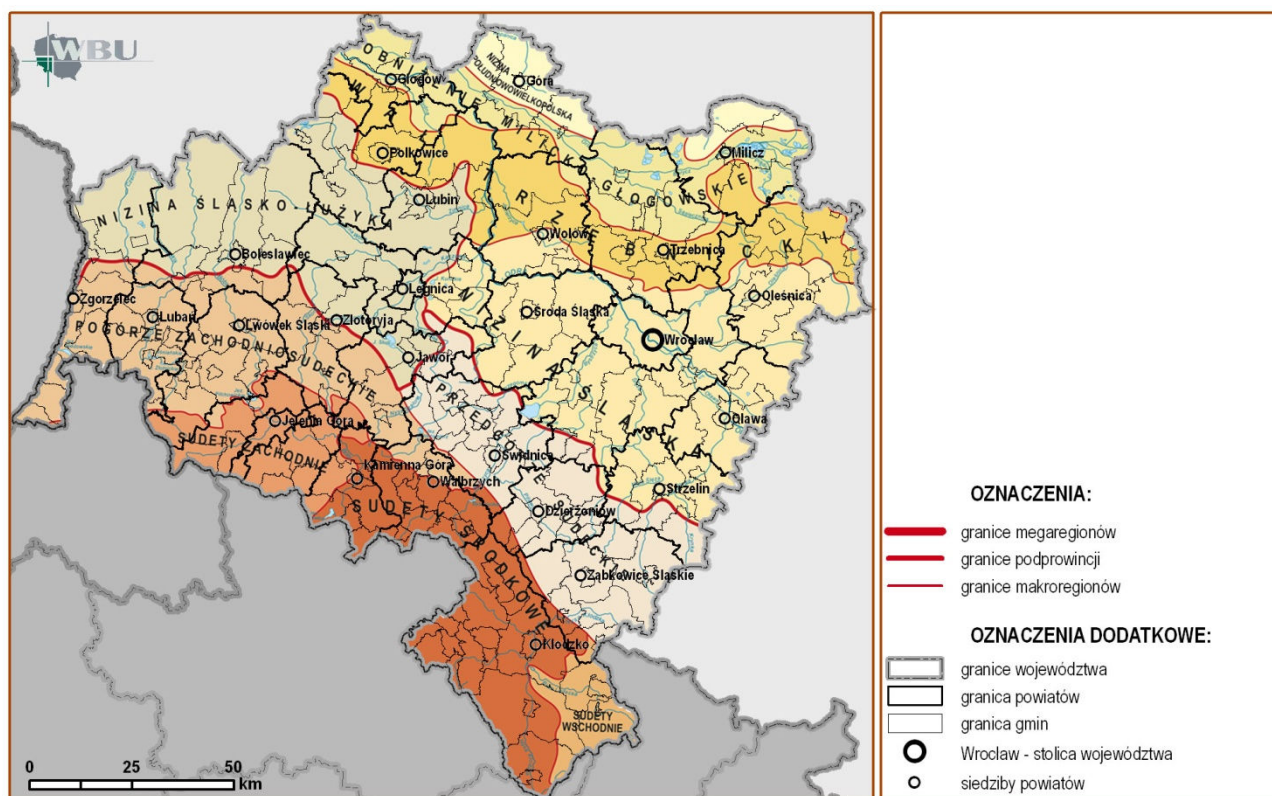
3) monoklina przedsudecka, oddzielona od bloku przedsudeckiego strefą uskokuw środkowej Odry, zbudowana z utworów karbonu, permu i triasu przykrytych warstwami osadów trzeciorzędowych i czwartorzędowych. (Jednostki geologiczno-strukturalne przedstawia rysunek 1.1-2).

2. Główne formy geomorfologiczne regionu wykształciły się w wyniku pionowych ruchów skorupy ziemskiej, zwłaszcza podniesienia Sudetów na linii uskoku sudeckiego i zróżnicowania obszaru Dolnego Śląska na część górską i niżową. Ostateczny wygląd rzeźby terenu jest wynikiem wkroczenia lądolodów oraz procesów denudacji, erozji i akumulacji. Wykształcenie dolin w obrębie Sudetów i na ich przedpolu spowodowała erozja rzeczna, co wiązało się z zanikiem lądolodów i zlodowacenia Odry, której dolina przecina obszar województwa w kierunku z południowego wschodu na północny zachód. Kilkakrotne wkroczenie lądolodów zmieniło układ sieci rzecznej i powodowało akumulację osadów, której elementami są m.in. moreny denne płaskie, czołowe, rzadziej faliste. Rzeźba polodowcowa została silnie zmieniona przez późniejsze procesy erozyjne i obecnie jest mało widoczna, a ślady zlodowaceń górskich w Sudetach zachowały się jedynie w Karkonoszach. (Szkie geologiczny utworów powierzchniowych przedstawia rysunek 1.1-3).

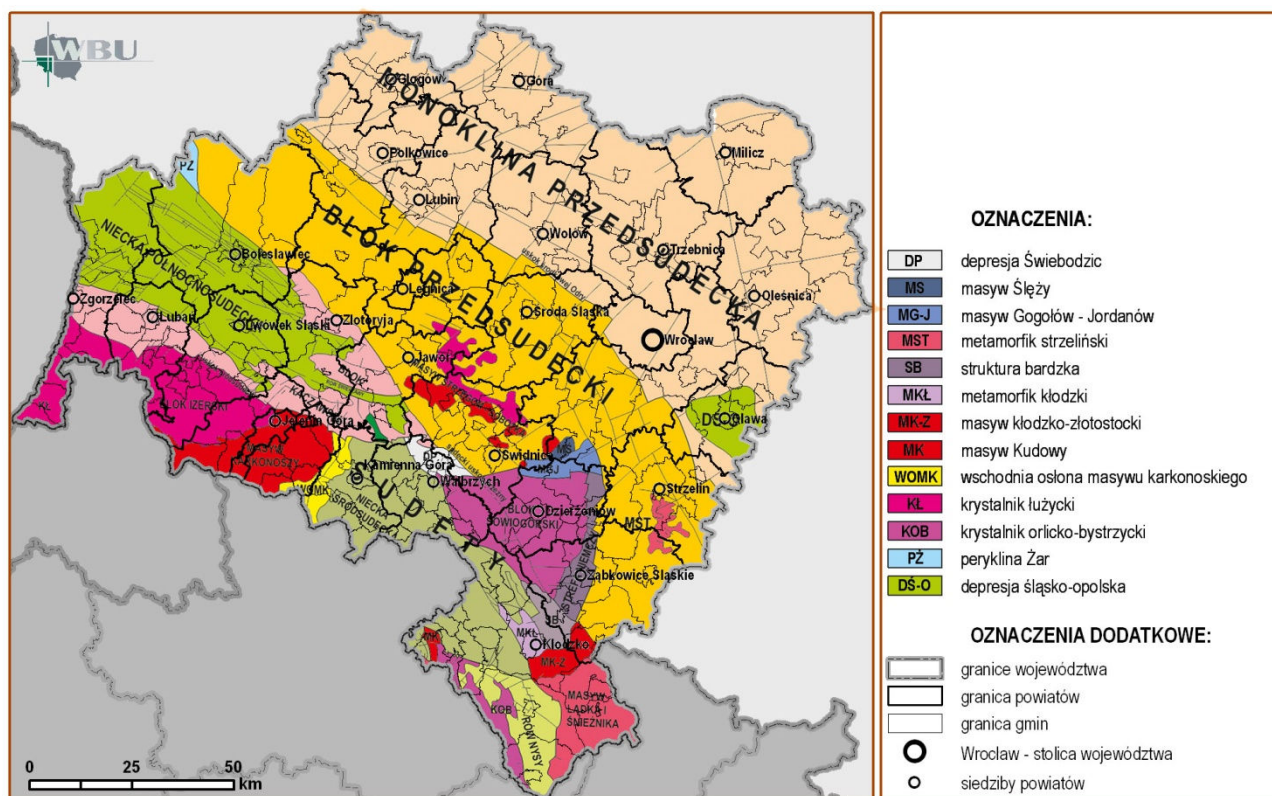
1.1.3. KRAJOBRAZY NATURALNE

1. Najważniejsze czynniki, które zadecydowały o głównych rysach krajobrazu województwa to ruchy pionowe skorupy ziemskiej oraz procesy związane z kilkakrotnym napływem lądolodu skandynawskiego. Charakter ich udziału w ukształtowaniu krajobrazu zmienia się z północnego wschodu na południowy zachód regionu, prostopadle do opisanych wyżej (w rozdziale 1.1.2.) głównych struktur geologicznych. Do najbardziej charakterystycznych typów krajobrazów naturalnych w województwie należą krajobrazy:

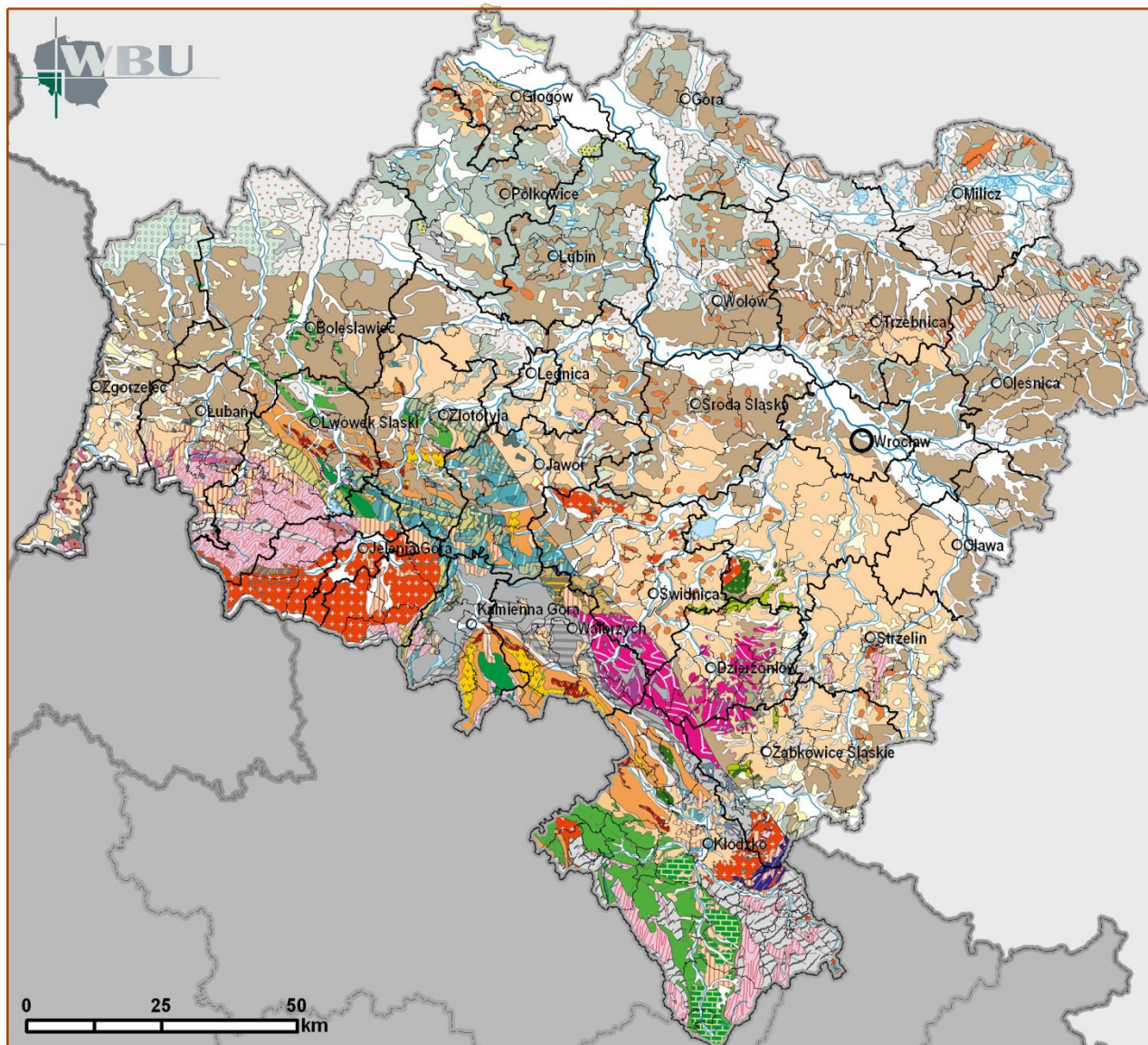
Rysunek 1.1-1. Podział fizycznogeograficzny (wg J. Kondrackiego i W. Walczaka).

Rysunek 1.1-2. Jednostki geologiczno-strukturalne (wg PIG).

Rysunek 1.1-3. Szkic geologiczny utworów powierzchniowych (wg PIG).

- 1) wierzchołwin i stropów gór zrębowych, obejmujące większą część obszaru Sudetów (z charakterystycznymi formami skalnymi oraz torfowiskami górskimi);
- 2) wierzchołwin gór zrębowych przemodelowanych pod wpływem lodowców, obejmujące pasmo Karkonoszy;
- 3) wierzchołwin gór płytowych, unikalne w skali całego kraju, obejmujące Góry Stołowe oraz w małym fragmencie Góry Kamienne (z wyjątkowymi przykładami wietrzeńca piaskowcowych form skalnych);
- 4) równin staroglacjalnych (polodowcowych), występujących w obszarze pomiędzy Sudetami i Przedgórzem Sudeckim (z pasmami wzgórz morenowych); należą do nich: Równiny Wrocławskie, Oleśnicka, Borów Dolnośląskich, Legnicka (z relikami naturalnych jezior polodowcowych), Wysoczyzny: Lubińska i Chojnowska oraz Kotliny Milicka i Żmigrodzka (z dużymi kompleksami stawów);
- 5) wzgórz moren czołowych, występujące w rejonie Wzgórz Dalkowskich, Trzebnickich i Twardogórskich (z elementami rzeźby związanej z topnieniem lodowców oraz wąwozami);
- 6) pradolin – Głogowsko-Baryckiej i Wrocławsko-Magdeburgskiej (z mozaiką pastwisk, olsów i podmokłych łągów);
- 7) przedgórzy – z izolowanymi grupami wzgórz, takimi m.in. jak Masyw Ślęży z ostańcowymi formami skalnymi w wierzchołkowych partiach gór wyspowych Przedgórza Sudeckiego;

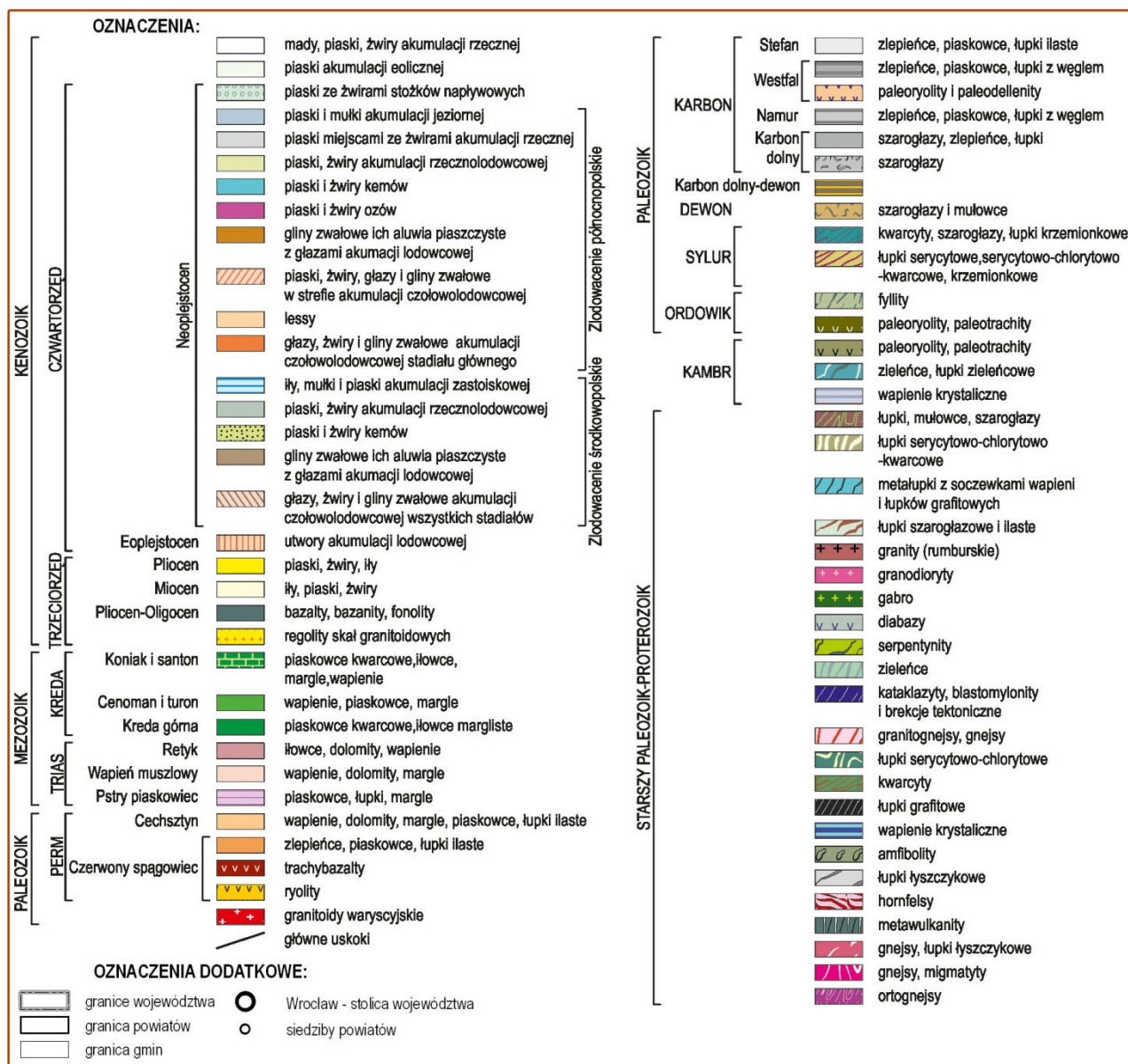
8) pogórzy – z licznymi i długimi przełomami rzeczny (Nysy Łużyckiej, Kwisy, Strzegomki, odcinków Bobru i Kaczawy) oraz charakterystycznymi tzw. ostańcami strukturalnymi (np. Ostrzyca, Grodziec, Kamienna Góra koło Lubania). (Szkic struktury krajobrazu przedstawia rysunek 1.1-4)

2. Obszary posiadające najwięcej cech krajobrazu naturalnego, ze względu na najmniejszym stopniu podlegania czynnikom zmieniającym krajobraz, objęte zostały ochroną w formie parków narodowych – Karkonoskiego i Gór Stołowych oraz na mniejszych powierzchniach ochroną rezerwatową. (Problemy ochrony krajobrazu zostały szczegółowo omówione w rozdz. 1.1.12).

1.1.4. KLIMAT

1. Klimat regionu, podobnie jak całej Polski, zaliczany jest do kategorii klimatów umiarkowanych, o cechach przejściowych między klimatem morskim i kontynentalnym. Współwystępowanie morskich i kontynentalnych cech klimatu, jak również sporadyczny napływ mas powietrza arktycznego i zwrotnikowego, warunkują tu dość wysoką zmienność typów pogody w ciągu roku. Nieznaczna modyfikacja klimatu przez czynnik antropogeniczny, uwarunkowana zmieniającym się aktualnie charakterem podłoża i składu chemicznego atmosfery, formuje osobliwe cechy klimatu miejskiego aglomeracji wrocławskiej, Legnicy i Jeleniej Góry. Delimitacja regionów klimatycznych w województwie dolnośląskim (wskazana na rysunku 1.1-5) została wyznaczona na

Rysunek 1.1-3a. Szczygologiczny utworów powierzchniowych – legenda.

podstawie opracowania regionalizacji klimatycznej Polski, wykonanego przez A. Wosia oraz opracowania A. Schmucka.

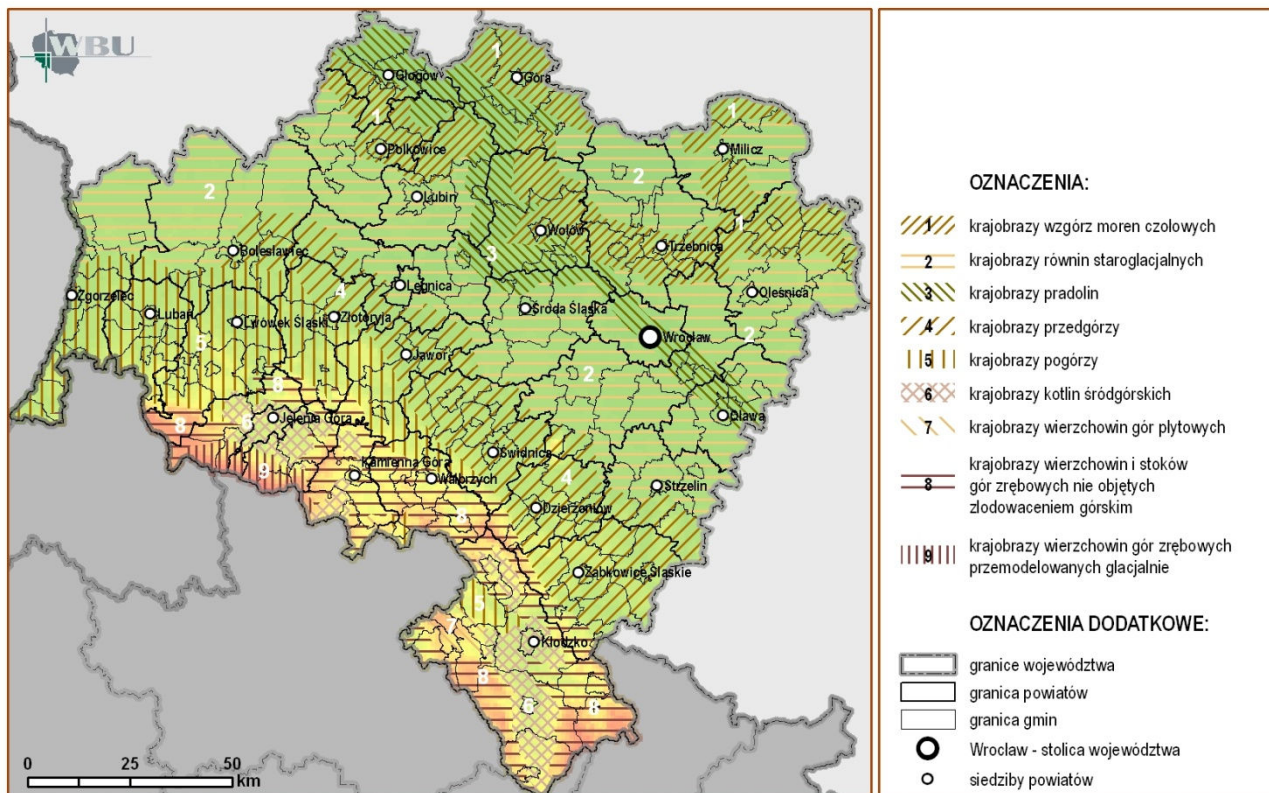
2. Klimat województwa wykazuje znaczne zróżnicowanie uwarunkowane rzeźbą terenu. Nizina część województwa należy do najcieplejszych obszarów kraju: długie lato, ciepłe, krótkie i łagodne zimy, roczna suma opadów wynosi 500 - 700 mm, a czas zalegania pokrywy śnieżnej około 50 dni. W Sudetach, zależnie od wysokości, klimat jest ostrzejszy, roczna suma opadów waha się od 700 - 1200 mm w wyższych partiach gór a pokrywa śnieżna zalega od 60 do ponad 150 dni (najwyżej w Karkonoszach i Masywie Śnieżnika). Okres wegetacji w górach trwa około 180 dni, w rejonach podgórskich około 200 dni, a w dolinie Odry ponad 220 dni. Współczesne zmiany klimatu obszaru województwa dolnośląskiego charakteryzuje przede wszystkim występowanie silnych i nieregularnych fluktuacji oraz generalna tendencja wzrostowa temperatury powietrza. Trend średniej rocznej temperatury we Wrocławiu osiągnął w XX wieku +0,46°C/100lat [Dubicka i Pyka 2001]. Współczynnik trendu wiekowego średniej rocznej temperatury na Śnieżce wynosi +0,82°C/100lat i jest zbliżony z wieloma ocenami tempa globalnego ocieplenia, podawanymi w międzynarodowych raportach. Wiatr w województwie uwarunkowany jest charakterem ogólnej cyrkulacji atmosferycznej nad Europą Środkową oraz jej

lokalną modyfikacją przez rzeźbę terenu, a także pokrycie podłoża o różnym współczynniku szorstkości. W części nizinnej oraz na Śnieżce dominuje kierunek zachodni wiatru, w sudeckiej - południowy, południowo-zachodni i północno-zachodni. Średnia roczna prędkość wiatru kształtuje się w zakresie 2,1 ÷ 3,3 m/s. W przebiegu rocznym prędkość wiatru podlega dość dużemu zróżnicowaniu. Najwyższe prędkości średnie notowane są w zimie (styczeń, luty), najniższe - w lecie. Najwyższą częstością sytuacji bezwietrznych (14-30%) charakteryzują się kotliny śródgórskie, na obszarze nizinnym częstość cisz jest 2 - 3 -krotnie niższa.

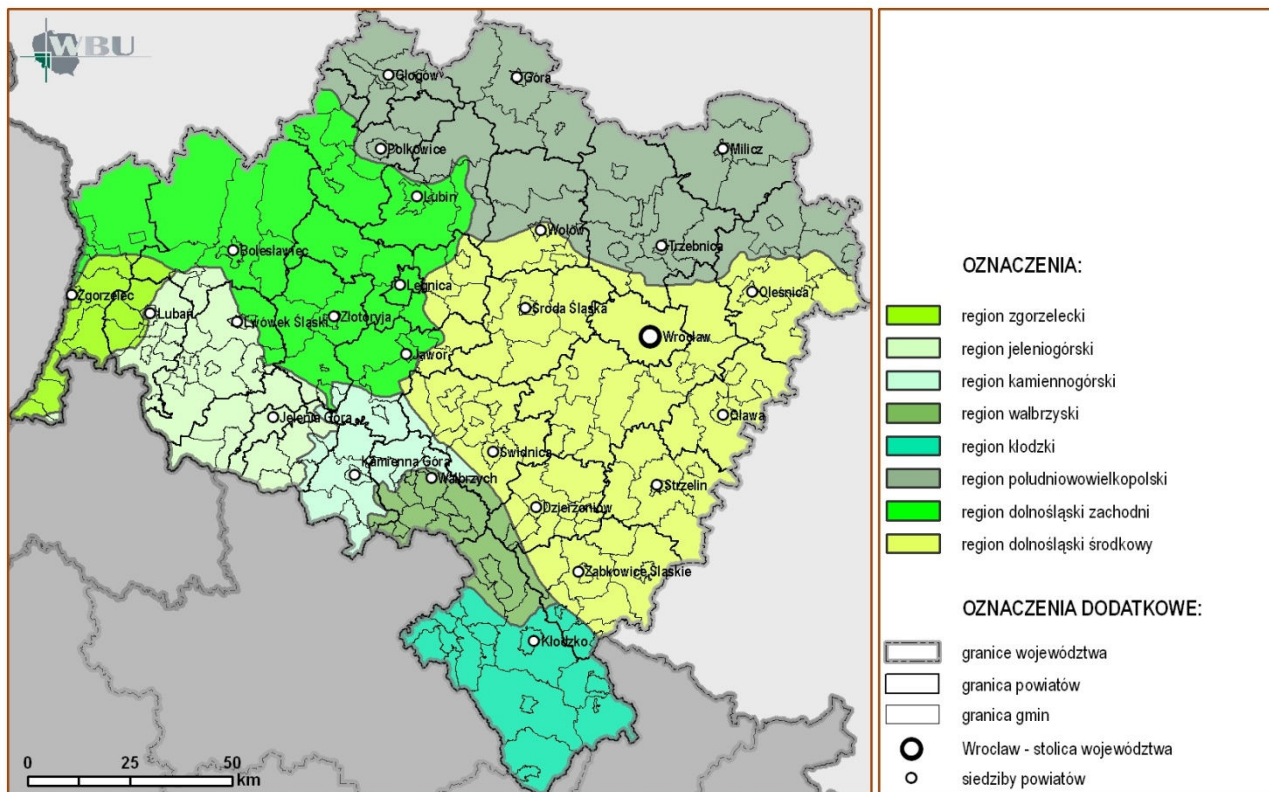
1.1.5. WODY PODZIEMNE I POWIERZCHNIOWE

1. Wody podziemne regionu występują w różnowiekowych formacjach wodonośnych. Zróżnicowanie warunków hydrogeologicznych jest odzwierciedleniem, scharakteryzowanej wcześniej, skomplikowanej budowy geologicznej regionu. W granicach województwa wydzielono, pod względem warunków hydrogeologicznych oraz zasilania i drenażu, trzy główne regiony: sudecki, wrocławski i wielkopolski. o przebiegu granic z północnego-zachodu na południowy-wschód. Zasięg jednostek podziału regionalnego zwykłych wód przedstawia rysunek 1.1-6. Główny użytkowy poziom wodonośny (GUPW) stanowią

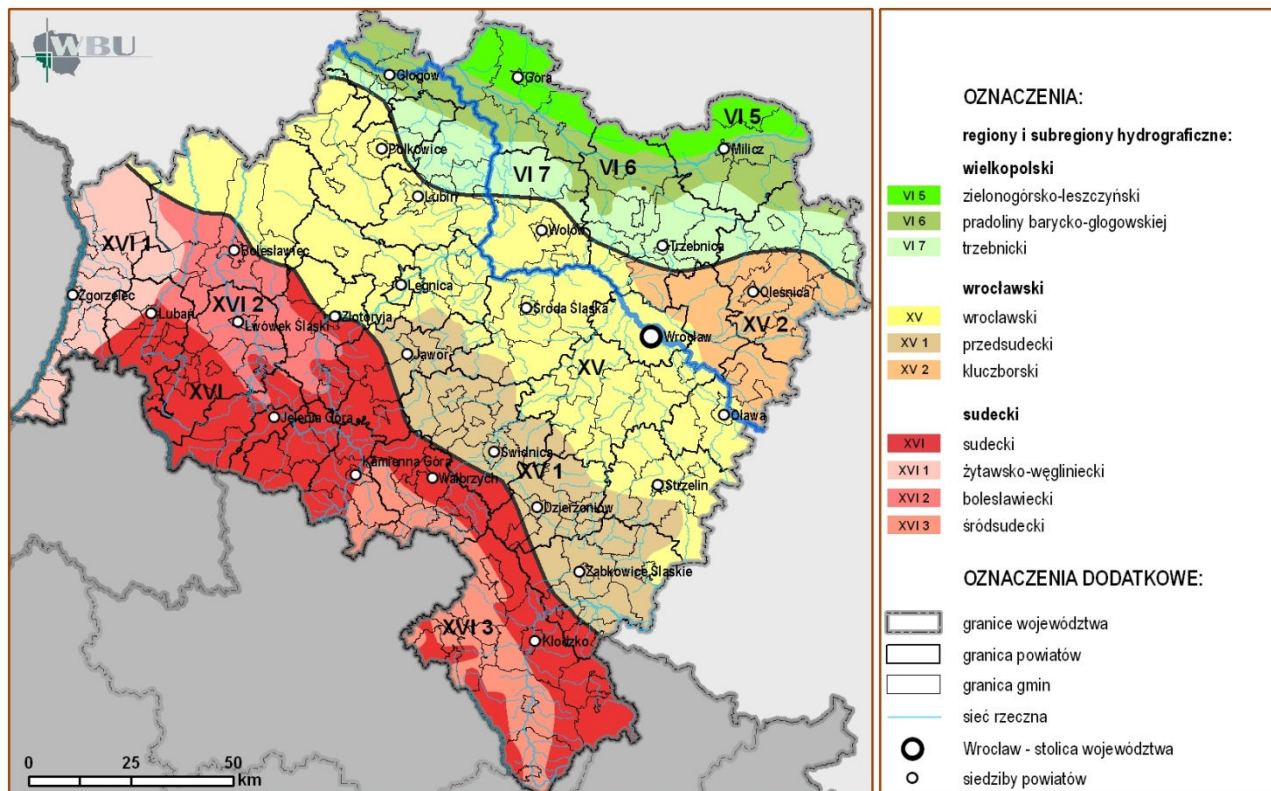
Rysunek 1.1-4. Podstawowe elementy struktury krajobrazu.

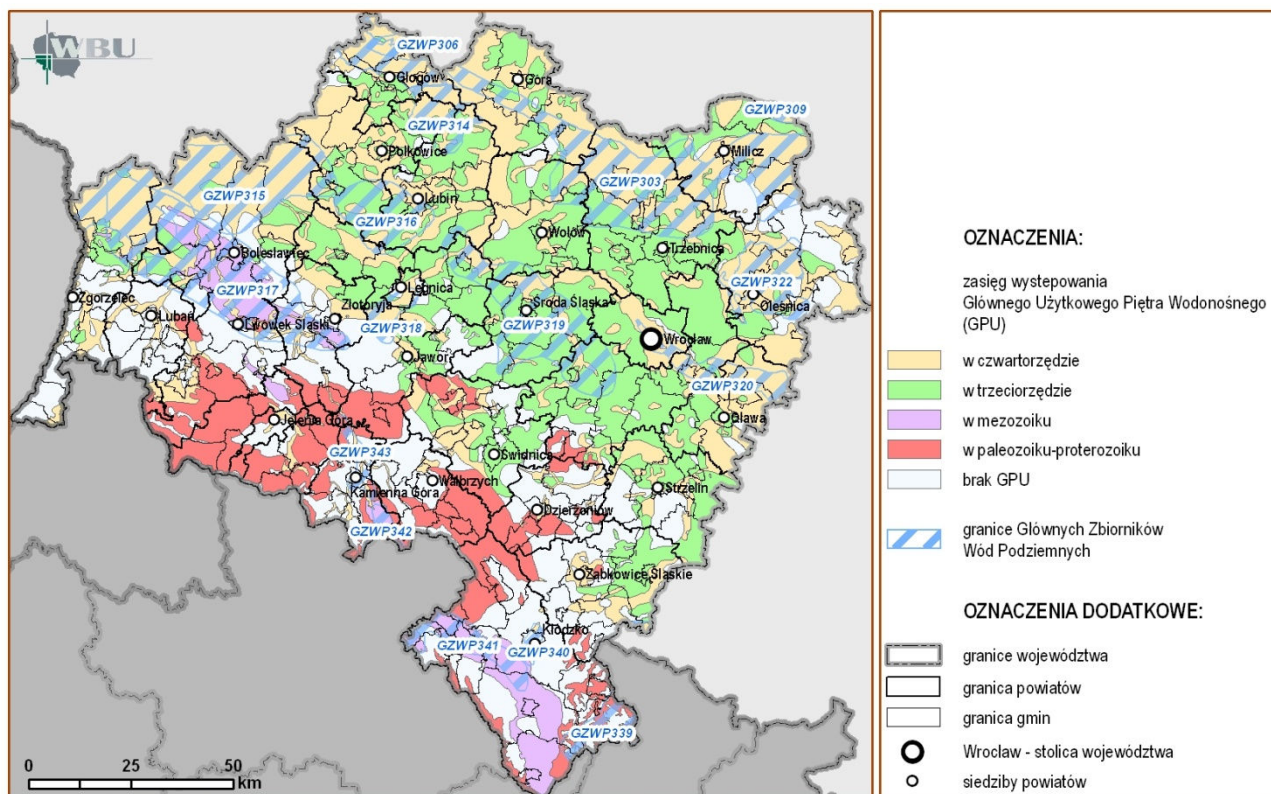
Rysunek 1.1-5. Regiony klimatyczne (wg IMGW).

Rysunek 1.1-6. Hydrogeologiczny podział regionu.

Rysunek 1.1-7. Główne użytkowe poziomy wodonośne (wg PIG).

najczęściej piętra czwartorzędowe i trzeciorzędowe. Lokalnie znaczenie mają piętra kredy i triasu, permu oraz utworów krystalicznych (paleozoicznych i prekambryjskich). Ich charakterystykę przedstawiono poniżej:

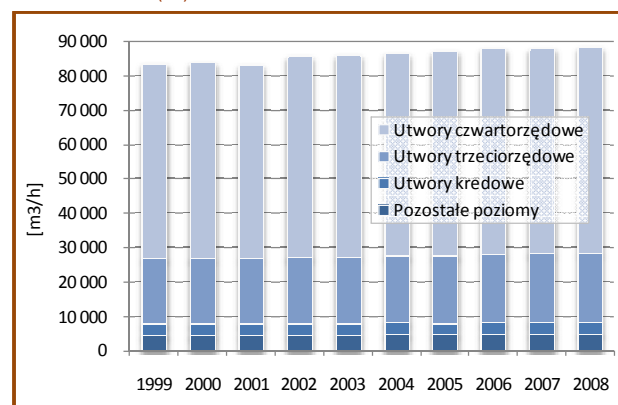
- 1) struktury wodonośne piętra czwartorzędowego związane są z: staroplejstoceniowymi dolinami kopalnymi (m.in. w rejonie Marciszowa, Jeleniej Góry, Zawidowa, Gryfowa, Bogdaszowic, Oleśnicy i Wołowa); współczesnymi dolinami rzek dolnośląskich (m.in. Odry i jej większych dopływów) oraz utworami fluwiogłajnymi o charakterze pokrywowym w obszarach wysoczyzn plejstoceniowych (głównie na północ od linii Odry);
- 2) w piętrze trzeciorzędowym charakter użytkowy ma poziom mioceński, dobra izolacja od powierzchni (zbiorniki występują najczęściej na głębokości 50-100 m) powoduje, że wody mają charakter naporowy, a zanieczyszczenia są mniejsze niż wód czwartorzędowych. Niskie zasoby dyspozycyjne ograniczają możliwości zagospodarowania i wykorzystania tych wód;
- 3) utwory wodonośne kredy występują w dwóch subregionach depresyjnych: bolesławieckim i śródsudeckim (rejon Krzeszowa i Kudowy Zdrój - Międzyzlesia), na głębokościach od 30 do 100 m, cechuje je wysoka jakość;
- 4) piętro permskie charakteryzuje się wydajnością od kilku (subregion bolesławiecki) do kilkunastu (region śródsudecki) m³/h, posiadają dobrą jakość;
- 5) piętro paleozoiczno-prekambryjskie obejmuje wody w utworach krystalicznych masywu sudeckiego, występuje tu poziom wód szczelinowych oraz zasilały go okresowo przypowierzchniowy poziom rumoszowy.

2. Obszary pozbawione głównych użytkowych poziomów wodonośnych powszechnie występują w obszarze górskim i przedgórskim Sudetów i ich przedpola – w zachodniej, południowej i południowo-wschodniej części województwa, a także w jego północno-wschodniej części (*zasięg przestrzenny i rodzaj w/w poziomów oraz obszary pozbawione głównego poziomu użytkowego przedstawiono na rysunku 1.1-7*).

3. Spośród 180 Głównych Zbiorników Wód Podziemnych (GZWP) wyodrębnionych w Polsce, na terenie województwa wyznaczono 18 (11 w całości, a 7 fragmentarycznie), wśród których dominują zbiorniki czwartorzędowe (11). Główne Zbiorniki Wód Podziemnych, wytypowane dla ochrony zasobów wód podziemnych, ze względu na parametry jakościowe i ilościowe, są istotne w skali kraju dla zaopatrzenia ludności w wodę pitną. Wg dwustopniowej skali ochrony w/w obszarów wyróżnia się Obszary Najwyższej Ochrony i Obszary Wysokiej Ochrony. Do 2005 r. trzy Główne Zbiorniki Wód Podziemnych posiadały dokumentację hydrogeologiczną (319, 320 i 322)

4. Udokumentowane zasoby eksploatacyjne zwykłych wód podziemnych w województwie wg stanu na 31 grudnia 2008r. wyniosły 88 536,03 m³/h, nieco poniżej średniej krajowej stawiając Dolny Śląsk na 11 miejscu w Polsce. W podziale na piętra wodonośne – 68 % zasobów przypada na utwory czwartorzędowe, 23 % na utwory trzeciorzędowe, 4 % na utwory kredowe i 5 % na utwory starsze. Zasoby całkowite zwiększają się o ok. 0,5 do 0,8 % rocznie (*wykres 1.1-1*). W latach 2002-2008 ich przyrost wyniósł 2 888,11 m³/h.

Wykres 1.1-1. Udokumentowane zasoby eksploatacyjne w piętrach wodonośnych w latach 1999-2008 (PIG).

Rzeczywistą wielkość zasobów eksploatacyjnych oddaje wartość modułu, który określa wartość zasobów eksploatacyjnych w odniesieniu do 1 km² powierzchni (w regionie wyniosła w 2008 r. 4.44 m³/h/km², przy średniej dla Polski wynoszącej 6.19 m³/h/km²).

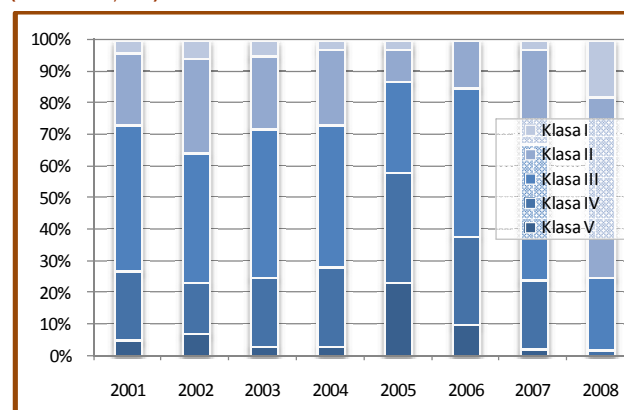
5. Zwykłe wody podziemne (jednolite części tych wód) objęte są monitoringiem Państwowego Instytutu Geologicznego (w 47 punktach pomiarowo-kontrolnych) oraz Wojewódzkiego Inspektoratu Ochrony Środowiska (w 78 punktach pomiarowych). Procentowy udział wód dobrych (I, II i III klasa) w latach 2001-2008 stanowił od 42 % (2005) do 98.5% (2008) ogółu badanych wód. W 2008 r. udział ten wzrósł o 22.5 pkt. procentowych i był wyższy niż dla całego kraju (ok. 65 %). Wyniki badań stanu wód prowadzonych w latach 2001-2008 wskazują przewagę wód charakteryzujących się dobrym stanem chemicznym i poprawę ogólnego stanu wód w stosunku do lat ubiegłych (*wykres 1.1-2*).

6. Podstawowe źródła zagrożeń dla wód podziemnych to działalność górnicza połączona z odwadnianiem górotworu i nadmierna eksploatacja wód podziemnych w celach komunalnych i przemysłowych, które prowadzą do zakłócenia naturalnych warunków hydrodynamicznych i wytworzenia się na znacznych obszarach tzw. lejów depresyjnych. Występują one w rejonach odwadniania kopalń (węgla brunatnego „Turów” oraz rud miedzi i srebra w LGOM). Z kolei leje depresji związane z intensywnym poborem wód dla zaopatrzenia ludności zarejestrowano na ujęciach komunalnych dla: Trzebnicy (w piętrze czwartorzędowym), Oławy i Brzegu (w piętrze trzeciorzędowym), Świdnicy w Pszenniu (w piętrze trzeciorzędowym), Wałbrzycha w rejonie Unisławia Śląskiego i Rybnicy (w utworach permu) oraz w dolinie kopalnej Bobru na odcinku Janiszów-Kamienna Góra-Marciszów-Ciechanowice (w piętrze czwartorzędowym). Zagrożenia związane z przedostawaniem się zanieczyszczeń pochodzenia przemysłowego, rolniczego i komunalnego, dotyczą czwartorzędowego, głównego poziomu użytkowego usytuowanego:

- 1) płytko w dolinach większych rzek województwa (najpowszechniej dotyczy to doliny Odry),
- 2) w płytkich, niezolowanych poziomach plejstoceniowych, występujących zarówno w strefach wysoczyznowych (np. rejon Oleśnicy), jak i nizinnych (np. obszar pomiędzy Świętoszowem a Chocianowem),
- 3) w płytkim, niezolowanym poziomie rumoszowo-szczelinowym w obszarach górskich (m. in.: Karkonosze, Masyw Śnieżnika, część Gór Izerskich i Gór Kaczawskich).

7. Monitoring wód podziemnych - narażonych na bezpośrednie oddziaływanie zanieczyszczeń przemysłowych i komunalnych oraz wokół obiektów stanowiących potencjalne źródło poważnych awarii - wykazał w 2008 r. utrzymujące się zanieczyszczenie wokół badanych wcześniej obiektów oraz występowanie nowych obszarów, gdzie stwierdzono zanieczyszczenie. Ogółem stwierdzono 20 obszarów charakteryzujących się IV lub V klasą jakości wód.

Wykres 1.1-2. Ogólna ocena jakości zwykłych wód podziemnych w latach 2001 – 2008 (WIOŚ Wrocław, 2009).

8. Wody powierzchniowe województwa są niemal w całości elementami dorzecza środkowej Odry i zlewiska Morza Bałtyckiego, a jedynie w niewielkim stopniu pozostają w zasięgu zlewiska Morza Północnego (małe obszary w Górach Izerskich, Kamiennych, Stołowych i Bystrzyckich) oraz Morza Czarnego (obszar w Masywie Śnieżnika). Główna rzeka regionu Odra jest jedną z większych rzek w zlewisku Morza Bałtyckiego, jej źródła znajdują się na terenie Czech w Oderskich Vrchach, a długość ogółem wynosi 854 km, z czego na obszarze województwa 204 m. Lewostronnymi dopływami Odry są głównie rzeki górskie, biorące swój początek w Sudetach, należą do nich: Nysa Łużycka, Bóbr, Kaczawa, Bystrzyca i Nysa Kłodzka. Natomiast Oława i Ślęza - dwa lewostronne dopływy oraz wszystkie prawostronne posiadają charakter nizinny. (Wody powierzchniowe oraz lokalizacja zbiorników wodnych przedstawiona została na rysunku 1.1-8).

9. Na system wodny województwa oprócz rzek składa się również 12 dużych wielofunkcyjnych zbiorników retencyjnych, stawy (ponad 1700 obiektów) i zbiorniki małej retencji (ok. 200 zbiorników o powierzchni zalewu ponad 1 ha i wiele mniejszych). Do dużych zbiorników retencyjnych (o powierzchni zalewu od 51 do 905 ha) należą: Mietków, Słup, Topola, Kozielnio (na granicy z woj. opolskim), Pilchowice, Bukówka, Sosnówka, Niedów, Leśna, Złotniki, Dobromierz i Lubachów. Największe zespoły stawów występują w dorzeczu Baryczy (Stawy Milickie), Szprotawy (Stawy Przemkowskie, rejon Chocianowa, Chojnowa, Kunic), w Borach Dolnośląskich oraz Kotlinie Jeleniogórskiej. Łącznie pod wodami znajduje się w województwie ok. 29 600 ha, co stanowi 1,5% jego obszaru.

10. Całościowa ocena stanu wód możliwa jest jedynie w punktach, w których prowadzony był pełen zakres monitoringu diagnostycznego. Badania w ramach takiego monitoringu przeprowadził WIOŚ w 2008 r. w 23 punktach pomiarowo-kontrolnych na terenie województwa. Ogólnej oceny stanu wód dokonano na podstawie wyników klasyfikacji stanu/potencjału ekologicznego oraz stanu chemicznego wód. Do słabego stanu ekologicznego zaklasyfikowano tylko 4 rzeki w zlewni Odry, do których odprowadzane są znaczne ilości ścieków – Bystrzyca, Piława Strzegomska oraz Szybka (Klikawa) – niewielki dopływ rzeki Metuje. W 11 punktach stan ekologiczny wód oceniono jako umiarkowany a w 8 punktach jako dobry (głównie rzeki górskie w ich początkowym biegu – Iżera, Orlica, Witka, Nysa Kłodzka, Bóbr oraz rzeki gdzie presja antropogeniczna jest mniejsza – Kaczawa, Odra w środkowym biegu). W przypadku stanu chemicznego, aż w 20 punktach określono go poniżej dobrego, co zdecydowało o ostatecznej złej ogólnej ocenie stanu wód na terenie Dolnego Śląska. Tylko w przypadku rzeki Iżery stan wód został oceniony jako dobry zarówno w przypadku stanu ekologicznego jak i chemicznego.

11. Ze względu przeprowadzane pierwszy raz badania na zasadach określonych przez Ramową Dyrektywę Wodną, brak jest poziomu odniesienia w stosunku do lat ubiegłych. W tym celu, w kilku charakterystycznych punktach pomiarowych przeanalizowano trendy zmian podstawowych wskaźników zanieczyszczenia: BZT5, przewodności, azotu ogólnego i fosforu ogólnego. Na ich podstawie można stwierdzić, że w ostatnich kilkunastu latach obserwuje się trwałe obniżanie wartości tych wskaźników w Odrze, Nysie Łużyckiej, Bystrzycy i Ślęzie. W tej ostatniej rzece wyjątkiem są utrzymujące się od wielu lat stosunkowo wysokie stężenia fosforu ogólnego, czego przyczyną mogą być zarówno spływy powierzchniowe, jak i dopływ nie oczyszczonych ścieków komunalnych. Odprowadzanie zasolonych wód kopalnianych z Wałbrzycha do rzeki Pełznicy, było w ostatnich latach przyczyną wzrostu przewodności jej wód. Z kolei zlewnie dwóch dopływów Baryczy – Orli i Polskiego Rowu, leżące częściowo w obszarze województwa, uznane zostały za obszar wrażliwy na zanieczyszczenie związkami azotu pochodzącymi z rolnictwa i w związku z tym objęte zostały osobnym monitoringiem związków azotu. Obszar ten cechuje się występowaniem zjawiska eutrofizacji i przekroczeniami dla wszystkich badanych wskaźników.

12. Zła jakość wód związana jest głównie z odprowadzaniem ścieków z dużych aglomeracji miejsko – przemysłowych: wałbrzyskiej, świdnickiej i dzierzoniowskiej. Oczyszczalnie związane z tymi ośrodkami są obecnie modernizowane. Przyczyną niezadowalającej jakości wód pozostaje również relatywnie niskie skanalizowanie obszarów wiejskich. Jednym z głównych problemów gospodarki wodnej w Polsce (także w województwie dolnośląskim) są niskie i nierównomiernie rozmieszczone zasoby wodne. Sytuację pogarsza niewłaściwie prowadzona eksploatacja zasobów wód oraz zmiany klimatyczne. Regulacje rzek i ich zabudowa poprzeczna powodują utratę różnorodności biologicznej ekosystemów dolinnych. (Zlewnie, na których zjawiska te występują ze szczególnym nasileniem przedstawiono na rysunkach 1.1-9 oraz 1.1-10).

13. W celu określenia przydatności wód powierzchniowych do zaopatrzenia ludności w wodę przeznaczoną do spożycia, WIOŚ we Wrocławiu badał wody zlewni powyżej ujęć zaopatrujących więcej niż 20 tys. mieszkańców. W 2008 r. badania prowadzono w 6 punktach pomiarowych: Czechnica (wodociągi wrocławskie), Dębrznik (ujęcie dla Wałbrzycha i Boguszowa Gorców), Przybków (ujęcia dla Legnicy), Grabarów (ujęcie dla Jeleniej Góry), Górzyniec i Podgórzyn (ujęcia dla Podgórzyna i Jeleniej Góry). Analiza monitoringu w ww. punktach wykazała głównie pogorszenie stanu sanitarnego wody (oprócz ujęcia Górzyniec) oraz wzrost stężeń manganu i niklu (ujęcie Przybków). Pozostałe wskaźniki odpowiadały za reguły kategoriom A1 i A2, tzn. oznaczały wodę wymagającą prostego uzdatniania fizycznego lub typowego uzdatniania fizycznego i chemicznego.

1.1.6. SUROWCE MINERALNE

1. Województwo dolnośląskie to jeden z bardziej zasobnych w surowce mineralne regionów Polski. Występuje tu większość znanych w kraju rodzajów kopaliny, co wiąże się przede wszystkim z mozaikową, urozmaiconą budową geologiczną Sudetów i ich przedgórze. Kopaliny te, pod względem genetycznym oraz ze względu na zastosowanie wytwarzanych z nich surowców, można podzielić na: energetyczne, metaliczne, chemiczne i skalne. Największa różnorodność występuje w grupie kopaliny skalnych (surowców: okrzemkowych, związkowych, ilastych i innych), z których wiele posiada istotne znaczenie gospodarcze w kraju. Występują tu m.in. jedyne w Polsce złoża: granitów, sjenitów, gabra, marmurów dolomitycznych, kwarcu żyłowego, magnezytów, glin ceramicznych biało wypalających się i kaolinów, a także zdecydowana większość złóż bazaltów, melafirów, marmurów i skaleni oraz najlepsze w Polsce złoża piasków szklarskich i unikalne złoża bentonitów. Istotne znaczenie mają także duże złoża najwyższej jakości piasków i żwirów związanych z dolinami rzek: Odry, Nysy Kłodzkiej, Bobru i Kaczawy. Strategiczne znaczenie dla gospodarki kraju mają m.in. złoża rud miedzi i srebra oraz węgla brunatnych.

2. Złoża surowców energetycznych to: węgiel brunatny, węgiel kamienny oraz gaz ziemny. Udokumentowanych 13 złóż węgla brunatnego związanych jest z trzeciorzędową formacją węglonośną, przykrytą trzeciorzędowym i czwartorzędowym nadkładem o miąższości do 200 m. Eksploatowane obecnie złoża Turów w pow. zgorzeleckim (o zasobach przemysłowych 388,2 mln ton, stanowiących 28,3% zasobów w kraju), obejmuje dwa pokłady węglowe w trzeciorzędowych kompleksach skał zalegających w Niece Żytawskiej. Znaczne złoża węgla brunatnych znajdują się także na monoklinie przedsudeckiej: Legnica Północ, Legnica Wschód, Legnica Zachód, Ścinawa, Lusina-Udanin – pole Północ i Lusina-Udanin – pole Południe. Warunki występowania, jakość i wielkość zasobów (Legnica 20%, a Ścinawa 8% rezerw krajowych) powodują, że złoża te należy uznać za perspektywiczne pod względem przemysłowym (ich charakterystykę zawiera wykres 1.1-3).

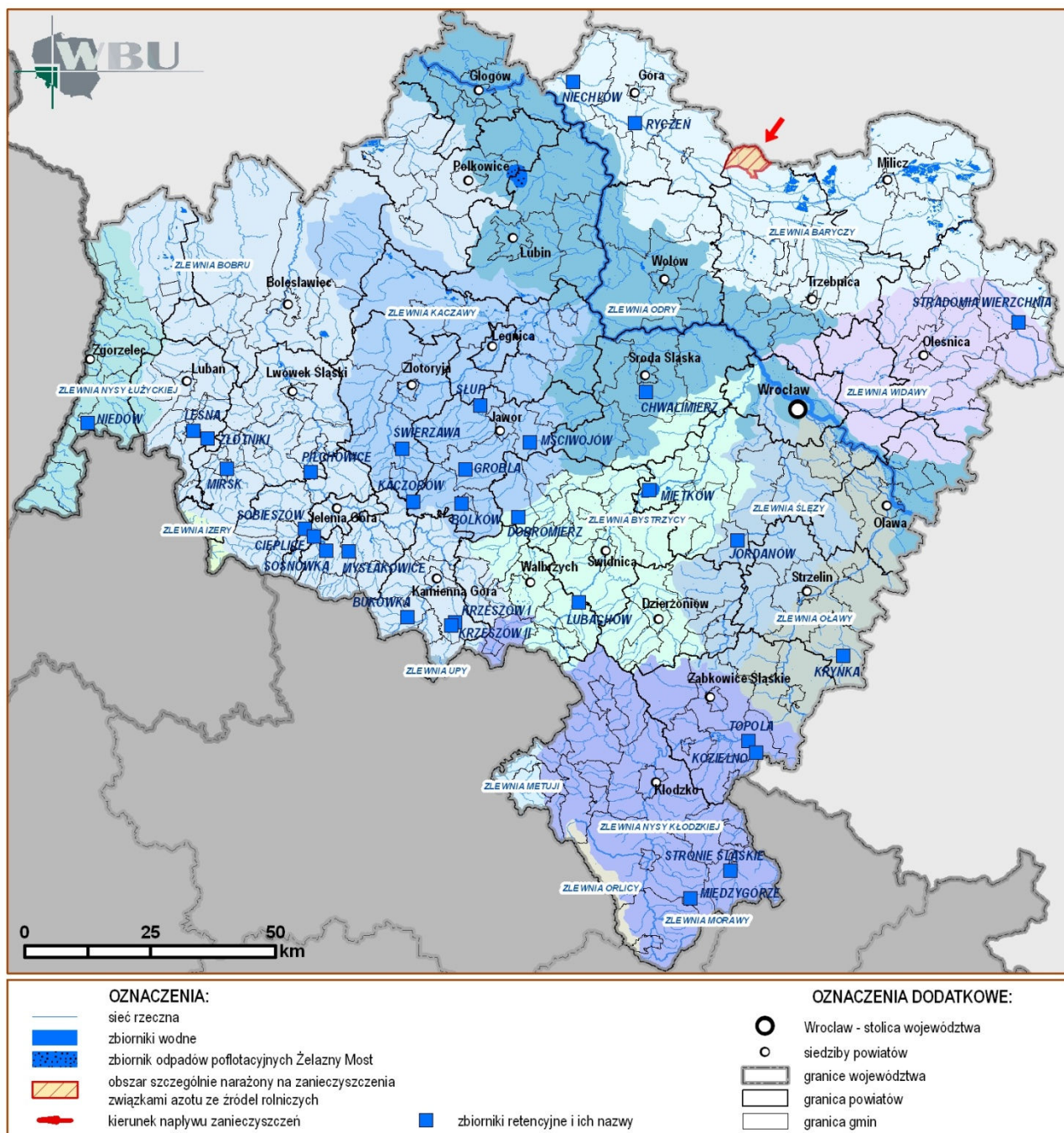
3. Złoża węgla kamiennego, występujące w zlikwidowanym w 2002 r. Dolnośląskim Zagłębiu Węglowym, zlokalizowane są w obszarze niecki śródsudeckiej, w rejonie Wałbrzycha i Nowej Rudy. Węgiel występuje tu w postaci licznych, cienkich pokładów, o miąższości na ogół nie przekraczającej 2,5 m.

Pozostałe ok. 369 mln ton węgla kamiennych zaliczono do zasobów pozabilansowych.

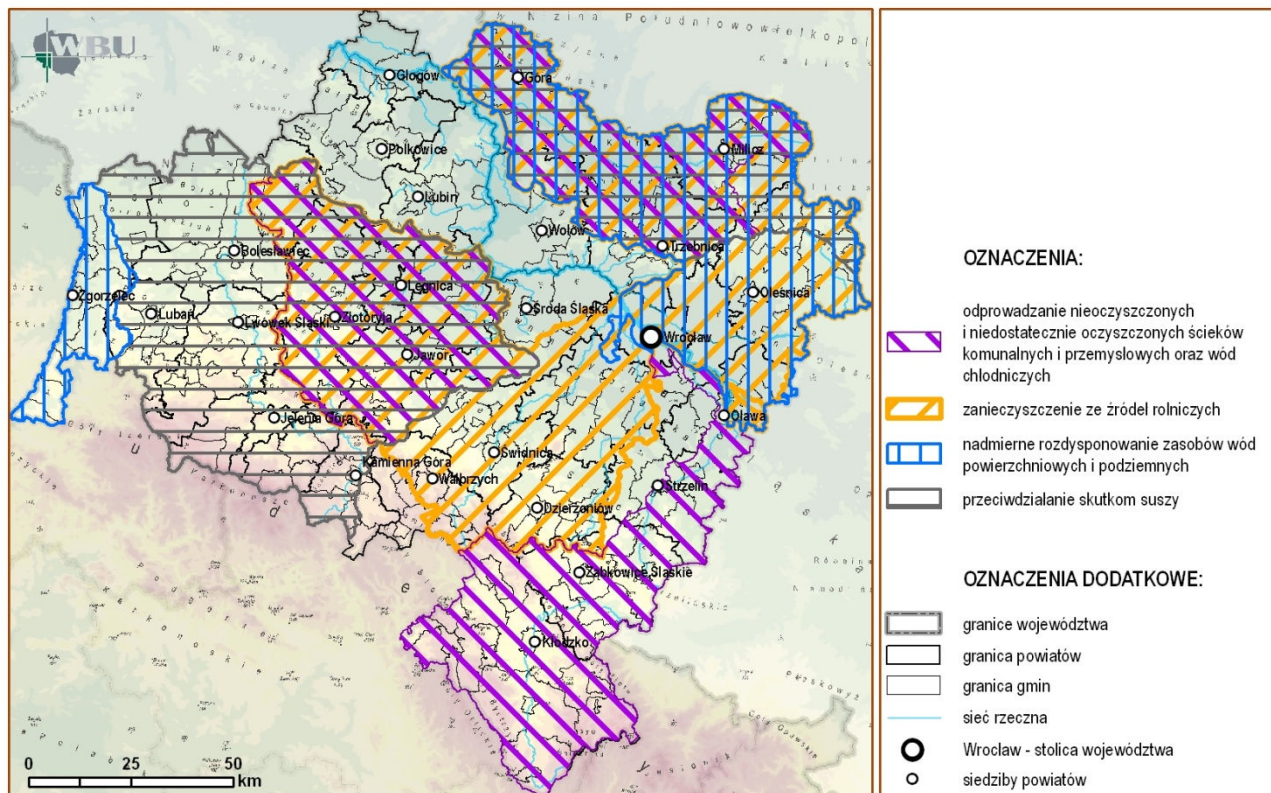
4. Gaz ziemny występuje na Dolnym Śląsku w południowym fragmencie przedsudecko-wielkopolskiego obszaru gazo- i ropoosobnego, w którym złoża rozpoznane zostały w utworach permskich monokliny przedsudeckiej. Udokumentowano 27 złóż (pow. głogowski, górowski, milicki, trzebnicki) o łącznych zasobach przemysłowych 8,25 mld m³ (13,6% wydobywalnych zasobów krajowych) oraz jedno (Wierzchowice) przekształcone na podziemny magazyn gazu o objętości 4 097,70 mln m³. Cztery złoża (Bogdaj - Uciechów, Dębina, Kandlewo i Wilków) znajdują się częściowo poza granicami województwa. Kopalina zawiera średnio 52-72% metanu, 26-47% azotu i 0,3-0,4% helu stanowiącego kopalinę towarzyszącą oraz śladowe ilości innych węglowodorów.

5. Do kolejnej grupy kopaliny – surowców metalicznych - należą rudy nadające się do uzyskiwania z nich metali (związków metali) oraz ich koncentratów. Na tle kraju Dolny Śląsk bogaty jest w różnorodne złoża i wystąpienia rud metali, przede wszystkim jedyne w Polsce złoża rud miedzi i srebra. Złoża złota rodzimego i wtórnego (okruchowego) (doliny Kaczawy i Bobru, Góry Kaczawskie, rejon Złotego Stoku i Wlenia), srebronośnej galeny, ołowiu, cyny (udokumentowane złoża w Gierczynie i Krobicy na terenie Gór Iżerskich), kobaltu i arsenu (w Złotym Stoku), niklu (w rejonie Żąbkowic Śląskich) oraz żelaza; zlokalizowane w różnych rejonach Sudetów i Przedgórz Sudeckiego, zostały w większości wyeksploatowane lub nie mają obecnie znaczenia gospodarczego. Potencjalne, powtórne zainteresowanie nimi wiąże się z rozwojem nowoczesnych technologii przeróbki, które pozwalają wykorzystać nawet ubogie rudy czy dawne odpady mineralne.

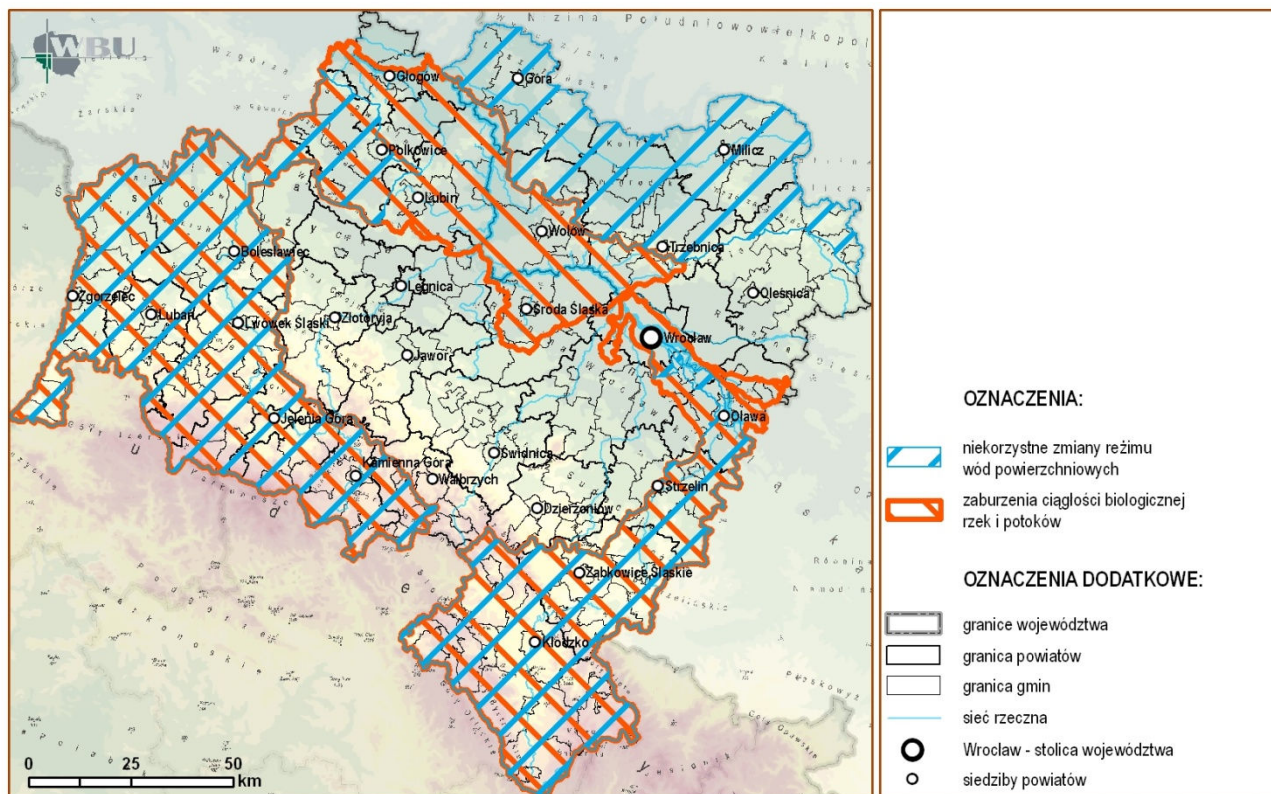
Rysunek 1.1-8. Wody powierzchniowe.

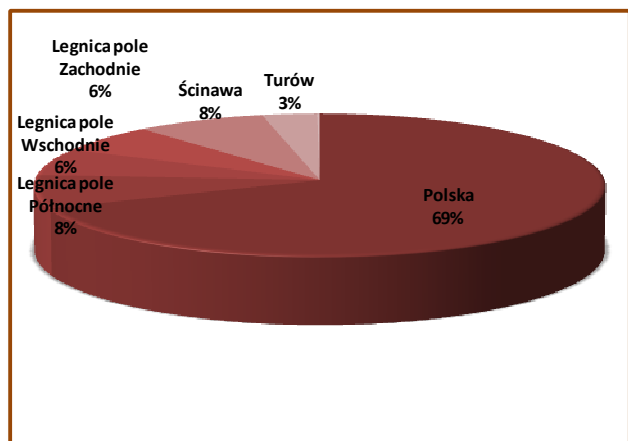
Rysunek 1.1-9. Zlewnie narażone na zanieczyszczenia rolnicze, komunalne i przemysłowe oraz tereny z nadmiernym rozdysponowaniem zasobów (wg KZGW).

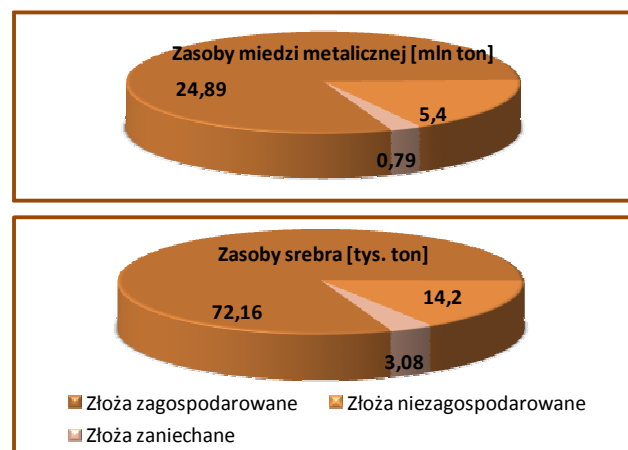
Rysunek 1.1-10. Niekorzystne zmiany reżimu i zaburzenia ciągłości biologicznej wód powierzchniowych (wg KZGW).

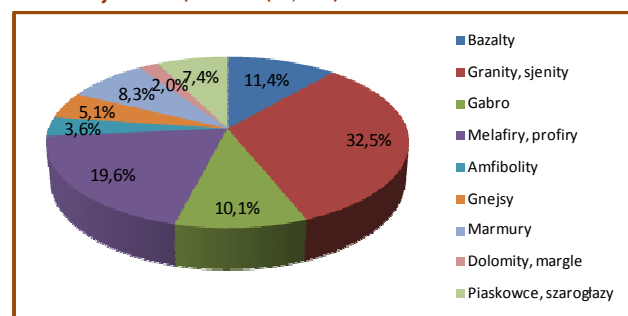
Wykres 1.1-3. Zasoby geologiczne najważniejszych dolnośląskich złóż węgla brunatnych na tle zasobów krajowych w 2007 r. (źródło PIG).

Wykres 1.1-4. Udział zasobów miedzi metalicznej i srebra w złożach zagospodarowanych, niezagospodarowanych i zaniechanych, w 2008 r. (źródło KGHM, 2009).

Wykres 1.1-5. Udział poszczególnych rodzajów kamieni łamanych i blocznych w zasobach złóż województwa, w 2008 r. (PIG, 2009).

6. W/w złoża rud miedzi i srebra występują tylko na Dolnym Śląsku, na monoklinie przedsudeckiej (w rejonie lubińsko-głogowskim) i w niecce północnosudeckiej (w rejonie Grodzca-Złotyri). Pierwsze należą do największych w skali światowej i są intensywnie eksploatowane. Złoża w niecce północnosudeckiej po zakończeniu eksploatacji w 1989 r. straciły na znaczeniu, jednak część tych złóż może być atrakcyjna do zagospodarowania w przyszłości. Udokumentowano 14 złóż rud w/w metali, z czego 7 jest eksploatowanych, 5 niezagospodarowanych, a w 2 zaniechano eksploatacji. Złoża głębinowe w rejonie Legnicy i Głogowa zajmują powierzchnię 467,6 km². Zasoby przemysłowe złóż udostępnionych czynnymi kopalniami wynoszą 1262 mln ton rudy o zawartości 25,92 mln ton miedzi metalicznej i 72,2 tys. ton srebra (stan na 31.12.2007). Stanowi to ok. 80% ogółu zasobów. Złoża niezagospodarowane (272,6 mln ton rudy o zawartości ok. 5,4 mln ton miedzi i 14,2 tys. ton) stanowią 15,7% zasobów całkowitych (wykres. 1.1-4) i występują na głęboko-

ściach poniżej 1000-1250 m p.p.t. Rudom miedzi i srebra towarzyszy zespół metali i składników niemetalicznych, takich jak: odzyskiwane - złoto, nikiel, platyna, pallad, ren, arsen, ołów, selen i siarka; nieodzyskiwane - kobalt, rtęć, molibden, wanad, cynk, bizmut, cyna, kadm i german oraz gromadzone w odpadach kobalt i rtęć.

7. Do następnej grupy kopalni należą surowce skalne, a wśród nich kamienie łamane i bloczne (KłiB). Obejmują one skały magmowe (bazalty, diabazy, gabra, granity, granodiority, sjenity, melafiry i porfiry), metamorficzne (amfibolity, serpentynity, zieleńce, gnejsy, homfelsy, marmury i marmury dolomityczne) i osadowe (dolomity, wapienie, piaskowce i szarogłazy). Złoża większości ze skał magmowych i metamorficznych to jedyne lub najważniejsze w kraju. Udokumentowane zasoby geologiczne wszystkich złóż KłiB (5 124 399 tys. ton), stanowiły w 2008 r. ponad 55,7% rezerw krajowych. W 2008 r. liczba udokumentowanych złóż wynosiła 253 i wzrosła od 2002 r. o 33. W bazie zasobowej dolnośląskich KłiB 97% stanowią skały magmowe i metamorficzne, największy udział mają granitoidy, melafiry i porfiry oraz bazalty (wykres 1.1- 5), udział skał osadowych jest niewielki.

8. Piaski i żwiry (dawniej kruszywa naturalne) należą do kopalni powszednie występujących w kraju, w regionie związane są głównie z osadami czwartorzędowymi. Szczególnie zasobne i dobre jakościowo są złoża żwirowe, zlokalizowane w dolinach dużych rzek oraz piaszczysto-żwirowe, związane z utworami wodno-łodowcowymi. Złoża, które występują w dolinach rzek Sudetów i na Przedgórzu Sudeckim należą do najlepszych w Polsce i najbardziej znaczących w bilansie zasobów. Do ważniejszych należą złoża (zasoby w mln ton):

- 1) w dolinie Bobru: Bielanka – pole wschodnie (62,7), Rakowice-Zbiornik (61,3), Włodzice Wielkie (42,8), Nowa (50,7), Otok (41,4) i Trzebień-Zbiornik (86,3);
- 2) w dolinie Kaczawy: Rzymówka (45,7), Legnica-pole wschodnie (296) i Szczytniki (66,3);
- 3) w dolinie Nisy Kłodzkiej: Przyłęk-Pilce (84,3),
- 4) w dolinie Nisy Łużyckiej: Pierisk (45,5),
- 5) w dolinie Odry: Bystrzyca Oławska (44,3), Siedlce (80,9), Mokry Dwór (46,3) i Lenartowice (68,3).

Ogółem na Dolnym Śląsku występuje 338 złóż kruszyw z czego w 2008 r. 123 było zagospodarowanych. Zasoby rzędu 1 947 314 mln ton to 12,4% rezerw krajowych.

9. W województwie występują następujące kopaliny ilaste (skały zawierające w swoim składzie minerały ilaste): bentonity i ily bentonitowe, kopaliny kaolinitowe (kaoliny, gliny ceramiczne białe wypalające się; kamionkowe i gliny ogniotrwałe), surowce ceramiki budowlanej, a także surowce ilaste do produkcji cementu i kruszywa lekkiego. Najważniejsze w bilansie zasobów kraju są surowce kaolinitowe (kaoliny i gliny), a także bentonity i ily bentonitowe.

10. Na Dolnym Śląsku udokumentowano także zasoby innych surowców okruchowych: piasków szklarskich, piasków formierskich, piasków do produkcji betonów komórkowych i cegły wapienno-piaskowej, oraz piasków podsadzkowych. Udokumentowano także złoża innych kopalni skalnych, takich jak: dolomitów, kwarcytów, łupków kwarcytowych, łupków metamorficznych, kwarcu żyłowego, magnezytów surowców skaleniowych, torfów i wapieni, posiadających zastosowanie w przemyśle cementowo-wapiennym.

11. Złoża surowców chemicznych obejmują: baryt, fluoryt, gips i anhydryt oraz sól kamienną, jednak poza gipsami i anhydrytami nie posiadają znaczenia gospodarczego.

12. W regionie występują także kamienie ozdobne i szlachetne we wszystkich rodzajach skał (magma, metamorficzne i osadowe) na obszarze Sudetów i Przedgórza Sudeckiego, są to m.in.: minerały grupy kwarcu (kryształ górski, kwarc dymny, ametyst), minerały grupy chalcedonu (agat, jaspis i opal), minerały grupy skał osadowych (np. alabaster), minerały grupy skał ozdobnych (lidy).

13. Na terenie województwa udokumentowano 18 z 79 krajowych złóż wód mineralnych, uznanych (Rozp. RM z 14.02.2006r.) za lecznicze. Z czego 13 posiada koncesje na eksploatację. Występują tu 3 podstawowe typy wód: szczytawy, wody termalne i wody radocenne - ich źródła znajdują się głównie w Sudetach, ponadto w Przerzeczynie Zdroju i okolicach Trzebnicy. Zasoby eksploatacyjne w/w wód w 2008 r. wyniosły 489,89 m³/h (spadek w stosunku do

poprzedniego roku o 10 m³/h), a pobór 138,68 m³/h (2008), co stanowi odpowiednio 11,7% zasobów oraz 16,5% poboru takich wód w Polsce. Eksploatacja wód mineralnych i leczniczych w ostatnich latach utrzymuje się na podobnym poziomie. Są one wykorzystywane w lecznictwie sanatoryjnym (uzdrowiska), rozlewnictwie oraz produkcji CO₂

Rysunek 1.1-11. Surowce mineralne (źródło: Opracowanie ekofizjograficzne dla województwa dolnośląskiego).

1.1.7. JAKOŚĆ POWIETRZA ATMOSFERYCZNEGO

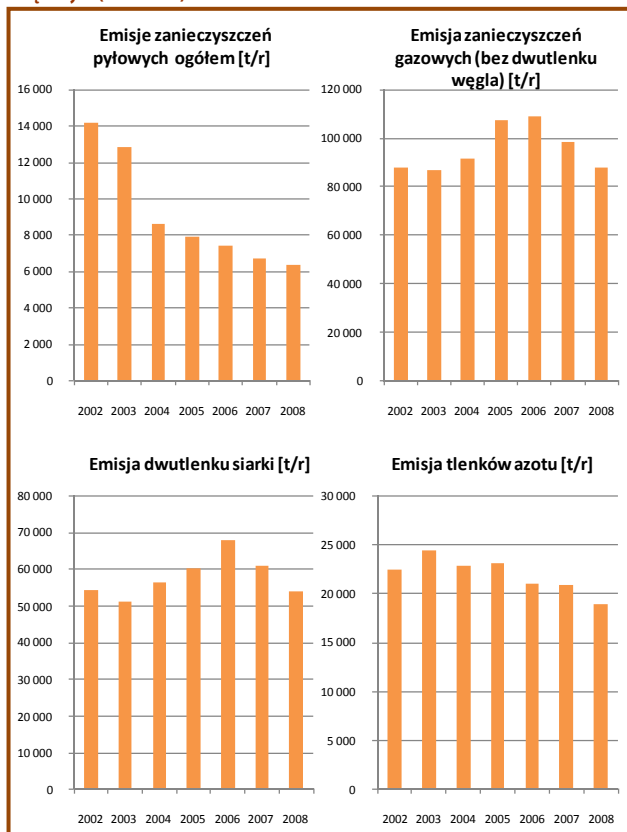
1. Wpływ na jakość powietrza mają przede wszystkim zanieczyszczenia emitowane ze źródeł:

- 1) energetycznych i przemysłowych (emisja dwutlenku siarki, tlenków azotu, pyłów, dwutlenku węgla, tlenku węgla oraz węglowodorów i metali ciężkich),
- 2) sektora bytowo – komunalnego (tzw. „niska emisja”),
- 3) transportu samochodowego (emisje tlenku węgla, tlenków azotu, węglowodorów, dwutlenku węgla),
- 4) rolnictwa (emisja rozproszona dużych ilości amoniaku, metanu, pyłów).

2. Podwyższone stężenia zanieczyszczeń notuje się w dużych miastach oraz miejscowościach położonych w kotlinach górskich (utrudnione rozprzestrzenianie zanieczyszczeń, zjawisko inwersji temperatury). Wysokie stężenia zanieczyszczeń pyłowych (pył zawieszony PM10), tlenkiem węgla oraz dwutlenkiem azotu notuje się wzdłuż dróg o dużym natężeniu ruchu. W wyniku klasyfikacji stref województwa dolnośląskiego w 2008 r. stwierdzono potrzebę opracowania programów ochrony powietrza ze względu na ochronę zdrowia dla następujących stref: aglomeracja wrocławska, miasto Jelenia Góra, miasto Legnica, powiat kłodzki, powiat wałbrzyski, powiat zgorzelecki, strefa lubińsko – polkowicka, strefa dolnośląska (cała-dla ozonu).

3. W latach 1990-2002 emisja zanieczyszczeń do powietrza z największych zakładów Dolnego Śląska uległa znacznemu obniżeniu: dla pyłów – o 91%, dla dwutlenku siarki – o 80%, a dla tlenków azotu – o 29%. Najkorzystniejsze zmiany w wielkości emisji odnotowywano do roku 1998, w latach następnych jej poziom ulegał niewielkim wahaniom. Ograniczenie emisji w latach 90-tych było związane z modernizacją lub likwidacją największych emitorów zanieczyszczeń. Obecnie obserwuje się mniejsze wahania stężeń zanieczyszczeń, uzależnione głównie od warunków meteorologicznych. Pozytywne zmiany dotyczą m.in. Wrocławia (od 2007r. spadek stężeń średniorocznych pyłu PM10 poniżej wartości dopuszczalnej), Wałbrzycha (zmniejszenie średniorocznych stężeń benzenu) czy Legnicy (zmniejszenie poziomu tlenku węgla). (Zmiany wielkości emisji zanieczyszczeń przedstawia wykres 1.1-6).

Wykres 1.1-6. Emisje zanieczyszczeń w latach 2002-2008z zakładów szczególnie uciążliwych (źródło: GUS)

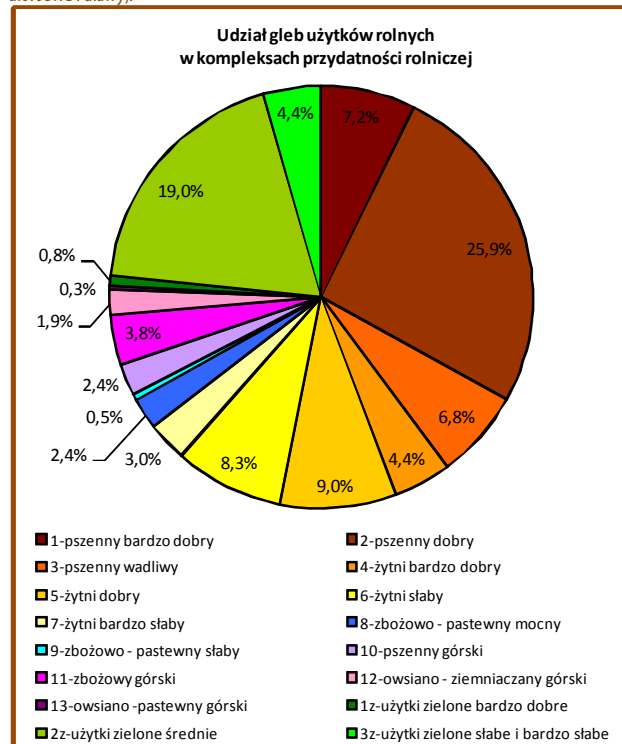
1.1.8. GLEBY

1. Gleby województwa wykazują znaczne zróżnicowanie typologiczne, na co największy wpływ ma budowa geologiczna powierzchniowej warstwy litosfery. W części północnej, a zwłaszcza północno – zachodniej, przeważają suche i bardzo ubogie gleby rdzawe oraz bielcowe (najczęściej zalesione), w obniżeniach terenu oraz w dolinach – oglejone mady rzeczne i gleby bagienne. W środkowej części regionu dominują gleby płowe, występując w mozaice z glebami brunatnymi właściwymi i wylugowanymi. Na południe od Wrocławia (obszar gmin: Kąty Wrocławskie, Kobierzyce, Żórawina, Święta Katarzyna (obecnie gmina Siechnice), Domaniów, Borów, Wiązów, Strzelin i Kondratowice) wyróżnia się duży, zwarty obszar czarnych ziem wrocławskich, w obrębie szerokiej doliny Odry dominują z kolei mady rzeczne. Gleby brunatne kwaśne występują w części podgórskiej, a w paśmie Sudetów przeważnie gleby brunatne (głównie kwaśne), wśród nich mozaikowo rozproszone są gleby bielcowe, a w kotlinach górskich – gliniaste gleby płowe oraz mady rzeczne. Gleby brunatne stanowią około 34,5% gleb użytkowanych rolniczo, gleby płowe – ok. 23%, gleby rdzawe i bielcowe – 6,5%, mady rzeczne – ok. 15,7%, a najbardziej urodzajne z gleb dolnośląskich – czarne ziemie i czamoziemi – niewiele ponad 10%.

2. Gleby średniozwięzłe i zwięzłe, wytworzone z glin i pyłów, zasobne w składniki pokarmowe i wykazujące wysoką zdolność retencjonowania wody, należą do kompleksów przydatności rolniczej pszennych (1-3). Stanowią one blisko 40% powierzchni użytków rolnych i dominują w centralnej części województwa. W północnej części występuje przewaga gleb kompleksów żytnich (ok. 25% w województwie). Kompleksy zbożowo pastewne (2,9%) – to głównie mady rzeczne występujące w dolinach rzek. Kompleksy gleb górskich dominują w pasie Sudetów i Pogórza Sudeckiego.

3. Największe zagrożenia dla gleb stanowi erozja (uzależniona od nachylenia terenu, jego rzeźby, gatunku gleby, sposobu użytkowania i rozkładu opadów) oraz zanieczyszczenia chemiczne, związane z odkładaniem się zanieczyszczeń powietrza i emisjami z pojazdów samochodowych. Największe zagrożenie erozją zarówno wodną, jak i wietrzną, występuje w górskich obszarach powiatów – wałbrzyskiego, jeleniogórskiego, kamiennogórskiego i kłodzkiego.

Wykres 1.1-7. Udział gleb użytków rolnych w kompleksach przydatności rolniczej (źródło: JUNG Puławy).

W pasie Wzgórz Trzebnickich i Dalkowskich występuje średnie zagrożenie erozją wodną, które potencjalnie dotyczy ok. 27,6% gleb w województwie. Średnią i silną podatność na erozję wietrzną wykazuje około 57% gruntów omych. (Udział gleb użytków rolnych w kompleksach przydatności rolniczej przedstawia wykres 1.1-7).

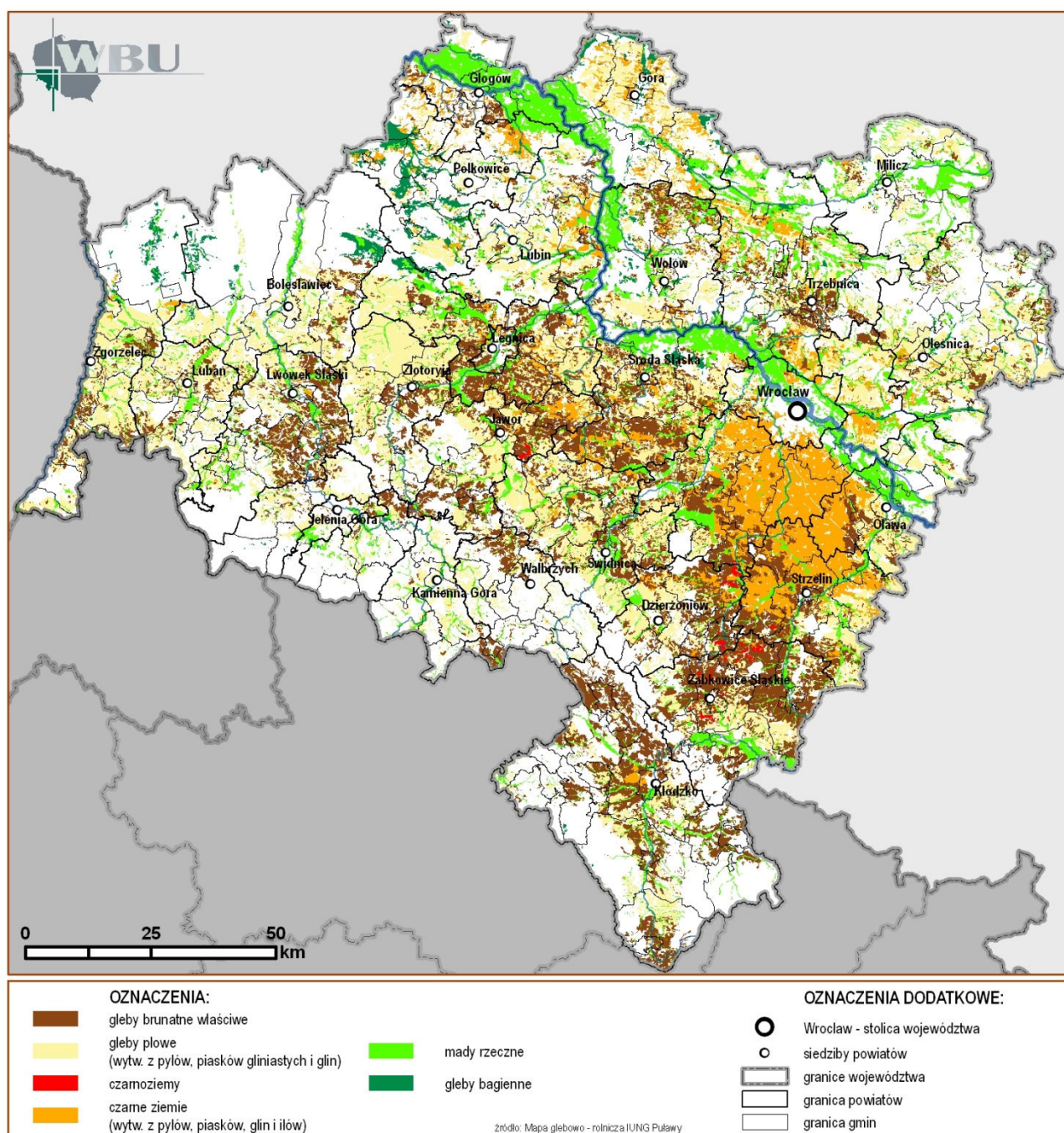
4. Emisje zanieczyszczeń chemicznych powodują, że ok. 51% gleb wykazuje odczyn bardzo kwaśny i kwaśny, a ich największy udział występuje w powiatach: kłodzkim, wałbrzyskim, kamiennogórskim, jeleniogórskim, lwóweckim, lubańskim, zgorzeleckim i milickim. Z kolei przekroczenia dopuszczalnych wartości stężeń niebezpiecznych substancji w glebach na terenie województwa wystąpiły głównie na terenie miast Wrocławia, Legnicy i Jeleniej Góry oraz w powiatach: glogowskim, oławskim, wołowskim i zgorzeleckim, (WIOŚ,

2009). Dotyczyły one takich substancji jak: cynk, ołów, miedź, chrom, nikiel, arsen, kadm oraz benzo(a)piren.

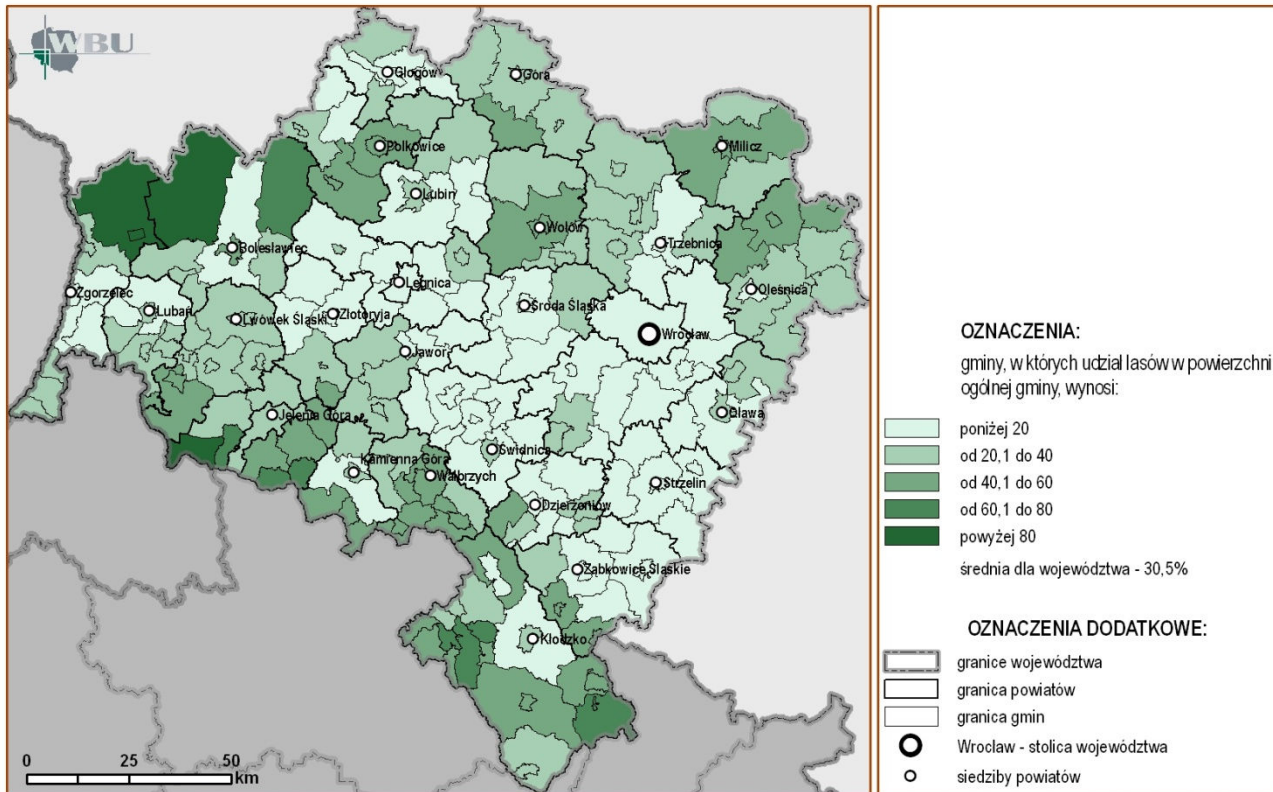
1.1.9. LASY

1. Powierzchnia lasów w województwie w ostatnich latach wzrosła i obecnie zajmują one powierzchnię 606 536 ha (wg WGiK), co stanowi 30,5% powierzchni ogólnej; pod tym względem lesistości region nasz utrzymuje się na 8 miejscu w kraju. Największymi kompleksami leśnymi są Bory Dolnośląskie, lasy sudeckie, położone na Wale Trzebnickim, lasy w dolinie Odry oraz milickie. Największą lesistością, powyżej 60% charakteryzują się gminy: Osiecznica, Węgliniec, Szklarska Poręba, Stronie Śląskie, Gromadka, Karpacz, Kowary, Szczytna i Piechowice. (Udział lasów w powierzchni ogólnej gmin przedstawia rysunek 1.1-13).

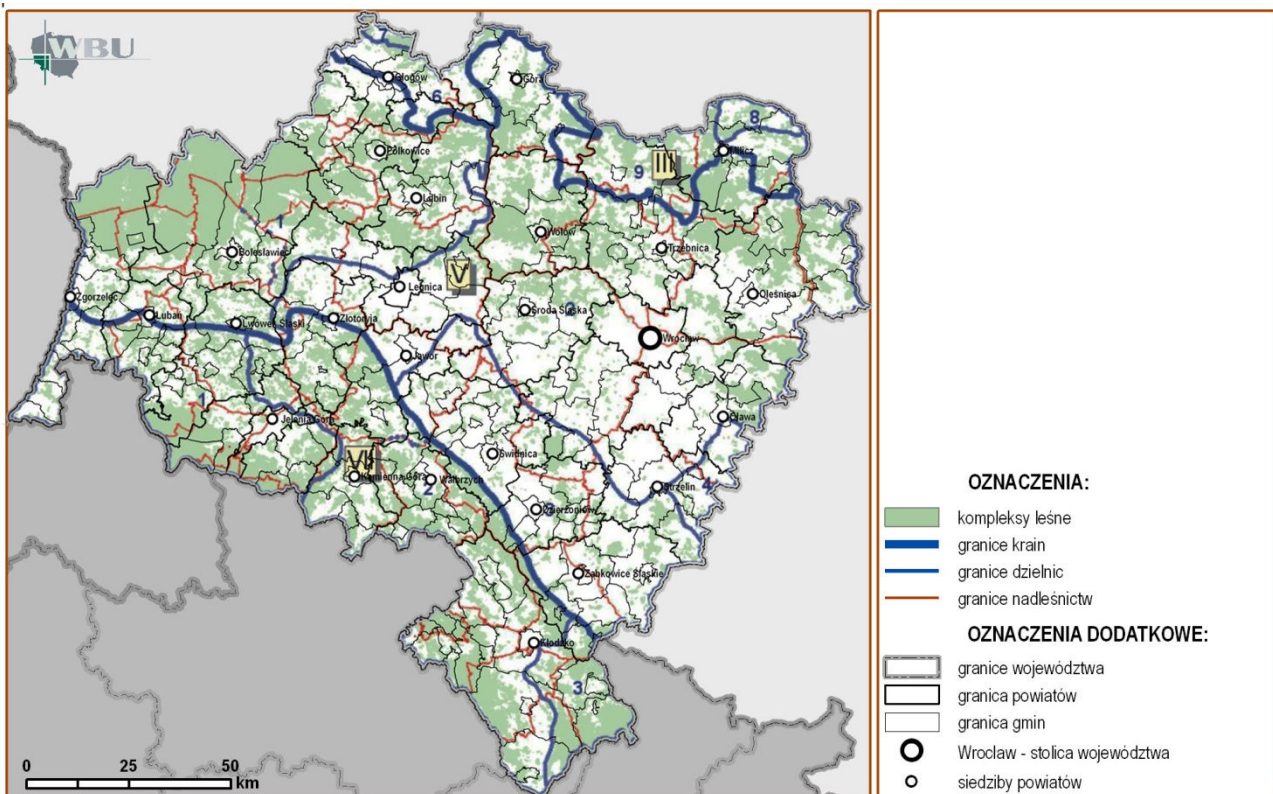
Rysunek 1.1-12. Dominujące typy gleb (wg IUNG Puławy).

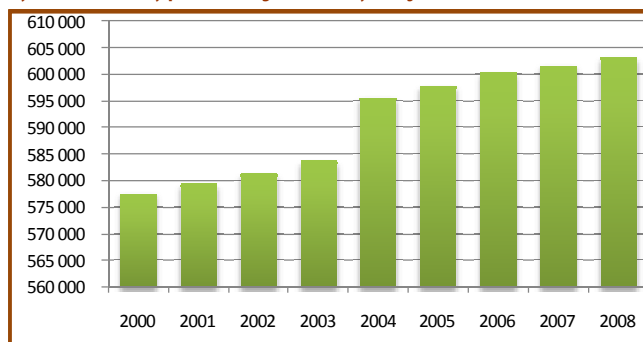
Rysunek 1.1-13 Udział lasów w powierzchni ogólnej gmin (wg WGIK UMWD).

Rysunek 1.1-14. Regionalizacja przyrodniczo-leśna województwa (wg BULiGL).

Wykres 1.1-8. Zmiany powierzchni gruntów leśnych (wg GUS).

2. W regionalizacji przyrodniczo – leśnej obszar województwa należy głównie do Krainy Śląskiej (V) – obejmującej regiony nizinne, Krainy Sudeckiej (VII) – obejmującej regiony górskie oraz fragmentu Krainy Wielkopolsko – Pomorskiej, w której zasięgu znajduje północna część województwa. W Krainach tych wyróżnia się następujące Dzielnice:

1) Kraina Śląska: Dzielnica Równiny Dolnośląskiej (V.1), Dzielnica Wrocławska (V.2), Dzielnica Przedgórze Sudeckiego i Płaskowyżu Głubczyckiego (V.3), Dzielnica Równiny Niemodlińsko-Grodzkiej (V.4);

2) Kraina Sudecka (VII): Dzielnica Sudetów Zachodnich (VII.1), Dzielnica Sudetów Środkowych (VII.2), Dzielnica Sudetów Wschodnich (VII.3);

3) Kraina Wielkopolsko-Pomorska (III): Dzielnica Pojezierza Lubuskiego (III.6), Dzielnica Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej (III.7), Dzielnica Krotoszyńska (III.8), Dzielnica Kotliny Żmigrodzko-Grabowskiej (III.9).

3. Północna i zachodnia część województwa zdominowana jest przez siedliska nizinne, zajmujące łącznie 58% powierzchni leśnej. Są to siedliska borowe występujące na terenie Borów Dolnośląskich, siedliska borów wilgotnych i bagiennych, których największe powierzchnie znajdują się na terenie Nadleśnictwa Chocianów, siedliska lasowe rozproszone po terenie województwa, a także siedliska wilgotne, bagienne i łąkowe związane z rzekami i ich dolinami. W południowej części województwa, w pasie Sudetów wraz z ich Pogórzem i Przedgórzem, występują siedliska wyżynne (na 13% powierzchni) i górskie (29%). W składzie gatunkowym lasów przeważają gatunki iglaste, z sosną jako głównym gatunkiem lasotwórczym w części nizinnej i świerkiem – w części górskiej i podgórskiej. Spośród gatunków liściastych największe znaczenie ma dąb – głównie w lasach wyżynnych Nadleśnictw - Henryków, Świdnica i Jawor oraz w lasach wilgotnych i łąkowych. W strukturze klas wieku drzewostanów, w zarządzie Lasów Państwowych, największy udział mają drzewostany w klasie III (41-60 lat), stanowiąc 23,5% powierzchni zalesionej oraz w klasie V i wyższych (81 lat i więcej) – 22,5%. Drzewostany o zróżnicowanej budowie i składzie gatunkowym stanowiące ok. 39% powierzchni leśnej województwa – to głównie lasy łąkowe w dolinie Bystrzycy, siedliska wyżynne w masywie Ślęży oraz w nadleśnictwach - Lwówek Śląski, Złotoryja, Jawor i Świdnica, a także siedliska lasów górskich w nadleśnictwach Wałbrzych, Jugów i Bardo Śląskie

4. Znacząca większość, bo 66,3% powierzchni leśnej pozostająca w Zarządzie Lasów Państwowych to lasy ochronne, a dominujące kategorie ochronności – to lasy wodochronne (31,3%), lasy w miastach i wokół miast (9,7%), w strefie oddziaływania przemysłu (8,8%) oraz glebochronne (6,6%). Lasy te poddawane są presji zagrożeń, wynikających z działalności człowieka. Mimo poprawiającej się w tym zakresie sytuacji, nadal narażone są na zanieczyszczenia powietrza pochodzące zarówno ze źródeł krajowych, jak i zagranicznych. Ponad połowa lasów znajduje się w I strefie uszkodzeń przemysłowych, istotnym zagrożeniem są też pożary lasów, a także okresowo pojawiające się inwazje szkodników.

1.1.10. ŚWIAT ROŚLINNY I ZWIERZĘCY

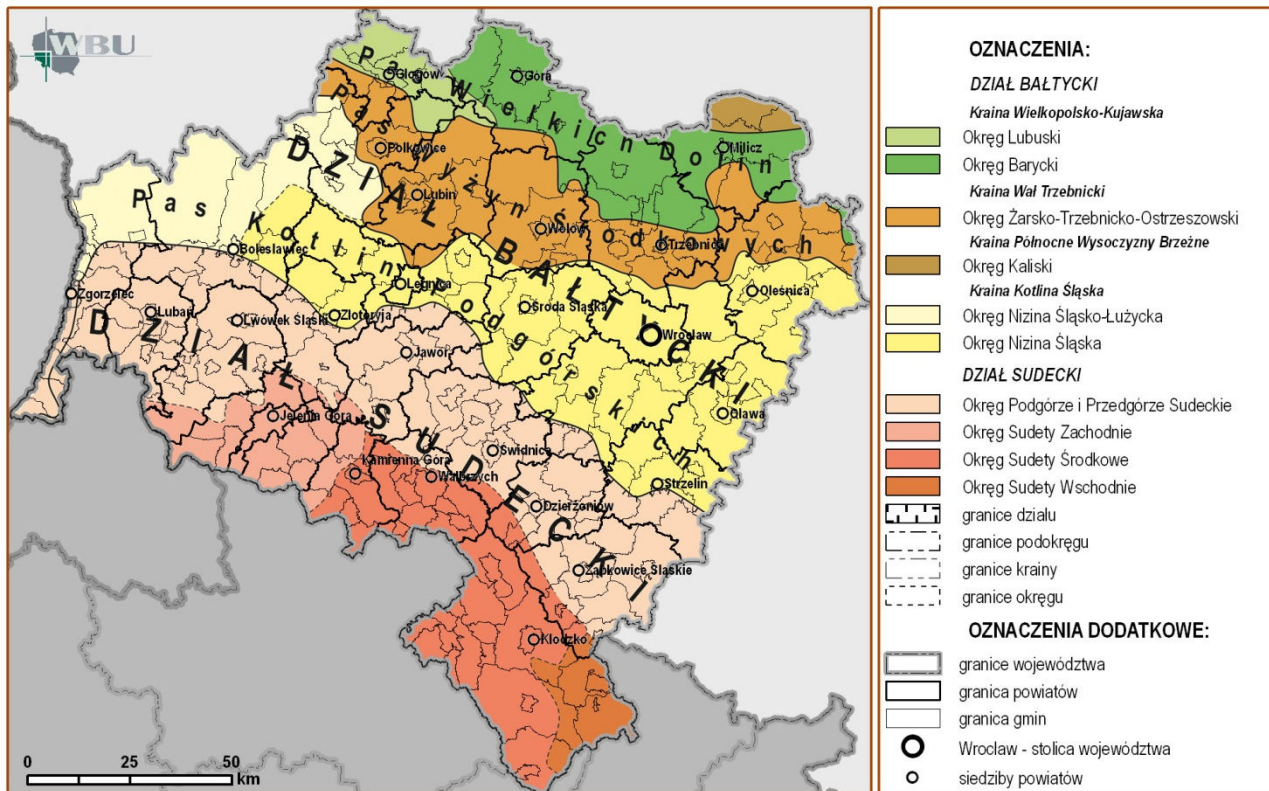
1. W obszarze województwa można wydzielić kilka stref, w których nagromadzenie cennych siedlisk i gatunków jest znacznie większe niż w pozostałej części regionu. Do takich obszarów należą przede wszystkim: doliny rzeczne, stanowiące ważne korytarze ekologiczne, obszar Sudetów i Przedgórze Sudeckiego, obszar Borów Dolnośląskich oraz północna część regionu z kompleksami stawów hodowlanych. Mało zmienione fragmenty dolin rzecznych Odry, Bystrzycy, Strzegomki, Bobru czy Kwisy charakteryzują się występowaniem cennych, zbliżonych do naturalnych, fragmentów lasów łąkowych, grądów i olsów. Natomiast w Sudetach spotyka się gatunki endemiczne i reliktowe typowe dla Europy północnej. Na terenie województwa występują także cenne łąki i pastwiska o różnym stopniu uwilgotnienia, coraz rzadsze torfowiska, wydmy śródleśne, starorzecza, oczka wodne i stawy rybne.

2. Występują tu gatunki reprezentujące różne elementy i podelementy geograficzne oraz grupy synekologiczne i zasięgowe, a wiele z nich podkreśla wyjątkowość tego regionu w skali kraju, a nawet kontynentu. Dotychczas stwierdzono ok. 1890 roślin naczyniowych, zgodnie z najnowszymi danymi o różnorodności biologicznej Polski - liczba ta stanowi 75,9% flory kraju. Prześledzenie zmian w zasobach naturalnych i trwale zadmowionych gatunków roślin ujawnia dramatyczną sytuację wielu z nich, gdyż 33,86% gatunków flory województwa stanowią taksony uznane za zagrożone lub rzadkie. Wymarły lub zaginęły 63 gatunki, a 188 jest narażonych na wymarcie, z których 98 to taksony krytycznie zagrożone.

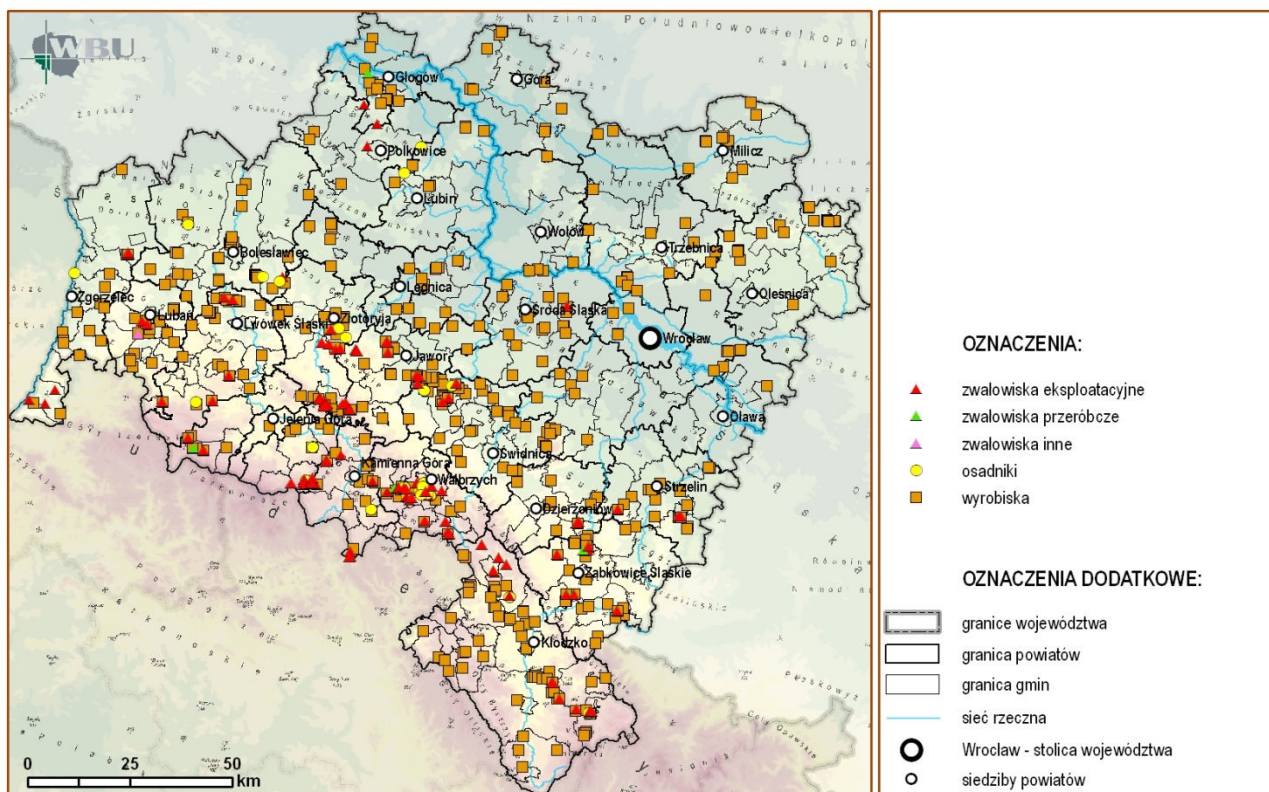
3. Dominującą część fauny stanowią gatunki bardzo szeroko rozprzestrzenione, charakteryzujące się dużą tolerancją ekologiczną i zdolnościami migracyjnymi. Najlepiej rozpoznany grupami zwierząt na terenie województwa są ptaki i ryby, natomiast inne są słabo poznane, zwłaszcza bezkręgowce, o których wiedza pochodzi głównie ze starszych opracowań i wymaga aktualizacji i weryfikacji. Na naturalną ichtiofaunę województwa składa się 48 gatunków, jednak wielowiekowe oddziaływanie człowieka na ekosystemy wodne spowodowało jej drastyczną zmianę: 7 gatunków wyginęło, wprowadzono natomiast 11 gatunków obcych. Doliny wielu rzek, jak: Baryczy, Odry, Bystrzycy, Strzegomki, Kwisy, Bobru, zespoły stawów hodowlanych w dolinie Baryczy i okolicach Przemkowa, jak również niektóre zbiorniki retencyjne, stwarzają doskonałe warunki rozrodu i bytowania ptaków. Dotyczy to również niektórych obszarów leśnych, przede wszystkim Borów Dolnośląskich. Liczbę gatunków ptaków na terenie województwa ocenia się na ok. 350, w tym ok. 30 gatunków zagrożonych, wpisanych do „Czerwonej Księgi”.

4. Fauna ssaków liczy 52 gatunki, wliczając w to gatunki introdukowane i zawleczone. Brak tu w zasadzie gatunków endemicznych i charakterystycznych tylko dla Dolnego Śląska, natomiast szereg z nich to gatunki rzadkie i zagrożone w skali całego kraju i wpisane do „Czerwonej Księgi” zwierząt. Najliczniejszą grupę ssaków stanowią nietoperze, na Dolnym Śląsku stwierdzono 20 ich gatunków. Grupa ssaków drapieżnych reprezentują: szybko zwiększający w ostatnich latach swą liczebność lis, a także do niedawna bardzo rzadka, ale ostatnio coraz liczniejsza wydra, która wzrost liczebności zawdzięcza poprawie jakości wód. Liczną grupę stanowią zwierzęta kopytne zaliczające się do zwierząt łownych: jelen europejski, sarna oraz pochodzący z regionu śródziemnomorskiego – daniel, a także łos – sporadycznie odwiedzający tereny województwa. W Sudetach i na Pogórzu Kaczawskim żyje sprowadzony z południa Europy muflon. Pospolitym mieszkańcem lasów i ich skrajów jest dzik. Spośród 18 gatunków płazów występujących w kraju, na Dolnym Śląsku stwierdzono 15 gatunków. Oprócz grupy gatunków pospolitych, w tym 4 gatunków żab i dwóch ropuch, kilka dalszych występuje mniej licznie na rozproszonych, nizinnych stanowiskach.

Rysunek 1.1-15. Podział geobotaniczny województwa (wg UWr.).

Rysunek 1.1-16. Tereny zdegradowane w wyniku działalności górniczej (źródło PIG, 2005).

1.1.11. OBSZARY ZDEGRADOWANE I ZDEWASTOWANE. HAŁAS

1. Powierzchnia gruntów zdevastowanych i zdegradowanych w województwie, wymagających rekultywacji i zagospodarowania od roku 2005 rośnie sukcesywnie zmalała w stosunku do roku 2006 i w 2008 wyniosła 7 423 ha (co daje mu drugie miejsce w kraju po woj. wielkopolskim). Największy udział (ok. 80 %) w degradacji powierzchni ziemi ma działalność górnicza. Powierzchnia terenów rekultywowanych w latach 2003 – 2006 zmniejszała się i wyniosła odpowiednio: 450, 337, 125 i 102 ha, w roku 2007 wyniosła 185 ha, natomiast w 2008 – tylko 26 ha. Charakterystyczna dla województwa jest duża powierzchnia gruntów zajętych przez użytki kopalne (czynne kopalnie odkrywkowe), która na początku 2009 roku r. wyniosła 5 976 ha, (co stanowi 19,9% ogólnej powierzchni użytków kopalnych w kraju).

2. Przyczyny degradacji środowiska przyrodniczego, przejawiające się przekształceniami krajobrazu (wyrębiska, hałdy i zwałowiska, osadniki), deformacjami powierzchni (niecki obniżeniowe), zmianami warunków hydrogeologicznych (leje depresyjne), zanieczyszczeniem wód (zasolenie) oraz powstawaniem znacznych ilości odpadów (zbiorniki odpadów poflotacyjnych), związane są przede wszystkim z funkcjonowaniem zakładów eksploatacji powierzchniowej i podziemnej surowców. *(Tereny zdegradowane w wyniku działalności górniczej na terenie województwa przedstawia rysunek 1.1-16).*

3. Znaczna część obszarów zdegradowanych powstała także w wyniku procesów transformacji, takich jak zmiany technologii produkcji, zapotrzebowania oraz wymogów ochrony środowiska. W województwie (tak jak i w innych regionach kraju) istnieje problem "porzuconych" terenów przemysłowych, zwłaszcza pogórnicych (głównie tereny, na których uprzednio działały przedsiębiorstwa państwowe).

4. Znaczny areał zajmują także zdegradowane obszary dawnych poligonów wojskowych (np. w rejonie Przemkowa) lub obecnie czynnych poligonów w rejonie Świętoszowa. Do wyróżniających się w skali całego regionu należą także tereny odkrywkowej eksploatacji węgla brunatnego w rejonie Bogatyni, zbiornik odpadów poflotacyjnych „Żelazny Most” oraz liczne, często skupione, duże odkrywki i kamieniołomy surowców skalnych.

5. Zagrożeniem mogącym mieć bezpośredni wpływ na stan zdrowia mieszkańców jest hałas. Jego uciążliwość jest związana głównie z rosnącą presją motoryzacji oraz w mniejszym stopniu - z oddziaływaniem przemysłu, transportu kolejowego i lotnictwa. Rozwiązania urbanistyczne (przebieg układów komunikacyjnych, lokalizacja osiedli mieszkaniowych i terenów przemysłowych) mają niezmiernie istotny wpływ na wzrost lub ograniczanie uciążliwości, których przyczyną jest hałas. Hałas związany z komunikacją drogową dotyczy największej liczby osób. Jego uciążliwość wzrasta wraz z pogorszeniem jakości dróg oraz szybkością przemieszczania się pojazdów. Hałas kolejowy i przemysłowy mają mniejsze znaczenie dla ogólnej oceny klimatu akustycznego województwa- w pierwszym przypadku wynika to z przebiegu linii kolejowych raczej poza obszarami zabudowanymi, w drugim – ze znacznego zaostżenia przepisów dotyczących uciążliwości akustycznej zakładów przemysłowych. Najbardziej uciążliwe pozostają nie duże zakłady przemysłowe, ale małe zakłady rzemieślnicze zlokalizowane wśród gęstej zabudowy mieszkaniowej. Jeszcze w 2001 r. w województwie dolnośląskim notowano najwięcej zakładów emitujących hałas, przekraczający dopuszczalne normy (razem z województwami małopolskim i wielkopolskim). Wzrost zagrożenia hałasem notuje się w ostatnich latach wokół lotnisk cywilnych i wojskowych. Wynika to zarówno z szybkiego rozwoju lotnictwa pasażerskiego w Polsce jak i większej częstotliwości lotów o charakterze wojskowym, sportowym i turystycznym. W najbliższych latach należy oczekiwać dalszego wzrostu uciążliwości związanych z hałasem wokół lotnisk.

1.1.12. REGIONALNY SYSTEM OBSZARÓW OCHRONY ŚRODOWISKA, PRZYRODY I KRAJOBRAZU, KORYTARZE EKOLOGICZNE

1. System obszarów chronionych na terenie województwa obejmuje ok. 18,1% jego całkowitej powierzchni. Mniejszą powierzchnię obszarów objętych ochroną w Polsce posiada tylko województwo łódzkie (16,4%), a średnia dla Polski to 32,1%. W sąsiednich województwach wartości te wynoszą odpowiednio: w woj. lubuskim – 39,2%, woj. wielkopolskim – 31,4%, woj. opolskim – 27,1%. W sąsiednich krajach ochroną objęto odpowiednio 15,8% powierzchni w Republice Czeskiej i 31,5% w Niemczech. Dane te nie uwzględniają powierzchni obszarów NATURA 2000, które częściowo pokrywają się z istniejącymi obszarami chronionymi lub nakładają na siebie, uwzględniają natomiast formy ochrony powoływane na mocy uchwał rad gmin. Przy uwzględnieniu obszarów NATURA 2000, nieobjętych żadną inną dodatkową formą ochrony – ogólna powierzchnia objęta ochroną w województwie wynosi obecnie ok. 25 - 30%.

2. Regionalny system obszarów chronionych obejmuje następujące obiekty:

1) 2 Parki Narodowe:

- Karkonoski Park Narodowy (1959 r. - 5 562,4 ha) – wspólnie z Karkonoskim Narodnim Parkiem stanowi Bilateralny Rezerwat Biosfery Karkonosze/Krkonose o powierzchni całkowitej 60,5 tys. ha i obejmuje ochroną szczytowe partie masywu karkonoskiego ze szczególnym uwzględnieniem piętra regła górnego,

- Park Narodowy Gór Stołowych (1993 r. - 6 340 ha) – charakteryzuje się unikalną płytową budową geologiczną z dużym nagromadzeniem rozmaitych form erozji piaskowców. W PNGS chronione są przede wszystkim walory przyrodnicze związane z piętnem regła dolnego;

2) 66 rezerwatów przyrody, chroniących najcenniejsze obiekty przyrody ożywionej i nieożywionej województwa, m.in.: Torfowiska Doliny Izery, Śnieżnik Kłodzki, Jaskinia Niedźwiedzia, Wąwóz Myśluborski, Łęg Korea, Uroczysko Wrzosey, Łacha Jelcz, Skarpa Storzyczków, Stawy Milickie, Stawy Przemkowskie, Torfowisko pod Węglińcem;

3) 65 obszarów NATURA 2000 – tworzonych na podstawie dyrektyw ptasiej i siedliskowej, stanowiących rozszerzenie i uzupełnienie istniejącego systemu obszarów chronionych, m.in.: PLB Grądy Odrzańskie, PLB i PLH Łęgi Odrzańskie, utworzone w dolinie Odry, nieobjętej dotychczas ochroną wielkoobszarową. W 2009 r. do Komisji Europejskiej przekazano listę 32 projektowanych obszarów S00 oraz 2 potencjalne obszary OSO, które uzupełnią dotychczasową sieć NATURA 2000.

4) 12 parków krajobrazowych, powołanych w celu ochrony i zachowania walorów przyrodniczych i krajobrazowych województwa, m.in.: PK Doliny Baryczy, stanowiący jeden z najcenniejszych obecnie przyrodniczo obszarów Dolnego Śląska, PK Chełmy z wieloma unikalnymi formami geologicznymi wynikającymi ze specyficznej budowy i historii tego terenu, Ślązański PK obejmujący unikatowy Masyw Ślęzy, PK Sudetów Wałbrzyskich, PK Gór Sowich, PK Doliny Bobru i inne;

5) 25 obszarów chronionego krajobrazu (w tym 16 powołanych rozporządzeniami wojewodów) – stanowiących uzupełnienie regionalnego systemu ochrony przyrody, głównie w zakresie ochrony krajobrazowej;

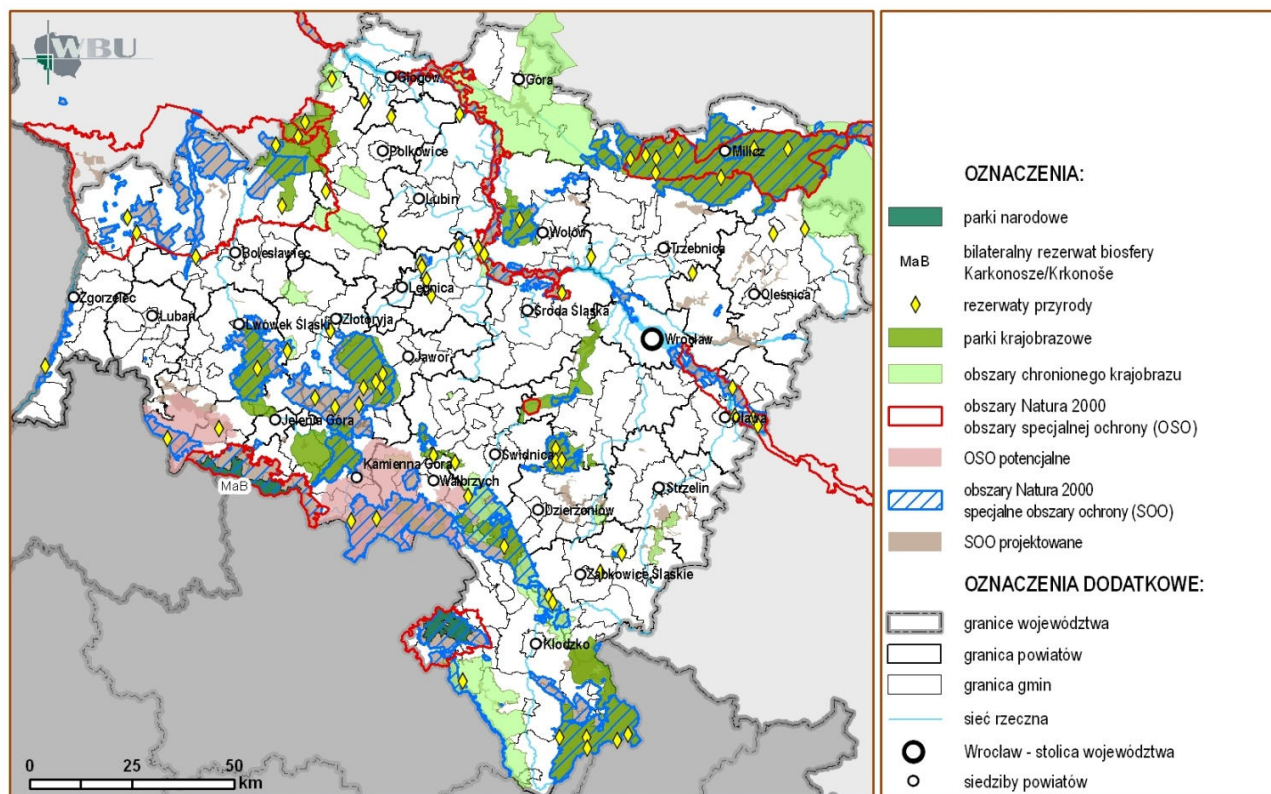
6) 10 zespołów przyrodniczo-krajobrazowych;

7) 122 użytki ekologiczne;

8) 2 obszary chronione, jako obiekty objęte konwencją Ramsarską: torfowiska w Karkonoskim Parku Narodowym i tereny w granicach rezerwatu Stawy Milickie w obrębie Parku Krajobrazowego Doliny Baryczy.

Dla w/w parków narodowych oraz kilku parków krajobrazowych zostały wyznaczone otuliny stanowiące strefę buforową wokół obszaru chronionego, mające na celu zabezpieczenie przed zagrożeniami zewnętrznymi, wynikającymi z działalności człowieka. *(Regionalny system obszarów chronionych przedstawiony został na rysunku 1.1-17)*

Rysunek 1.1-17. Regionalny system obszarów chronionych.

1.2. TENDENCJE ZMIAN W SFERZE PRZYRODNICZEJ

1. W trakcie przeprowadzonych analiz stanu zagospodarowania przestrzennego województwa w sferze przyrodniczej i jego zmian w latach 2001 – 2007 ujawniły się następujące pozytywne tendencje (wskazane w kolejności referowanych wcześniej zagadnień):

- 1) nieznaczna poprawa stanu czystości wód podziemnych,
- 2) poprawa jakości wód powierzchniowych, związana z budową sieci i oczyszczalni ścieków oraz obniżaniem się ilości zanieczyszczeń wprowadzanych do rzek,
- 3) wzrost znaczenia zasobów surowców metalicznych, energetycznych i skalnych regionu w krajowym bilansie zasobów tych kopalin,
- 4) obniżenie emisji zanieczyszczeń powietrza z największych zakładów Dolnego Śląska,
- 5) poprawa jakości powietrza (przede wszystkim w południowo-zachodniej części województwa),
- 6) systematyczny przyrost powierzchni lasów,
- 7) dostosowywanie składu gatunkowego lasów do warunków siedliskowych,
- 8) poprawa stanu zdrowotności lasów,
- 9) wzrost powierzchni obszarów obejmowanych ochroną, w tym głównie w ramach sieci NATURA 2000.

2. W ramach wyżej wymienionych analiz ujawniły się również następujące ważniejsze tendencje negatywne (wskazane w kolejności referowanych wcześniej zagadnień):

- 1) powiększanie się obszarów o przekształconej rzeźbie terenu, w wyniku działalności gospodarczej i inwestycyjnej, związanej przede wszystkim z powierzchnią eksploatacji surowców,
- 2) zmniejszanie się obszarów o wartościowych cechach krajobrazu lokalnego, spowodowane presją urbanizacji na tereny otwarte oraz cenne przyrodniczo,
- 3) wzrost średniej temperatury powietrza oraz występowanie silnych i nieregularnych zmian klimatu, jako efekt zmian globalnych,

- 4) zmniejszanie się zasobów ilościowych wód powierzchniowych, wynikające z urbanizacji i rozwoju gospodarki oraz zmian klimatycznych,
- 5) niekorzystne zmiany w funkcjonowaniu wód powierzchniowych w północnej, południowej i południowo-zachodniej części województwa,
- 6) brak postępów w zagospodarowaniu dużych w skali kraju nieużytkowanych zasobów wód mineralnych i leczniczych,
- 7) presja na podejmowanie eksploatacji udokumentowanych oraz nowych złóż (przede wszystkim kopalin skalnych) w obszarach chronionych i konfliktowych ze względów społecznych,
- 8) zmniejszanie się możliwych do zagospodarowania zasobów złóż surowców, związane z brakiem dostatecznej ochrony obszarów ich występowania przed innym niż górnicze zagospodarowaniem terenu,
- 9) wzrost zanieczyszczeń gazowych związany z emisjami niskimi oraz rozwojem komunikacji samochodowej,
- 10) utrzymywanie się zagrożenia gleb erozją wodną i wietrzną, degradacją chemiczną oraz nadmiernym zakwaszeniem,
- 11) utrzymywanie się zagrożeń lasów emisjami przemysłowymi oraz pożarami,
- 12) degradacja różnorodności przyrodniczej i krajobrazowej terenów otwartych, związana ze wzrostem presji urbanizacji oraz gospodarczym wykorzystaniem terenów cennych pod względem przyrodniczo – krajobrazowym,
- 13) brak wystarczającej spójności oraz rozdrobnienie sieci przyrodniczych terenów chronionych w województwie w powiązaniu z ich otoczeniem,
- 14) występowanie sytuacji konfliktowych w obszarach NATURA 2000, związanych z potrzebami realizacji inwestycji komunikacyjnych i infrastrukturalnych.
  - ochrona i racjonalne wykorzystanie kopalin użytecznych i wód mineralnych i leczniczych,
  - utrzymanie bioróżnorodności i zwiększenie powierzchni obszarów obejmowanych różnymi formami ochrony przyrody i krajobrazu, w tym obszarów Natura 2000.

2. SFERA KULTUROWO-OSADNICZA

2.1. ZASOBY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO I SYSTEMY ICH OCHRONY

TREŚĆ: Zarys historii Dolnego Śląska - Statystyczne informacje o zasobach - Zabytki archeologiczne - Miejskie i wiejskie zespoły zabytkowe - Architektura sakralna - Zespoły rezydencjonalne - Architektura obronna, zabytki przemysłu i techniki - Historyczne drogi i szlaki kulturowe oraz inne miejsca pamięci - Dobra kultury współczesnej - Programy i procesy rewitalizacji - Regionalny system ochrony dziedzictwa kulturowego.

2.1.1. ZARYS HISTORII DOLNEGO ŚLĄSKA

1. Obszar Śląska, obok Wielkopolski i Małopolski, należy do najwcześniej zasiedlanych regionów Polski. Terytorium to zamieszkiwały, wymienione w Geografie Bawarskim (ok. 845 r.) oraz dokumencie praskim, plemiona Słężan, Dziadoszan, Bobrzan i Trzebowian. W 990 r. ziemie te zostały przyłączone przez księcia Mieszka I do państwa Polan. W okresie panowania Henryka Brodatego i jego następcy Henryka Pobożnego (1201-1241) Śląsk stał się najsilniejszą dzielnicą państwa polskiego. Najazd tatarski oraz śmierć Henryka Pobożnego w bitwie pod Legnicą (1241 r.) doprowadziły do upadku potęgi Śląska, zahamowania aspiracji do korony królewskiej oraz zainicjowały proces rozdrobnienia terytorialnego. W latach 1327-1331 większość władców śląskich poddała się zwierzchnictwu czeskiemu, zależność Śląska od Polski ostatecznie ustała w 1339 r. na mocy traktatu krakowskiego. Po 1526 roku prowincja śląska weszła w skład monarchii austriackiej, a wynikiem trzech kolejnych wojen o Śląsk (1740-42, 1743-45, 1756-63) było oderwanie jej od państwa Habsburgów i przyłączenie do Prus (po 1740 r.).

2. W pierwszym okresie panowania Prus doszło do szeroko zakrojonej odbudowy ze zniszczeń po trwających blisko dwadzieścia lat wojnach prusko-austriackich. Zmieniła się też struktura administracyjna - terytorium Śląska zostało podzielone na dwa departamenty - wrocławski i głogowski, które na początku XIX w. zostały przekształcone na rejencje - wrocławską i legnicką. Fryderyk II - zdobywca Śląska - poza gruntownymi zmianami administracyjnymi i gospodarczymi, doprowadził do zmilitaryzowania prowincji Śląskiej na nieznaną dotąd skalę - budowa potężnego systemu fortyfikacyjnego w obszarze Kotliny Kłodzkiej oraz obwarowanie i zamiana w twierdze wielu śląskich miast. W państwie pruskim zdecydowaną przewagę zdobyli protestanci, którzy w następnych dziesięcioleciach przyczynili się do radykalnej zmiany oblicza religijno-kulturowego Śląska. Na mocy ustaleń kongresu wiedeńskiego (1815 r.) obszar Śląska został powiększony o wschodnią część Górnych Łużyc - powiaty Lubań, Zgorzelec, Budziszyn i Hoyerswerda.

3. Po zjednoczeniu Niemiec Śląsk wszedł w skład utworzonej w 1871 r. Rzeszy Niemieckiej. W okresie tym nastąpiło ożywienie gospodarcze, m.in. w przemyśle porcelanowym i włókienniczym, na szerszą skalę rozwinęło się hutnictwo szkła, uruchomiono pierwsze połączenia kolejowe. Pojawiły się też zain-

teresowania krajoznawcze i turystyczne, w szczególności turystyką górską (Karkonosze, Masyw Śnieżnika) oraz kuracjami pitnymi w uzdrowiskach sudeckich. Dojście do władzy Hitlera, a następnie wybuch drugiej wojny światowej, uczyniły ze Śląska zaplecze gospodarczo-militarne III Rzeszy. Wzrastające zapotrzebowanie na ciężki sprzęt, gazy bojowe, paliwa spowodowało rozbudowę zakładów przemysłu maszynowego i chemicznego (Wrocław, Jelenia Góra, Brzeg Dolny, Jelcz) oraz zbrojeniowego. Zbudowany odcinek pierwszej autostrady połączył Berlin z Wrocławiem, a efektem ożywienia budowlanego były liczne budynki użyteczności publicznej oraz osiedla mieszkaniowe (np. we Wrocławiu - Grabiszyn, Sępolno, Biskupin, WUWA). We władaniu królestwa pruskiego, a następnie cesarstwa niemieckiego i Niemiec Śląsk pozostał do 1945 r., a więc przez blisko dwa stulecia.

4. Działania II wojny światowej toczyły się poza obszarem Dolnego Śląska, a więc w zasadzie nie naruszyły jego terytorium. Poważne zniszczenia nastąpiły w styczniu 1945 r., kiedy ruszyła ofensywa Armii Czerwonej. Najbardziej ucierpiały takie miasta jak Wrocław (zniszczony w 65% na skutek długotrwałego oblężenia), a także Głogów, Ścinawa i Chobienia. Po zakończeniu II wojny światowej, pomimo zniszczeń wojennych i akcji rabunkowych, Dolny Śląsk był nadal na tle zniszczonego wojną kraju regionem wysoko rozwiniętym. Miały tu miejsce jednakże istotne procesy, które odcisnęły się negatywnie na kondycji cywilizacyjnej regionu. Zmiany polityczno-terytorialne wynikłe ze skutków II wojny doprowadziły do załamania ciągłości jego naturalnego rozwoju kulturowego i gospodarczego. Ludność niemiecka, zamieszkująca te tereny od kilkuset lat została wysiedlona, a na Dolnym Śląsku swą nową ojczyznę znaleźli przesiedleńcy z centralnej i wschodniej Polski, która znalazła się w granicach ZSRR, ludność pochodzenia ukraińskiego, wysiedlona w ramach akcji „Wisła”, reemigranci z Jugosławii, a także uchodźcy polityczni z Grecji. O szczególnym znaczeniu Dolnego Śląska w życiu powojennej Polski, określanego mianem Ziem Odzyskanych i niekwestionowanej roli jego stolicy świadczą spektakularne wydarzenia, jakie odbyły się we Wrocławiu w 1948 r. - Światowy Kongres Intelktualistów w Obronie Pokoju oraz Wystawa Ziem Odzyskanych. Sprowadzone ze Lwowa dobra kultury narodowej - Panorama Raclawicka i Zakład Narodowy im. Ossolińskich - stały się znakami rozpoznawczymi Wrocławia. Zapoczątkowany w drugiej połowie XX w. proces budowania regionalnej tożsamości z tradycjami, dorobkiem kulturowym i historią Dolnego Śląska trwa do chwili obecnej.

2.1.2. INFORMACJE STATYSTYCZNE O ZASOBACH

1. Dolny Śląsk ze względu na położenie geograficzne oraz dzieje polityczne podlegał oddziaływaniom wielu ośrodków, przede wszystkim Pragi, Krakowa i Norymbergii, a w późniejszym okresie również Drezna, Wiednia i Berlina. Przenikające tu impulsy artystyczne oraz wielowyznaniowa i wielonarodowa specyfika tego regionu zadecydowały o bogactwie dziedzictwa kulturowego. Występujące tu przykłady architektury odzwierciedlają wszystkie epoki i style artystyczne, począwszy od wczesnego średniowiecza aż po wiek XX - ty.

2. Ogólna liczba obiektów zabytkowych wynosi ponad 83 tys., są to m.in. historycznie ukształtowane zespoły staromiejskie, obiekty sakralne, założenia rezydencjonalne – zamki, pałace, dwory, obiekty użyteczności publicznej, architektura przemysłowa, założenia zieleni – parki, ogrody, aleje oraz cmentarze. Pod względem liczby zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (7974 – w 2009 r.) województwo dolnośląskie zajmuje pierwszą pozycję w Polsce. Oprócz obiektów wpisanych do rejestru zabytków na terenie województwa dolnośląskiego odnotowano około 76 tysięcy obiektów o walorach kulturowych, znajdujących się w ewidencji konserwatorskiej.

3. Najliczniejszą ilościowo grupę obiektów rejestrowych stanowią obiekty mieszkalne (12,2% zasobów krajowych), co potwierdza wysoki stopień urbanizacji regionu. Na drugim miejscu pod tym względem znajdują się obiekty sakralne (ponad 1400), w tej grupie dominują kościoły różnych wyznań, klasztory, kaplice itp. Z kolei najwyższy udział w zasobach krajowych – 24% - posiadają zespoły rezydencjonalne - zamki i pałace oraz towarzyszące im założenia ukształtowanej zabytkowej zieleni – parki i ogrody (ponad 800), których udział w zasobach krajowych wynosi 12%. *(Statystyka zabytków wpisanych do rejestru zabytków wg ich rodzaju została zawarta w tabeli 2.1-1 w Aneksie).*

4. Rozmieszczenie zabytków architektury i budownictwa jest niejedolite, zdecydowanie ich największa ilość znajduje się na obszarach historycznych miast, jak Wrocław, Wołów, Środa Śląska, Jelenia Góra, Wałbrzych, Świdnica. Stosunkowo najmniejsze nasycenie obiektami zabytkowymi występuje na obszarach słabo rozwiniętych, np. na północy województwa lub zniszczonych w wyniku działań ostatniej wojny jak Głogów. *(Koncentrację walorów kulturowych - obiektów nieruchome wpisanych do rejestru zabytków w poszczególnych gminach obrazuje rysunek 2.1-1).*

5. Na terenie województwa dolnośląskiego zachowały się także liczne zabytki ruchome - dzieła sztuki i rzemiosła artystycznego, z których większość stanowi wyposażenie i wystroje obiektów sakralnych. Ogólna liczba zewidencjonowanych obiektów ruchomych - ponad 30 tysięcy, stanowi 14% ogółu zasobów krajowych i sytuuje województwo na drugim miejscu w Polsce *(szczegółowe dane w tabeli 2.1-2 w Aneksie).* Najliczniejszą ilościowo grupą zabytków ruchomych są obiekty wyposażenia i wystroju świątyń - stanowią one 17,6% za-

sobów krajowych, większość z nich wpisana jest do rejestru zabytków. Grupa ta jest także w największym stopniu zagrożona kradzieżami, ponieważ obiekty sakralne nie są dostatecznie zabezpieczone, co potwierdza wzrastający wskaźnik kradzieży.

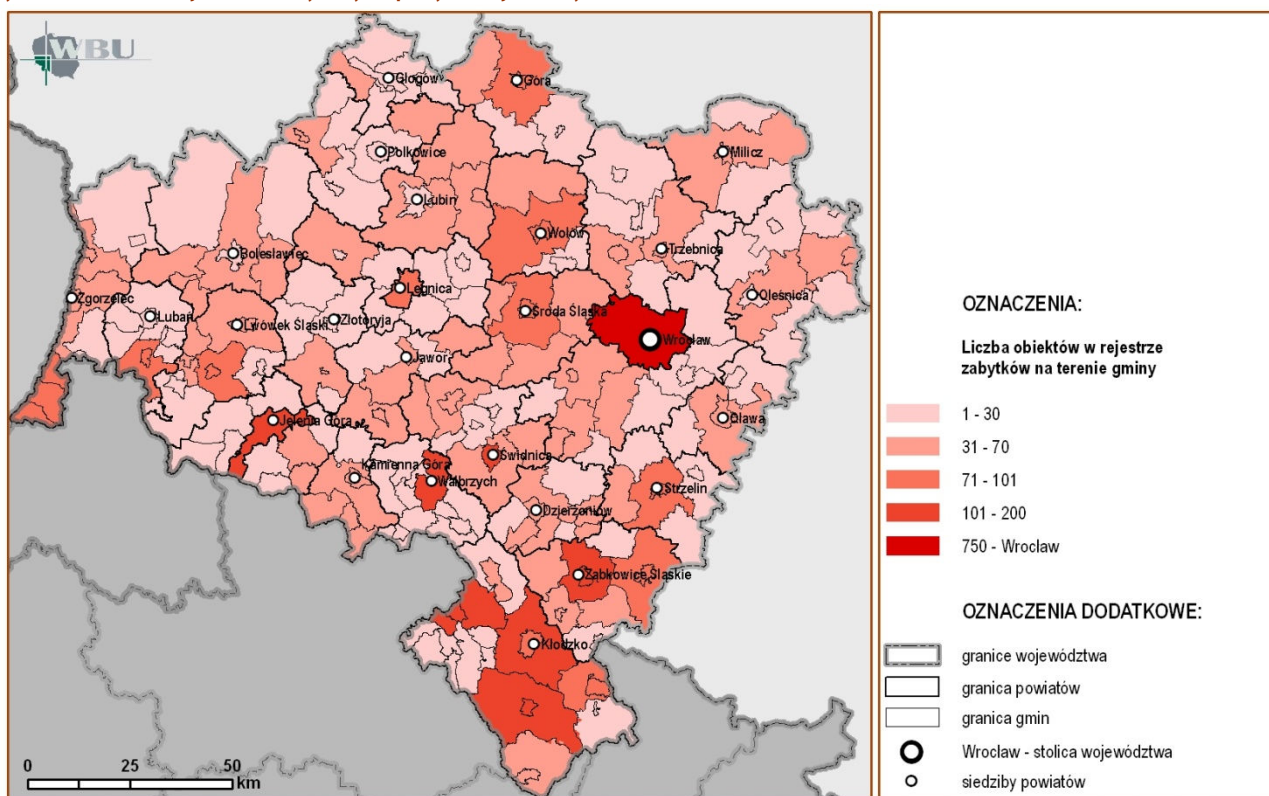
2.1.3. ZABYTKI ARCHEOLOGICZNE

1. Najwcześniejsze znaleziska archeologiczne potwierdzające obecność człowieka na tym terenie sięgają epoki paleolitu - obozowisko Homo Erectusa (ok. 500 000 p.n.e.) w Winnej Górze k. Trzebnicy, znaleziska w Rusku k. Strzegomia, Bardzie. Okres osadnictwa związany z rozwojem kultury rolnej, przypadający na początek 3000 lat p.n.e., otworzył nowy rozdział w dziejach prehistorii tych ziem. Bogactwo kultury starożytnej na tym obszarze reprezentują stanowiska z epoki brązu i kultury lateńskiej oraz związanej z nimi epoki wpływów rzymskich. Pod względem ilości stanowisk archeologicznych z tego okresu, Śląsk stanowi najbogatszy region w Polsce.

2. Liczba zinwentaryzowanych na terenie województwa dolnośląskiego stanowisk archeologicznych wynosi około 30 000, z czego ponad 1492 figuruje w rejestrze zabytków. Stanowiska archeologiczne zostały rozpoznane w ramach ogólnopolskiego programu Archeologicznego Zdjęcia Polski, przy prawie 90% pokryciu terytorium, oraz w czasie badań ratowniczych prowadzonych w związku z procesami inwestycyjnymi. Dużą grupę zespołów archeologicznych stanowią stanowiska o własnych formach krajobrazowych (grodziska, osady i obozowiska, wały obronne, kurhany, megality, jaskinie, kopalnie). W tej grupie na uwagę zasługują zespoły stanowisk archeologicznych m.in. w Masywie Ślęży, na terenie Parku Krajobrazowego Chełmy, w dolinach Bobru i Nysy Łużyckiej, w Borach Dolnośląskich.

3. Ekspansja inwestycyjna, prace rolnicze oraz kradzieże z wykorzystaniem wykrywaczy metali to podstawowe zagrożenia zabytków archeologicznych. Większość stanowisk archeologicznych o zachowanych formach krajobrazowych nie jest wyeksponowana w terenie, co powoduje z jednej strony bezpośrednie narażenie na zniszczenia, z drugiej zaś utratę ich walorów zabytkowych i poznawczych. Wzrasta przy tym skala prowadzonych w ostatnich latach archeologicznych badań ratowniczych, co wynika ze zintensyfikowania

Rysunek 2.1-1. Koncentracja obiektów zabytkowych wpisanych do rejestru zabytków.

inwestycji drogowych oraz niezwykle ożywionego ruchu budowlanego na obszarach miejskich oraz w ich najbliższym otoczeniu. Niepokojącym zjawiskiem jest brak zainteresowania ze strony samorządów zagospodarowaniem i udostępnianiem stanowisk archeologicznych o zachowanych formach krajobrazowych w celach naukowych, dydaktycznych oraz turystycznych.

2.1.4. MIEJSKIE I WIEJSKIE ZESPOŁY ZABYTKOWE

1. Intensywny proces osadniczy, zainicjowany na przełomie XII i XIII wieku przez książąt z dynastii śląskich Henryków, związany był z wprowadzeniem nowego systemu organizacyjno-prawnego, jakim były lokacje na prawie niemieckim jak Złоторыя (1211), Lwówek Śląski (1217), a później Środa Śląska (1223), której statut określonym mianem prawa średniego stanowił wzór dla wielu następnych lokacji. Struktura przestrzenna osad miejskich województwa ukształtowała się w zasadniczym zarysie na przełomie XIII-XIV w., a więc posiada genę średniowieczną.

2. Większość miast regionu zachowało historycznie wykształcony układ przestrzenny z obszernym rynkiem, ratuszem i blokiem śródmiejowym wypełnionym kamienicami o bogatej dekoracji renesansowo-barokowej (np. Bolesławiec, Bystrzyca Kłodzka, Jawor, Jelenia Góra, Kłodzko, Kowary, Lwówek Śląski, Legnica, Oleśnica, Środa Śląska, Świdnica, Wołów, Złоторыя). Zabytkowe układy urbanistyczne zachowały miejscowości, które utraciły prawa miejskie, jak np. Chełmsko Śląskie, Dobromierz, Rudna, Sulików, Sułów, Wińsko, Złоторыki Lubańskie. Dużą grupę tworzą miasta i miejscowości uzdrowiskowe z zabudową sanatoryjno-pensjonatową oraz z charakterystycznymi budowlami i urządzeniami związanymi z funkcjonowaniem źródeł, jak Cieplice Zdrój, Duszniki Zdrój, Kudowa Zdrój, Łądek Zdrój, Polanica Zdrój, Szczawno Zdrój, Świeradów Zdrój. Struktura przestrzenna wielu historycznych miast regionu jest czytelna, pomimo tego, że została naruszona w czasie działań drugiej wojny światowej oraz akcji rozbiórkowych w okresie powojennym. W dalszym ciągu jednak można obserwować efekty zniszczeń wojennych w postaci luk urbanistycznych np. we Wrocławiu, Głogowie, Ścinawie. Do zdegradowania przestrzeni miejskiej przyczyniły się także przemiany planistyczne ostatniego sześćdziesięciolecia, jak wprowadzanie nowej zabudowy w centrach staromiejskich oraz wznoszenie osiedli mieszkaniowych w technologii wielkiej płyty na obrzeżach miast (np. Jeleniej Góry, Legnicy, Wałbrzycha, Wrocławia).

3. Osadnictwo wiejskie na Dolnym Śląsku posiada równie wczesny, średniowieczny rodowód. Najczęściej występującą formą osiedli są wsie typu łańcuchowego o luźnym bądź rozproszonym układzie zabudowy (typ dominujący w górskich rejonach Sudetów) oraz wsie o układzie wielodrożnicy. Wiele osiedli wiejskich regionu zachowało pierwotną strukturę przestrzenną, jednak tylko nieliczne zostały wpisane do rejestru zabytków, jak np. Bogatynia – Markocice, Głogów – Brzostów, Udanin, Wierzchowice, Pstrążna. Charakterystyczne dominanty osad wiejskich stanowią kościoły (katolicki i ewangelicki), założenie dworskie lub pałacowe z folwarkiem oraz zabudowaniami gospodarczymi.

4. Zachowana obecnie zabudowa wiejska pochodzi przeważnie z XIX i pocz. XX wieku, są to w większości pojedyncze domy mieszkalne i budynki gospodarcze oraz założenia wielobudynkowe tworzące duże gospodarstwa (najczęściej o układzie zamkniętego czworoboku, z bramą przejazdową, głównym domem mieszkalnym oraz kilkoma budynkami gospodarczymi). Powszechnym typem budownictwa wiejskiego w XVIII i w pierwszej poł. XIX wieku była zabudowa drewniana, stopniowo zastępowana przez budownictwo murowane. W północno-wschodniej i środkowej części województwa zachowały się nieliczne kościoły m.in. w Chełstowie, Trzebicku, Sułowie wzniesione w konstrukcji szkieletowej. Duża grupa regionalnego budownictwa drewnianego występuje na obszarze Sudetów, na uwagę zasługują obiekty konstrukcji przystępowej ukształtowane pod wpływem łużyckiej tradycji budowlanej (w rejonie Bogatyni, Sulikowa, Zgorzelca), domy tkaczy w Chełmsku Śląskim (tzw. Dwunastu Apostołów) i Międzyzlesiu oraz zabudowa w stylu tyrolskim (w Mysłakowicach

i okolicy oraz w Międzygórzu). Zasoby architektury drewnianej skupionej na obszarach wiejskich ulegają postępującemu uszczupleniu. Duża liczba obiektów nie jest objęta ochroną prawną, z zachowanych kilku tysięcy tylko około sto zostało wpisanych do rejestru zabytków. Brak należytej ochrony oraz próby podniesienia standardów mieszkaniowych poprzez nieprawidłowo przeprowadzone modernizacje spowodowały nieodwracalne zniszczenia wielu obiektów architektury drewnianej.

2.1.5. ARCHITEKTURA SAKRALNA

1. Efektem wzmożonego ruchu budowlanego, jaki miał miejsce w XIII wieku, jest największe w skali kraju nagromadzenie sakralnej architektury romańskiej (m.in. kościoły w Lwówku Śląskim, Świerzawie, Wierzbnej, rotundę w Strzelinie, bazylikę klasztorną w Trzebnicy, książęcą kaplicę zamkową w Legnicy). Bujny rozwój architektury sakralnej w okresie średniowiecza związany był z rozwojem miast oraz sprowadzeniem na Śląsk wielkich domów zakonnych, jak benedyktyni, cystersi, franciszkanie i dominikanie. W szczytowym okresie rozwoju architektury gotyckiej, jaki przypada na XIII-XIV wiek, powstały potężne założenia zakonne, kościoły parafialne fundowane przez książąt oraz okazałe kościoły miejskie z inicjatywy zamożnego patrycjatu. Krajobraz wiejski zdominował typ kościoła rycerskiego, jednonawowego z wieżą od zachodu. Do najważniejszych realizacji tego okresu należy zaliczyć: kościoły cysterskie w Lubiążu, Henrykowie, Trzebnicy; kościoły wrocławskie skoncentrowane w rejonie Ostrowa Tumskiego i lewobrzeżnego Wrocławia, miejskie świątynie parafialne Chojnowa, Głogowa, Jeleniej Góry, Legnicy, Oleśnicy, Strzegomia, Świdnicy, Ząbkowic Śląskich, Ziębic, Kłodzka.

2. Architektura sakralna okresu reformacji nie wykształciła wybitnych realizacji, poza kościołem w Żórawinie, uznanym za wybitny przykład manierystycznej sztuki dworskiej. Po zakończeniu wojny trzydziestoletniej (1618-1648) zostały wzniesione trzy kościoły Pokoju, w zachowanych do dziś - w Jaworze i Świdnicy występuje kompletne wyposażenie o bogatym programie ikonograficznym. W okresie kontrreformacji na terenach swobód wyznaniowych powstawały nieliczne kościoły graniczne (np. Pogorzelska i Trzmiel na Ziemi Legnickiej) oraz licznie reprezentowane kościoły ucieczkowe (np. Proboszczów, Pielgrzymka). W 1707 r. w wyniku zawarcia konwencji altranształdzkiej zezwolono na budowę sześciu kościołów Łaski, m. in. w Miliczu, Kamiennej Górze oraz najokazalszy w Jeleniej Górze.

3. Wybitne osiągnięcia baroku w architekturze sakralnej związane są przede wszystkim z barokizacją świątyń w Henrykowie, Krzeszowie, Lubiążu i Trzebnicy, których okazałe wystroje rzeźbiarsko-malarskie reprezentują najwyższy poziom artystyczny. Obok tego powstały takie wybitne realizacje jak opactwo w Legnickim Polu, kościół oraz zespół klasztorny w Lubomierzu, kościół parafialny w Sicinach, które związane są z działalnością praskiego architekta K.I. Dientzenhofera. W okresie walki z protestantami podczas panowania Habsburgów ważną rolę pełniły ruchy pielgrzymkowe. Obok tradycyjnych miejsc pielgrzymkowych, jakimi były Trzebnica i Bardo, pojawiły się nowe jak Wambierzyce, Krzeszów, Grodowiec, Góra Igliczna w Międzygórzu. Z kolei formy klasycyzmu i historyzmu, obecne w architekturze sakralnej schyłku XVIII i XIX wieku, zaowocowały tak wybitnymi realizacjami, jak klasycystyczne kościoły w Sycowie i Wałbrzychu (dzieła K.G. Langhansa) oraz kościół w Mysłakowicach wg projektu F.C. Schinkla.

4. Obiekty architektury sakralnej, stanowiące własność kościołów i związków wyznaniowych, prezentują najlepszy stan zachowania. Jednak i w tej grupie znaczna ilość obiektów pozostaje w stanie postępującej degradacji, co przeważnie odnosi się do nieużytkowanych obiektów kultu ewangelickiego. Prace remontowo-konserwatorskie przy obiektach sakralnych uzyskują dofinansowanie z budżetu państwowego i samorządowego, dotyczy to także ich wyposażenia. W większości działania te nie obejmują cmentarzy, które stanowią także własność parafialną. Wiele cennych pomników sepulkralnych, pomimo wpisania do rejestru zabytków, nie jest objęta niezbędną ochroną. Ulegają

one postępującej degradacji, a wymagane prace zabezpieczająco-konserwatorskie, które mogłyby powstrzymać ten proces, nie są prowadzone.

2.1.6. ZESPOŁY REZYDENCJALNE

1. Architektura rezydencjonalna, którą w większości reprezentują dwory i zespoły pałacowo-ogrodowe, występowała na Dolnym Śląsku masowo, niestety ogromna ilość obiektów tego typu uległa zniszczeniu po II wojnie światowej. Wśród licznej grupy założeń powstałych w okresie nowożytnym na szczególną uwagę zasługują: m.in. renesansowe założenia o cechach obronnych np. w Płakowicach, Kliczkowie, dwory - Czame i Maciejowie k. Jeleniej Góry oraz pałace w Gościszowie, Chocianowcu, Chocianowie, Gorzanowie, Nawojowie Łużyckim, Krobielowicach. Po połowie XVII i w XVIII wieku architekturę rezydencjonalną zdominował typ założenia powiązanego z ogrodem, wzorowanego na rozwiązaniach francuskich, np. w Biedrzychowicach, Goszczy, Kamionnej, Szczepanowie, Pieszycach. Około połowy XVIII w. upowszechnił się także typ pałacu miejskiego, czego przykładem są barokowe założenia w Jeleniej Górze, Cieplicach, Kowarach, Wrocławiu. Na przełomie XVIII i XIX wieku oraz w XIX stuleciu powstał szereg interesujących realizacji jak neoklasycyistyczne pałace w Samotworze i Miliczu (dzieła K.G. Langhansa), czy utrzymane w stylistyce historyzującej założenia pałacowe w Kwietnie, Szczodrem, Kamieńcu Żąbkowickim (K. F. Schinkel), Mysłakowicach oraz Karpniach (dwa ostatnie dzieła F. A. Stülera).

2. Dopełniającymi elementami dla pałaców i dworów były związane z nimi założenia kształtowanej zieleni – ogrody oraz parki. Barokowe otoczenie założeń pałacowych czy klasztornych stanowił regularny ogród o kompozycji geometrycznej, wypełniony rzeźbą figuralną i obiektami małej architektury (pawilony, oranżerie), jak np. w Henrykowie, Legnickim Polu czy Brzezince Oleśnickiej. U schyłku XVIII i w XIX w. założenia zieleni przybrały formy krajobrazowe, których kompozycja sprawiała wrażenie naturalności. Wybitnym przykładem sztuki ogrodowej są sentymentalno-romantyczne parki krajobrazowe tworzące zwartą całość, jakie powstały w otoczeniu rezydencji w Kotli-

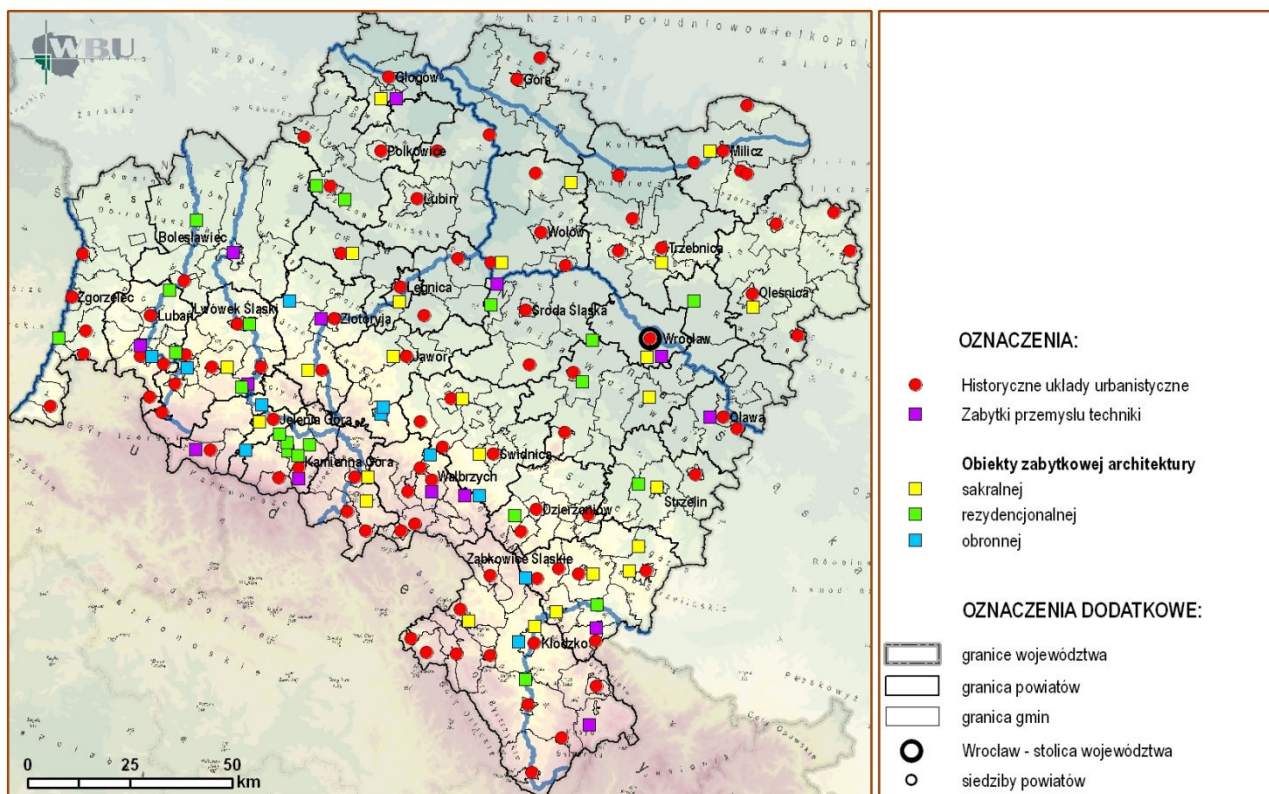
nie Jeleniogórskiej wg projektu królewskiego ogrodnika J. P. Lenne. Ten unikalny zespół architektoniczno-krajobrazowy tworzą pałace w Bukowcu, Karpniach, Mysłakowicach, Łomnicy, Wojanowie i Stanisławowie.

3. Stan zachowania architektury rezydencjonalnej wraz z przynależną zabudową gospodarczą jest niezadowalający. Duży procent majątków ziemskich, w których założono państwowe gospodarstwa rolne, uległ nieodwracalnym zniszczeniom. Niewłaściwe użytkowanie, brak koniecznych prac remontowych i zabezpieczających oraz nieregulowana sytuacja własnościowa to podstawowe czynniki zagrożenia, jakim poddawane są te obiekty. Duża liczba zespołów rezydencjonalnych została sprywatyzowana, wiele z nich poddano kapitalnym remontom i zaadaptowano do nowych, w większości hotelowych funkcji. Stanowią one niestety w dalszym ciągu rzadkie przykłady właściwego zagospodarowania i użytkowania.

2.1.7. ARCHITEKTURA OBRONNA, ZABYTKI PRZEMYSŁU I TECHNIKI

1. Architekturę obronną na terenie województwa reprezentują wznoszone w okresie średniowiecza zamki obronne, wieże mieszkalne, obwarowania historycznych miast oraz zespoły fortyfikacji. Najwcześniejsze zamki obronne (X-XII w.) były wznoszone z kamienia na miejscu grodów książęcych i zachowały się do dziś w formie grodzisk. Przełom w budownictwie warownym nastąpił po najeździe Tatarów (1241 r.), od tej pory zaczęto wznosić zamki murowane, jak np. w Bolkowie, Świnach, zamki Bolczów, Chojnik, Gryf, Grodno w Zagórzcu Śląskim - zachowane w stanie trwałej ruiny; Czocha, Grodziec oraz największy w skali zamek Książ k. Wałbrzycha. Zachowało się tu także kilka przykładów innego typu obiektów - mieszkalnych wież obronnych, m.in. w Biestrykowie, Żelaźnicy oraz w Siedlęcinie (z cennymi polichromiami z legendą o Lancelocie z Jeziora). W wielu miejscowościach regionu zachowały się ponadto fragmenty murów obronnych, baszt, bastei, bram (np. w Bystrzycy Kłodzkiej, Lwówku Śląskim, Oławie, Wołowie, Ziębicach, Złotyri). Obwarowania miejskie niejednokrotnie powiązane były z zamkami, jak np. w Bierutowie, Bolesławcu, Chojnowie, Jaworze, Oleśnicy, Prochowicach, Sycowie czy Żąbkowicach Śląskich.

Rysunek 2.1-2. Wybrane zespoły zabytkowe o wysokich wartościach kulturowych.

2. Proces silnego zmilitaryzowania prowincji śląskiej nastąpił po aneksji Śląska przez Prusy (1742 r.). Systemy obronne wielu śląskich miast zostały wzmocnione, a Wrocław, Świdnica i Głogów, w których stacjonowały garnizony wojskowe, zamieniono w twierdze. Potężny system fortyfikacyjny powstał na obszarze Kotliny Kłodzkiej, zachowane w Kłodzku i Srebrnej Górze twierdze uznane są za wybitne przykłady architektury militarnej i inżynierii wojskowej czasów nowożytnych.

3. Obiekty architektury obronnej utraciły swe pierwotne funkcje, większość z nich popada w postępującą ruinę, a jedynie nieliczne otoczone są opieką i zostały zaadaptowane do nowych funkcji – mieszkalnych, turystycznych bądź ekspozycyjnych. Powołanie parków kulturowych dla ochrony zespołów twierdz w Kłodzku i Srebrnej Górze, doprowadziło do uporządkowania ich otoczenia i szerszego udostępnienia wartości historycznych i kulturowych.

4. Obiekty dziedzictwa przemysłowego zachowane na Dolnym Śląsku w większości związane są z rozwojem przemysłu przypadającym na 2 poł. XIX i pocz. XX w. Na uwagę zasługują wyeksponowane w krajobrazie zabytki związane z górnictwem oraz hutnictwem, tj. kopalnie (np. Julia w Wałbrzychu, Nowej Rudzie, Złotym Stoku, Złotoryi), sztolnie (w Kowarach, Kletnie, Wałbrzychu) szyby, huty szkła (np. w Szklarskiej Porębie). Licznie reprezentowaną grupę stanowią obiekty związane z infrastrukturą kolejową – dworce, wiadukty, tunele kolejowe (np. wiadukt w Bolesławcu, obiekty dawnej Śląskiej Kolei Górskiej na odcinku Wałbrzych – Kłodzko), obiekty hydrotechniczne – porty, jazy, śluzy, mosty, młyny, wieże ciśnień, elektrownie i zapory wodne (np. port w Głogowie, stocznia rzeczna w Malczycach, zespół jazów i śluz w Oławie, obiekty Wrocławskiego Węzła Wodnego, zapory w Leśnej, Pilchowicach i Zagórzcu Śląskim) oraz takie jak: cukrownie, browary, fabryki, osiedla robotnicze oraz wille i pałace fabrykanckie.

5. Obok wymienionych zabytków architektury i budownictwa przemysłowego, interesującą grupę stanowią obiekty ruchome, reprezentujące tradycyjne lecz unikalne obecnie dziedziny rzemiosła i przemysłu charakterystyczne dla regionu, jak tkactwo, garncarstwo, hutnictwo szkła. Znaczna grupa przemysłowych zabytków ruchomych eksponowana jest w muzeach regionalnych i specjalistycznych (np. Muzeum Papiernictwa w Dusznikach Zdroju, Muzeum Tkactwa Dolnośląskiego w Kamiennej Górze) oraz w skansenach (np. skansen lokomotyw parowych w Jaworzynie Śląskiej).

6. Obiekty architektury przemysłowej ulegają postępującej degradacji, dotyczy to w szczególności zabytków pozbawionych pierwotnej funkcji i nieużytkowanych, które poddawane są systematycznie silnej presji inwestycyjnej. Szczególnie zagrożona jest wyłączona z użytkowania infrastruktura kolejowa, tj. budynki dworców, obiekty towarzyszące oraz linie kolejowe. Polskie Koleje Państwowe, zobowiązane do sprawowania opieki nad tymi zasobami,

nie wypełniają swoich obowiązków nawet w podstawowym zakresie, który odnosi się do zabezpieczenia przed kradzieżami i dewastacją. Brak jakichkolwiek działań, również prawnych, powoduje, że dochodzi do dewastacji szeregu dworców kolejowych i obiektów im towarzyszących, a także do demontażu odcinków linii kolejowych.

2.1.8. HISTORYCZNE DROGI I SZLAKI KULTUROWE ORAZ MIEJSCA PAMIĘCI

1. Drogi handlowe przecinające terytorium Dolnego Śląska ukształtowały się w okresie średniowiecza. Za najstarszą uznawany jest tzw. szlak bursztynowy, którym odbywał się transport bursztynu z nad Morza Bałtyckiego nad Adriatyk. W obszarze województwa szlak ten prowadził przez Kudowę, Kłodzko, Bardo, Niemcę Wrocław i dalej w kierunku Kalisza (przebieg ten potwierdzają cenne znaleziska archeologiczne z okresu Cesarstwa Rzymskiego). W okresie średniowiecza rozwinęły się na tych terenach szlaki handlowe o wyjątkowym znaczeniu dla rozwoju gospodarczego i kulturalnego nie tylko Dolnego Śląska:

1) Wysoka Droga (określana również jako Droga Królewska, czyli Via Regia) – łącząca centra gospodarcze południowych Niemiec z Rusią Kijowską, z przebiegiem przez Zgorzelec, Bolesławiec, Chojnow, Legnicę, Środę Śląską, Wrocław i Oławę.

2) Dolna Droga - prowadząca z Lipska przez Żagań, Lubin, Prochowice, Środę Śląską do Wrocławia i dalej w kierunku Rusi Kijowskiej.

2. W ostatnich latach wyznaczone zostały w obrębie województwa szlaki kulturowe, promujące i udostępniające walory jego dziedzictwa kulturowego, posiadające przy tym istotne znaczenie międzynarodowe i regionalne. Należą do nich:

1) Szlak Cystersów jako część międzynarodowego szlaku, który rozpoczyna się w Portugalii, prowadzi przez Hiszpanię, Francję, Niemcy aż do Polski i obejmuje miejsca trwałego pobytu zakonu cysterskiego (na Dolnym Śląsku są to klasztory w Krzeszowie, Kamieńcu Żąbkowickim, Henrykowie, Lubiązu i Trzebnicy).

2) Szlak Świętego Jakuba, przebiegający wzdłuż w/w Wysokiej Drogi i stanowiący regionalne przedłużenie w kierunku wschodnim europejskiego szlaku pielgrzymkowego do Santiago de Compostela (reaktywowany w ostatnich latach odcinek Szlaku na Dolnym Śląsku łączy Głogów, Jakubów, Grodowiec, Polkowice, Chocianów, Bolesławiec, Lubań oraz Zgorzelec; kolejny odcinek tego szlaku to połączenie Brzegu, Wrocławia, Środy Śląskiej, Legnicy, Złotoryi, Lwówka Śląskiego, Lubania i Zgorzelca),

3) Szlak Zamków Piastowskich prowadzący przez tereny dawnego księstwa świdnicko-jaworskiego i prezentujący obiekty architektury obronnej (łącznie 15 ruin grogów i zamków piastowskich, a w tym zamki w Grodźcu, Wleniu, Bolkowie, Świnach, Cisy, Książu oraz Grodno w Zagórzcu Śląskim). *(Szlaki kulturowe przedstawione zostały na rysunku 2.1-3)*

3. W obszarze województwa godne odnotowania są miejsca upamiętniające ważne wydarzenia historyczne. Należą do nich pola bitewne z okresu średniowiecza (np. Głogów, Niemcza, Legnickie Pole), pola bitewne związane z trzema wojnami śląskimi (np. pod Dzierżoniowem, pod Lutynią) oraz z wojnami napoleońskimi (np. nad Kaczawą - Dunino, pod Strugą - Dobromierz).

4. Dolny Śląsk, stanowiący w okresie drugiej wojny światowej zaplecze gospodarczo-militarne III Rzeszy, jest obszarem, na którym występują liczne miejsca martyrologii z tego okresu. Są to przede wszystkim niemieckie obozy koncentracyjne, obozy jenieckie oraz obozy pracy. Najważniejszy z nich to obóz koncentracyjny KL Gross-Rosen w Rogoźnicy k. Strzegomia – o statusie Pomnika Zagłady i Męczeństwa Narodu Polskiego. Liczne filie Gross-Rosen, zwane obozami pracy, funkcjonowały m.in. w Bolesławcu, Wrocławiu, Jelczu, Brzegu Dolnym, Kamiennej Górze oraz w Górach Sowich (zespół militarny „Riese” - Olbrzym budowany dla potrzeb przemysłu zbrojeniowego lub jako miejsce głównej kwatery Wehrmachtu). Niemieckie obozy jenieckie zlokalizowane były także w Srebrnej Górze oraz Świętoszowie na terenie poligonu wojskowego, gdzie po zakończeniu wojny aż do 1952 r. funkcjonowało więzienie NKWD, a następnie stacjonował garnizon wojsk radzieckich. Miejscami martyrologii z okresu II wojny światowej na ziemi dolnośląskiej są także pomniki i cmentarze wojenne ofiar zbrodni hitlerowskich (np. w Kolcach, Walimiu), cmentarze wojskowe (np. we Wrocławiu, Zgorzelcu) oraz cmentarze jeńców rosyjskich i wojsk radzieckich (np. w Bolesławcu, Wrocławiu, Oleśnicy, Oławie).

5. Pola bitew historycznych nie są promowane w sposób zadowalający, w większości nie są oznakowane w terenie, a więc świadomość w tym zakresie jest znikoma. Stan zachowania pomników wojennych oraz cmentarzy ofiar wojny i cmentarzy wojskowych jest bardzo zły. W wielu przypadkach pojedyncze groby i pomniki nagrobne są zdewastowane w stopniu uniemożliwiającym ich identyfikację, giną też systematycznie zarastające cmentarze. Zjawiska te wskazują, że pamięć historyczna jest bardzo słaba, a niekiedy wręcz nieobecna w powszechnej świadomości.

2.1.9. DOBRA KULTURY WSPÓŁCZESNEJ

1. Dobra kultury współczesnej w rozumieniu ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym nie posiadają statusu zabytku. Są to powstałe współcześnie pomniki, miejsca pamięci, obiekty architektury i budownictwa oraz założenia urbanistyczne i krajobrazowe o wysokich wartościach artystycznych bądź historycznych. Przedmiotem zainteresowania badaczy architektury współczesnej są przede wszystkim budynki użyteczności publicznej, zespoły mieszkaniowe oraz kościoły, które powstały w okresie powojennym. Niejednokrotnie jako cezurę badawczą przyjmuje się lata 1945 – 1989, a więc okres kiedy powstało wiele cennych obiektów o cechach późnego modernizmu i socrealizmu.

2. Silna presja, jakiej poddawana jest architektura tego okresu, powoduje konieczność jej zinwentaryzowania, oceny oraz określenia sposobu ochrony w celu zachowania najcenniejszych realizacji. Inicjatywę w tym zakresie podjęli specjaliści z Instytutu Historii Sztuki we Wrocławiu, którzy opracowali listę dóbr kultury współczesnej dla miasta Wrocławia. Kryteria, na podstawie których dokonano wyboru poszczególnych obiektów, dotyczą m.in. nowatorstwa w zakresie rozwiązań architektonicznych i przestrzennych, wartości artystycznych, walorów przestrzennych i estetycznych, symbolu oraz uznania współczesnych. Na liście obejmującej ponad czterdzieści obiektów i zespołów figuruje m.in.: zabudowa placu Nowy Targ, osiedla - „Pod Jaworami”, „Gajowice”, „Przyjaźni”; pojedyncze obiekty jak np. Hutmen, Trzonolinowiec, kino Warszawa oraz kościoły – św. Ducha, św. Wawrzyńca.

3. Obiekty i zespoły architektury, które można określić mianem dóbr kultury współczesnej występują na obszarze całego Dolnego Śląska, są nimi np.: zabudowa pierzei rynku w Jaworze, osiedle mieszkaniowe w Kowarach, hotel Granit w Szklarskiej Porębie, dom kultury w Nowej Rudzie. W związku z opracowaniem projektu zmiany planu województwa zostało wykonane studium, w którym wskazano kryteria typowanych obiektów, zasady ich ochrony oraz zaprezentowano wstępną listę dóbr kultury współczesnej dla województwa dolnośląskiego, która ma charakter otwarty i stanowi wstęp do dalszych badań nad tym zagadnieniem.

4. Dobra kultury współczesnej są nowym zagadnieniem i dotąd niepodjętym w polityce przestrzennej. Ustawowy obowiązek uwzględnienia tej problematyki w dokumentach planistycznych spowodował duże zainteresowanie architekturą współczesną oraz podjęcie szerokiej dyskusji, w której zasadnicze pytania dotyczą zdefiniowania kryteriów wyboru dóbr architektury współczesnej oraz zakresu i zasad ochrony ich wartości.

2.1.10. PROGRAMY I PROCESY REWITALIZACJI

1. Odnowa zespołów staromiejskich i rewitalizacja zespołów uzdrowiskowych to coraz częściej obserwowane w ostatnich latach działania na rzecz uporządkowania i odbudowy zabytkowych układów urbanistycznych. Najczęściej obejmują one tylko wybrane obiekty, czasem większe obszary w zespołach staromiejskich i prowadzone są w zawężony do powierzchniowych remontów sposób. Większość zasobów mieszkaniowych o walorach zabytkowych stanowi własność komunalną, jednak zarządzające nimi wspólnoty mieszkaniowe ze względu na problemy finansowe nie zapewniają im koniecznych remontów i prac konserwatorskich. W wielu przypadkach remonty prowadzone są bez wymaganego nadzoru konserwatorskiego, niezgodnie ze sztuką konserwatorską. Skutki takich działań są nieodwracalne i powodują pozbawienie zabytków ich pełnych wartości. Finansowanie programów rewitalizacji opiera się głównie o własne środki budżetów miejskich. Jednak zaawansowana dekapitalizacja substancji mieszkaniowej przy postępującym procesie jej prywatyzacji oraz niewystarczające zaangażowanie finansowe właścicieli w renowację skutecznie hamują procesy odnowy obszarów miejskich.

2. Wdrażanie programów rewitalizacji - rozumianej jako zespół zintegrowanych działań w sferach społeczno-ekonomicznej i przestrzennej, których celem

jest powstrzymanie degradacji obszarów oraz osiągnięcie ich trwałych zmian, m.in. w zakresie poprawy warunków życia mieszkańców, wzrostu funkcjonalności i rozwoju obszarów wraz z otoczeniem – ma miejsce już w wielu ośrodkach osadniczych województwa. Wsparcie dla tych działań w regionalnych programach operacyjnych dla województwa wpłynęło na wzrost ich dynamiki. W ramach finansowanego z funduszy strukturalnych UE Zintegrowanego Programu Operacyjnego Rozwoju Regionalnego w latach 2002 – 2006 wsparcie uzyskały projekty z zakresu rewitalizacji obszarów miejskich i dzielnic mieszkaniowych, m.in. we Wrocławiu, w Bolesławcu, Legnicy, Chocianowie, Trzebnicy, Oławie, Świebodzicach, Łądku Zdroju i Dusznikach Zdroju. W okresie tym opracowano większość Lokalnych Programów Rewitalizacji – instrumentu warunkującego uzyskanie dotacji na ten cel. Zagadnienie odnowy zdegradowanych obszarów miejskich zostało również ujęte w Regionalnym Programie Operacyjnym dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007 – 2013 w ramach priorytetu „Miasta”.

2.1.11. REGIONALNY SYSTEM OCHRONY DZIEDZICTWA KULTUROWEGO

1. Regionalny system ochrony dziedzictwa kulturowego tworzą objęte ustawowymi formami ochrony obiekty, zespoły i obszary zabytkowe. Są to uznane za pomniki historii zabytki nieruchome wpisane do rejestru lub parki kulturowe o szczególnych wartościach kulturowych oraz założenia wielkoobszarowe o statusie parku kulturowego, utworzone w celu ochrony krajobrazu kulturowego. Pozostałe elementy systemu to ustalenia ochrony zapisane w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego, tj. strefy ochrony konserwatorskiej oraz zestawienia obiektów i zespołów zabytkowych ujętych w rejestrze zabytków i w ewidencji konserwatorskiej, a także plany ochrony, które sporządza się dla parków kulturowych. Obiekty i zespoły o unikatowych wartościach kulturowych bądź przyrodniczych podlegają ochronie międzynarodowej i wpisane są na listę światowego dziedzictwa UNESCO.

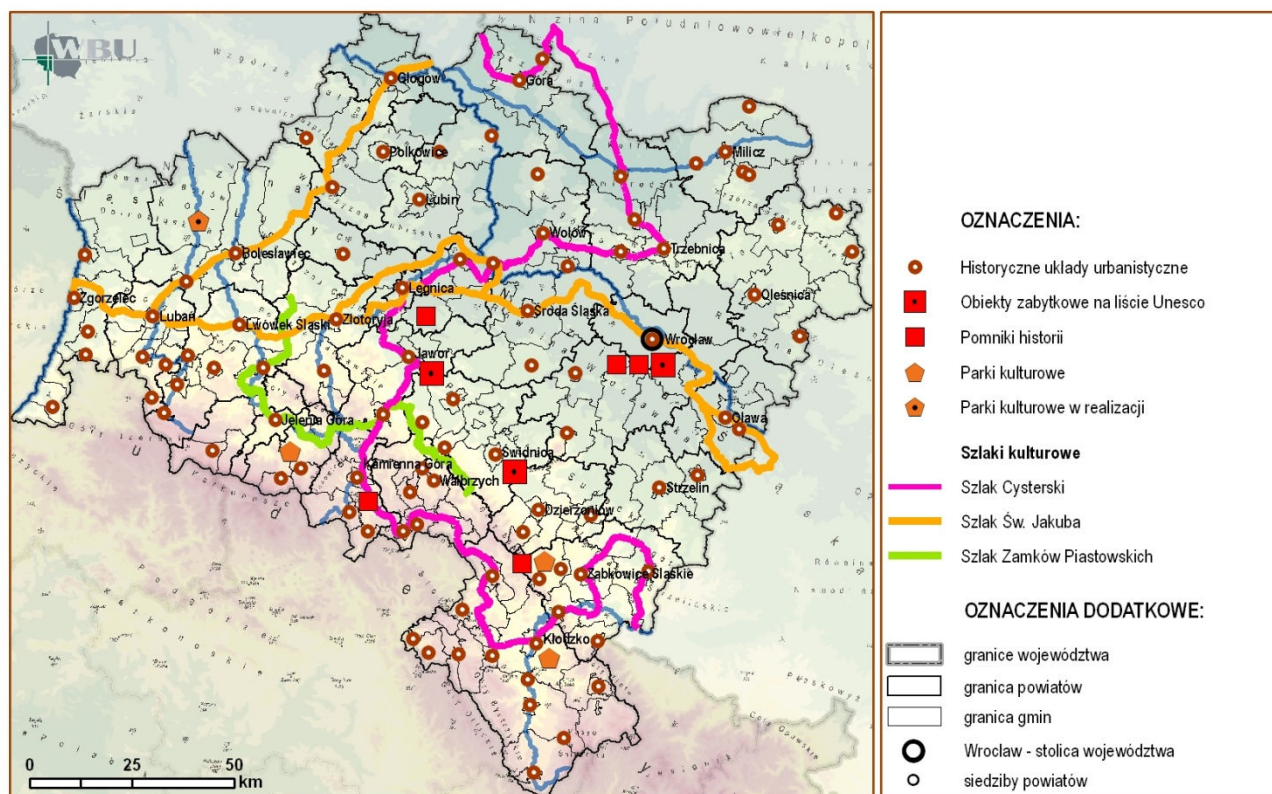
2. Najcenniejsze elementy dziedzictwa kulturowego w województwie dolnośląskim posiadają ochronę prawną. Na liście światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego UNESCO figurują kościoły Pokoju w Jaworze i Świdnicy oraz Hala Stulecia we Wrocławiu. Zespoły klasztorne w Krzeszowie i Legnickim Polu, twierdza w Srebrnej Górze oraz założenie staromiejskie i Hala Stulecia we Wrocławiu zostały uznane rozporządzeniem Prezydenta Rzeczypospolitej Polski za pomniki historii. Założenia obronne twierdz w Srebrnej Górze oraz Kłodzku objęte są ochroną w formie parku kulturowego, dla obszarów tych zostały sporządzone plany ochrony, określające ramy i sposoby ich zagospodarowania oraz zarządzania. Ostatnio powołany został park kulturowy, obejmujący zespół rezydencji wraz z założeniami krajobrazowymi w gminie Mysłakowice w Kotlinie Jeleniogórskiej. Opracowano również niezbędną dokumentację do utworzenia parku kulturowego zespołu pałacowo-parkowego w Klczkowie. Obiekty i zespoły zabytkowe uznane za pomniki historii oraz wpisane na listę światowego dziedzictwa UNESCO poza ustawową ochroną wymagają kompleksowych programów zarządzania, określających kwestie związane z konserwacją, użytkowaniem oraz udostępnianiem tych zasobów - niestety do tej pory nie opracowano takich programów.

2.2. TENDENCJE ZMIAN W SFERZE KULTUROWEJ

1. W wyniku przeprowadzonych analiz stanu zagospodarowania przestrzennego województwa w sferze kulturowej i jego zmian w latach 2001 – 2007 ujawniły się następujące pozytywne tendencje (wskazane w kolejności referowanych wcześniej zagadnień):

- 1) rozwój procesów rewitalizacji zespołów staromiejskich i uzdrowiskowych,
- 2) utrzymywanie się wysokiego poziomu zagospodarowania obiektów sakralnych i ich otoczenia,
- 3) postępowanie procesów odnowy zabytkowych zespołów rezydencjonalnych wraz z ich prywatyzacją i adaptowaniem do nowych, w większości hotelowych funkcji,

Rysunek 2.1-3. Ponadlokalne zasoby dziedzictwa kulturowego.

4) zapoczątkowanie działań na rzecz odnowy obiektów dawnej architektury obronnej stwarzające warunki dla uporządkowania ich otoczenia i szerszego udostępnienia,

5) rozwój nowych form ochrony obszarowej krajobrazu kulturowego, m.in. parków kulturowych.

2. W ramach wyżej wymienionych analiz ujawniły się również następujące ważniejsze tendencje negatywne (wskazane w kolejności referowanych wcześniej zagadnień):

1) niedostateczne zagospodarowanie i udostępnianie ze strony samorządów stanowisk archeologicznych, o zachowanych formach krajobrazowych, w celach naukowych, dydaktycznych oraz turystycznych,

2) utrzymujący się zły stan obiektów rezydencjonalnych, a także nieużytkowanych kościołów i cmentarzy ewangelickich,

3) pogłębianie się skali dewastacji zabytków przemysłu i techniki, w szczególności nieużytkowanych obiektów infrastruktury kolejowej, tj. budynków dworców, obiektów towarzyszących oraz linii kolejowych,

4) brak dostatecznej promocji i odpowiedniego oznakowania w terenie historycznych miejsc pamięci oraz postępujące zaniedbania w zakresie utrzymania pomników wojennych oraz cmentarzy ofiar wojny i cmentarzy wojskowych,

5) niewielkie zainteresowanie potrzebą ustawowej ochrony dóbr kultury współczesnej, w tym wartościowych obiektów architektury.

2.3. UŻYTKOWANIE TERENU I STRUKTURA FUNKCJONALNO-PRZESTRZENNA

TREŚĆ: Struktura użytkowania gruntów - Struktura funkcjonalno-przestrzenna.

2.3.1. STRUKTURA UŻYTKOWANIA GRUNTÓW

1. Syntetycznym wskaźnikiem stanu i postępów w rozwoju zagospodarowania przestrzennego jest udział terenów zurbanizowanych w ogólnej powierzchni regionu. Według danych z 2010 r. 91,2% ogólnego areалу gruntów w województwie stanowią użytki rolne i leśne, 60,0% przypada na użytki rol-

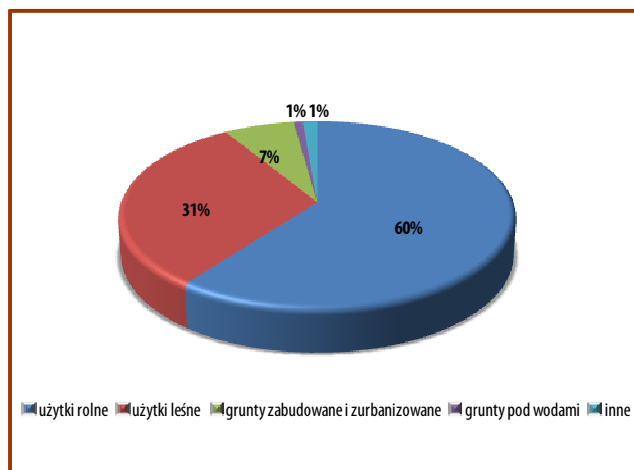
ne, zajmujące 1 196 980 ha, a 31,2% na grunty leśne, zajmujące 621 204 ha. Stopień urbanizacji województwa jest relatywnie wysoki - tereny zabudowane i zurbanizowane, w skład których wchodzi także tereny dróg i transportu kolejowego, zajmują 6,7%. Grunty pod wodami oraz inne grunty niezakwalifikowane do poprzednich grup stanowią ok. 0,9% powierzchni województwa. (Strukturę użytkowania gruntów przedstawia wykres 2.3-1).

2. Największy udział użytków rolnych występuje w środkowej części województwa i pokrywa się z kompleksami najlepszych gleb dla rozwoju rolnictwa, a ugory i odłogi zajmują tam niewielką powierzchnię. Największą powierzchnię leśną w województwie stanowią kompleksy Borów Dolnośląskich, położone na granicy z województwem lubuskim i granicy polsko-niemieckiej. Znacznie zalesione obszary występują również w południowej części województwa w paśmie Sudetów, gdzie dużej lesistości towarzyszą duże powierzchnie łąk i pastwisk oraz odłogów i ugorów.

3. Analizy udziału terenów zabudowanych i zurbanizowanych w gminach gdzie stopień urbanizacji przekracza 20%, pozwalają na stworzenie rankingu gmin najbardziej zurbanizowanych w skali województwa. Znalazło się wśród nich 47 gmin miejskich i jedna gmina miejsko-wiejska Bogatynia, która swoją wysoką pozycję zawdzięcza obecności kopalni węgla brunatnego „Turów”. Najwyższy udział terenów zurbanizowanych cechuje: Legnicę (47,9 % terenów zurbanizowanych) Wrocław (40,8% powierzchni), Wałbrzych (32,8%), Jelenią Górę (23,2%) oraz Bogatynię miasto (30,8%) i wieś (22,2%). Łączna wielkość w hektarach powierzchni terenów zainwestowanych wskazuje na czterokrotne przewyższenie przez Wrocław (z 11 933 ha) kolejnego w takim rankingu miasta Wałbrzych (z 2780 ha).

4. Zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym województwa, w tym zwłaszcza dotyczące jego użytkowania terenów w latach 2001-2006 były przedmiotem systematycznych badań prowadzonych w ramach projektu Corine Land Cover. Na podstawie zdjęć satelitarnych wskazane zostały w syntetycznym ujęciu tereny zurbanizowane: przemysłowe, handlowe i komunikacyjne, kopalnie, wyrobiska i budowy oraz miejskie tereny zielone. Analizy wyników badań, które przedstawia się na rysunku 2.4-1, wskazują na to, iż tereny

Wykres 2.3-1. Struktura użytkowania gruntów (w 2010 r.).

związane z przemysłem skoncentrowane są w obszarze Wrocławia, w miastach położonych w aglomeracji LGOM, w miastach położonych w ciągu drogi wojewódzkiej 382, a także na terenie miasta Wałbrzych i Bolesławiec oraz w Worku Turoszowskim. Tereny związane z zamieszkiwaniem w ośrodkach miejskich grupują się przy Jeleniej Górze wraz ze Szklarską Porębą, Kowarami i Karpaczem, a także w paśmie przygranicznym w okolicach Zgorzelca. Na terenach wiejskich na równinach pokrywających się z glebami dobrych klas dominują niewielkie wsie – ulicówki, regularnie rozmieszczone, zlokalizowane wzdłuż dróg gminnych lub powiatowych. W Dolinie Baryczy gęstość wsi jest znacznie mniejsza, ale charakter pozostaje podobny. Niemal pozbawione osadnictwa są tereny Borów Dolnośląskich, gdzie pojedyncze wioski zlokalizowane są przy drogach wojewódzkich i krajowych. Od Pogórza w głąb Sudetów wsie zmieniają charakter tworząc długie rozciągnięte ulicówki położone w dolinach rzek i kotlinach śródogórskich.

2.3.2. STRUKTURA FUNKCJONALNO - PRZESTRZENNA

1. Analiza przestrzenna podstawowych form użytkowania terenów województwa oraz koncentracji terenów zurbanizowanych z ich funkcjami (produkcyjną, mieszkaniową i innymi) pozwala na wskazanie stref o znacznym stopniu jednorodności ich funkcji, wynikających z w/w form użytkowania. Uwzględnienie ich specyfiki, wynikającej z fizyczno-geograficznych uwarunkowań, pozwala na podkreślenie ich odrębności. Podstawowe strefy funkcjonalne województwa przedstawione zostały, w dotychczasowych opracowaniach planistycznych i programach, w różnych ujęciach wynikających z przyjęcia różnorodnych kryteriów.

2. W dotychczasowych metodach wyznaczania stref funkcjonalno-przestrzennych regionu łączone były ich aspekty funkcjonalne, związane z formami użytkowania terenu, oraz nawiązania do podziału fizyczno-geograficznego, nie zawsze pokrywające się z przyjętymi w tej dziedzinie wydzieleniami. W niniejszym opracowaniu, po przeprowadzeniu dodatkowych analiz, podjęto próbę wydzielenia w obszarze województwa stref, uwzględniających stopnie użytkowania terenów rolnych i leśnych oraz koncentrację funkcji mieszkaniowej, przemysłowej, usługowej i tereny wypoczynku.

3. Podstawowym czynnikiem kształtującym przestrzeń regionu jest sposób jej użytkowania, stąd w wyniku analizy użytkowania terenów otwartych można wskazać rejon z koncentracją terenów rolnych i leśnych. Za tereny związane w znacznej przewadze z rolniczym użytkowaniem gruntów uznano obszary gmin, w których udział użytków rolnych przekracza 60% całej ich powierzchni. Jako strefy leśne wyznaczono tereny, gdzie udział lasów w gminach przekracza 30%. Przeprowadzona analiza wskazuje na cztery główne strefy struktury funkcjonalno-przestrzennej terenów niezurbanizowanych regionu:

1) rolną w obrębie Niziny Środkowopolskiej,

2) leśno-rolną w obrębie Nizin Sasko-Łużyckiej i Środkowopolskiej,

3) rolną w obrębie Przedgórze Sudetów i Niziny Środkowopolskiej,

4) leśno-rolną w obrębie Sudetów i Przedgórze Sudeckiego.

Pozwala to na stwierdzenie, iż południową część województwa zdominowała gospodarka leśna i rolna, środkową - głównie rolnictwo, a północną - leśnictwo i rolnictwo, przy czym na terenach wysuniętych najbardziej na północ dominuje rolnictwo.

4. Analiza terenów zurbanizowanych, uwzględniająca tereny mieszkaniowe, przemysłowe, usługowe oraz wypoczynkowe wyłoniła ośrodki o dominujących funkcjach oraz skupiska ośrodków, które łączy ich podobny charakter. Dla potrzeb tej analizy przyjęto założenie, że wartością decydującą o wiodącej roli danej funkcji dla gminy jest bezwzględna wielkość powierzchni terenów zajmowanych przez funkcje przemysłowe, mieszkaniowe i wypoczynkowe, wynosząca co najmniej 100 ha oraz 50 ha dla terenów usług. Umożliwiło to wskazanie koncentracji głównych ośrodków osadnictwa z ich podstawowymi funkcjami na tle wydzielonych wcześniej stref rolno-leśnych.

5. Powyższe analizy wykazały, że rejonem silnej koncentracji terenów przemysłu jest Legnicko-Głogowski Okręg Miedziowy, Wrocław wraz z sąsiednimi gminami, Wałbrzych i Świdnica oraz Bolesławiec i Warta Bolesławiecka. Znaczne areale terenów przemysłowych zlokalizowanych w obrębie LGOM, nie są terenami gdzie prowadzona jest intensywna działalność przemysłowa na powierzchni ziemi, są one w większości obszarami składowania materiałów poeksploatacyjnych. Ogromną przewagę terenów mieszkalnictwa w skali całego regionu posiada - na tle innych ośrodków - Wrocław wraz z otaczającymi go gminami, od najbardziej wysuniętych na południe Kobierzyc i Żórawiny po Trzebnicę lub Krośnice. Znacznie mniejszą koncentrację wykazuje Jelenia Góra wraz z gminami mieszczącymi się w granicach jej powiatu oraz Wałbrzych, który silny układ zawdzięcza bliskiemu położeniu trzech miast: Świebodzic, Świdnicy i Strzegomia. Tereny wypoczynku nie tworzą wyraźnych rejonów koncentracji. Występują one proporcjonalnie w granicach największych miast (Wrocław, Lubin, Jelenia Góra, Legnica, Wałbrzych). Regularne, niewielkie w skali występowanie terenów wypoczynkowych odnotowuje się w rejonie Pogórza Sudetów.

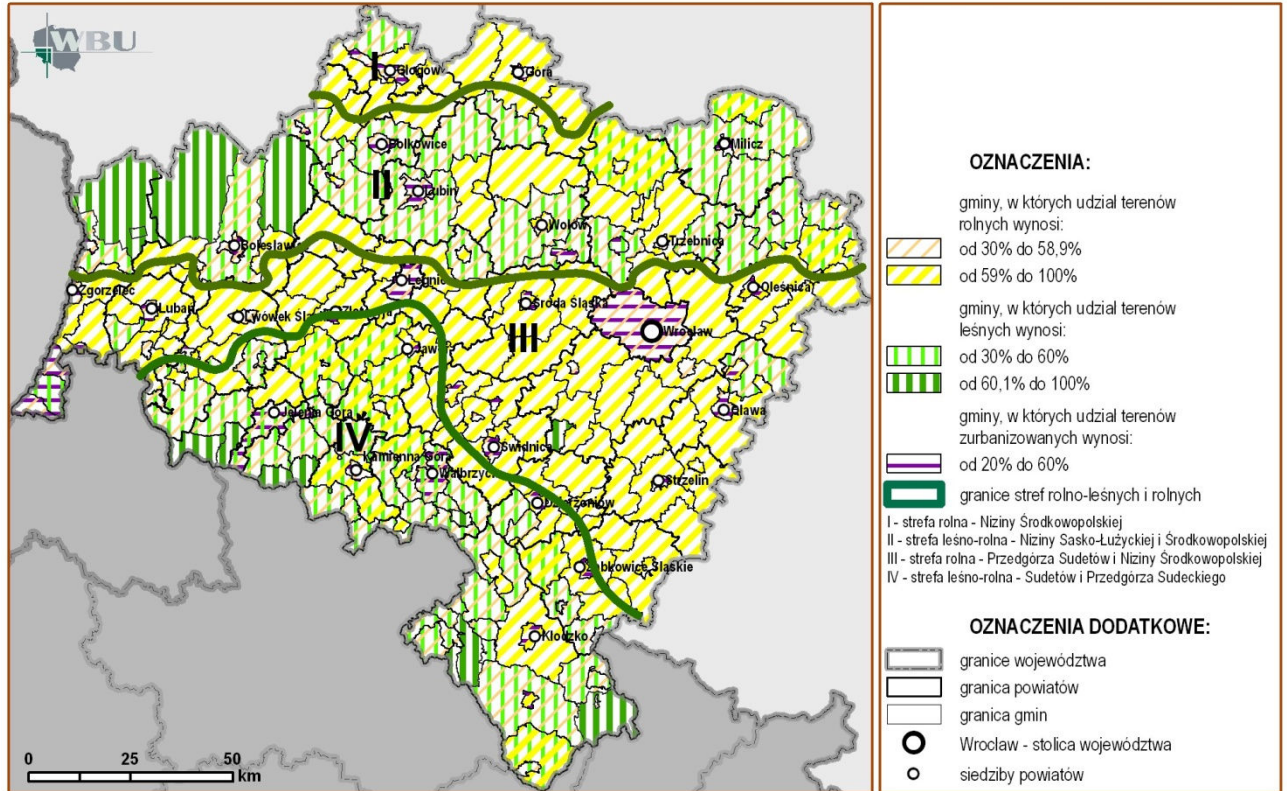
2.4. SYSTEM OSADNICZY

TREŚĆ: Charakterystyka miast - Osadnictwo na terenach wiejskich

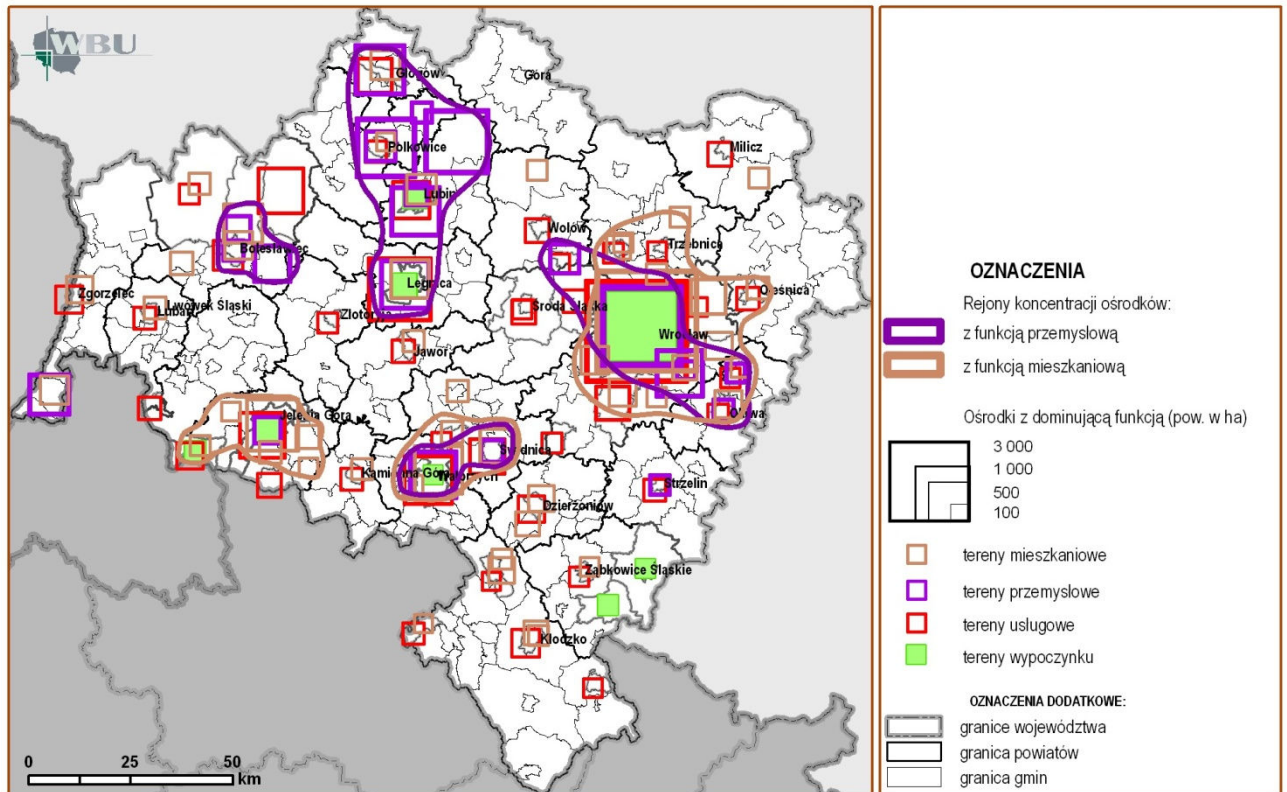
2.4.1. CHARAKTERYSTYKA MIAST

1. Ukształtowana historycznie, bardzo rozbudowana w porównaniu z resztą kraju, sieć osadnicza na Dolnym Śląsku ma charakter policentryczny z trójstopniową hierarchią ośrodków administracyjnych. Obejmuje ona Wrocław - siedzibę władz wojewódzkich i jednocześnie miasto na prawach powiatu, siedzibę powiatu ziemskiego i gminy miejskiej Wrocław, Legnicę i Jelenią Górę - dwa miasta na prawach powiatu, będące jednocześnie siedzibami powiatów ziemskich i gmin miejskich oraz 26 miast będących siedzibami powiatów ziemskich. W sumie w województwie jest 91 miast, z czego 36 miast to siedziby gmin miejskich a 55 gmin miejsko-wiejskich oraz 78 wsi, będących siedzibami gmin wiejskich (łącznie w województwie jest 169 ośrodków gminnych: 36 miejskich, 55 miejsko-wiejskich i 78 wiejskich). Gęstość sieci osadniczej, mierzona jako ilość miejscowości przypadająca na 100 km², wynosi 13,38 i jest mniejsza niż średnia dla Polski (17,60). Gęstość miast w województwie jest zdecydowanie większa niż w Polsce i wynosi 0,46 na 100 km², przy średniej dla Polski wynoszącej 0,28. Po 1999 roku, kiedy zostało utworzone województwo, ilość miast wzrosła o dwa (Prusice i Olszyna uzyskały prawa miejskie). Liczba mieszkańców miast zmniejszyła się natomiast o ponad 64 tysiące i wynosiła na koniec 2008 roku 2022757 osób, przy czym liczba mieszkańców wsi wzrosła o ponad 23 tysiące i wyniosła 851749. W roku 2010 nastąpiła zmiana siedziby i nazwy gminy Święta Katarzyna. Siedziba została przeniesiona do miasta Siechnice i od 1 stycznia 2010r. gmina nosi nazwę Siechnice.

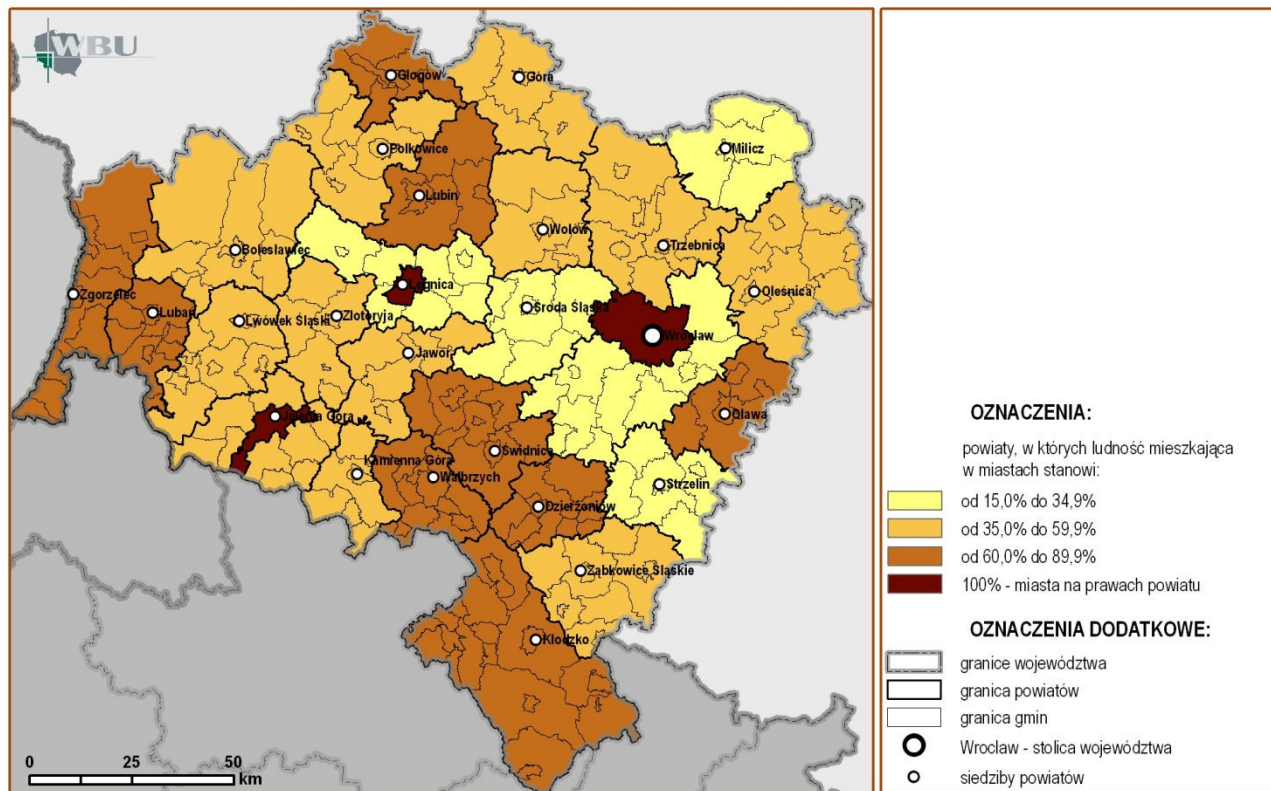
Rysunek 2.3-2. Analiza przestrzenna użytkowania terenów z dominującym udziałem gruntów rolnych i leśnych oraz koncentracji terenów zurbanizowanych.

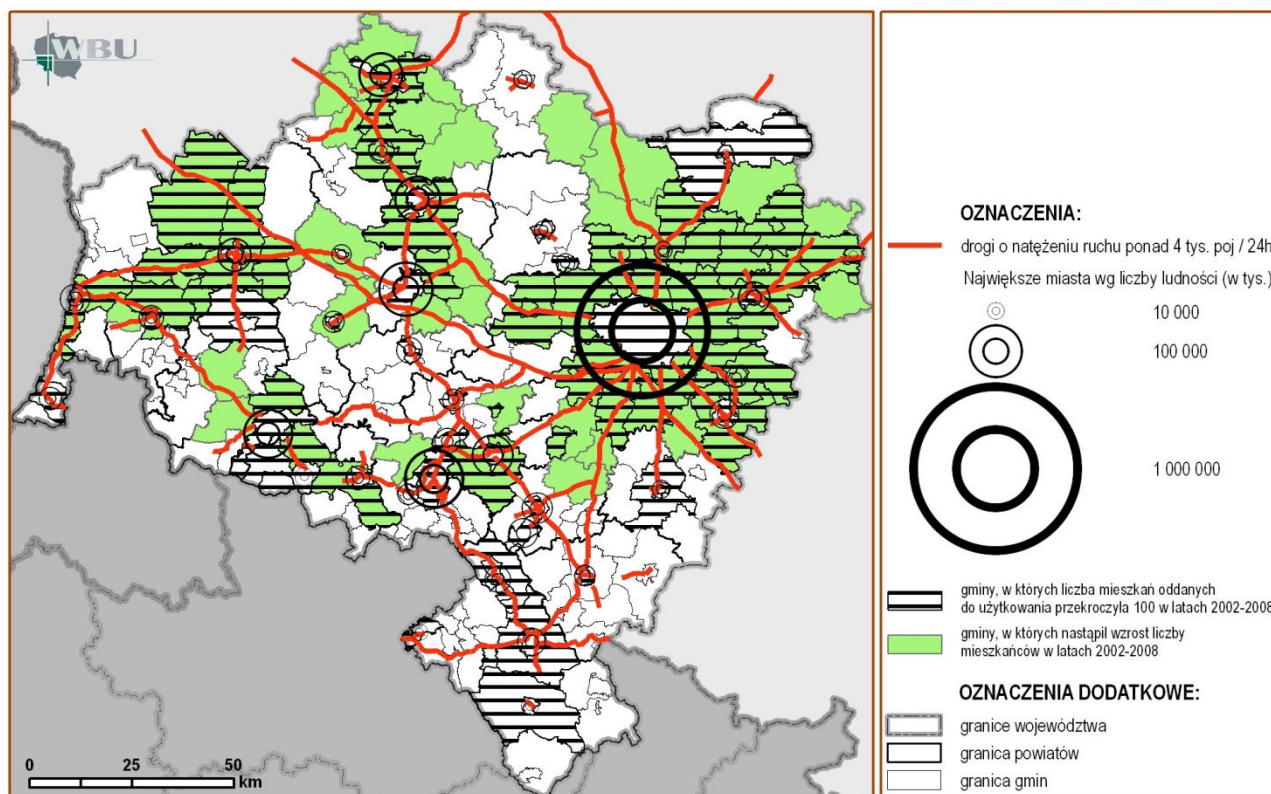
Rysunek 2.3-3. Analiza przestrzenna użytkowania terenów zurbanizowanych.

Rysunek 2.4-1. Poziom urbanizacji w 2008 roku.

Rysunek 2.4-2. Obszary postępujących procesów urbanizacyjnych.

2. Poziom urbanizacji w województwie, mierzony odsetkiem ludności zamieszkującej miasta zmniejsza się stale w ostatnich latach i wynosił na koniec 2006 r. - 70,9%, na koniec 2007 r. - 70,6% a na koniec 2008r. - 70,4%. W województwie występują cztery koncentracje powiatów o najwyższym poziomie urbanizacji, są to powiaty obszaru LGOM (głogowski i lubiński), powiaty pogranicza polsko-czesko-niemieckiego (zgorzelecki i lubański), powiaty na południu województwa (wałbrzyski, świdnicki i kłodzki) oraz na wschodzie powiat oławski. Najniższy poziom urbanizacji występuje w powiatach położonych wokół Wrocławia: wrocławskim, średzkim, strzelińskim oraz w powiecie legnickim i milickim. *(Poziom urbanizacji przedstawia rysunek 2.4-1).*

3. Wrocław i pozostałe większe miasta stanowią główne ośrodki koncentracji mieszkalnictwa w województwie. We Wrocławiu było zameldowanych na koniec 2008 roku 622 908 mieszkańców, Wałbrzych i Legnica stanowią 2 ośrodki o potencjale od 100 do 130 tys. mieszkańców, w 4 ośrodkach, takich jak Jelenia Góra, Głogów, Lubin i Świdnica mieszka od 50 do 100 tys. mieszkańców. Sześć miast posiada liczbę mieszkańców mieszczącą się w przedziale od 30 do 50 000. W pozostałych miastach liczba ludności nie przekracza 30 tys., przy czym w 24 mieści się w przedziale od 10 do 30 tys., a w 54 nie przekracza 10 tys. Średnia wielkość miasta wynosi 22,4 tys. mieszkańców. Szczególne miejsce w tej grupie miast zajmuje Zgorzelec, ze względu na powiązania przestrzenne z pobliskim Görlitz (co było podstawą do proklamacji w 1988 r. tzw. Europamiasta Zgorzelec/Görlitz), o łącznej liczbie mieszkańców ponad 89 tysięcy.

4. Wszystkie miasta o liczbie mieszkańców powyżej 10 tys. cechuje, odnotowany w okresie 1998-2008, spadek liczby ludności, co jest zgodne z ogólnopolską tendencją w tym zakresie. Liczba ludności województwa zmniejszyła się o 3,5% w latach 1998-2008 oraz o 0,9% w latach 2002-2008, przy czym malała liczba mieszkańców miast przy jednoczesnym wzroście liczby mieszkańców wsi, co związane jest z powszechnie ujawniającymi się procesami tzw. suburbanizacji. W przypadku mniejszych miast odnotowano podobną tendencję: spadek liczby mieszkańców tych miast przy jednoczesnym wzroście liczby mieszkańców otaczających je gmin wiejskich, chociaż skala tych zmian jest bardzo zróżnicowana.

5. Rozwój miejskich ośrodków osadniczych jest nierównomierny i charakteryzuje się wzrostem ich znaczenia w północnej części województwa, z dominującym pod tym względem ośrodkiem wrocławskim, z ośrodkami LGOM (Głogów, Legnica, Lubin, Polkowice) i Bolesławcem. W strukturze funkcjonalno-przestrzennej regionu można zaobserwować wykształcanie się wokół głównych miast aglomeracji, obszarów i pasm rozwoju, które charakteryzują się wzrostem liczby mieszkańców i liczby pracujących. Można w tym przypadku posłużyć się terminem obszar funkcjonalny, który obejmuje obok głównych miast, także ich bezpośrednie otoczenie. Takim obszarem jest wrocławski obszar funkcjonalny oraz obszar funkcjonalny LGOM (którego oś tworzą miasta: Legnica, Lubin, Polkowice i Głogów, a w jego skład wchodzi sąsiednie gminy wiejskie) i obszar wałbrzyski (obejmujący miasta: Wałbrzych, Szczawno Zdrój, Świebodzice, Świdnicę, Dzierżoniów, Bielawę i Pieszyce oraz łączące je obszary wiejskie).

6. Pozostałe miasta pełnią funkcje usługowe głównie w zakresie handlu i administracji, jako ośrodki powiatowe lub gminne. W w/w ośrodkach miejskich koncentrują się miejsca pracy, których specyfika i charakter mają zasadnicze znaczenie dla ukształtowania ich funkcji. *(Szczegółową charakterystykę miast pod tym względem zawiera rozdz. 4.2).*

7. Ośrodki miejskie stanowią także ważne koncentracje miejsc pracy, rozmieszczone nierównomiernie na terenie województwa. Przy przyjęciu wskaźnika 5000 pracujących w danej jednostce (co stanowi 0,7% ogółu pracujących w województwie), można wskazać 18 miast, które zapewniają większość miejsc pracy w regionie. Największym takim ośrodkiem jest Wrocław, w którym liczba pracujących obejmująca 234 481 osób, przekracza 33 % ogółu pracujących w województwie. Następne tego typu ośrodki, to:

- 1) Wałbrzych, Legnica, Jelenia Góra, Lubin, Polkowice, Głogów, Świdnica (z liczbą pracujących od 15 do 35 tys.),
- 2) Bolesławiec (z liczbą pracujących od 10 do 15 tys.),
- 3) Oława, Bogatynia, Dzierżoniów, Kłodzko, Zgorzelec, Oleśnica, Jelcz-Laskowice, Jawor i Lubań (z liczbą pracujących od 5 do 10 tys.).

Poza wymienionymi miastami, na wyróżnienie zasługują również Kobierzyce – gmina wiejska, w której liczba pracujących w 2008 roku przekroczyła 14 tys. osób.

8. Ze względu na strukturę miejsc pracy, główne ośrodki ich koncentracji można sklasyfikować jako usługowe lub przemysłowe. Jako kryterium przyjęto średni dla województwa udział pracujących w sektorze przemysłowym i usługowym. Ośrodki przemysłowe to te spośród w/w, w których udział pracujących w przemyśle i budownictwie jest większy niż średnia dla województwa, są to miasta: Bogatynia, Bolesławiec, Głogów, Polkowice, Wałbrzych, Świdnica, Dzierżoniów, Oleśnica, Jelcz-Laskowice, Oława oraz gmina wiejska Kobierzyce.

2.4.2. OSADNICTWO NA TERENACH WIEJSKICH

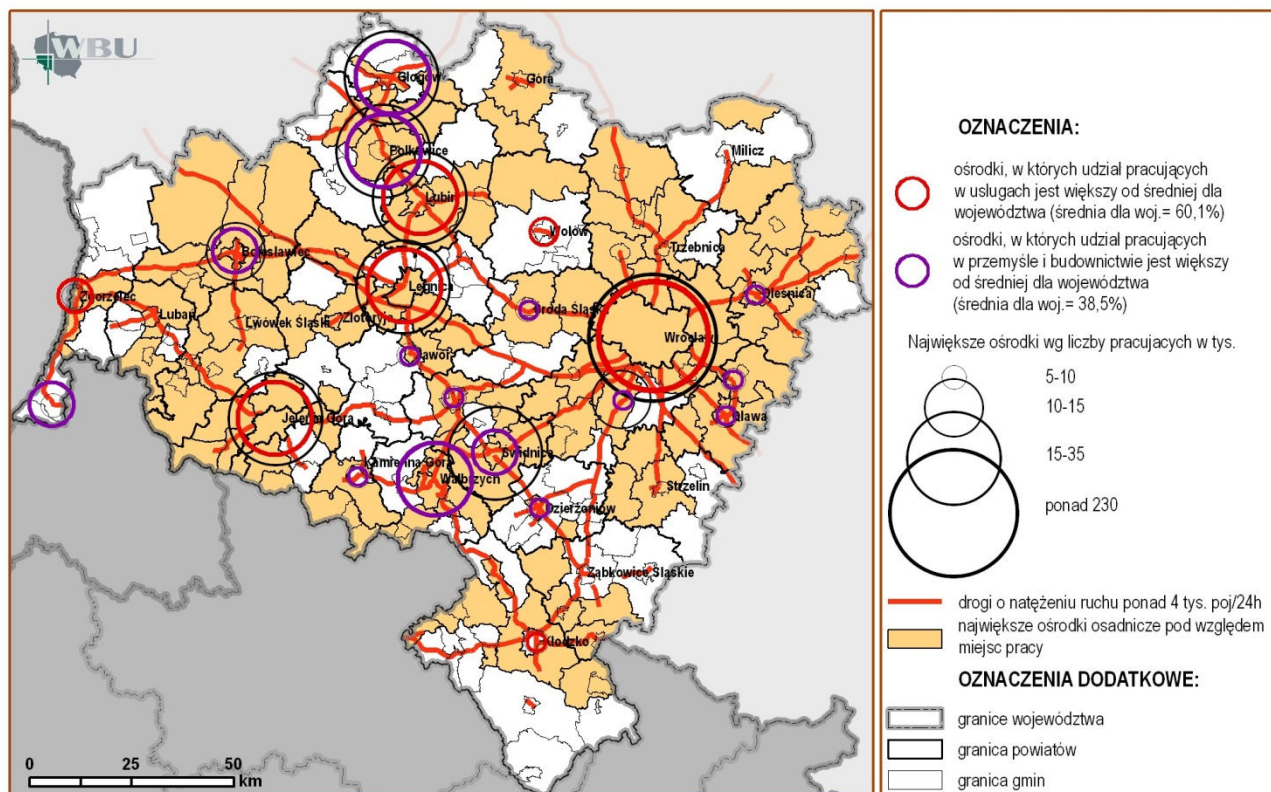
1. Od 1999 r. notuje się wzrost liczby mieszkańców wsi, która na koniec 2008 r. wynosiła 851 749, co stanowiło ponad 29,6% ogółu mieszkańców. Dla porównania w roku 2006 było to 29,0% a na koniec 2007 r. 29,4% ogółu mieszkańców. Zgodnie z prognozami demograficznymi, które przewidują dalszy wzrost tej grupy ludności regionu, jej liczba do 2030 r. może wynieść blisko 20 tysięcy mieszkańców (przy jednoczesnym prognozowanym spadku liczby mieszkańców miast o 297 tysięcy). Województwo jest zróżnicowane pod względem przeciętnej wielkości i gęstości ośrodków wiejskich, określonej poprzez liczbę wsi na 100 km². Przeciętna wielkość wsi wynosi 201,8 mieszkańców i jest mniejsza od średniej dla Polski (278,4). Gminy, w których przeciętna liczba ludności jednej wsi jest największa (powyżej 400 osób) skupione są wokół Wrocławia oraz w południowej i zachodniej części województwa. Gminy skupione wokół Wrocławia charakteryzują się największą gęstością wsi, gdzie liczba wsi na 100 km² przekracza przeciętną dla Polski (17). Natomiast średnia gęstość wsi w województwie jest mniejsza od średniej dla Polski i wynosi 12,9.

2. Przyrost liczby mieszkańców wsi, spowodowany głównie dodatnim saldem migracji, oraz duża ilość mieszkań oddanych do użytkowania w latach 2002-2008, to zjawiska charakterystyczne dla otoczenia miast o największej dynamice rozwoju. Szczegółowe dane w tym zakresie zawarte zostały w Rozdziale 4.1. Zasoby demograficzne i 4.3. Mieszkalnictwo i usługi podstawowe. Zjawiska te dotyczą następujących terenów wiejskich:

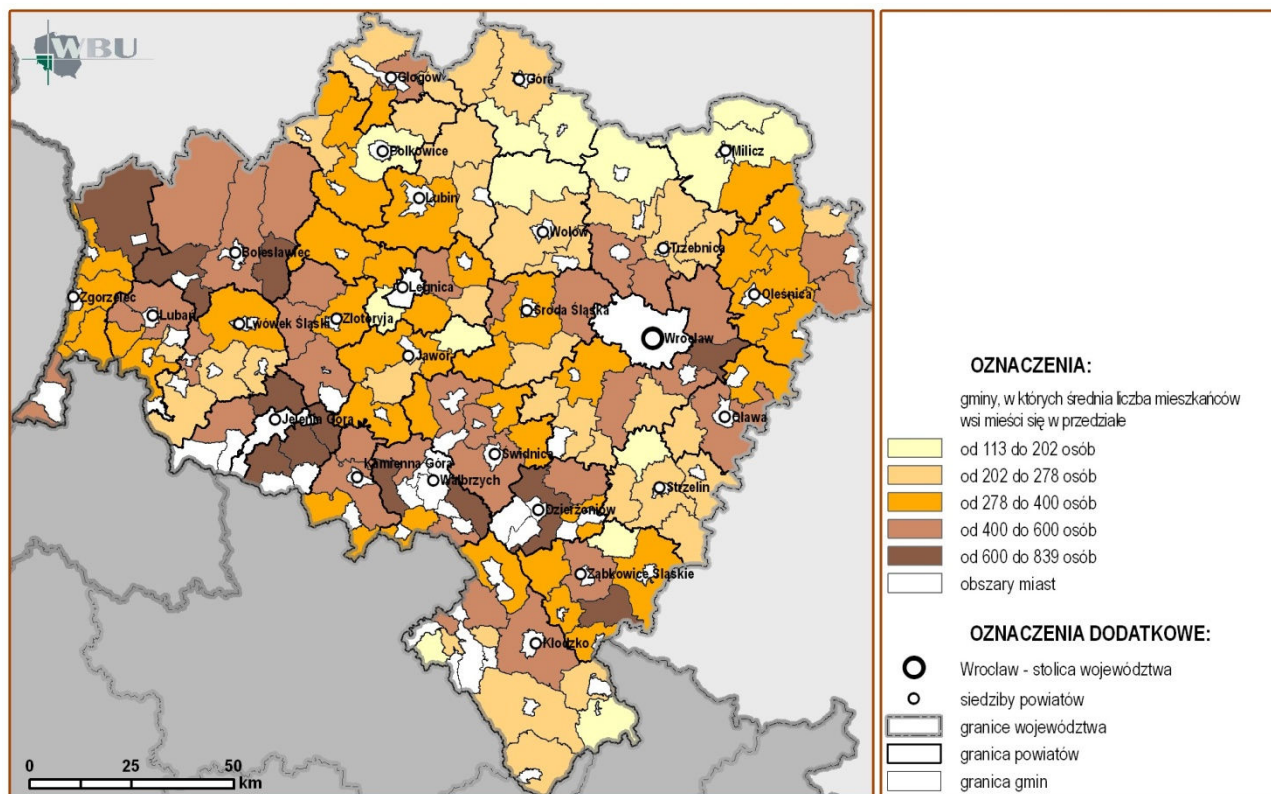
- 1) gmin sąsiadujących z Wrocławiem (największe wskaźniki wystąpiły w gminach: Kąty Wrocławskie, Kobierzyce, Siednice, Czernica i Długołęka),
- 2) gmin Jeżów Sudecki i Mysłakowice, sąsiadujących z Jelenią Górą,
- 3) gminy wiejskiej Lubin otaczającej miasto Lubin,
- 4) gmin: Jerzmanowa i Głogów koło Głogowa,
- 5) gminy Bolesławiec, otaczającej miasto Bolesławiec.

3. Ośrodki wiejskie, podobnie jak miasta, posiadają jeszcze średniowieczny rodowód oraz zachowane dawne, bardzo zróżnicowane układy przestrzenne. Tradycyjnie ukształtowane typy układów przestrzennych wsi - łańcuchowy, wielodrożnicy, owalnicy, ulicówki - pozostają najczęściej czytelne. Największe zmiany w układzie przestrzennym dotyczą wsi zlokalizowanych w sąsiedztwie miast o dużej dynamice rozwoju i są efektem wspomnianych już procesów suburbanizacji. Wyrażają się one w powstawaniu nowych osiedli domków jednorodzinnych z gęstą siatką ulic, bez wykształconych przestrzeni publicznych i terenów zielonych.

Rysunek 2.4-3. Największe ośrodki osadnicze pod względem miejsc pracy (w 2008 r.).

Rysunek 2.4-4. Przeciętna wielkość wsi (w 2008 r.).

2.5. WROCŁAWSKI OBSZAR METROPOLITALNY

TREŚĆ: Rola Wrocławia w rozwoju regionu - Koncepcje delimitacji granic obszaru metropolitalnego - Analiza wybranych wskaźników potencjału demograficznego oraz aktywności ekonomicznej - Analiza wybranych uwarunkowań przestrzennych.

2.5.1. ROLA WROCŁAWIA W ROZWOJU REGIONU

1. Wrocław – stolica regionu i jego główny ośrodek osadniczy - położony jest we wschodniej części województwa, a na jego rozwój ma zasadniczy wpływ położenie na skrzyżowaniu ważnych krajowych i europejskich szlaków komunikacyjnych, w tym m.in. III Paneuropejskiego Korytarza Transportowego oraz Środkowoeuropejskiego Korytarza Transportowego. Miasto pełni rolę głównego ośrodka administracyjnego i dużego centrum usługowego oraz produkcyjnego; jest także jednym z głównych ośrodków akademickich kraju. Mieszka tu ok. 632 tys. osób (2009), co plasuje miasto na czwartym miejscu w Polsce pod względem liczby mieszkańców, po Warszawie, Łodzi i Krakowie. Wokół Wrocławia zachodzą dynamiczne procesy urbanizacyjne, które określić można jako kształtowanie się obszaru metropolitalnego.

2. W wielu opracowaniach planistycznych oraz studialno-analitycznych, zarówno regionalnych jak i krajowych, zwraca się uwagę na szczególną rolę Wrocławia w rozwoju całego regionu oraz w kształtowaniu się wokół niego obszaru metropolitalnego pomimo, iż ten ostatni wykazuje znaczącą niejednorodność przestrzenną oraz społeczno – gospodarczą. W stale obowiązującej (2009) Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju z 2001 r., Wrocławowi przypisuje się rolę europejskiego ośrodka polaryzacji – europola. Nowsze opracowania, które podejmują próbę identyfikacji obszarów metropolitalnych w skali kraju (m.in. projekt aktualizacji Koncepcji Przestrzennego Zagospodarowania Kraju z 2005 r., czy Atlas Unii Metropolii Polskich z 2007 r.), bezspornie potwierdzają rangę Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego, jako ważnego ogniwa w sieci metropolii polskich, obok Warszawy, Krakowa, Poznania, Łodzi, Szczecina, obszarów Trójmiasta, Bydgoszczy i Torunia oraz konurbacji Śląskiej.

3. W perspektywie badań europejskich, przeprowadzonych dla obszarów metropolitalnych, obszar Wrocławia nie wyróżnia się znacząco w skali kontynentu. Badania przeprowadzone w ramach programu ESPON oraz projektu Planet CenSe, do rangi obszarów metropolitalnych (tzw. *Metropolitan European Growth Areas*), determinujących rozwój społeczno – gospodarczy regionów, zaliczają przede wszystkim miasta o bardzo silnych zewnętrznych powiązaniach funkcjonalnych. Obszar Wrocławia identyfikowany jest w nich jako tzw. „*weak MEGA*” czyli słaby obszar metropolitalny, który dzięki restrukturyzacji, ma szansę w przyszłości stać się równorzędnym partnerem w sieci ośrodków MEGA's. Na określenie tego obszaru mianem „*weak MEGA*” wpłynęły analizy wskaźników, w głównej mierze dotyczących zagadnień transportowych, rynku pracy oraz wiedzy (m.in. dostępu do edukacji i aktywności naukowej).

2.5.2. KONCEPCJE DELIMITACJI GRANIC OBSZARU METROPOLITALNEGO

1. Pierwszą, po 1998 r. (tj. po wprowadzeniu z dniem 1.01.1999r. nowego podziału administracyjnego w kraju i utworzeniu województwa dolnośląskiego), próbę określenia granic Wrocławskiego obszaru metropolitalnego podjęto w 2001 r., w wyniku prac nad „Strategią integracji gospodarczo-przestrzennej Aglomeracji Wrocławskiej”. Była to oddolna inicjatywa 7 powiatów oraz 26 gmin. Kryterium zasadniczym przystąpienia do Komitetu Aglomeracji Wrocławskiej była deklaracja podjęcia współpracy. Pierwszym dokumentem planistycznym, który wyznaczył granice obszaru był plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego (2002 r.), który uwzględnił, zaproponowane w ramach prac nad w/w Strategią, granice oddziaływania metropolii Wrocławskiej. Wówczas, w obrębie obszaru metropolitalnego, znalazły gminy należące do powiatów: oleśnickiego, oławskiego, średzkiego, trzebnickiego, wołowskiego, strzebińskiego oraz wrocławskiego wraz z miastem Wrocławiem. Zaznaczyć należy, że nie istniały wówczas regulacje ustawowe dotyczące wyznaczania i sporządzania opracowań planistycznych dla obszarów metropolitalnych.

2. Wejście w życie, obowiązującej obecnie, ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym z 2003 r., nałożyło obowiązek opracowania planu zagospodarowania przestrzennego obszaru metropolitalnego, w związku z tym służby planistyczne samorządu województwa podjęły, w 2004 r., współpracę z miastem Wrocław, zmierzającą do sporządzenia takiego planu. Jednym z kluczowych elementów wstępnego etapu pracy było określenie granic potencjalnego obszaru metropolitalnego. Na bazie przeprowadzonych analiz zaproponowano szerszy, niż wskazywał to plan województwa, zasięg obszaru, uwzględniając m.in. powiązania funkcjonalne oraz wolę gmin. W skład zaproponowanego obszaru weszły podregiony poziomu NUTS III: miasto Wrocław oraz powiaty: milicki, oleśnicki, oławski, średzki, trzebnicki, wołowski, wrocławski i strzebiński.

3. Zgodnie z nadal obowiązującymi regulacjami prawnymi (z 2003 r.), częścią planu zagospodarowania przestrzennego województwa winien być plan zagospodarowania Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego. Ze względu na podjęte prace nad nowelizacją tej ustawy oraz nad nową ustawą o obszarach metropolitalnych, działania zmierzające do wykonania w/w planu nie zostały jeszcze podjęte, mimo podjęcia w 2006 r. stosownej uchwały przez Sejmik województwa. Oczekuje się, że nowe regulacje prawne istotnie zmienią dotychczasowe metody wyznaczania i określania form zarządzania tego typu obszarami.

4. Zasadniczym problemem związanym z opracowaniem planu obszaru metropolitalnego jest określenie jego granic. Ze względu na dużą dynamikę zjawisk społecznych, ekonomicznych i przestrzennych, konieczna będzie ponowna analiza dotychczasowych koncepcji delimitacji, uwzględniająca obecne tendencje w planowaniu takich obszarów w Polsce, które traktują gminy, a nie powiaty, jako podstawowe jednostki ich struktury. Wskaźnikiem najpowszechniej stosowanym w planowaniu przestrzennym przy wyznaczaniu oddziaływania metropolii jest m.in. intensywność dojazdów praca – dom. W warunkach polskich takie dane statystyczne nie są dostępne, dlatego konieczne jest poszukiwanie alternatywnych metod delimitacji.

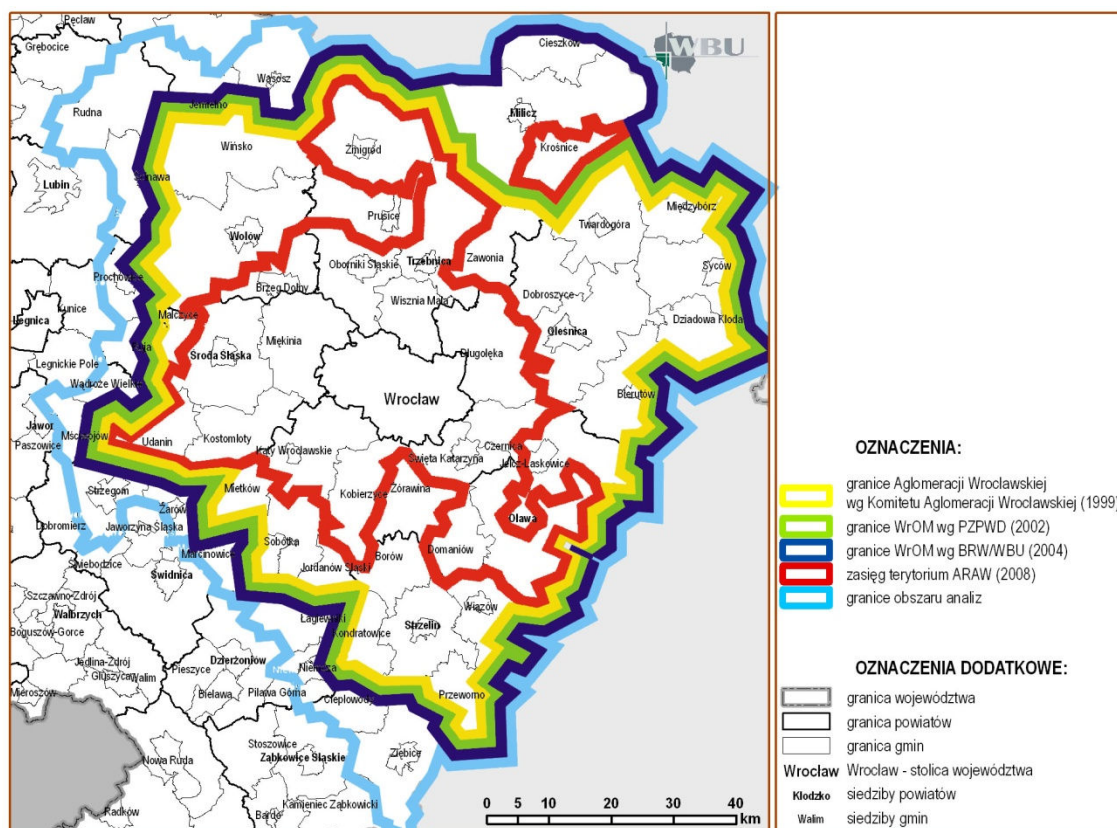
5. Jednym z czynników wspomagających identyfikację obszaru metropolitalnego jest badanie obszarów charakteryzujących się wzmożoną dynamiką i intensywnością procesów społeczno – gospodarczych. Badaniu poddano terytorium mieszczące się w granicach Wrocławskiego Obszaru Metropolitalnego (wg propozycji z 2004 r.), poszerzone o pierścień gmin bezpośrednio graniczących z tym obszarem. Ponadto założono, że granice obszaru analiz nie wykrócą poza terytorium województwa dolnośląskiego. Przyjęcie takiego obszaru analiz podyktowane jest faktem, że charakteryzuje się on rzeczywistymi powiązaniami funkcjonalnymi z Wrocławiem (choć niekoniecznie jest jednoznaczny z granicami Obszaru Metropolitalnego). Ogółem analizy przeprowadzone zostały dla 84 gmin.

2.5.3. ANALIZA WYBRANYCH WSKAŹNIKÓW POTENCJAŁU DEMOGRAFICZNEGO ORAZ AKTYWNOŚCI EKONOMICZNEJ

2.5.3. ANALIZA WYBRANYCH WSKAŹNIKÓW POTENCJAŁU DEMOGRAFICZNEGO ORAZ AKTYWNOŚCI EKONOMICZNEJ

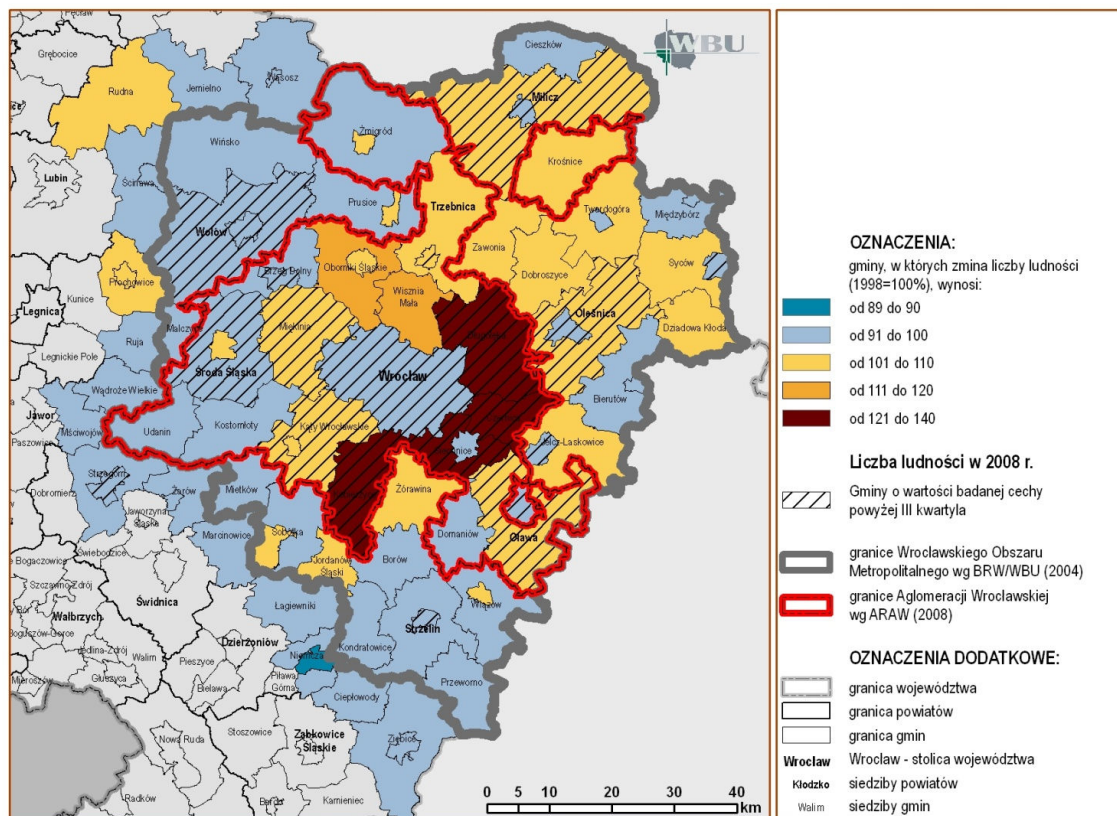
1. Wrocław – największe miasto regionu - jest czwartym, pod względem liczby ludności, miastem w Polsce i jednym z pięciu miast liczących ponad 500 tys. mieszkańców, wśród których wyróżnia się Warszawa, jako jedyne polskie miasto, w którym liczba mieszkańców przekracza 1 mln mieszkańców. Wrocław posiada korzystną lokalizację w trójkącie, którego wierzchołki tworzą 3 europejskie metropolie z liczbą ludności powyżej 1 miliona, tj. Warszawa, Berlin i Praga. W latach 1998-2008 liczba mieszkańców Wrocławia spadła o 1%, przy czym udział jego mieszkańców w ogólnej liczbie ludności województwa wzrósł z 21% w 1998 roku do 22% w 2008 roku.

Rysunek 2.5-1. Koncepcje delimitacji Wrocławskiego obszaru metropolitalnego oraz aglomeracji Wrocławskiej po 1998 roku.

* Agencja Rozwoju Aglomeracji Wrocławskiej - spółka akcyjna, której udziałowcami są gminne jednostki samorządu terytorialnego.

Rysunek 2.5-2. Zmiana liczby ludności w gminach Wrocławskiego obszaru metropolitalnego i jego otoczeniu w latach 1998-2008.

2. Analizy zmiany liczby ludności, w latach 1998 – 2008, w gminach badanego obszaru wykazały przyrost ludności głównie w obrębie:

- 1) gmin ościennych, tj. gmin: Czernica, Długołęka Kobierzycze, Wisznia Mała, Oborniki Śląskie, Miękinia, Kąty Wrocławskie oraz na obszarze wiejskim gminy Święta Katarzyna (obecnie gmina Siechnice),
- 2) gmin znajdujących się w północno – wschodniej części obszaru, tj. gmin: Trzebnica, Dobroszyce, Zawonia, Krośnice, Dziadowa Kłoda oraz na obszarach wiejskich gmin: Trzebnica, Oleśnica, Twardogóra, Syców),
- 3) gmin w południowo – wschodniej części obszaru (największy na obszarach wiejskich gmin Oława i Jelcz – Laskowice).

Wyniki analiz zmiany liczby ludności w latach 1998 – 2008 w większości przypadków znajdują potwierdzenie w zestawieniu dokonany uprzednio dla lat 1998 – 2006. Jedynie w przypadku miasta Trzebnicy, obszaru wiejskiego gminy Milicz oraz gminy Dziadowa Kłoda odnotowano przyrost liczby ludności w latach 1998 – 2008 w stosunku do lat poprzednich.

Analiza zmiany liczby ludności w latach 1998 – 2006 jak i 1998 - 2008 w obrębie Wrocławia, wskazała na spadek liczby osób zamieszkujących stolicę województwa. Niemniej jednak badanie liczby ludności w poszczególnych latach potwierdziło bezkonkurencyjną rolę Wrocławia jako ośrodka o dominującej liczbie mieszkańców.

3. Średnia gęstość zaludnienia dla badanego obszaru w 2008 r. wynosiła 295 osoby na km² (przy średniej wartości dla województwa - 144 osoby na km²). Analiza gęstości zaludnienia w gminach w 2008 r., oraz latach wcześniejszych, wyróżnia Wrocław jako jeden z ośrodków o największej koncentracji ludności w województwie. W 2008 r. gęstość zaludnienia w obrębie miasta wyniosła 2160 osób na km², natomiast w 2007 roku - 2133 osoby na km². W obrębie obszaru analiz na powierzchni 6 725 km² (33,7% pow. całego województwa) w 2008 roku mieszkało 1 296 825 osób (45% ludności województwa, tj. o 5 % ludności więcej niż 2007 roku). Analiza gęstości zaludnienia potwierdza, iż jednostkami administracyjnymi o najwyższych wartościach rozpatrywanego wskaźnika są przede wszystkim miasta: Oleśnica, Trzebnica, Strzelin, Żarów, Oława, Wąsosz, Milicz, Kąty Wrocławskie, Jelcz – Laskowice, Twardogóra, Strzegom. W przypadku analizy udziału ludności miejskiej w liczbie ludności ogółem w 2007 roku oraz 2008 roku zauważa się spadek niniejszego wskaźnika: w 2007 roku wyniósł on 74%, natomiast w 2008 roku 69% (średnia dla województwa w 2007 roku ukształtowana się na poziomie 72%, natomiast w 2008 roku wyniosła 70%). Na obszarach wiejskich gęstość zaludnienia wyniosła do 126 osób na km². Podobnie jak w latach wcześniejszych największą gęstość zaludnienia na terenach wiejskich odnotowano w obrębie dwóch gmin ościennych Wrocławia, tj.: Świętej Katarzyny (126 osób na km²) i Czernicy (119 osób na km²).

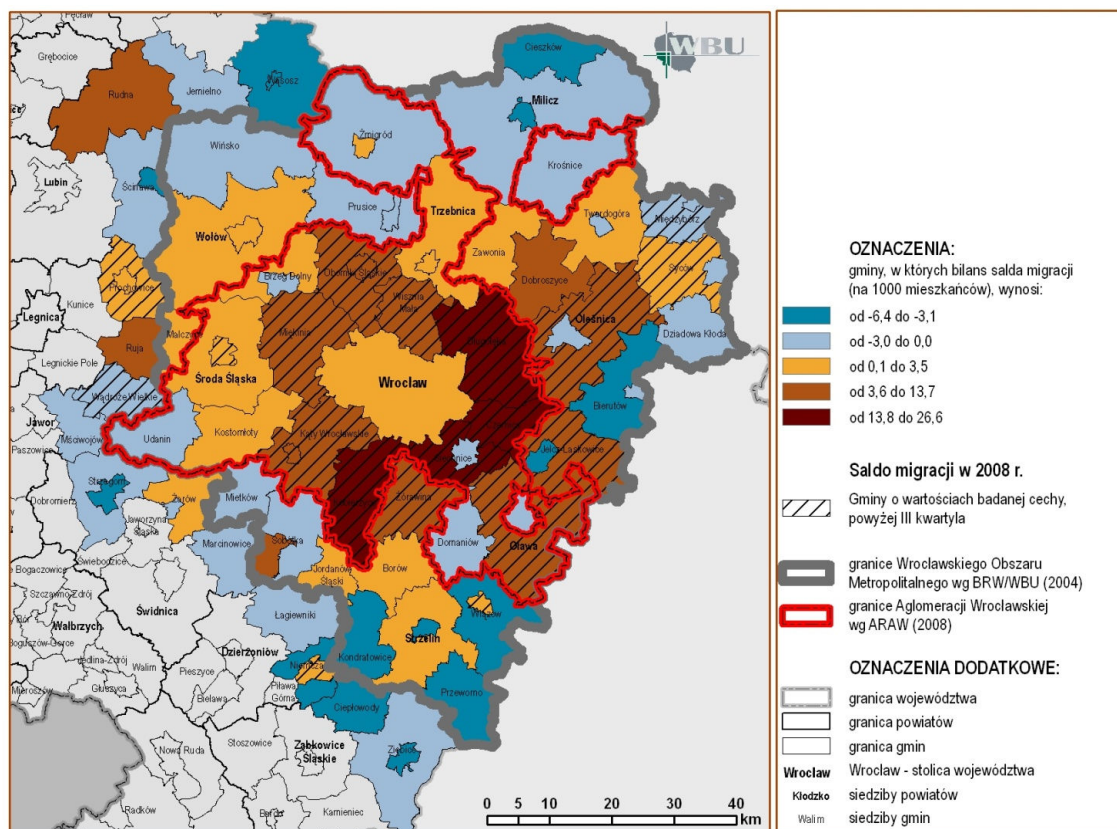
4. Charakterystycznym zjawiskiem dla zmian w sytuacji demograficznej badanego obszaru są migracje ludności w jego obrębie. Bilans salda migracji w latach 1998 – 2006 oraz 1998 - 2008, wykazuje na odpływ ludności z gmin nieznajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie Wrocławia oraz napływ ludności do Wrocławia i gmin z nim graniczących. Zestawienie za lata 1998 – 2006 oraz 1998 – 2008 wskazuje na największy napływ ludności w obrębie gmin ościennych Wrocławia, tj.: Czernicy, Świętej Katarzyny (obszaru wiejskiego),

Kobierzyc, Długołęki, Kąty Wrocławskich, Miękinia, Obornik Śląskich oraz Wisznia Małej. Odpływ ludności z obszarów wiejskich do miast w latach 1998 – 2008 stwierdzono w przypadku miast: Siechnice, Jelcz – Laskowice, Oława, Oleśnica, Brzeg Dolny oraz Strzelin. W Żmigrodzie, Sobótce, Niemczy i Wiązwowie stwierdzono sytuację odwrotną. Napływ ludności na obszary wiejskie w latach 1998 – 2008 odnotowano w przypadku gminy Kostomłoty oraz obszaru wiejskiego gmin: Wołów i Prochowice

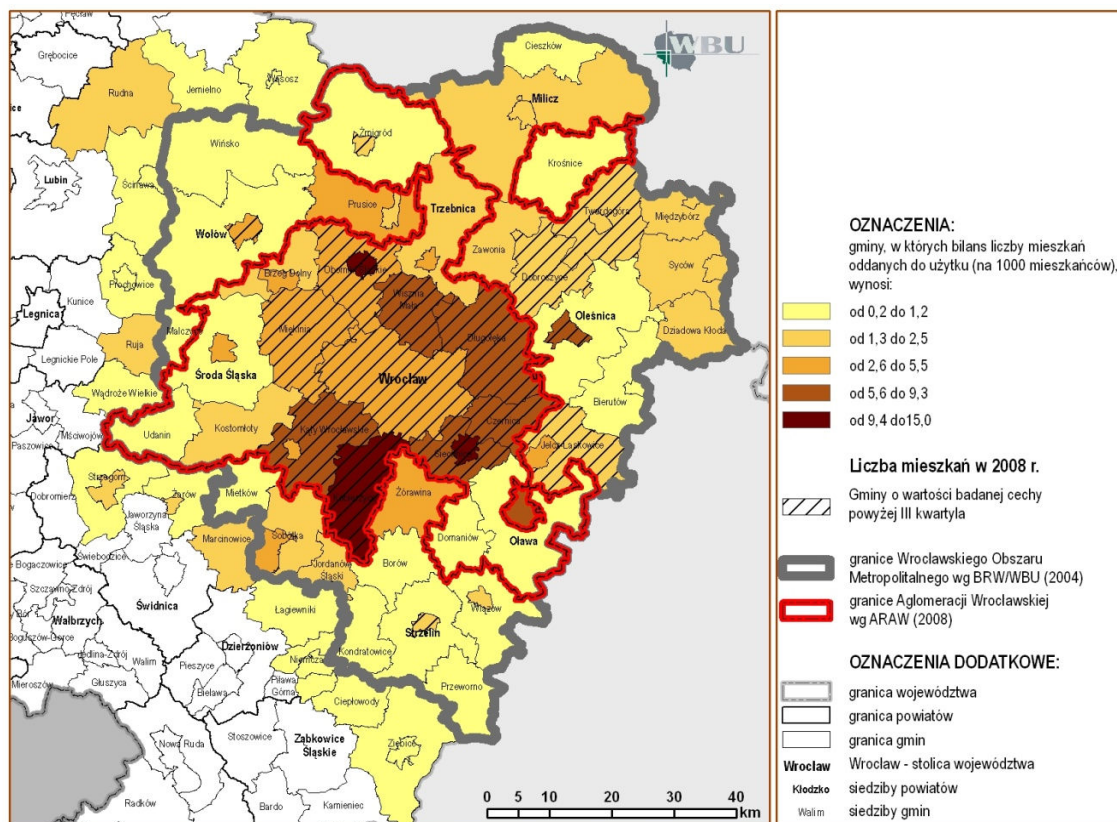
5. Konsekwencją napływu ludności do Wrocławia, a zwłaszcza do gmin otaczających miasto, jest znaczny ruch budowlany na ich terenie. Liczba mieszkań oddanych do użytku w 2007-2008, wykazała, że najwyższą atrakcyjnością cechuje się wrocławski rynek mieszkaniowy, w tych latach do użytku oddano 14 446 mieszkań na terenie Wrocławia. Bilans liczby mieszkań oddanych do użytku (na 1000 mieszkańców) w latach 1998-2008, wskazuje, że gminy wyróżniające się najwyższymi wartościami rozpatrywanego wskaźnika to: Kobierzycze, Czernica, Wisznia Mała, Długołęka, obszary wiejskie gmin: Kąty Wrocławskie, Święta Katarzyna (obecnie gmina Siechnice), oraz miasto: Oborniki Śląskie, Siechnice, Oława i Oleśnica. Zabudowa jednorodzinna zaczyna przeważać nad pozostałościami zabudowy zagrodowej, powstają duże centra handlowe, pierwotny krajobraz wiejski tych terenów ulega głębokim przeobrażeniom.

6. Kolejnym ważnym wskaźnikiem, który potwierdza umacnianie się funkcjonalnych powiązań pomiędzy Wrocławiem a zewnętrzną strefą jego wpływów, jest wzrost liczby podmiotów gospodarczych na badanym terenie. Badanie zmiany liczby podmiotów gospodarki narodowej wg PKD 2004 w latach 1998-2008, wykazało, że w większości analizowanych gmin ich ilość wzrosła. Największe przyrosty liczby podmiotów odnotowano w obrębie gmin znajdujących się w bezpośrednim sąsiedztwie Wrocławia: Kobierzyc, Długołęki, Czernicy, Miękinia (całe obszary), Kąty Wrocławskich, Obornik Śląskich, obszarów wiejskich Świętej Katarzyny - obecnie gmina Siechnice (obszary wiejskie). Zjawisko to dotyczy także gmin, przez które przebiegają ważniejsze połączenia drogowe: Zawonia, Międzybórz, Dobroszyce, Środa Śląska, Dziadowa Kłoda, Wądroże Wielkie, Udanin, Strzegom (całe obszary gmin) oraz Syców, Oława, Strzelin, Oleśnica (obszary wiejskie). Ponadto analiza liczby podmiotów gospodarki narodowej sekcji J, K, M, G i H wg PKD 2004 w 2007 oraz 2008 roku wskazała na wzmoczoną aktywność gospodarczą większości gmin miejskich, tj.: Oleśnica, Oława, Strzegom, Trzebnica, Milicz, Jelcz-Laskowice, Strzelin, Środa Śląska, Wołów, Syców, Oborniki Śląskie oraz gmin bezpośrednio sąsiadujących z Wrocławiem tj.: Długołęki, Kobierzyc (całe obszary). Wyniki analiz zmiany liczby podmiotów gospodarki narodowej w latach 1998-2008 w stosunku do analiz z lat 1998-2006 wykazały tendencję umacniania się pozycji gospodarczej gmin, będących w bezpośrednim sąsiedztwie Wrocławia: Kobierzycze i Długołęka. Natomiast wzrost liczby podmiotów odnotowuje się w gminie Wisznia Mała (na całym obszarze) i Oborniki Śląskie (obszar wiejski). Również podobne zjawisko zaobserwowano wśród gmin, przez które przebiegają główne połączenia drogowe: Zawonia, Międzybórz, Udanin (całe obszary) oraz Oleśnica (obszar wiejski), a w przypadku obszaru gminy miejsko-wiejskiej Syców odnotowany został najwyższy przyrost badanej cechy.

Rysunek 2.5-3. Bilans salda migracji w gminach Wrocławskiego obszaru metropolitalnego i jego otoczeniu w latach 1998-2008.

Rysunek 2.5-4. Bilans liczby mieszkań oddanych do użytku w gminach Wrocławskiego obszaru metropolitalnego i jego otoczeniu w latach 1998-2008.

7. Z kolei badanie zmiany liczby spółek z udziałem kapitału zagranicznego w latach 1998–2008 wskazuje na przyrost inwestorów zagranicznych w centralnej części rozpatrywanego obszaru (najwyższe przyrosty odnotowano na obszarach wiejskich gmin: Kąty Wrocławskie, Środa Śląska, Strzelin, Oborniki Śląskie, Milicz oraz w obrębie całego obszaru gmin: Kobierzyce, Oława, Długołęka, Oleśnica, Jelcz Laskowice, Strzelin, Miękinia). Dane w ujęciu dynamicznym odpowiadają przestrzennemu rozkładowi badanej cechy w 2007 oraz 2008 roku, przy czym najwyższe wartości rozpatrywanego wskaźnika odnotowano w bezkonkurencyjnym Wrocławiu (ponad 3054 spółek z udziałem kapitału zagranicznego) oraz kolejno Oleśnicy, Oławie, Długołęce, Kątach Wrocławskich, Kobierzycach (ponad 45 spółek w każdej z gmin).

2.5.4. ANALIZA WYBRANYCH UWARUNKOWAŃ PRZESTRZENNYCH

1. Ważną rolę w funkcjonowaniu centralnego ośrodka obszaru – Wrocławia, odgrywa jego dostępność komunikacyjna. Badanie tej dostępności w odniesieniu do powiązań drogowych pomiędzy Wrocławiem, a jego zewnętrzną strefą wpływów, uwzględniające izochrony 30' oraz 45' dla dojazdów, wskazały, że najdogodniejsze połączenia drogowe związane są z przebiegiem autostrady A4 oraz dróg krajowych, gdzie średnio w czasie 30' pokonać można odległość 60 km. Z kolei badania w odniesieniu do powiązań kolejowych, określone dla izochron 30', 45' oraz 60', wskazują, że najdogodniejsze połączenia istnieją na trasach: Wrocław – Ziębice, Wrocław – Twardogóra Sycowska oraz Wrocław – Żmigród (długość trasy 56–58 km, czas przejazdu 60'). Powyższe dane w latach 2006 – 2009 nie uległy zmianie. (Wyniki tych badań obrazuje rys. 2.5-6.).

We wrześniu 2009 roku, po prawie 20 latach przerwy, z inicjatywy Marszałka Województwa Dolnośląskiego, wznowiony został ruch kolejowy na trasie Wrocław – Trzebnica. Rozpoczęcie działalności przewozowej na tej linii to kolejny krok na drodze do poprawienia powiązań komunikacyjnych pomiędzy Wrocławiem a zewnętrzną strefą jego wpływów. Od grudnia 2008 roku Kolej Dolnośląskie obsługują kursy Legnica – Kłodzko – Międzyzlesie, od stycznia 2009 połączenie Kłodzko – Wałbrzych, a od grudnia 2009 kurs Legnica – Bolesławiec – Jelenia Góra.

2. System obszarów chronionych w obrębie przyjętego obszaru analiz stanowi naturalne zielone zaplecze dla metropolii. Ponadto jest ważnym elementem zagospodarowania terenu, umożliwiającym efektywne ograniczenia dla ujawniającej się wokół Wrocławia presji urbanizacyjnej, a tym samym racjonalnego kształtowania struktury funkcjonalno-przestrzennej tego obszaru. Rozpatrując potencjalny zasięg oddziaływania metropolii wrocławskiej, dążyć należy do włączenia w jego terytorium obszarów chronionych w ich pełnych granicach, o ile pozwala na to ich charakter. W obrębie przyjętego obszaru analiz wyróżnić można następujące elementy regionalnego systemu obszarów chronionych:

- 1) Parki Krajobrazowe: Doliny Bystrzycy, Doliny Jezierzycy, Doliny Baryczy oraz Ślęzański Park Krajobrazowy (przy czym dwa ostatnie wymienione wykraczają swoim zasięgiem poza analizowany obszar),
- 2) obszary chronionego krajobrazu: Wzgórze Niemczańsko – Strzeleńskie, Dolina Odry, Wzgórze Trzebnickie, Wzgórze Ostrzeszowskie i Kotlina Odolanow-

ska oraz Doliny Baryczy (dwa ostatnie z wymienionych wykraczają swoim zasięgiem poza analizowany obszar),

3) Obszary Specjalnej Ochrony w systemie NATURA 2000: Dolina Baryczy, Grądy Odrzańskie, Zbiornik Mietkowski, Łęgi Odrzańskie oraz Specjalne Obszary Ochrony: Dolina Łąchy, Dolina Widawy, Dębniańskie Mokradła, Grądy w Dolinie Odry, Masyw Ślęży, Muszkowicki Las Bukowy, Las Pilczycki, Przeplat nad Bystrzycą, Stawy w Borowej, Zagórzycie Łąki, Wzgórze Kiełczyńskie, Łęgi Odrzańskie oraz Ostoja nad Baryczą (trzy ostatnie z wymienionych wykraczają swoim zasięgiem poza analizowany obszar).

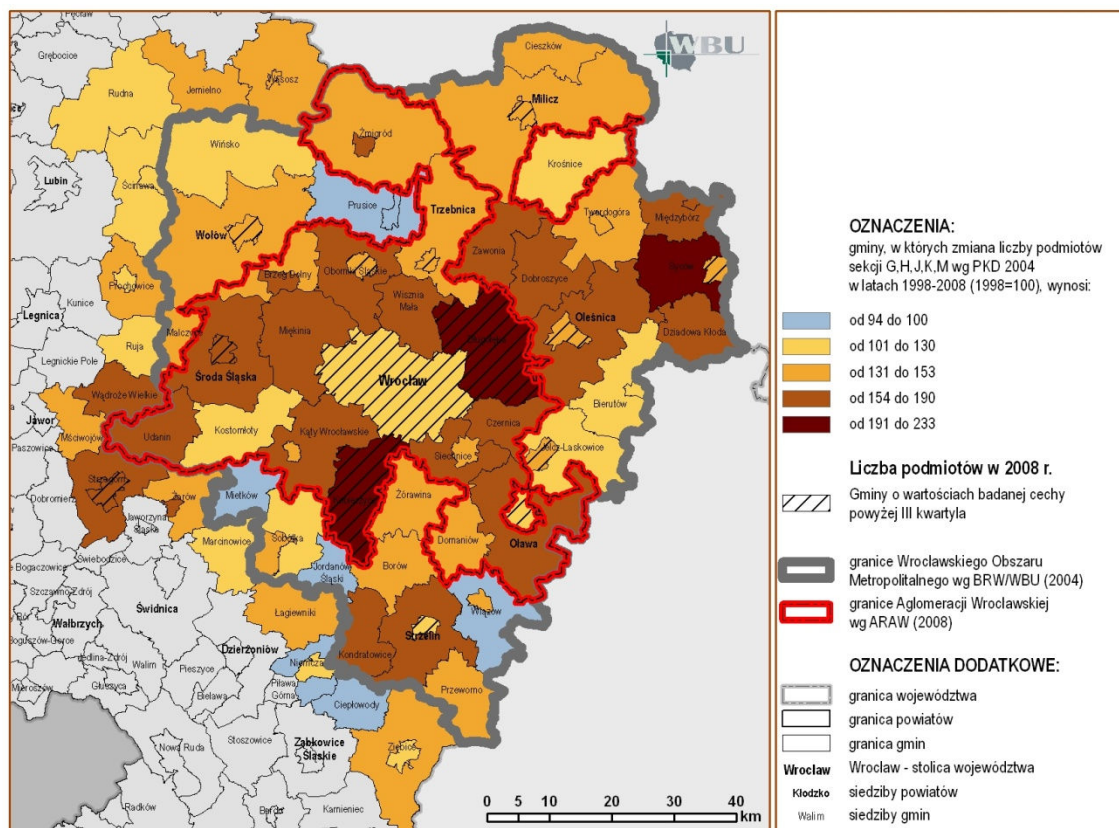
W 2009 r. do Komisji Europejskiej przekazano z województwa dolnośląskiego listę 32 projektowanych obszarów SOO oraz 2 potencjalne obszary OSO, które uzupełnią dotychczasową sieć NATURA 2000. W granicach WrOM znajdują się więc dodatkowo obszary: Dąbrowy Janikowskie, Dolina Oleśnicy i Potoku Boguszyckiego, Karszówek, Kumaki

Dobrej, Lasy Grzędzińskie, Leśne Stawki koło Goszcza, Ludów Śląski, Łęgi nad Bystrzycą, Modraszki koło Opoczki, Skoroszowskie Łąki, Wzgórze Niemczańskie (mały fragment w granicach WrOM), Wzgórze Strzeleńskie i Wzgórze Warzęgowskie.

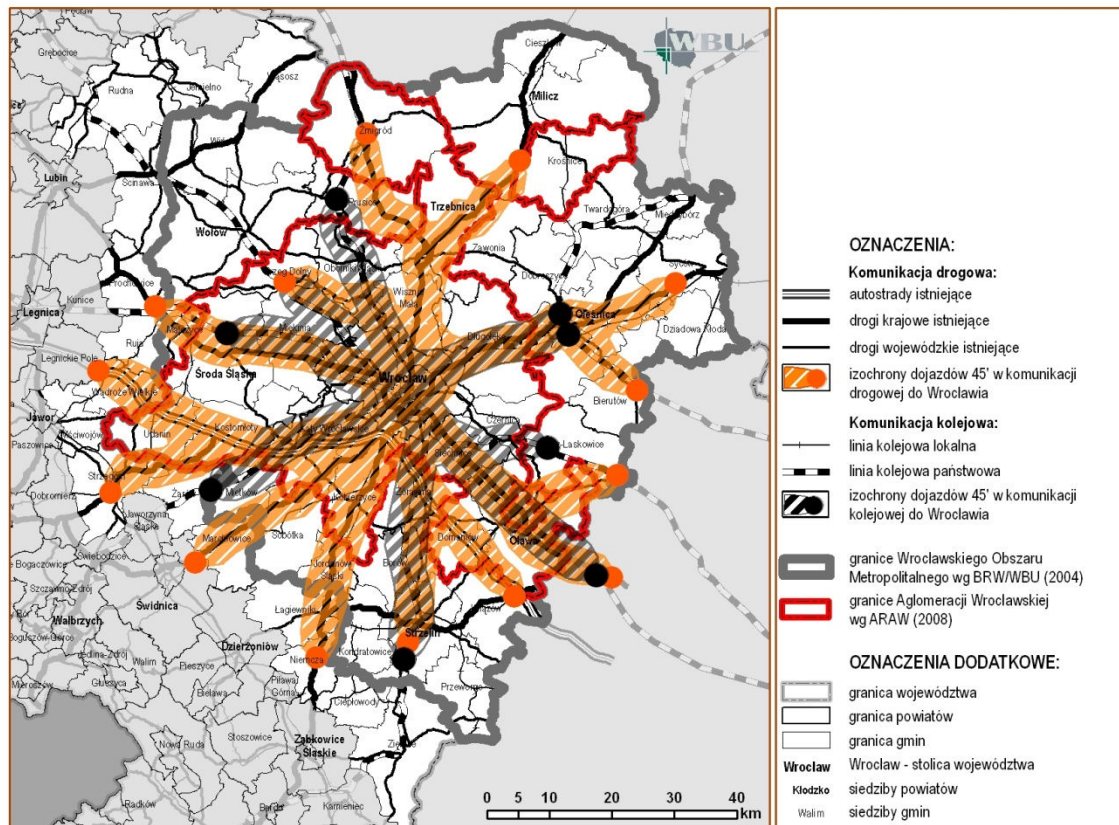
3. Siłę powiązań metropolitalnego ośrodka węzłowego z otaczającymi gminami odzwierciedlić może szczególnie wzmoczona, w porównaniu z innymi gminami, aktywność w sferze inwestycyjnej oraz związanej z planowaniem przestrzennym. Aktywność 59 gmin badanego obszaru w zakresie uchwalonych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego przedstawia się następująco:

- 1) do końca 2008 roku powierzchnia 18 gmin, tj. Ścinawy, Prochowic, Wołowa, Brzegu Dolnego, Obornik Śląskich, Długołęki, Kątów Wrocławskich, Kobierzyc, obszaru wiejskiego gminy Oławy, Strzelina, Przeworna, Ciepłowodów, Strzegomia, Międzyborza, Mściwojowa, Krośnice, Międzyborza i Sycowa była pokryta mpzp powyżej 90%,
- 2) do końca 2008 roku powierzchnia 4 gmin, tj. Żarowa, Marcinkowic, Sobótki, i Siechnic była pokryta mpzp w ponad 50%,
- 3) 59 gmin przejawiało starania o znaczące przekształcenia w zakresie funkcji i użytkowania terenu, poprzez wskazanie w studiach uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin powierzchni do: sporządzenia mpzp, zmiany przeznaczenia gruntów rolnych na cele nierolnicze, zmiany przeznaczenia gruntów leśnych na cele nieleśne oraz poprzez wskazanie powierzchni pod zabudowę mieszkaniową. Do najaktywniejszych w tym zakresie w 2006 oraz 2008 roku należały gminy: Wołów, Strzegom, Łagiewniki, Wrocław, Miękinia, Krośnice, Dziadowa Kłoda, Marcinowice. W obrębie analizowanego obszaru zmiany te dotyczyły przeważnie wyznaczenia powierzchni terenów do sporządzenia mpzp oraz wyznaczenia powierzchni terenów pod zabudowę mieszkaniową. Dodatkowo w środkowej oraz południowej części analizowanego obszaru, zgodnie z rozkładem przestrzennym terenów o najwyższych wartościach wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, wskazano w studiach gmin powierzchnie terenów przeznaczonych do zmiany ich użytkowania z rolniczego na cele nierolnicze (głównie w gminie Kąty Wrocławskie, Miękinia, Kobierzycy, Żórawina, Jelcz-Laskowice)

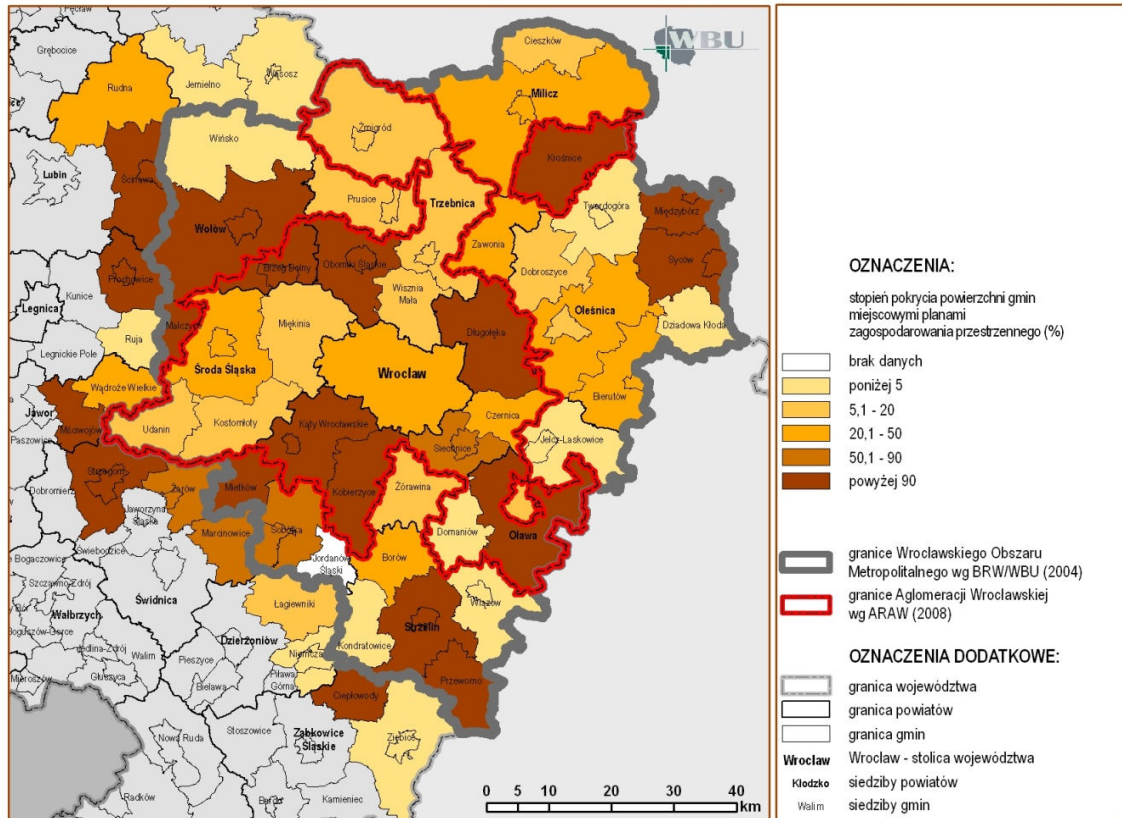
Rysunek 2.5-5. Zmiana liczby podmiotów gospodarki narodowej sekcji G, H, J, K, M wg PKD 2004 w gminach Wrocławskiego obszaru metropolitalnego i jego otoczeniu w latach 1998-2008.

Rysunek 2.5-6. Dostępność Wrocławia w komunikacji drogowej i kolejowej.

Rysunek 2.5-7. Udział powierzchni terenów objętych planami zagospodarowania w ogólnej powierzchni gmin w obszarze Wrocławskiego obszaru metropolitalnego w 2008 roku.

3. SFERA TECHNICZNA

3.1. SYSTEMY TRANSPORTU

TREŚĆ: Powiązania komunikacyjne ośrodków osadniczych - Drogi krajowe - Drogi wojewódzkie - Drogi powiatowe i gminne - Koleje pierwszorzędne i regionalne - Drogi wodne - Lotniska

3.1.1. POWIĄZANIA KOMUNIKACYJNE OŚRODKÓW OSADNICZYCH

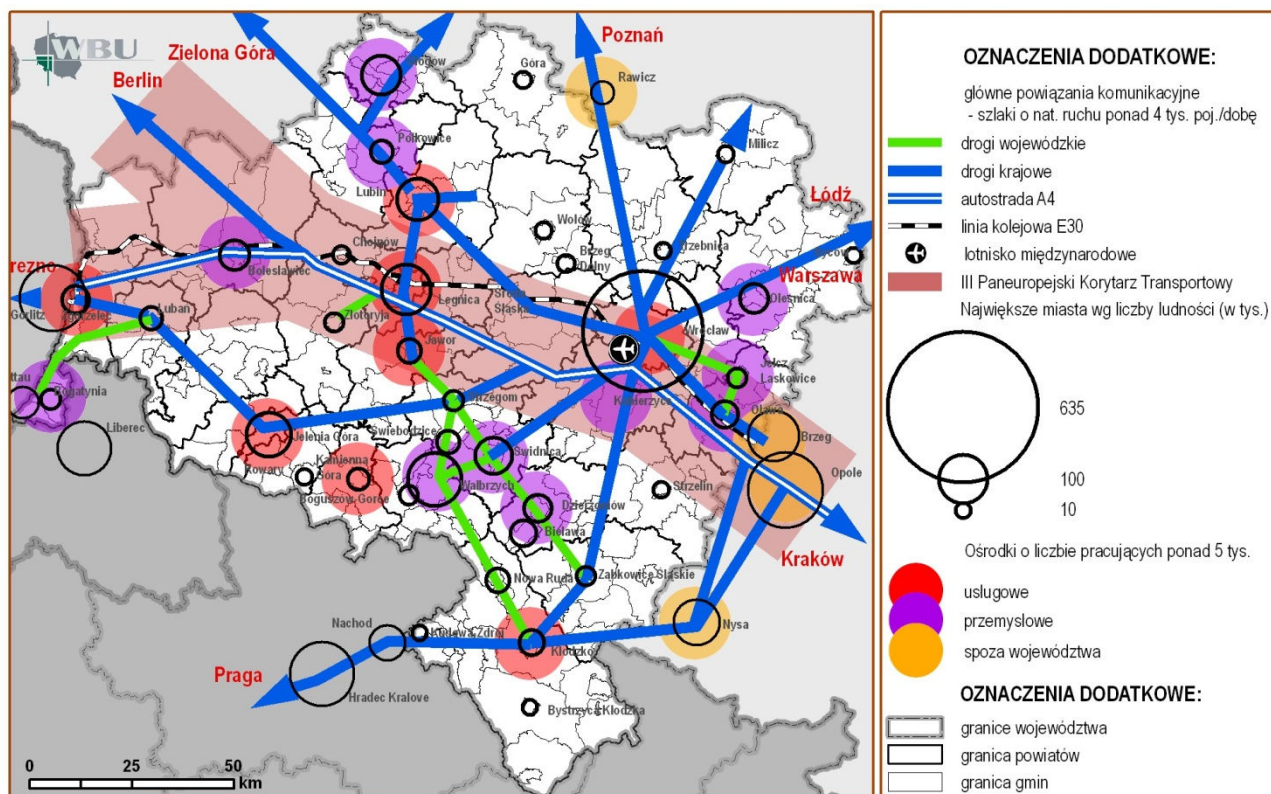
1. Rozwinięty system osadniczy regionu i jego główne węzły, takie jak Wrocław, Jelenia Góra, Legnica i Wałbrzych powiązane są rozbudowaną siecią dróg krajowych i wojewódzkich oraz linii kolejowych, który łączy się z odpowiednimi sieciami komunikacyjnymi kraju oraz państw ościennych. Głównymi elementami tego systemu są drogi i linie kolejowe o znaczeniu międzynarodowym (sieć TEN T), które w głównej mierze zapewniają powiązania w kierunku wschód-zachód. Trasy te leżą w III Paneuropejskim korytarzu transportowym Berlin/Drezno - Wrocław - Katowice - Kraków - Przemyśl - Lwów - Ki-

jów. Ważnym elementem tego systemu jest także realizowana obecnie droga ekspresowa S8, łącząca Wrocław z Warszawą. (Patrz rozdział 6.)

2. Dolny Śląsk położony jest pomiędzy głównymi węzłami komunikacyjnymi, takimi jak: Belin, Drezno, Praga, Brno, Ostrava, Katowice, Warszawa, Poznań. Dodatkowo województwo dolnośląskie zlokalizowane jest pomiędzy trzema głównymi stolicami Europy Środkowej (Berlin, Praga, Warszawa), których wzajemne powiązania komunikacyjne tworzą układ w formie trójkąta otaczający Dolny Śląsk i tym samym umacniają jego strategiczną pozycję.

3. W celu wskazania głównych węzłów komunikacyjnych regionu poddano analizie rozmieszczenie przestrzenne dróg o największym natężeniu ruchu i stanowiących przy tym najistotniejsze powiązania komunikacyjne ośrodków osadniczych Dolnego Śląska. Przyjęto, że są to szlaki, na których średni dobowy ruch pojazdów przekracza 4 tys. (wg danych z 2005 r.). Funkcję węzłów komunikacyjnych, w których krzyżują się najbardziej uczęszczane szlaki, pełnią: Wrocław, Legnica, Lubin, Wałbrzych, Kłodzko, Świdnica i Strzegom.

Rysunek 3.1-1. Największe ośrodki osadnicze na tle powiązań komunikacyjnych (w 2008 r.).

Poza Wrocławiem i Legnicą, pozostałe duże ośrodki osadnicze (Wałbrzych, Jelenia Góra, Głogów, Lubin, Świdnica) posiadają niekorzystne powiązania komunikacyjne. W większości są to drogi krajowe o niskich parametrach technicznych. Odcinki szlaków i powiązań komunikacyjnych szeregu ośrodków osadniczych województwa, na których nasila się natężenie ruchu, pozwala również na wyodrębnienie ważnych powiązań lokalnych, takich jak:

- 1) Wrocław – Oborniki Śląskie, Kąty Wrocławskie, Jelcz Laskowice, Oława, Żórawina, Strzelin;
- 2) Wałbrzych – Kamienna Góra, Boguszów Gorce, Głuszycza, Szczawno Zdrój, Jedlina Zdrój;
- 3) Legnica – Złotoryja, Jawor, Prochowice;
- 4) Lubin – Ścinawa, Polkowice;
- 5) Jelenia Góra – Kowary, Szklarska Poręba;
- 6) Głogów – Przemków.

4. Analiza dostępności poszczególnych ośrodków osadniczych do węzłów autostrady A4 pozwala na stwierdzenie, że najkorzystniejsze połączenia drogowe z daną trasą posiadają: Wrocław, Kąty Wrocławskie, Oława, Legnica i Chojnów. Najkorzystniejsze połączenia kolejowe posiadają analogicznie ośrodki położone przy magistrali kolejowej E30 - Wrocław, Oława, Malczyce, Legnica, Chojnów, na której trwają prace modernizacyjne umożliwiające docelowo przejazd pociągów z prędkością 160 km/h. Przeszarżała infrastruktura kolejowa oraz tabor, redukcja połączeń kolejowych oraz brak zintegrowanych systemów komunikacyjnych, umożliwiających łatwą zmianę środka transportu, spowodowały zmniejszenie się udziału przewozów kolejowych.

3.1.2. DROGI KRAJOWE

1. Podstawowy układ drogowy województwa, obejmujący zarówno drogi krajowe, jak i wojewódzkie charakteryzuje wskaźnik gęstości wynoszący 91,2 km/100 km², który jest wyższy niż średnia krajowa (81,7) i w przybliżeniu równy gęstości w województwach ościennych: opolskim i wielkopolskim. Wskaźnik gęstości sieci dróg krajowych wynosi w województwie 6,6 km/100 km² i jest wyższy niż średnia krajowa (5,9). Do istotnych wskaźników, charakteryzujących potencjał użytkowników tych dróg zalicza się dla:

- 1) pojazdów ogółem wskaźnik 445/1000 mieszkańców,
- 2) samochodów osobowych – 348/1000 mieszkańców,
- 3) samochodów ciężarowych – 56/1000 mieszkańców,
- 4) motocykli – 15/1000 mieszkańców.

Wskaźniki te są nieco niższe niż średnie krajowe (odpowiednio: 473, 351, 59, 21). Liczba pojazdów ogółem na 1 km dróg publicznych w województwie wynosi 70 i zbliżona jest do średniej krajowej (71), a na 1 km dróg krajowych – 972 (średnia w kraju - 979).

2. Przez obszar województwa przebiega 16 dróg krajowych (o numerach: 3, A4, 5, 8, 12, 15, 18 i A18, 25, 30, 34, 35, 36, 46, 94) o łącznej długości 1 349,75 km. Drogi krajowe na terenie województwa zarządzane są przez Generalną Dyрекcyję Dróg Krajowych i Autostrad Oddział we Wrocławiu (z 1 252,033 km, w tym 20 km na obszarze województwa lubuskiego) oraz zarządy miast na prawach powiatu: Wrocławia, Legnicy i Jeleniej Góry (z 89, 553 km).

3. Spośród w/w dróg krajowych, największe znaczenie, ze względu na prowadzenie dużego ruchu, mają drogi:

- 1) autostrada A4 – granica państwa – Jędrzychowice - Krzywa – Wrocław – Opole – Gliwice Katowice (węzeł „Murckowski”),
- 2) autostrada A18 Gołnice – Krzywa,
- 3) droga nr 3 - element trasy komunikacyjnej Świnoujście - Szczecin - Legnica - Jelenia Góra i dojazd do przejścia granicznego w Jakuszycach,
- 4) droga nr 5 - łączy Wrocław z Poznaniem i Trójmiastem, oraz Wrocław z Republiką Czeską (przejście graniczne w Lubawce),
- 5) droga nr 8 - łączy Wrocław z Warszawą oraz jako droga tranzytowa z Czech do państw bałtyckich,

6) droga nr 94 - równoległa do autostrady A4. Sieć istniejących dróg krajowych przedstawia rysunek 3.1-2.

4. Średniobowowy ruch pojazdów na drogach krajowych w województwie (wg pomiarów generalnych w 2005 r.) wyniósł 8904 pojazdów i był wyższy niż średnia krajowa (8298). Udział samochodów osobowych w tym ruchu stanowił 70% (w kraju - 71%), lekkich samochodów ciężarowych (dostawczych) - 10%, ciężarowych - 18%, autobusów - 2%. Średni wskaźnik wzrostu na drogach krajowych w województwie w 2005 r. w porównaniu z 2000 r. wyniósł 1,26 (w kraju 1,18), na drogach międzynarodowych 1,31, a na pozostałych drogach krajowych - 1,20. Przy generalnym wzroście natężenia ruchu na drogach krajowych obserwuje się obniżenie współczynnika wzrostu ruchu w kolejnych, pomiarach generalnych, i tak:

- 1) w latach 1990/1995 wynosił on w województwie 1,42 (w kraju 1,36),
- 2) w latach 1995/1990 - 1,41 (w kraju 1,42),
- 3) w latach 2000/2005 - 1,25 (w kraju 1,31).

5. Największe natężenie ruchu w 2005 r. pomierzone zostało przy dojeździe do Wrocławia, zwłaszcza od strony węzła bielańskiego i wyniosło 43,560 poj./dobę i na A4 – ponad 24,000 poj./dobę (odpowiednio w 2000 r.- 38,090 poj./dobę i 18,470 poj./dobę). Wzrost natężenia ruchu na drogach o 14% (przy wskaźniku 1,144) oraz 30% (przy wskaźniku 1,30) jest wynikiem przebudowy A4 i znaczącej poprawy warunków ruchu, a także ułatwień w ruchu granicznym.). Ruch ciężarowy wzrósł z 12% w 2000 r. do 14% w 2005 r., przy znacznym udziale samochodów wieloosiowych (TIR-). *(Zmiany natężenia ruchu na drogach, jakie nastąpiły w 2005 r. w stosunku do 1995 r. zostały przedstawione na rysunku 3.1-3).*

6. Stan techniczny dróg krajowych w województwie (pomimo tego, że jest lepszy niż na sieci dróg krajowych w Polsce) należy ocenić jako zdecydowanie niewystarczający, w roku 2008 w porównaniu do 2007 r. stan zły i niezadawalający zwiększył się o ponad 9%. Na taką ocenę wpływa to, że przypisane poszczególnym drogom krajowym odpowiednie klasy nie odpowiadają rzeczywistym warunkom technicznym danych dróg. Najczęściej szerokość pasa ruchu jest mniejsza od normatywnej dla danej klasy drogi, występują także niernormatywne promienie skrętów. Złe warunki techniczne dróg wpływają na zmniejszenie swobody ruchu, pogarszanie jego płynności i bezpieczeństwa w ruchu drogowym. Drogi krajowe, których nienormatywne odcinki przekraczają 50% (stan na 2006 r.) to drogi nr 30, 36, 15, 33 i 39 (nie odpowiadające klasie technicznej G) oraz droga nr 25 (nie odpowiadająca klasie technicznej GP). Drogi krajowe, których odcinki nienormatywne wynoszą od 20% do 50% (stan na 2006 r.) to droga nr 25 (nie odpowiadająca klasie technicznej G) oraz droga nr 3 (nie odpowiadająca klasie technicznej GP).

Z rankingu zamieszczonego w „Raporcie o stanie technicznym dróg krajowych administrowanych przez GDDKiA Oddział we Wrocławiu” (2008) wynika, że najpilniejszych zabiegów remontowych wymagają odcinki:

- w m. Wałbrzych na drodze nr 35 – ponad 15 km,
- w m. Ścinawa na drodze nr 36a – ponad 2,6 km,
- Legnica – Prochowice na drodze nr 94 – około 11 km,
- Biedrzychów – gr. woj. na drodze nr 39 – ponad 14 km,
- Gniewomirowice – Legnica na drodze nr 94 – około 4 km,
- Krzelów – Wińsko na drodze nr 36 – ponad 4,6 km.

7. Sieć dróg krajowych poddawana jest stałym procesom modernizacyjnym. W latach 2008 - 2020 planowana jest budowa:

- 1) autostrady A8 na odcinku Autostradowej Obwodnicy Wrocławia (2008 - 2011),
- 3) autostrady A18 na odcinku Olszyna – Gołnice (2008 – 2010),
- 4) drogi ekspresowej S3 na odcinkach Nowa Sól – Legnica i Legnica (A4) – Lubawka wraz z budową obwodnicy Lubina i Jawora (2011 – 2015),
- 5) drogi ekspresowej S5 na odcinku Korzeńsko – Wrocław (2011 – 2015),
- 6) drogi ekspresowej S8 na odcinku Wrocław – granica województwa oraz obwodnicy Oleśnicy (2010 – 2012),

- 7) przełożenia drogi nr 35 na odcinku Gniechowice – A4 (węzeł Strzeganiowice) (2013–2015) oraz budowa obwodnic Tyńca i Małuszowa, Wałbrzycha, Świdnicy (2010–2015),
- 8) obwodnicy Bolkowa w ciągu drogi krajowej nr 3 i 5 (2013–2015),
- 9) obwodnicy Trzebnicy w ciągu drogi krajowej nr 15,
- 10) obwodnic Biedrzychowic, Chmielenia i Pasiecznika w ciągu drogi krajowej nr 30 (2013–2015),
- 11) obwodnicy Kłodzka w ciągu dróg krajowych nr 33 i 46 (2012–2014),
- 12) obwodnicy Ścinawy wraz z nowym mostem przez rzekę Odrę w ciągu drogi krajowej nr 36 (2012–2015).

3.1.3. DROGI WOJEWÓDZKIE

1. Sieć dróg województwa dolnośląskiego obejmuje 90 dróg o długości ok. 2 346 km, stanowiące połączenie pomiędzy miastami i posiadające duże znaczenie dla obsługi ruchu drogowego w regionie. Drogi te są zarządzane przez Dolnośląski Zarząd Dróg Wojewódzkich we Wrocławiu (z 1 952 km dróg o przebiegu zamiejskim i 394 km dróg miejskich) oraz zarządy miast na prawach powiatu - Wrocławia, Legnicy i Jeleniej Góry (z 112 km dróg w granicach administracyjnych tych miast). Stan istniejącej sieci drogowej województwa dolnośląskiego został przedstawiony na rysunku 3.1-2.

- 2.** Do najważniejszych i obciążonych największym ruchem należą ciągi dróg:
- 1) 381 – 367, łączący Kłodzko, Nową Rudę, Wałbrzych, Kamienną Górę, Jelenią Górę (z natężeniem 3 000 – 7 000 poj./dobę),
  - 2) 382 - 374 łączy miasta: Żąbkowice Śl., Dzierżoniów, Świdnicę, Strzegom, Jawor (droga nr 3) - „Droga Podsudecka” (z natężeniem 3 000 – 5 000 poj./dobę),
  - 3) 395 Wrocław - A4 - Strzelin (z natężeniem 5 000 – 6 000 poj./dobę),
  - 4) 340 - 451 łączy Świdnicę, Wołów, Trzebnicę, Oleśnicę, Bierutów (północny odcinek obwodnicy aglomeracji Wrocławia),
  - 5) 364 - Gryfów Śląski, Lwówek Śl., Złotoryja, Legnica (z natężeniem 3000 - 5000 poj./dobę)
  - 6) 329 - Potoczek (droga nr 3), Głogów (z natężeniem największym dla dróg wojewódzkich - ok. 9 000 poj./dobę),
  - 7) 352 – 354 Zgorzelec - Bogatynia (z natężeniem 5 000 – 6 000 poj./dobę).
- Niektóre z w/w dróg, jak np. drogi 382 i 374, z uwagi na rangę i wielkość ruchu powinny być zaliczone do dróg krajowych.

3. Układ i gęstość sieci dróg wojewódzkich można ocenić jako wystarczającą, z wyjątkiem okolic Wrocławia, gdzie brak jest dostatecznej liczby obejść miasta bez konieczności przejazdu przez miasto. Innym miejscem, które charakteryzuje się zbyt małą koncentracją dróg i złym stanem technicznym, jest Worek Turowski, co utrudnia rozwój tego obszaru i stanowi barierę dla współpracy międzynarodowej. Poważnym problemem jest brak wystarczającej liczby mostów na Odrze oraz obwodnic miejscowości

4. Średni dobowy ruch na całej sieci dróg wojewódzkich według pomiaru z 2005 r. wynosi 2 690 poj./dobę. i zbliżony jest do średniej krajowej (2 770 poj./dobę), niemniej na ponad 30 odcinkach dróg wystąpił ruch przekraczający 5000 poj./dobę. Wskaźnik wzrostu ruchu liczony globalnie dla całej sieci wyniósł 1,15, przy wskaźniku 1,13 dla sieci dróg wojewódzkich na terenie całego kraju. Ruch samochodowy w 2000 r. wyniósł 2 400 poj./dobę, a wskaźnik wzrostu w porównaniu z pomiarem w 1995 r. -1,34 (wskaźnik dla kraju - 1,25). *(Zmiana natężenia ruchu na drogach, jaka nastąpiła w 2005 r. w stosunku do 1995 r., została przedstawiona na rysunku 3.1-3).*

5. Warunki techniczne dróg wojewódzkich w regionie odbiegają znacznie od warunków technicznych, jakim powinny odpowiadać. Szerokość pasa ruchu na 54,5% długości dróg wojewódzkich jest mniejsza niż normatywna dla danej klasy drogi. Parametry większości dróg to zakładane klasy G – Z, ale są odcinki nie odpowiadające nawet klasie L. Szczególnie niskie parametry występują na południowych obszarach województwa, a także w powiatach Góra i Głogów.

6. Sieć dróg wojewódzkich poddawana jest sukcesywnej modernizacji i częściowo rozbudowie. W latach 2008 - 2013 planowane są inwestycje, które dotyczą (wg Wieloletniego Programu Inwestycyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2001-2013 realizowanego przez Samorząd Województwa (Załącznik do Uchwały Nr XLI/ 926 /10 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 24 marca 2010 r.) m.in.:

- 1) łącznika aglomeracyjnego autostrada A4 – droga ekspresowa S8,
- 2) łącznika aglomeracyjnego autostrada A4 – droga ekspresowa S5 (w tym budowa mostu na rzece Odrze w m. Brzeg Dolny),
- 3) dróg zagłębia miedziowego (w tym budowa mostu na rzece Odrze w ciągu drogi wojewódzkiej nr 323),
- 4) skomunikowania Wałbrzycha i Świdnicy z autostradą A4,
- 5) korytarza drogi przedsubdeckiej,
- 6) obwodnic i obejść miejscowości,
- 7) usprawnienia połączeń z drogami krajowymi i autostradami,
- 8) poprawy bezpieczeństwa ruchu drogowego.

3.1.4. DROGI POWIATOWE I GMINNE

1. Na terenie województwa jest 8450 km dróg powiatowych (w tym 8250 km o nawierzchni ulepszonej), stanowią one 7,4% wszystkich dróg powiatowych w Polsce. Drogi powiatowe stanowią istotne połączenie siedzib powiatów z siedzibami gmin oraz gmin pomiędzy sobą. Gęstość sieci dróg powiatowych w województwie znajduje się na poziomie wystarczającym, niemniej jednak należy je na wielu odcinkach zmodernizować bądź zbudować nowe.

2. Na sieci dróg powiatowych w latach 2007 - 2013 planowane są następujące inwestycje:

- 1) budowa powiatowych dróg dojazdowych do mostu w m. Brzeg Dolny,
- 2) budowa drogi nr 3396D na odcinku pomiędzy drogą krajową nr 5, a drogą wojewódzką nr 382 i ul. Stęczyńskiego w Świdnicy.

3. Dróg gminnych jest 6 070 km, ok. 75% z nich ma nawierzchnie ulepszone, tworzą one sieć połączeń do pozostałych poza siedzibami administracji gminnych wsi i innych jednostek osadniczych.

3.1.5. KOLEJE PIERWSZORZĘDNE I REGIONALNE

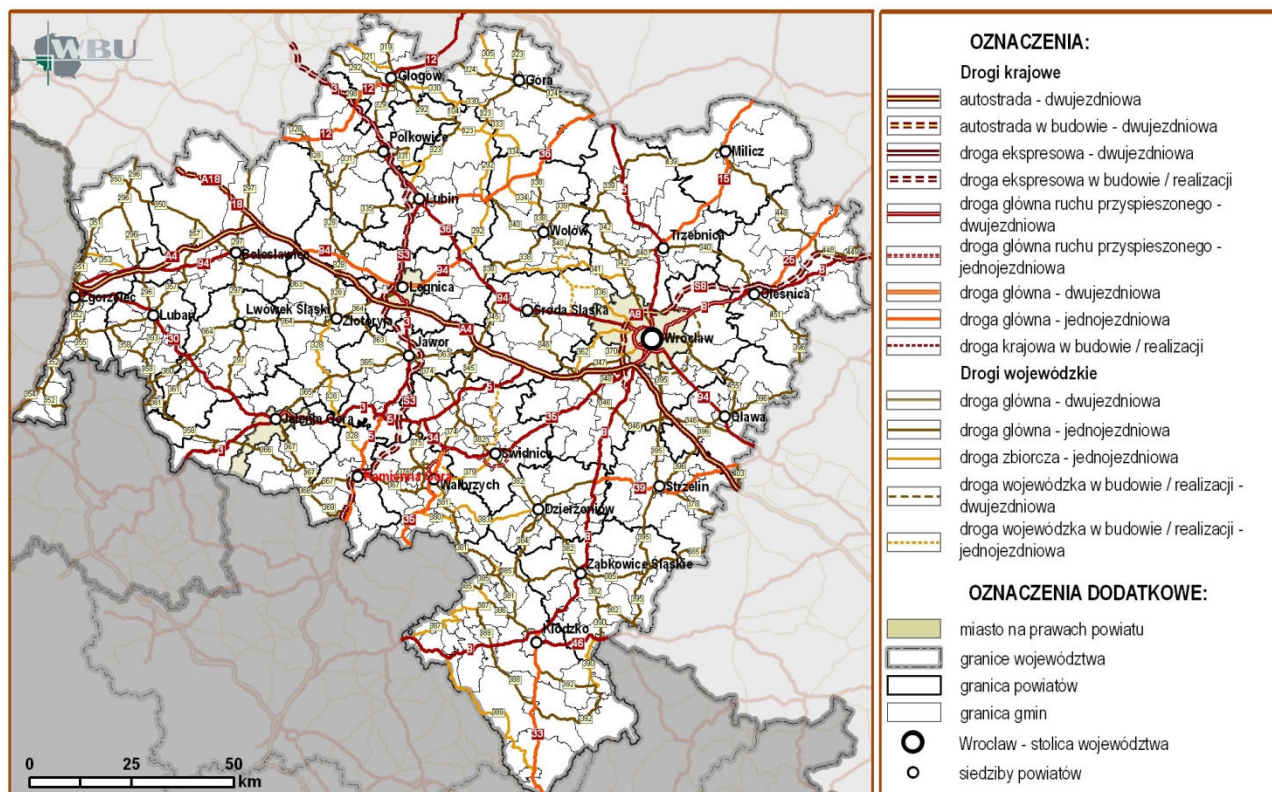
1. Na Dolnym Śląsku w końcu 2006 r. czynnych było ok. 1 727 km linii kolejowych, w tym zelektryfikowanych było 1 047 km. Gęstość sieci wynosi 8,7 km/100 km² (wskaźnik niż dla Polski 6,5 km/100 km²) co wynika z wysokiej gęstości linii kolejowych, jakie powstały na obszarze województwa w czasach przedwojennych. W przeliczeniu ilości kilometrów linii kolejowych na 10 tys. mieszkańców wskaźnik wynosi 6, dla kraju 5,3. Szczegółowe dane dotyczące wykazu i kilometrażu linii, łącznic i torów łączących zawarte są w instrukcji „Id-12 (D-29) Wykaz linii ... Linie kolejowe położone na terenie Dolnego Śląska należą do PKP Polskie Linie Kolejowe oraz dwie linie kolejowe należące do samorządu województwa. Większymi dworcami (we Wrocławiu, Jeleniej Górze, Legnicy i w Wałbrzychu) zarządza spółka PKP Dorce Kolejowe, zaś mniejszymi w liczbie 95 - spółka PKP Nieruchomości.

2. Przez teren Dolnego Śląska przebiegają magistrale kolejowe o znaczeniu międzynarodowym, należą do nich:

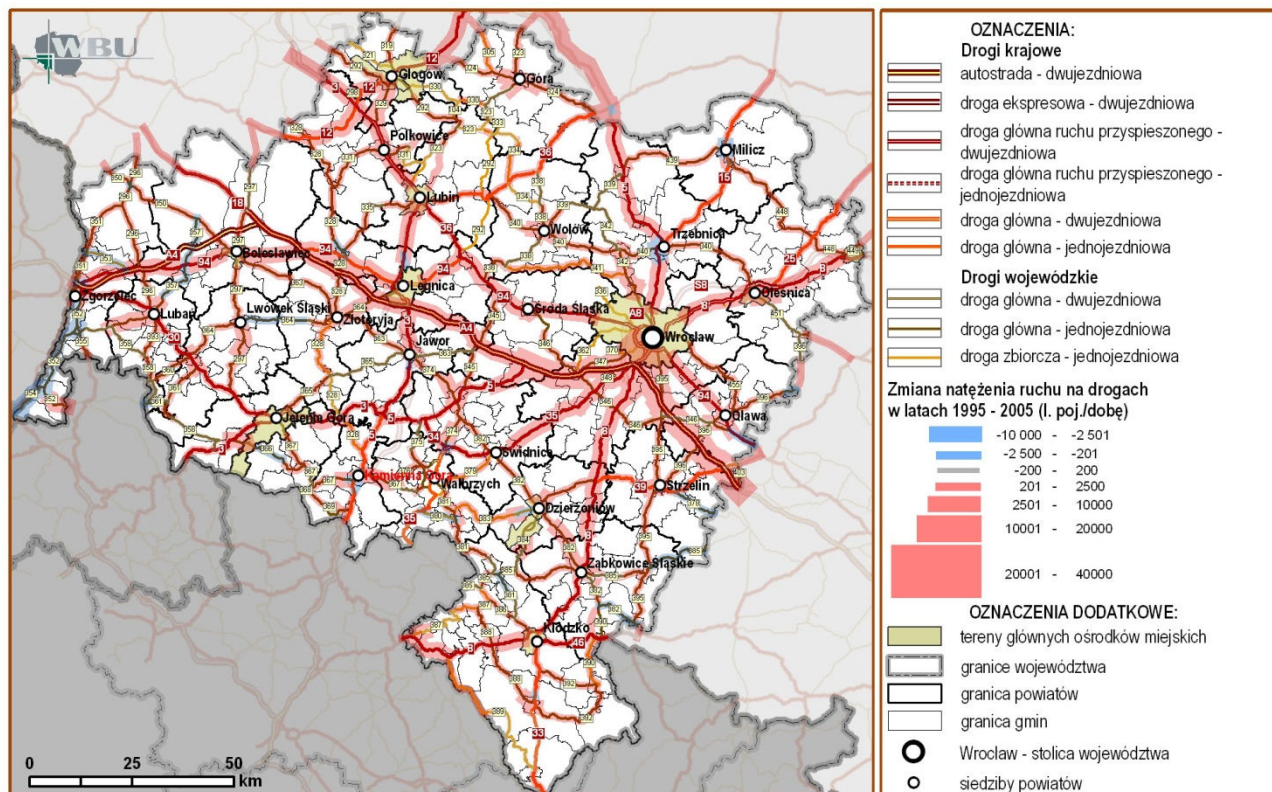
- 1) Linie objęte umową AGC, tj. E30 Drezno - Wrocław - Katowice - Kraków - Przemyśl – Moskwa i E59 Malmö - Świnoujście - Szczecin - Wrocław – Chałupki,
- 2) Linie objęte umową AGTC, tj. CE-59 Świnoujście -Szczecin - Wrocław - Opole - Chałupki - Bohumin, CE-59/1 Nowa Sól - Żagań - Węglińiec - Zgorzelec - Zawidów - Frydlant, CE-59/2 Wrocław - Międzyzlesie – Lichkov oraz CE-30 Zgorzelec - Wrocław - Katowice - Medyka.

3. W obszarze województwa funkcjonuje 39 linii o znaczeniu państwowym, wśród których najważniejszymi są linie: Łódź Kaliska - Forst, Pyskowice - Wrocław (E30), Wrocław Główny - Poznań Główny (E59), Wrocław Główny -

Rysunek 3.1-2. Istniejąca sieć dróg krajowych i wojewódzkich.

Rysunek 3.1-3. Zmiana natężenia ruchu na głównych drogach województwa dolnośląskiego w latach 1995-2005 (brak danych z 2008r., ostatni pomiar natężenia ruchu z 2005r.).

Szczecin (CE 59), Wrocław Świebodzki - Jelenia Góra, Wrocław Główny - Międzyzlesie - granica państwa.

4. Linie magistralne (w liczbie 6) i pierwszorzędne są w pełni zelektryfikowane, z wyjątkiem linii nr 278 Węglińc - Zgorzelec Miasto (na odcinku tym ruch odbywa się przy użyciu taboru spalinowego). Wszystkie te linie objęte są umowami międzynarodowymi. Wśród omawianych linii ich zasadniczą część stanowią linie pierwszorzędne w ilości 45.

5. W związku z sukcesywnie postępującymi procesami zamykania linii kolejowych na terenie województwa, wynikającymi z przeobrażeń transportu przede wszystkim osobowego oraz spadkowi ich rentowności, w ostatnich latach wycofano z ruchu 23 takie linie. W ostatnim okresie aktywnego zainteresowania odnową systemu kolei regionalnych, Urząd Marszałkowski przejął linie Wrocław - Trzebnica (aktualnie funkcjonująca) oraz Szklarska Poręba - Jankusy, na której trwają prace modernizacyjne. Na liniach należących do PKP PLK, Urząd Marszałkowski organizuje przewozy osób przy pomocy taboru kolejowego zarządzanego przez powołaną w tym celu spółkę Koleje Dolnośląskie S.A. Do taboru Marszałka należy 12 szynobusów i planowany jest zakup kolejnych ok. 15-17 sztuk.

6. Głównym węzłem kolejowym województwa jest Wrocław, w którym zbiegają się najważniejsze ciągi kolejowe biegnące z zachodu na wschód (E30, CE-30) oraz z północy na południe (E59, CE59, C59/2). Istotną rolę w ruchu kolejowym mają stacje, takie jak: Legnica, Wałbrzych Główny, Jelenia Góra, Jaworzyna Śląska, Węglińc, Kamieniec Żąbkowicki, Oleśnica, Głogów i Zgorzelec. W 2010 roku rozpoczęto modernizację dworca głównego we Wrocławiu.

7. PKP Polskie Linie Kolejowe zamierzają kłaść główny nacisk na remonty linii kolejowych oraz ich modernizację, zwłaszcza na trasach objętych umowami międzynarodowymi AGC, AGTC oraz leżących w korytarzach transgranicznych. Natomiast na pozostałych liniach prowadzone są prace konserwatorskie, pozwalające na utrzymanie przejezdności linii kolejowych. Obecnie realizowane są roboty na liniach: E 59 (odcinek: Wrocław - Poznań), E 30 (odcinki: Węglińc - Zgorzelec/gr. państwa oraz Węglińc - Bielawa Dolna/gr. państwa, Legnica - Węglińc, Opole - Wrocław - Legnica). Obecnie trwają prace nad przygotowaniem dokumentacji projektowej dla linii C-E 59 na odcinkach: Szczecin - Dolna Odra i Wrocław - Głogów.

Zakłada się także wznowienie ruchu na 2 liniach o numerach:

- 1) 310 Łągowniki Dzierżoniowskie - Piława Górna,
- 2) 319 Strzelin - Łągowniki Dzierżoniowskie,.

3.1.6. DROGI WODNE

1. Jediną drogą wodną w regionie o znaczeniu krajowym i międzynarodowym jest Odra. Na długości tej rzeki w granicach Polski można wyróżnić cztery odcinki, przy czym dwa pierwsze od granicy państwa do Raciborza i od Raciborza do Kędzierzyna-Koźła nie są wykorzystywane żeglugowo (o długości ok. 44 km). Dla żeglugi wykorzystywane są tylko 2 odcinki: Odra skanalizowana od Kędzierzyna Koźła do Brzegu Dolnego (o długości łącznie z Kanałem Gliwickim ok. 228 km) i Odra swobodnie płynąca od Brzegu Dolnego do Szczecina (o długości ok. 460 km).

2. Odra przepływająca przez obszar województwa dolnośląskiego na długości ok. 242 km jest skanalizowana od Lipka do Brzegu Dolnego (z III klasą żeglowności) i ma gwarantowaną głębokość 1,80 m, gdzie gabaryty barek ograniczone są wymiarami śluz wynoszącymi 9,6 x 187,0 m. Odcinek skanalizowany uregulowany jest za pomocą ostróg podprądowych. Łuki trasy żeglugowej mają promienie R - 400 - 3000 m. Szerokość koryta na poziomie dna wynosi 33 - 100 m. Odcinek Odry swobodnie płynącej poniżej Brzegu Dolnego limitowany jest głębokością tranzytową 1,30 m utrzymywaną przez 270 dni w roku z gwarancją 85% w roku średnim. W roku suchym ta głębokość utrzymywana jest w ciągu kilku miesięcy, a nawet tylko przez miesiąc na skutek erozji dna poniżej Brzegu Dolnego.

3. Odcinek Odry swobodnie płynącej od Brzegu Dolnego do ujścia Nysy kużyckiej (z II klasą żeglowności) o długości 261 km uregulowany jest za pomocą w/w ostróg. Na dużych odcinkach są one zniszczone i nie spełniają swojej roli regulacyjnej. Rzeka zasilana jest ze zbiorników retencyjnych. Erozja dna powoduje wcięcia się rzeki o ponad 2 m, spowodowane to jest zatrzymaniem rumowiska niesionego przez rzekę na stopniu wodnym w Brzegu Dolnym i wymywaniem dna rzeki.

4. Na terenie województwa zlokalizowane są następujące porty nad Odrą:

- 1) w Oławie (nieczynny),
- 2-3) we Wrocławiu (Port Miejski - czynny z przeładunkiem kruszywa oraz Port Popowice - nieczynny),
- 4) w Malczycach (nieczynny),
- 5) w Ścinawie (nieczynny),
- 6) w Głogowie (nieczynny).

W/w portom towarzyszą port zakładowy MPWIK we Wrocławiu (czynny z przeładunkiem kruszywa), Port Kozanów we Wrocławiu (nieczynny) i port zimowy w Głogowie (nieczynny).

5. Śródlądowy transport w Polsce, pozostający w głębokiej stagnacji od szeregu lat, skoncentrowany jest praktycznie tylko na Odrzańskiej Drodze Wodnej, a dokładnie na odcinku Odry skanalizowanej Przewozy utrzymują się generalnie na tym samym poziomie pomimo tego, że zapotrzebowanie jest zdecydowanie większe. Przewoźnicy często muszą rezygnować z zamówień gdyż nie są w stanie zagwarantować terminów - transport wodny jest ostatnim, praktycznie nieuwzględnianym elementem w gospodarowaniu zasobami wodnymi.

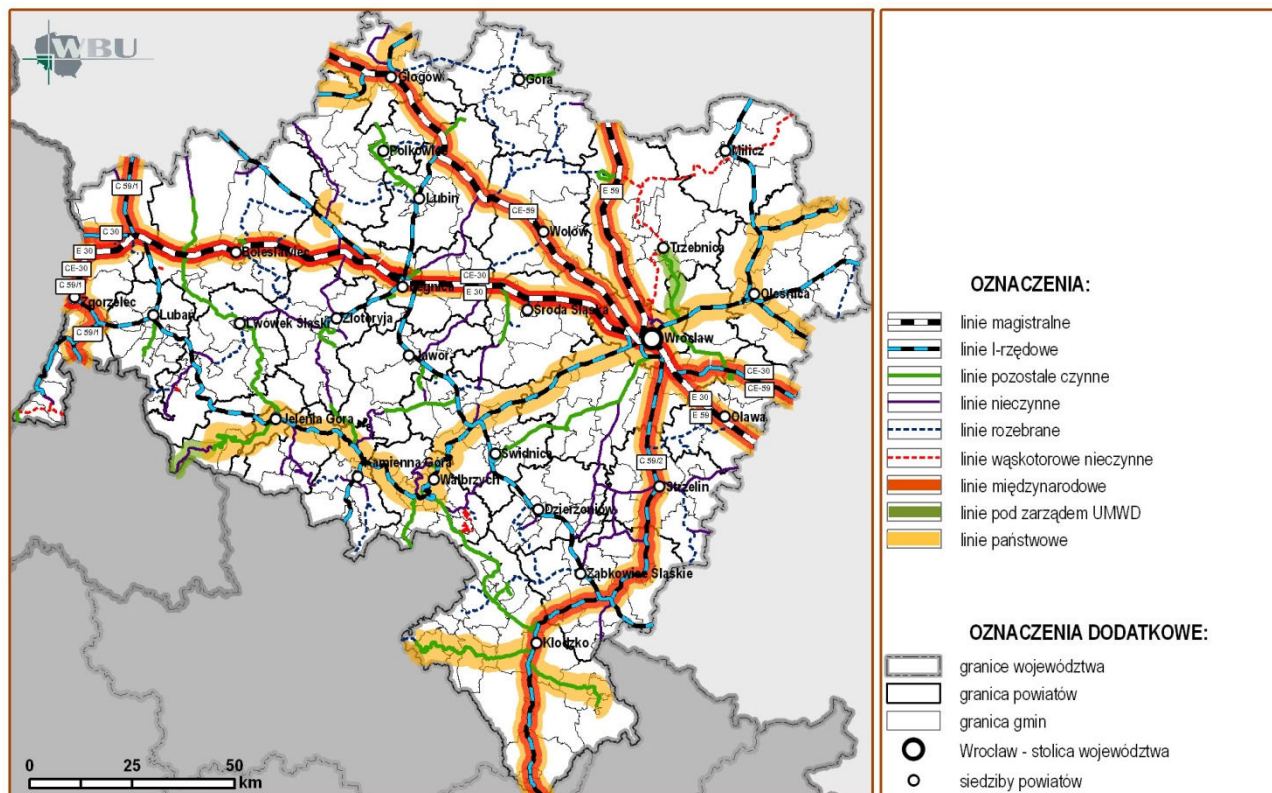
6. Wśród armatorów, prowadzących obecnie żeglugę na Odrze, pozycję zdecydowanie dominującą zajmuje Grupa Odratrans z udziałem w przewozach na rynku polskim szacowanym na 70%. Odratrans działa na Odrze skanalizowanej i swobodnie płynącej, w ograniczonym zakresie działa także firma Transbode i przedsiębiorstwa zajmujące się wydobyciem kruszywa. Niestety zły stan techniczny Odry środkowej doprowadził do praktycznego odcięcia rejonu Wrocławia od zespołu portów Szczecin-Świnoujście i rynku niemieckiego.

7. Zauważalny jest znaczący spadek wielkości przewozów transportem wodnym w Polsce w latach 1975-2004 w stosunku do najlepszego pod tym względem roku 1980, w którym przetransportowano ponad 22 mln ton. Biorąc pod uwagę przewozy krajowe, około 80% ładunków przewożonych jest na Odrze. W podziale na grupy ładunkowe obsługiwane przez transport wodny śródlądowy zaznacza się zdecydowana dominacja minerałów nieprzetworzonych i przetworzonych (kruszyw), które w 2004 r. stanowiły 52% wielkości przewozów ogółem (4,57 mln ton, z czego ponad 70% w ruchu krajowym).

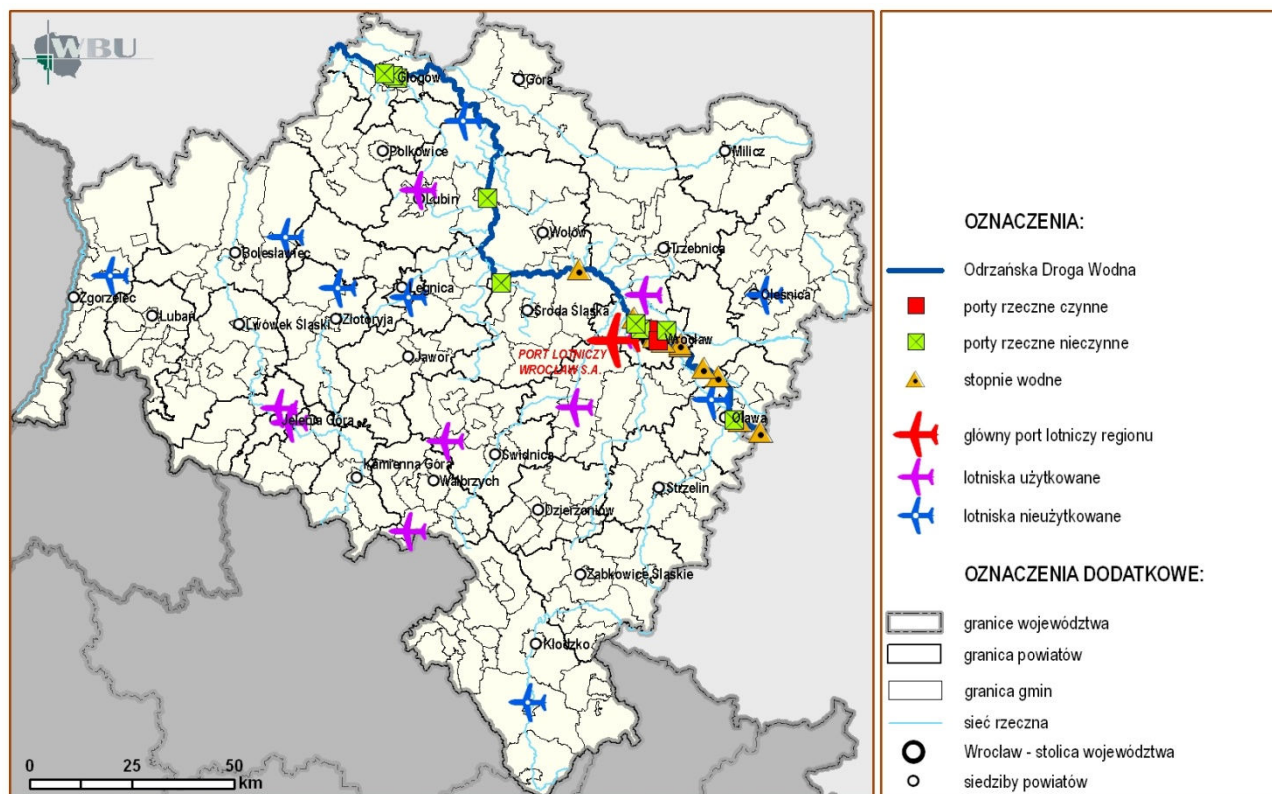
8. Przewozy lokalne związane z wydobyciem kruszywa (na średnią odległość około 4 km) stanowią 60% przewozów w relacjach przebiegających na terenie województwa. Następnym w kolejności kierunkiem przewozowym jest relacja przebiegająca po Odrze skanalizowanej z województwa śląskiego do dolnośląskiego, odpowiadająca przewozom węgla na potrzeby elektrociepłowni we Wrocławiu (stanowi ona około 1/3 tonażu oraz ponad 60% pracy przewozowej wszystkich relacji na obszarze województwa). Przewozy na Odrze swobodnie płynącej w relacjach długotrasowych mają zgodnie z przewidywaniami znaczenie marginalne, kształtując się na poziomie 118 tys. ton (61,4 mln tonokm), tj. 1,3% całkowitej wielkości przewozów polskiego transportu wodnego i niemal 6% całkowitej wykonanej przezeń pracy przewozowej.

9. Na Odrze w granicach województwa brakuje infrastruktury służącej turystyce wodnej, szczególnie żegludzie pasażerskiej. Istniejące porty i nabrzeża zbudowane dla potrzeb żeglugi śródlądowej ze względów bezpieczeństwa są mało przydatne do celów turystycznych i sportowych. W otoczeniu rzeki, z wyjątkiem stolicy województwa, brakuje infrastruktury turystycznej. Najlepsze warunki dla uprawiania turystyki wodnej panują obecnie we Wrocławiu, gdzie zlokalizowanych jest kilka przystani:

Rysunek 3.1-4. Linie kolejowe na terenie województwa.

Rysunek 3.1-5. Transport lotniczy i żegluga.

Hala Targowa, Żłota Kaczka, Kardynalska, Szczytnicka, Zwierzyniecka i Opatowska (we Wrocławiu brakuje jednak miejsc do cumowania dużych statków hotelowych).

10. Dla modernizacji Odrzańskiej Drogi Wodnej oraz poprawy stanu bezpieczeństwa przeciwpowodziowego został przyjęty w 2001 r. Program dla Odry 2006, stanowiący podstawę działań inwestycyjnych od 2002 r. Wśród zrealizowanych inwestycji w ramach w/w Programu, znajdują się m.in.: Zbiornik Polderowy Krynka-Przeworno, Jazy Szczytniki i Bartoszowice, Zbiorniki wodne "Topola" i "Kozielno" na Nysie Kłodzkiej, Jaz "Lipki", Wał Okrężny Mokry Dwór, Śluza Mieszczarna, Prace Odrzańskie – odbudowa i modernizacja wałów rz. Bystrzycy. Nie skończono jeszcze budowy Stopnia Wodnego Malczyce, który jest inwestycją priorytetową, jeśli chodzi o utrzymanie i rozwój żeglugi śródlądowej

3.1.7. LOTNISKA

1. Liberalizacja ruchu lotniczego w Polsce w związku z jej wejściem do UE, wejście na rynek tanich przewoźników oraz wzrost gospodarczy kraju to główne czynniki dynamicznego rozwoju lotniczych przewozów pasażerskich w ostatnich latach, a także zwiększenia konkurencji na tym rynku zarówno między przewoźnikami, jak i między portami lotniczymi, co widoczne jest w całym kraju i na Dolnym Śląsku.

2. Głównym portem lotniczym województwa jest Port Lotniczy Wrocław S.A., generujący wszystkie najważniejsze loty pasażerskie i cargo, zarządzany przez spółkę Lotniczy Dworzec Towarowy Wrocław. Lotnisko wrocławskie spełnia rolę portu regionalnego czyli obsługującego obszar o promieniu około 100 km. Lotnisko zajmuje teren o powierzchni ok. 478 ha, posiada asfaltowo-betonowy pas startowy o długości 2500 m i szerokości 60 m oraz terminal do obsługi ruchu pasażerskiego o przepustowości do 1 200 tys. pasażerów. Obecnie trwają prace przy rozbudowie portu lotniczego. Lotnisko posiada połączenia krajowe z Warszawą i międzynarodowe: Barcelona Girona, Bournemouth, Bristol, Bruksela Charleroi, Dortmund, Dublin, Dusseldorf, Düsseldorf, Weeze, East Midlands, Edynburg, Frankfurt Hahn, Frankfurt nad Menem, Glasgow Prestwick, Kopenhaga, Liverpool, Londyn Luton, Londyn Stansted, Monachium, Oslo, Shannon, Sztokholm Skavsta. Liczba obsługiwanych tu pasażerów zwiększyła się od 2004 r. do końca 2006 r. z 355 tys. do 858 tys.

3. Lotnisko Wrocław – Starachowice zlokalizowane jest w południowo – zachodniej części miasta, w odległości ok. 10 kilometrów od jego centrum. Terminal pasażerski lotniska połączony jest z centrum miasta drogami podrzędnego znaczenia i przebiega ulicami lokalnymi przechodzącymi przez osiedla mieszkaniowe Wrocławia. Jedyna droga dojazdowa do lotniska kończy się pętlą przy budynku terminala, a jego podstawowe połączenia z centrum miasta stanowią linie autobusowe komunikacji miejskiej. Usytuowanie lotniska w południowo-zachodniej części miasta zbliża je do autostrady A-4 oraz krzyżujących się z nią dróg krajowych nr 5 i 8 oraz nr 35.

Stosunkowo niewielka jest odległość od istniejącej na kierunku wschód-zachód drogi krajowej nr 94 relacji Legnica/Lubin-Prochowice-Wrocław-Opole. Biegąca na północ droga krajowa nr 5 i łącząca się z nią w Trzebnicy nr 15, prowadzą ruch do Wielkopolski, Kujaw i Pomorza z ominięciem węzła poznańskiego. Lotnisko Wrocław - Strachowice nie posiada połączenia kolejowego z kolejową siecią transportową, nie ma również prostych połączeń z systemem autostrad lub dróg ekspresowych.

4. Poza omawianym wyżej głównym portem lotniczym regionu, w jego obszarze znajduje się szereg innych lotnisk o znaczeniu lokalnym, a w tym m.in.:

- 1) lotniska sportowe w Jeleniej Górze, Jeżowie Sudeckim, Lubinie, Szewce-Szymanów, Świebodzicach i Mieroszowie,
- 2) lotnisko sportowo-usługowe w Mirosławicach,
- 3) lotniska nieużytkowane w Legnicy, Brochocinie, Bystrzycy Kłodzkiej, Krzywej, Miliczu, Oławie i Orsku.

3.2. TENDENCJE ZMIAN W ROZWOJU SYSTEMÓW TRANSPORTU

1. W trakcie przeprowadzonych analiz stanu zagospodarowania przestrzennego województwa w dziedzinie funkcjonowania i rozwoju systemów transportu oraz jego zmian w latach 2001 – 2007 ujawniły się następujące tendencje pozytywne (wskazane w kolejności referowanych wcześniej zagadnień):

- 1) systematyczny wzrost inwestycji drogowych, przy zapewnionym dostępie do znacznego wsparcia unijnych funduszy strukturalnych oraz środków budżetowych,
- 2) poprawa dostępności Dolnego Śląska na kierunku wschód zachód, w tym przede wszystkim Wrocławia,
- 3) wzrost liczby inwestycji służących zmniejszeniu uciążliwości ruchu tranzytowego oraz poprawie bezpieczeństwa ruchu drogowego,
- 4) utrzymywanie i preferowanie eksploatacji linii pierwszorzędnych i magistralnych, objętych umowami międzynarodowymi oraz poprawienie ich parametrów,
- 5) uruchomienie systemowych działań władz samorządowych województwa i Dolnośląskiej Służby Dróg i Kolei na rzecz odbudowy regionalnego systemu kolei dojazdowych,
- 6) sukcesywny wzrost ilości lotów i liczby odprawianych pasażerów w Porcie Lotniczym Wrocław i uruchomienie działań na rzecz jego rozbudowy, służących wzmocnienia rozwojowi i konkurencyjności Dolnego Śląska.

2. W ramach wyżej wymienionych analiz ujawniły się również następujące ważniejsze tendencje negatywne (wskazane w kolejności referowanych wcześniej zagadnień):

- 1) stały wzrost natężenia ruchu na większości dróg krajowych i wojewódzkich, szczególnie w otoczeniu Wrocławia oraz dużych i średnich miast,
- 2) wzrost popytu na samochodowe usługi transportowe kosztem transportu kolejowego,
- 3) niesprawne wykorzystywanie wsparcia unijnych funduszy strukturalnych i środków budżetowych oraz znaczne opóźnienia w realizacji rządowych planów rozbudowy infrastruktury drogowej w województwie,
- 4) utrzymywanie się dysproporcji pomiędzy skalą potrzeb w dziedzinie modernizacji i rozbudowy sieci dróg a możliwościami przeznaczania na ten cele odpowiednich środków finansowych,
- 5) systematyczne wycofywanie ruchu osobowego i towarowego z szeregu linii kolejowych oraz pogłębianie się „luki remontowej” na liniach nieobjętych umowami międzynarodowymi,
- 6) pogorszenie parametrów technicznych linii kolejowych z towarzyszącym spadkiem prędkości przewozu towarów, co w konsekwencji powoduje odpływ klientów,
- 7) trwały regres w dziedzinie wodnego transportu na Odrzańskiej Drodze Wodnej przy znacznym opóźnieniu realizacji zadań, przyjętych w programie „Odra 2006”, który przewiduje docelowo dla Odry stworzenie warunków pozwalających na funkcjonowanie drogę wodnej klasy III-ciej.

3.3. SYSTEMY INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ

TREŚĆ: Zaopatrzenie w wodę - Oczyszczanie i odprowadzanie ścieków - Gospodarka odpadami - Zaopatrzenie w gaz - Przesyłanie paliw - Zaopatrzenie w ciepło - Elektroenergetyka - Energie odnawialne - Telekomunikacja

3.3.1. ZAOPATRZENIE W WODĘ

1. Źródłem wody dla zbiorowego zaopatrzenia miast i jednostek wiejskich województwa dolnośląskiego są wody podziemne i powierzchniowe. Wg informacji GUS pobór wody na potrzeby gospodarki narodowej i ludności w województwie wynosił w 2008 r. ogółem - 461,3 hm³, co stawia województwo na 7 miejscu w kraju, z tego na zaopatrzenie wodociągów komunalnych pobrano 178,1 hm³ wody, w tym: 59,5 hm³ z ujęć wód powierzchniowych i 118,6

hm³ z ujęć wód podziemnych, a na cele produkcyjne z ujęć własnych pobrano 111,9 hm³. Pozostała ilość pobranej wody wykorzystywana była do nawodnień w rolnictwie i leśnictwie oraz uzupełniania zasobów w stawach rybnych. (Dla porównania wielkości zużycia wody na cele komunalne w latach 2000 – 2008 wskazać należy, że zmniejszyło się ono o 18,6 hm³ tj. o 13,2%. Pod względem poboru wody dla zaopatrzenia wodociągów komunalnych województwo dolnośląskie jest na 4 miejscu w Polsce, po województwie mazowieckim, śląskim i wielkopolskim).

2. Z ujęć wód podziemnych zasilana jest większość wodociągów komunalnych na terenie województwa. Użytkowymi poziomami wodonośnymi są cztery poziomy: czwartorzędowy, trzeciorzędowy, kredowy i permu. (Szczegółowa charakterystyka użytkowych poziomów wodonośnych została przedstawiona w rozdziale 1.1.7). Z ujęć wód powierzchniowych zaopatrywane są w wodę największe miasta województwa, tj. Wrocław, Legnica, Jelenia Góra oraz częściowo Wałbrzych, a także inne jednostki miejskie i wiejskie, położone głównie na terenach górskich i podgórszych województwa.

3. Źródłem wody dla Wrocławia - głównego ośrodka osadniczego regionu - jest rzeka Oława, zasilana systemem przerzutowym wody z Nysy Kłodzkiej poprzez ujęcie w Siechnicach, skąd kierowana jest do Zakładu Produkcji Wody „Mokry Dwór” (z wielkością produkcji 112 - 120 tys. m³/d) oraz do zasilania układu infiltracyjnego terenów wodonośnych dla Zakładu Produkcji Wody „Na Grobli” (z wielkością produkcji 105 - 120 m³/d). Jelenia Góra zasilana jest z ujęć na Bobrze i z ostatnio zrealizowanego Zakładu Uzdatniania Wody o wyd. 25 000 m³/d przy zbiorniku Sosnowka. Legnica zasilane jest w wodę z Kaczawy, na której regulatorem przepływów wody jest zbiornik wody pitnej „Stup”, wybudowany na rzece Nysa Szalona w gm. Męcinka. Wałbrzych zasilany jest poprzez rozbudowany system zaopatrzenia w wodę ze zbiornika Bukówka na Bobrze.

4. Długość sieci wodociągowej rozdzielczej w 2008 r. wg danych GUS wynosiła – 13 888,3 km (1998 r. -11 047,2 km, czyli wzrosła o 2 841,1 km tj. o ok. 25,7%). Z sieci wodociągowej korzystało 91,3% ogółu ludności województwa. Wszystkie miasta w województwie posiadają wodociągi komunalne, korzystało z nich 96,6% ogółu ludności. Natomiast jednostki wiejskie nie są jeszcze w pełni zwodociągowane i z wodociągów korzystało w 2008 r. – 78,6% ogółu ludności wiejskiej. Wg danych WZMiUW we Wrocławiu obecnie 81 gmin jest zwodociągowanych w 100% (w tym 51 wiejskich i 30 miejsko-wiejskich), a powyżej 50% - 37 gmin. W sumie zwodociągowanych jest 2066 jednostek wiejskich w województwie.

5. Stan zwodociągowania terenów województwa jest bardzo wysoki, przy tym bardzo zróżnicowany. Już w 7 powiatach: lubińskim, oławskim, strzebińskim, średzkim, trzebnickim, wołowskim i wrocławskim wszystkie gminy są w 100% zwodociągowane. Z kolei najslabiej (poniżej 50%) zwodociągowane są gminy w 2 powiatach: kłodzkim – 42,1% i lubańskim – 48,9%. W powiecie lwóweckim w gminie Mirsk tylko 1 miejscowość na 17 posiada zorganizowany system zaopatrzenia w wodę, co stanowi najniższy wskaźnik w województwie wynoszący 5,9%. Również w powiatach: jaworskim (gmina Bolków), kłodzkim (gmina Lewin Kłodzki) na 17 wsi zaledwie 2 są zwodociągowane oraz w jeleniogórskim w gminie Stara Kamienica tylko 1 wieś na 10 jest zaopatrywana w wodę z wodociągu zbiorowego. Podkreślić należy, że powiaty położone w obszarach górskich, o wysokich walorach przyrodniczych i turystycznych w południowej części województwa, zwłaszcza wzdłuż granicy polsko-czeskiej, są w mniejszym stopniu zwodociągowane, niż powiaty położone w centralnej i północnej części regionu.

6. Wodociągi w części miast zasilane są z własnych ujęć odrębną siecią wodociągową lub wspólną siecią z wodociągów grupowych. Z wodociągu grupowego zaopatrywany jest w wodę m.in. Wałbrzych, który w latach siedemdziesiątych i osiemdziesiątych ubiegłego stulecia odczuwał znaczny deficyt wody. W jego rejonie funkcjonuje Wałbrzyski Związek Wodociągów i Kanalizacji, zaopatrujący w wodę oprócz Wałbrzycha, również miasta Szczawno Zdrój i Bo-

guszów-Gorce oraz gminy wiejskie - Czarny Bór i Stare Bogaczowice. Zaopatrzenie w wodę terenów wiejskich odbywa się podobnie jak w miastach, tj. również z ujęć lokalnych lub z wodociągów grupowych. Część gospodarstw wiejskich w dalszym ciągu zaopatruje się w wodę indywidualnie, głównie z przydomowych studni kopanych. Obecnie w miastach w zasadzie nie odczuwa się braku wody. Okresowe braki wody mogą występować w niektórych małych miastach na terenach wiejskich, zaopatrywanych w wodę z ujęć powierzchniowych i drenażowych podczas letniej suszy lub zimą przy silnych mrozach.

7. Pomimo sukcesywnego wodociągowania jednostek wiejskich w dalszym ciągu obserwuje się w województwie tendencję spadkową w zużyciu wody przez gospodarstwa domowe. Zmniejszenie ilości zużytej wody można tłumaczyć m.in. jej bardziej racjonalnym (oszczędnym) wykorzystaniem, ze względu na wzrastającą cenę, jak również mniejszą liczbą awarii na sieci. Zużycie wody na 1 mieszkańca w 2000 r. wynosiło - 44,2 m³, w następnych latach zmniejszało się i w 2008 r. wynosiło 36,0 m³, jest na poziomie zużycia w Polsce, które wynosi 36,1 m³. Od 2000 r. do 2004 r. przybyło 1 140 km sieci wodociągowej, a od 2005 r. do 2008 r. – 741,9 km, zauważa się zatem w ostatnich latach znaczny spadek długości wybudowanej sieci.

3.3.2. OCZYSZCZANIE I ODPROWADZANIE ŚCIEKÓW

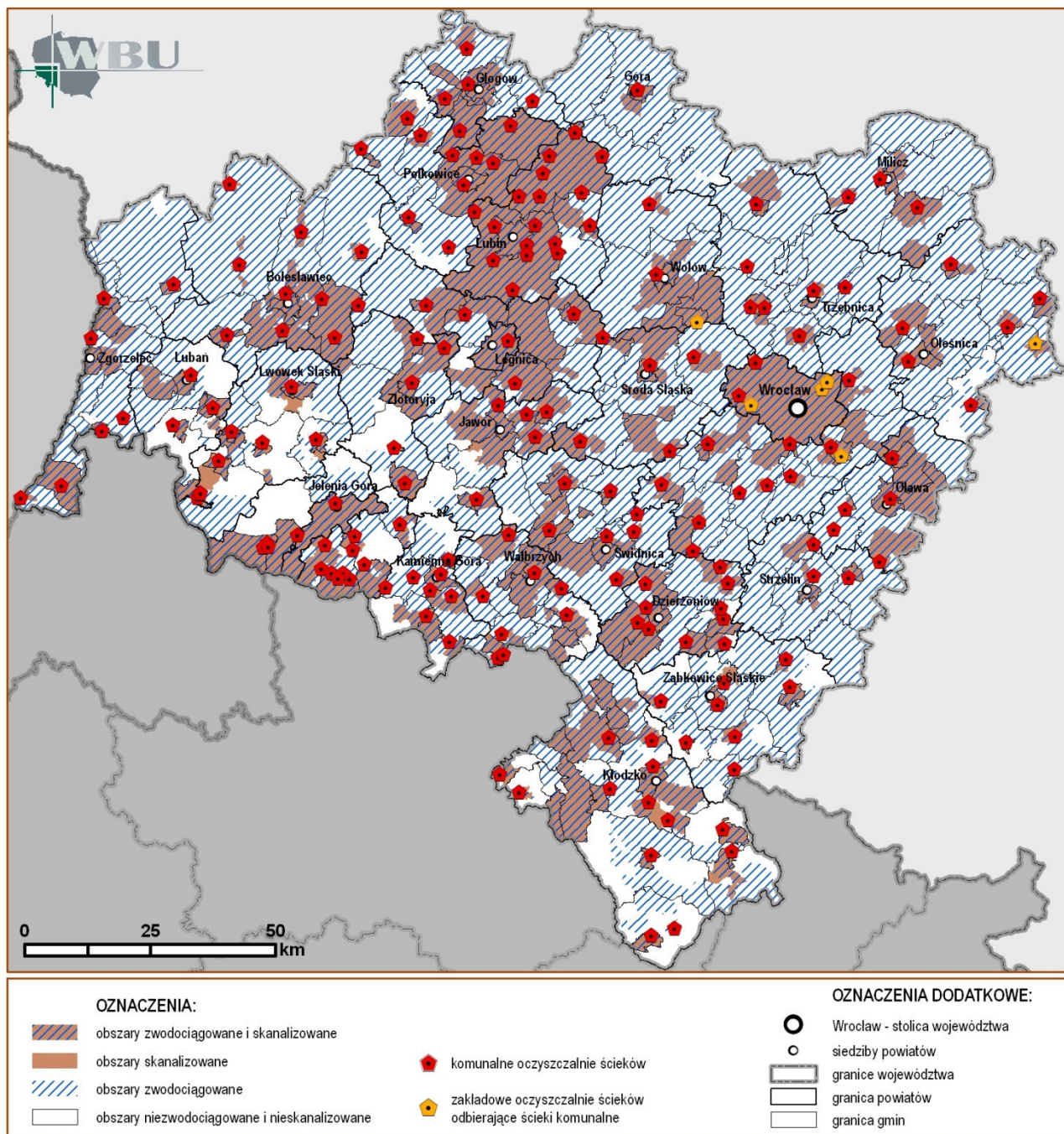
1. W porównaniu do bardzo wysokiego stopnia zwodociągowania miast i terenów wiejskich, stan gospodarki ściekowej ocenić należy jako wyraźnie niższy. Większość miast regionu posiada komunalne oczyszczalnie ścieków, lecz nie wszystkie z nich pracują prawidłowo i spełniają wymogi ochrony środowiska. Część oczyszczalni jest przeciążona pod względem hydraulicznym albo posiada przestarzałe urządzenia i w związku z tym, kwalifikuje się do rozbudowy lub modernizacji. Na ogólną liczbę 91 miast w województwie - 88 jednostek odprowadza ścieki do komunalnych oczyszczalni ścieków. Oczyszczalnie w miastach: Legnica, Bolesławiec, Wrocław oprócz ścieków z miast przyjmują ścieki z okolicznych wsi. Oczyszczalni ścieków nie posiadają jeszcze tylko 3 miasta: Międzybórz, Prusice i Wąsosz. (W 1998 r. do oczyszczalni ścieków nie były odprowadzane ścieki z 8 miast: Barda, Bystrzyca Kłodzkiej, Mieroszowa, Międzybórz, Międzyzlesia, Radkowa, Prusice i Wąsosz).

2. Znacznie gorzej przedstawia się sytuacja na terenach wiejskich, które w dużej mierze są już zwodociągowane, lecz w większości nie posiadają urządzeń do odbioru i oczyszczania ścieków. Jedyne 4 gminy są w 100% wyposażone w sieci wodociągowo-kanalizacyjne. Są to gminy: miejsko-wiejska Brzeg Dolny (w pow. wołowskim) oraz 3 gminy wiejskie: Kunice (w pow. legnickim), Rudna (w pow. lubińskim) i Warta Bolesławiecka (w pow. bolesławieckim). Wskaźnik procentowy skanalizowania terenów wiejskich dla województwa dolnośląskiego w 2008 r. wynosił 21,7% i jest wyższy o 10,7% od wskaźnika z 1999 r. W sumie skanalizowanych jest 510 jednostek wiejskich w województwie (wg DZMiUW we Wrocławiu).

3. Najlepiej skanalizowanym powiatem jest powiat lubiński (w 76,5%), następnie powiat legnicki (w 46,7%) i powiat polkowicki (w 42,7%). Najgorzej skanalizowany jest powiat górowski (jedyne w 0,9%), niski stan skanalizowania występuje w szeregu gmin wiejskich, aż w 30 gminach tego typu brak jest sieci kanalizacji sanitarnej, ujmującej ścieki bytowo-gospodarcze z zabudowy mieszkaniowej. W niektórych jednostkach wiejskich istnieją oczyszczalnie osiedlowe (przy zabudowie dawnych PGR-ów) lub indywidualne przydomowe oczyszczalnie ścieków. Najczęściej jednak ścieki gromadzone są w osadnikach i wywożone na oczyszczalnie ścieków, bądź odprowadzane bezpośrednio do gleby lub wód powierzchniowych.

4. Wg danych GUS w 2008 r. z kanalizacji korzystało 67,5% ogółu ludności województwa, z tego w miastach 85,0% i na wsi 25,6%. Długość sieci kanalizacyjnej w 2000 r. wynosiła – 4 886,3 km, natomiast w 2008 r. wzrosła do 7 584,0 km, o 2 697,7 km czyli aż o 55,2%. (W tym okresie, co warto podkreślić, przybyło o 536,6 km więcej sieci kanalizacyjnej niż sieci wodociągowej).

Rysunek 3.3-1. Wyposażenie gmin w sieć wodociągową i kanalizację sanitarną (informacje z gmin z 2008 r.).

Ścieki przemysłowe oczyszczane są w zakładowych oczyszczalniach ścieków, przeważnie mechanicznych lub odprowadzane po podczyszczeniu do komunalnych oczyszczalni ścieków.

5. Obecnie na terenie województwa działa 11 związków gmin mających w programie działania zadania z zakresu gospodarki wodno-ściekowej:

- 1) Międzygminny Związek Celowy w Kłodzku (skupiający 18 gmin),
- 2) Wałbrzyski Związek Wodociągów i Kanalizacji w Wałbrzychu (11),
- 3) Związek Gmin „Bychowo” w Prusicach (7),
- 4) Związek Gmin Karkonoskich w Bukowcu (6),
- 5) Związek Gmin Ziemi Zgorzeleckiej w Zgorzelcu (9),
- 6) Związek Gmin „Zlewni Rzeki Bystrzycy” w Świdnicy (8),
- 7) Związek Komunalny „Wodociąg Lisowice” w Prochowicach (3),
- 8) Związek Międzygminny „Bóbr” w Bolesławcu (2),
- 9) Związek Międzygminny Śłęza-Oława w Strzelinie (15),
- 10) Związek Międzygminny „Unia Gmin Śląskich” w Bolkowie (16),

11) Związek Międzygminny Wodociągów i Kanalizacji Wiejskich we Wschowie - woj. lubuskie (9).

3.3.3. GOSPODARKA ODPADAMI

1. Gospodarka odpadami prowadzona jest samorządy lokalne na podstawie odpowiednich regulacji prawnych. Szacunkowa ilość odpadów komunalnych wywieziona w 1998 r. w województwie, wg danych GUS, wynosiła 1 489,9 tys. ton odpadów stałych, w 2008 r. liczba ta spadła do 928,5 tys. ton. Odsetek mieszkańców korzystających z zorganizowanej zbiórki i wywozu odpadów komunalnych szacowany jest w skali województwa na około 90% z tym, że w miastach na ok. 100%, natomiast na terenach wiejskich na ok. 50% lub mniej.

2. Odpady wyselekcjonowane stanowią w 2008 r. zaledwie 5% całej masy zbieranych odpadów (zebrano tylko 46,5 tys. ton takich odpadów). Zdecydowanie dominują systemy zbierania zmieszanych odpadów komunalnych, któ-

re następnie, w większości w stanie nieprzetworzonym, składowane są na 90 składowiskach odpadów. Wg Raportu w 2008 r. (WIOŚ) na terenie województwa tylko 39 składowisk spełniało wymagania prawne UE, co oznacza że dla osiągnięcia wymaganych kryteriów składowania odpadów przetworzonych zachodzi potrzeba przyspieszenia budowy zakładów unieszkodliwiania odpadów. Zakładów takich na terenie województwa funkcjonuje 10, zlokalizowane są one w miejscowościach: Lubań–Księginki, Ściegny - Kostrzyca (gm. Podgórzyn i Mysłakowice), Jędrzychowice (gm. Zgorzelec), Lubin, Łądek Zdrój, Trzebień (gm. Bolesławiec), Sulęcín (gm. Święta Katarzyna – obecnie gmina Siechnice), Gać (gm. Oława), Lubomierz, Rudna Wielka (gm. Wąsosz) oraz budowany jest nowy zakład w Marcinowie (gm. Trzebnica).

3. Oprócz odpadów komunalnych występuje potrzeba gromadzenia znacznej ilości odpadów pochodzących z produkcji. Głównym ich źródłem jest przemysł wydobywczy i energetyczny, a szczególnie dużą grupę stanowią odpady powstające z procesów flotacji w przemyśle metali nieżelaznych. Według danych GUS w 1998 r. wytworzono w województwie 32 317,3 tys. ton odpadów przemysłowych, co stanowiło 24% całej ilości wytworzonych wtedy odpadów w Polsce i stawiało nasze województwo na 2 miejscu w kraju. W 2008 r. wytworzono w województwie 33 738,8 tys. ton odpadów, co stanowi już 29,3% całej ilości wytworzonych odpadów w Polsce i nadal stawia nasze województwo na 2 miejscu w kraju po województwie śląskim. Odpady przemysłowe składowane są na terenie województwa na 117 składowiskach przemysłowych. Najwięcej składowisk występuje w rejonie legnickim, a najmniej w rejonie wałbrzyskim. Odzyskowi poddaje się 70,8% odpadów, unieszkodliwia się 26,9% odpadów, w tym składowuje się 26,7%. Pod względem ilości odpadów unieszkodliwionych poprzez deponowanie na składowiskach Dolny Śląsk zajmuje pierwsze miejsce w kraju. W stosunku do 1998 r. nastąpił wzrost ilości odpadów o 1 421,5 tys. ton tj. o ok. 4,4%, co związane jest ze wzrostem gospodarczym i jednocześnie zbyt małym stopniem realizacji programów minimalizacji wytwarzanych odpadów. W województwie nie działa żadna spalarnia odpadów.

4. Na terenie województwa funkcjonuje obecnie 9 związków gmin, mających w programie działania zadania z zakresu gospodarki odpadami (na terenach wskazanych na rysunku 3.4-2):

- 1) Ekologiczny Związek Gospodarki Odpadami Komunalnymi "EKOGOK" we wsi Gać (5),
- 2) Międzygminny Związek Celowy w Kłodzku (18),
- 3) Związek Gmin Karkonoskich w Bukowcu (6),
- 4) Związek Gmin Powiatu Dzierżoniowskiego (6),
- 5) Związek Gmin Zagłębia Miedziowego w Polkowicach (8),
- 6) Związek Gmin Zlewni Górnej Baryczy w Krotoszynie - woj. wielkopolskie (12),
- 7) Związek Komunalny „Wodociąg Lisowice” w Prochowicach (3),
- 8) Związek Międzygminny Śleza-Oława w Strzelinie (15),
- 9) Związek Międzygminny „Unia Gmin Śląskich” w Bolkowie (16).

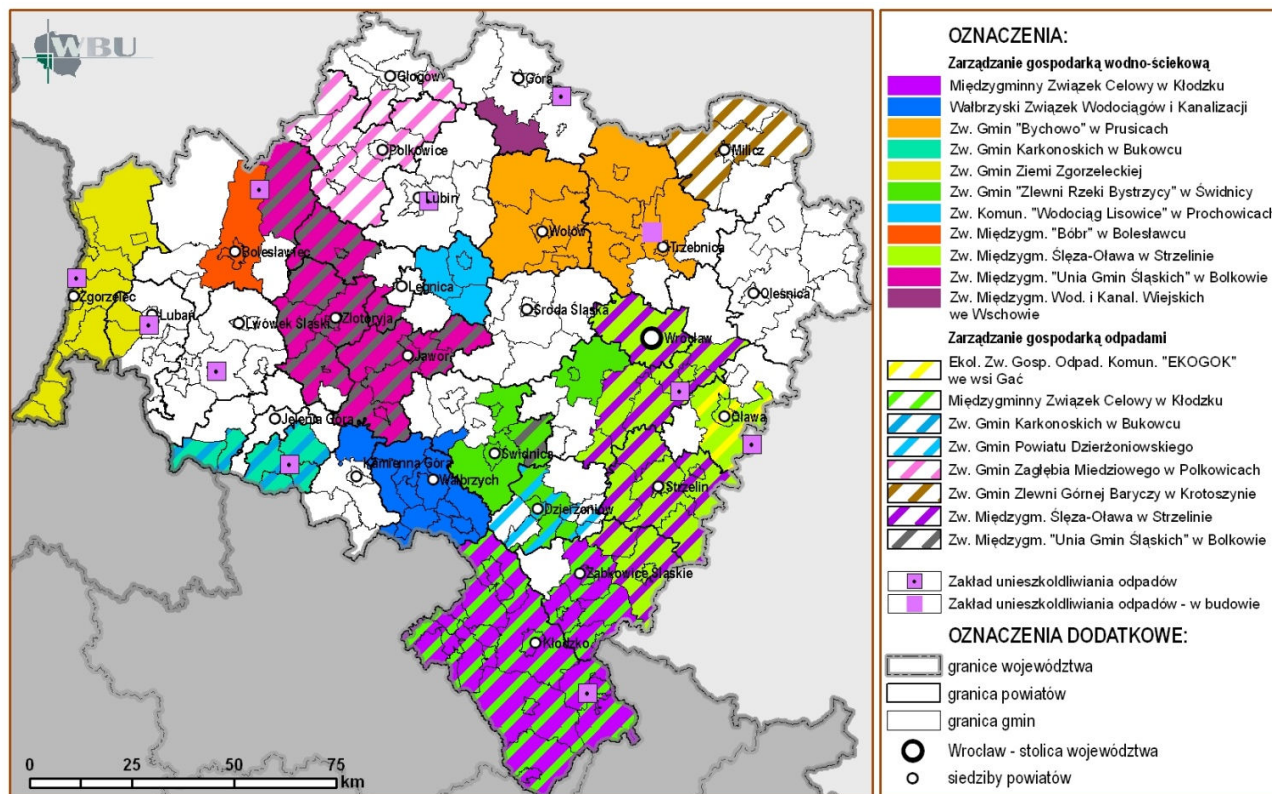
3.3.4. ZAOPATRZENIE W GAZ

1. Zaopatrzenie odbiorców gazu w województwie odbywa się poprzez krajowy system przesyłowy z trzech źródeł:

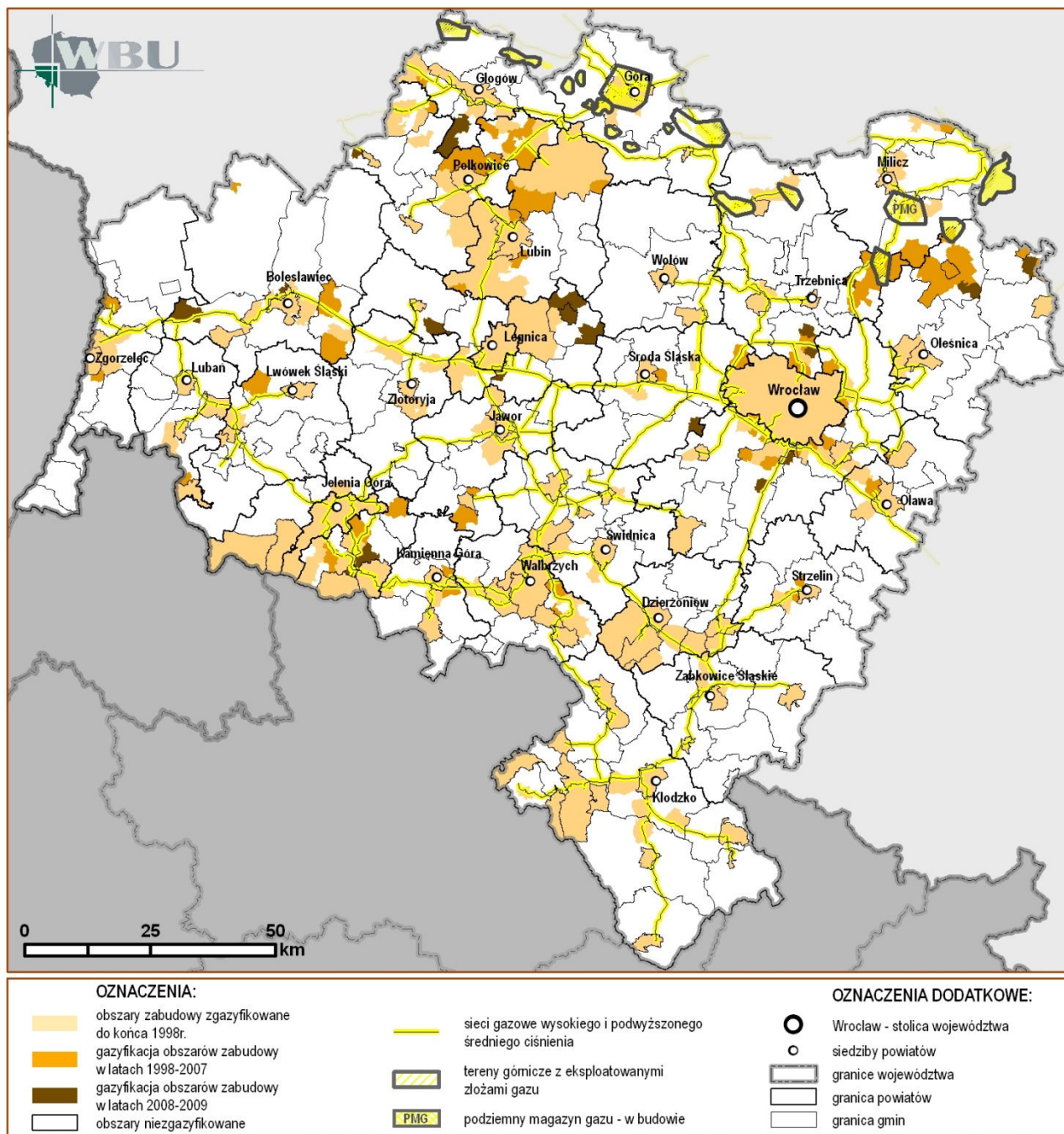
- 1) ze złóż krajowych, zlokalizowanych w północnej części regionu i eksploatowanych przez Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo S.A. Oddział Zielonogórski Zakład Górnictwa Nafty i Gazu,
- 2) import z Niemiec poprzez zlokalizowany w województwie węzeł Lasów przy granicy polsko-niemieckiej,
- 3) z Podziemnego Magazynu Gazu Wierchowice w powiecie milickim (w budowie), zlokalizowanego w granicach powiatu.

2. Na terenie województwa występuje 27 złóż gazu ziemnego, 19 z nich jest eksploatowanych na podstawie koncesji wydanych przez Ministra Środowiska (w większości ich termin określony jest do 2018 r., a niektórych złóż do 2019 r., 2020 r., 2022 r. oraz do 2026 r.).

Rysunek 3.3-2. Związki międzygminne zarządzające gospodarką wodno-ściekową i gospodarką odpadami (stan na koniec 2009 r.).

Rysunek 3.3-3. Wyposażenie gmin w gaz przewodowy (wg danych operatorów na koniec 2009 r.).

3. Długość sieci gazowej w końcu 2008 r. wynosiła 8 003,8 km, co stawia województwo na 6 miejscu w kraju, natomiast pod względem liczby mieszkańców wyposażonych w gaz z sieci jest już na drugim miejscu (z 66,2% ogółu mieszkańców i przy wskaźniku krajowym 55,6%). Występują również znaczne dysproporcje pomiędzy miastami a obszarami wiejskimi - w miastach 84,9% mieszkańców wyposażonych jest w gaz z sieci (wskaźnik krajowy 73,6%), na wsiach jedynie 9,7% (wskaźnik krajowy 18,4%).

4. Mieszkańcy województwa – 77 miast i 259 jednostek wiejskich – korzystają z gazu ziemnego. 14 miast (12 z gmin miejsko-wiejskich i 2 gminy miejskie) nie korzysta z gazu przewodowego (są to: Bierutów, Bogatynia, Lubomierz, Mieroszów, Mirsk, Prusice, Ścinawa, Świerzawa, Węglińiec, Wiązów, Wleń, Wojcieszów, Zawidów i Złoty Stok). Od 2007 r. zgazyfikowane zostało jedno miasto w powiecie legnickim (Prochowice) i oraz dodatkowo 21 jednostek wiejskich w następujących powiatach: bolesławieckim – 2, głogowskim – 2,

jeleniogórskim – 3, legnickim – 4, oleśnickim – 2, polkowickim – 1, średzkim – 1, trzebnickim – 3 i wrocławskim – 3. Siecią gazową na terenie województwa dolnośląskiego przesyłane są następujące rodzaje gazu: gaz ziemny wysokometanowy E (GZ 50), gaz ziemny zaazotowany L_w (GZ 41,5) i gaz ziemny zaazotowany L_s (GZ 35). W skład systemu przesyłowego wchodzi również tłocznie gazu zlokalizowane w miejscowościach Wykroty (gmina Nowogrodziec) i Olszanica (gmina Zagrodno).

5. W województwie najczęściej zgazyfikowanych obrębów wiejskich na koniec 2009 r. występuje w gminach: Rudna (w 100%); Kunice (w 91%), Polkowice i Podgórzyn (w 60%), Walim (w 56%), Lubin (w 52%), Wisznia Mała (w 50%), Grębocice (w 47%), Twardogóra (w 47%), Siechnice (w 44%) i Mysłakowice (w 40%). Gminy: Bolesławiec, Góra i Zawonia mają doprowadzony gaz przewodowy do 6 jednostek wiejskich, a zgazyfikowanych 5 wsi występuje w gminach: Żukowice, Krotoszyce, Oława, Długołęka, Kąty Wrocławskie i Zgo-

rzelec. Natomiast w 45 gminach miejsko-wiejskich i wiejskich występuje od 1 do 4 zgazyfikowanych jednostek wiejskich jedynie powiat wołowski nie ma zgazyfikowanej żadnej miejscowości wiejskiej

6. Zaopatrzeniem mieszkańców województwa w gaz ziemny - wysokometanowy i zaazotowany - zajmują się: Polskie Górnictwo Naftowe i Gazownictwo SA, Dolnośląska Spółka Gazownictwa Sp. z o.o., Wielkopolska Spółka Gazownictwa Sp. z o.o., G.EN. GAZ ENERGIA S.A. oraz EWE Energia Sp. z o.o. Świadczeniem usługi przesyłowej na rzecz odbiorców uprawnionych zajmuje się Operator Gazociągów Przesyłowych GAZ-SYSTEM S.A. z siedzibą w Warszawie poprzez Oddziały Przesyłu we Wrocławiu i w Poznaniu. Sieć gazowa przesyłowa wysokiego i podwyższonego ciśnienia, występująca na terenie województwa dolnośląskiego, pozostaje również w zarządzie Polskiego Górnictwa Naftowego i Gazownictwa w Warszawie oraz Dolnośląskiej Spółki Gazownictwa we Wrocławiu.

7. W latach 1998 – 2008 nastąpił sukcesywny wzrost długości sieci gazowej z 4 565,5 km do 8 003,8 km. Zwiększyła się również liczba miast (na koniec 2009 r. było to 77 miast), w których mieszkańcy korzystają z gazu przewodowego, jednak nadal do mieszkańców 14 miast nie został doprowadzony gaz ziemny. Z roku na rok wzrasta także ilość zgazyfikowanych obrębów wiejskich (od 2007 r. dodatkowo zgazyfikowano 21 wiejskich obszarów zabudowy). Mniejsze zużycie gazu z sieci, w porównaniu z 1998 r., związane jest ze zmianą rodzaju gazu w wielu miejscowościach województwa (przejście z gazu zaazotowanego na gaz wysokometanowy) oraz z jego stale wzrastającą ceną.

3.3.5. PRZESYŁANIE PALIW PŁYNNYCH

Na terenie województwa dolnośląskiego nie ma zlokalizowanych żadnych rurociągów surowcowych oraz produktowych. Planowany rurociąg paliwowy PKN ORLEN SA Ostrów Wielkopolski - Wrocław, który nie był uwzględniony w poprzedniej edycji planu, pozostaje jeszcze na etapie przygotowań inwestycji (ma miejsce uchwalanie planów miejscowych przez poszczególne gminy).

3.3.6. ZAOPATRZENIE W CIEPŁO

1. Na terenie województwa istnieją następujące sposoby zasilania mieszkańców i zakładów produkcyjno-usługowych w ciepło:

- 1) z ciepła zdalaczynnego (z elektrociepłowni i ciepłowni),
- 2) z kotłowni węglowych lub indywidualnych urządzeń grzewczych na paliwo stałe,
- 3) z kotłowni gazowych lub indywidualnych podgrzewaczy gazowych,
- 4) z kotłowni olejowych,
- 5) z kotłowni wykorzystujących biomasę,
- 6) z indywidualnych systemów ogrzewania elektrycznego.

2. W rozwinięte systemy zaopatrywania ciepła scentralizowanego wyposażone są miasta Wrocław oraz Bogatynia, Bolesławiec, Dzierżonów, Głogów, Jelenia Góra, Kłodzko Legnica, Lubań, Lubin, Oleśnica, Oława, Polkowice, Świebodzice, Świdnica, Wałbrzych, Zgorzelec. Dominującymi odbiorcami ciepła scentralizowanego są budynki mieszkalne wielorodzinne oraz obiekty użyteczności publicznej (oświaty, służby zdrowia, kultury, handlu, gastronomii, administracji, bankowości), a także obiekty przemysłowe itp. Ponadto oprócz scentralizowanego systemu dostaw ciepła do odbiorców działa na terenie województwa duża ilość lokalnych kotłowni węglowych, gazowych, olejowych i na biomasę, które są wbudowane w ogrzewane obiekty lub znajdują się w bezpośrednim sąsiedztwie ogrzewanych obiektów.

3. Dla prowadzenia gospodarki ciepłej samorządy lokalne zgodnie z Prawem energetycznym winny opracować projekt założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe. W województwie takimi projektami dysponuje jedynie 53 gmin (31% ogółu gmin), z czego 22 - to gminy

miejskie (61% ogółu gmin miejskich), 16 – gminy miejsko-wiejskie (29% ogółu gmin miejsko-wiejskich) i 15 – gminy wiejskie (19% ogółu gmin wiejskich). Projekty założeń posiada większość gmin w powiatach: kamiennogórskim – 100%; głogowskim, kłodzkim i trzebnickim – po 50%, wrocławskim – 44% i zgorzeleckim – 43%. W powiatach: milickim i oławskim żadna gmina nie posiada projektu założeń.

3.3.7. ELEKTROENERGETYKA

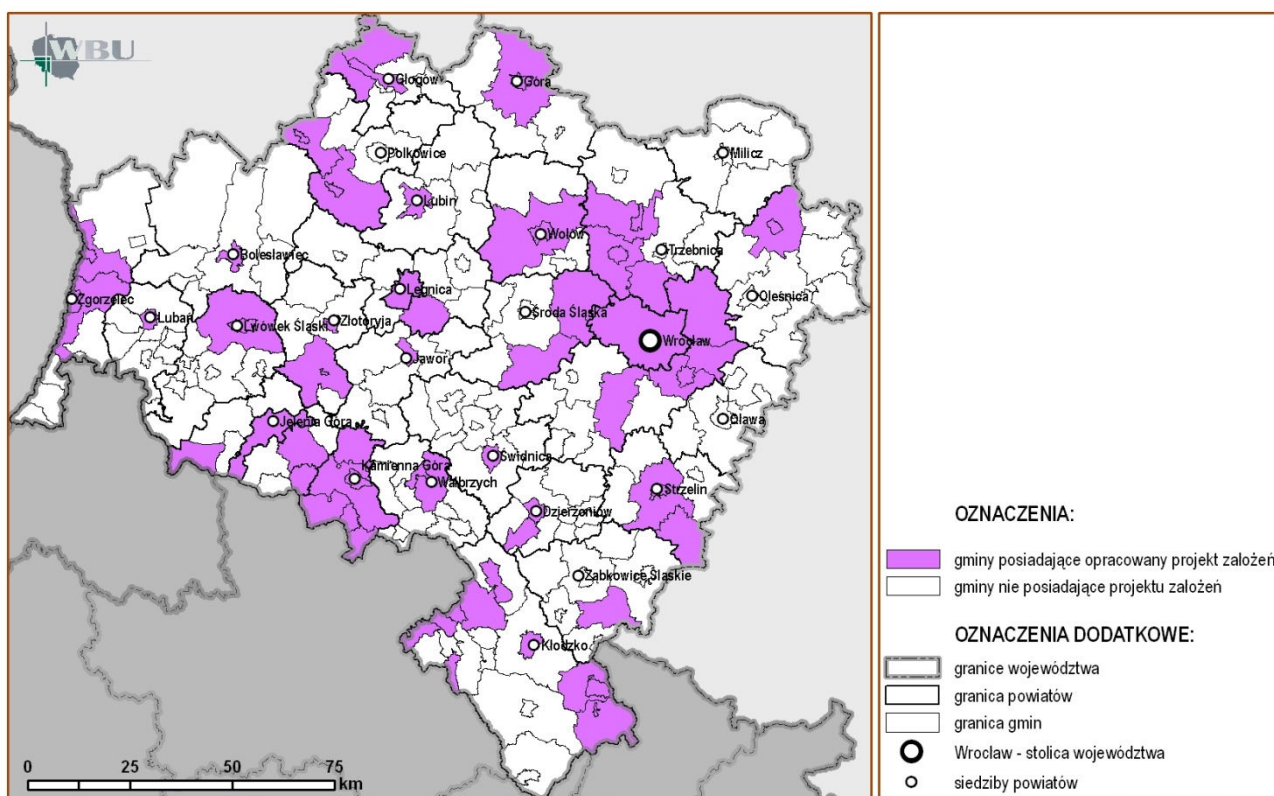
1. Podstawowym źródłem energii elektrycznej na terenie województwa jest jedna elektrownia systemowa konwencjonalna zlokalizowana w gminie Bogatynia, wytwarzająca energię elektryczną na skalę przemysłową. BOT Elektrownia Turów S.A. jest trzecią co do wielkości elektrownią w kraju pod względem osiągalnej mocy elektrycznej (2106 MW). Podstawowym paliwem jest węgiel brunatny, a produkcja energii w 2007 r. wyniosła 13,1 TWh co stanowiło 8,15% energii wyprodukowanej w Krajowym Systemie Elektroenergetycznym. Sprawność i niezawodność funkcjonowania elektrowni Turów ma zasadniczy wpływ na bezpieczeństwo energetyczne województwa i kraju. Energia elektryczna na skalę przemysłową wytwarzana jest również przez Zespół Elektrociepłowni Wrocławskich KOGENERACJA S.A., która składa się z dwóch zakładów produkcyjnych: Elektrociepłowni Wrocław i Elektrociepłowni Czechnica, o łącznej mocy elektrycznej 363 MW (i ciepłej 1059 MWt). Energia elektryczna w województwie dolnośląskim jest ponadto wytwarzana w elektrowniach wodnych i elektrowni wiatrowej (które omówione są w punkcie 3.2.8). Zasadniczym i decydującym źródłem zaopatrującym w energię elektryczną odbiorców województwa jest krajowy system elektroenergetyczny powiązany z dużymi elektrowniami w kraju. O możliwościach zaspakajania zapotrzebowania na moc i energię elektryczną z tego źródła decydują ilość i parametry stacji najwyższych napięć tzw. systemowych zlokalizowanych na terenie województwa.

2. W województwie zlokalizowane są obiekty elektroenergetyczne (stacje i linie), które są ważnymi elementami sieci przesyłowej krajowego systemu elektroenergetycznego o napięciu 400 kV i 220 kV. Umożliwiają one wyprowadzenie mocy z Elektrowni Turów i Elektrowni Opolo oraz współpracę systemu krajowego z systemem międzynarodowym (powiązanie dwoma liniami napowietrznymi 400 kV z systemem niemieckim). Na terenie województwa dolnośląskiego zlokalizowanych jest 10 stacji elektroenergetycznych, z czego 3 o górnym napięciu 400 kV (Mikulowa, Czarna i Pasikurowice), a pozostałe 7 o górnym napięciu 220 kV (*rozmieszczenie linii elektroenergetycznych napowietrznych 400 kV i 220 kV wraz ze stacjami systemowymi pokazano na rysunku 3.3-5*).

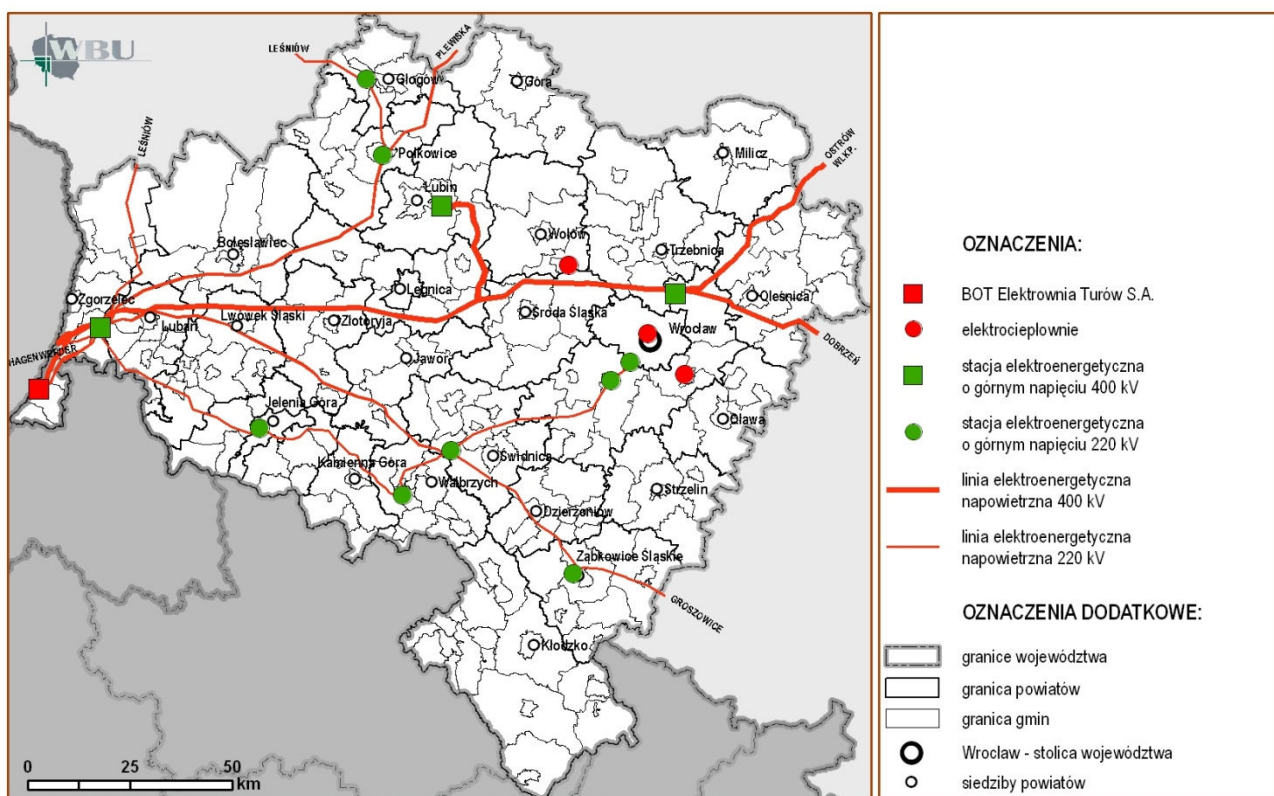
3. System elektroenergetyczny wysokich napięć w województwie składa się ze 114 stacji WN/SN oraz około 3 177 km linii 110 kV (w przeliczeniu na jeden tor), z czego 3 167,6 km to linie napowietrzne, a 9,3 km - linie kablowe (które zostały zrealizowane w ostatnich 20 latach). Urządzenia WN są najstarszą grupą elementów sieci energetycznej, a ich średni wiek użytkowania wynosi 35-39 lat. Struktura wieku napowietrznych sieci wysokich napięć określona przez poszczególne przedsiębiorstwa energetyczne przedstawia się następująco: do 20 lat występuje 502,4 km linii (co stanowi około 16% ogólnej długości linii); w przedziale 21-30 lat – 760,3 km (około 24%); w przedziale 31-40 lat – 954,8 km (około 30%); w przedziale 41-50 lat – 693,9 km (około 22%) i powyżej 50 lat – 256,2 km co stanowi około 8% ogólnej długości linii.

4. Stacje elektroenergetyczne o górnym napięciu 110 kV zlokalizowane są przeważnie w miastach, za wyjątkiem 30 mniejszych miast, które korzystają ze stacji sąsiednich miast. Struktura wieku stacji elektroenergetycznych przedstawia się następująco: 28 stacji w wieku do 20 lat (25%), 25 stacji w wieku 21-30 lat (22%), 38 stacji w wieku 31-40 lat (33%), 16 stacji w wieku 41-50 lat (14%) i 7 stacji w wieku powyżej 50 lat (6%).

Rysunek 3.3-4. Dysponowanie przez gminy projektami założeń do planu zaopatrzenia w ciepło, energię elektryczną i paliwa gazowe (informacje z gmin z 2009 r. oraz stron internetowych gmin - BIP).

Rysunek 3.3-5. Systemy podstawowej elektroenergetycznej sieci przesyłowej (wg PSE-Operator SA).

Rysunek 3.3-6. Elektrownie wodne i wiatrowe

5. Właścicielem elektroenergetycznych obiektów krajowej sieci przesyłowej jest PSE-Operator S.A., natomiast eksploatacją tych obiektów na terenie województwa zajmuje się spółka Polskie Sieci Elektroenergetyczne – Zachód S.A. Elektroenergetyczną sieć dystrybucyjną (stacje i linie o napięciu 110 kV i niższym) na terenie województwa eksploatują spółki:

- 1) EnergiaPro GRUPA TAURON S.A.,
- 2) ENEA Operator Sp. z o.o.,
- 3) ENERGA-OPERATOR S.A.,
- 4) Przedsiębiorstwo Energetyczne „ESV” S.A.

3.3.8. ENERGIE ODNAWIALNE

1. Rozpowszechnionym źródłem energii odnawialnej na terenie województwa jest energia spadku wody. Pozostałe źródła odnawialne - energia słoneczna, energia wiatru, biomasy, biogazu, energia geotermalna – używane są na mniejszą skalę. Duże znaczenie mają elektrownie zbiornikowe, które zostały wybudowane w celu ochrony przeciwpowodziowej. Pozostałe elektrownie to elektrownie przepływowe, wykorzystujące do produkcji energii elektrycznej naturalny przepływ wody w korytach rzek. 28 elektrowni wodnych (z czego 22 na terenie województwa dolnośląskiego) eksploatuje Spółka Jeleniogórskie Elektrownie Wodne, którą tworzą 4 Zespoły Elektrowni Wodnych w Jeleniej Górze, Opolu, Wałbrzychu i Wrocławiu. (lokalizację elektrowni o mocy powyżej 300 kW rysunek 3.3-6).

2. Energetyka wiatrowa w regionie pozostaje w początkowej fazie rozwoju. Trwają przygotowania do realizacji pierwszych farm wiatrowych, m.in. w regionie Bogatyni oraz w gminie Zagrodno. Obecnie w województwie działa tylko jedna elektrownia wiatrowa, pracująca w miejscowości Słup (gmina Męcinka) o mocy zainstalowanej 160 kW przyłączona do sieci dystrybucyjnej o napięciu 20 kV.

3.3.9. TELEKOMUNIKACJA

1. Na polskim rynku telekomunikacyjnym dominującym operatorem telefonii stacjonarnej jest Telekomunikacja Polska S.A. Jednak od 1999 r. wzrasta udział

innych operatorów np. Telefonii Dialog. Według stanu na dzień 31.12.2008 r. liczba abonentów telefonicznych łącz głównych wszystkich operatorów w województwie dolnośląskim wynosiła 782 482, w tym 680 974 abonentów w miastach i 101 508 na wsi. Wskaźnik abonentów na 1000 mieszkańców wynosi 272,0 i jest większy od wskaźnika krajowego (241,8), co stawia województwo na drugim miejscu w kraju, zaraz po województwie mazowieckim. Wskaźnik abonentów na 1000 mieszkańców, w porównaniu z końcem 1997 r. wzrastał z 203,1 do maksymalnego poziomu 371,0 w roku 2004. W latach następnych wskaźnik ten z roku na rok maleje i kształtował się na poziomie 331,3 w 2006 roku i 272,0 w 2008 roku.

2. Dynamicznie rozwija się również telefonia komórkowa. Wskaźnik gęstości abonenckiej w kraju wzrósł - na koniec 1999 r. na 100 mieszkańców przypadało 10,2 abonentów, na koniec 2003 r. wskaźnik ten kształtował się na poziomie 45,6 abonentów i 60,5 abonentów na koniec 2004 r. Według danych GUS na koniec marca 2010 roku w Polsce funkcjonowało ponad 45,233 mln kart SIM. Obecnie penetracja rynku telefonii komórkowej w Polsce wynosi 118,5 proc.

3.4. OCHRONA PRZECIWPOWODZIOWA

TREŚĆ: Charakterystyka dorzeczy i układu hydrograficznego - Obszary o szczególnym zagrożeniu powodziowym - System ochrony przeciwpowodziowej - System kontroli i wczesnego ostrzegania przed powodzią.

3.4.1. CHARAKTERYSTYKA DORZECZY I UKŁADU HYDROGRAFICZNEGO

1. Obszar województwa dolnośląskiego obejmuje dorzecze Odry oraz fragmenty dorzeczy Łaby i Dunaju. Granice dorzeczy wyznaczają działy wodne, rozdzielające zlewiska trzech mórz: Bałtyckiego, Północnego i Czarnego. W ramach dorzeczy na terenie województwa znajduje się 6 regionów wodnych:

- 1) w dorzeczu Odry – region Środkowej Odry,
- 2) w dorzeczu Dunaju – region Morawy,
- 3) w dorzeczu Łaby: regiony Izery, Łaby i Ostrożnicy (Upa), Metuji oraz Orlicy.

Prawie cały obszar województwa znajduje się w dorzeczu środkowej Odry, które zajmuje ok. 19 690 km², co stanowi 98,71% powierzchni całego województwa. Obszary dorzeczy Dunaju i Łaby nie mają wpływu na zagrożenie powodziowe województwa.

2. Odra jest jedną z większych rzek w zlewisku Morza Bałtyckiego, długość rzeki w województwie dolnośląskim wynosi 204 km (od Oławy km 216+500 do Głogowa km 392+900). Odra przepływa przez Nizinę Śląską przez tereny zalewowe o szerokości kilku kilometrów w kierunku Wrocławia i dalej, aż do miejsca połączenia się z Nysą Łużycką na granicy z Niemcami. Środkowy region wodny Odry zasilają przede wszystkim dopływy lewostronne, których zlewnie mają charakter górsko-nizinny i odwadniają północną część Sudetów. Dopływy prawostronne, nie są rzekami górskimi, tak więc ich wezbrania powodziowe nie są tak znaczne jak wezbrania powodziowe dopływów lewostronnych.

3. Głównymi dopływami Odry są rzeki górskie: Nysa Kłodzka (długość odcinka rzeki na terenie województwa – 99,7 km), Bystrzyca (101,4 km), Kaczawa (101,4 km), Bóbr (161,1 km) i Nysa Łużycka (78,7 km) oraz rzeki nizinne: Oława (96,3 km), Ślęza (84,1 km), Widawa (83,9 km), Barycz (108,8 km). Rzeki górskie wypływają z wysokości od 1 190 m n.p.m. (źródła Bobru) do 550 m n.p.m. (źródła Kaczawy). Rzeki nizinne wypływają z wysokości od 370 m n.p.m. (źródła Ślęzy) do 126 m n.p.m. (źródła Baryczy). Średni spadek rzek górskich waha się od 5,72‰ na Bystrzycy do 3,43‰ na Nysie Łużyckiej. Natomiast na rzekach nizinnych spadek cieku kształtuje się w przedziale od 3,11‰ na Ślęzy do 0,42‰ na Baryczy.

4. Na terenie dorzecza Odry wydzielono 10 zlewni II rzędu: Nysy Kłodzkiej (powierzchnia zlewni na terenie województwa – 2 050 km²), Oławy (870 km²), Ślęzy (972 km²), Bystrzycy (1 781 km²), Widawy (1 245 km²), Kaczawy (2 261 km²), Baryczy (2 640 km²), Bobru (4 163 km²), Nysy Łużyckiej (627 km²). Spośród wydzielonych zlewni II rzędu tylko trzy położone są w całości na powierzchni województwa (Ślęza, Bystrzyca i Kaczawa), pozostałe położone są częściowo w województwach opolskim i wielkopolskim. Największą powierzchnię w regionie zajmuje zlewnia Bobru – 4 163 km², co stanowi 71% całkowitej powierzchni dorzecza Odry, a najmniejszą 627 km² - zlewnia Nysy Łużyckiej (14% całkowitej powierzchni dorzecza). W zlewniach górskich średni spadek dla całej zlewni rzeki waha się od 1,68% w zlewni Bobru do 1,20% w zlewni Kaczawy, natomiast w zlewniach nizinnych - od 0,59% w zlewni Oławy do 0,07% w zlewni Baryczy.

3.4.2. OBSZARY O SZCZEGÓLNYM ZAGROŻENIU POWODZIOWYM

1. Wezbrania powodziowe w dorzeczu Odry występują zwykle w okresie letnim w następstwie nadzwyczajnie wysokich opadów w górskich regionach dorzecza. Przebieg Odry, przecinający tereny województwa na długości ok. 280 km, wymusza jego podział na trzy strefy reżimów powodziowych - nizinną, podgóorską i górską. W strefie nizinnej, do Odry uchodzą większe cieki, takie jak: Barycz, Widawa, Oława, Ślęza, Bystrzyca oraz Kaczawa, co stwarza specyficzną sytuację w dolinie rzeki, zwłaszcza na obszarze aglomeracji wrocławskiej. Natomiast część południowa dorzecza środkowej Odry to strefa podgórska i górską, obejmująca zlewnię Nysy Kłodzkiej, Bobru, Kwisy i Nysy Łużyckiej. W dorzeczu Odry można wyróżnić obszary, gdzie ochrona przed powodzią wymaga szczególnej uwagi. Charakteryzują się one: koncentracją wartości społecznych, gospodarczych lub kulturowych (miasto Wrocław) oraz warunkami fizjograficznymi sprzyjającymi znacznemu spływowi wód (obszary górskie i podgórskie).

2. Istotnym elementem wiedzy o skali zagrożeń powodziowych jest znajomość miar powodziowości zlewni, ustalonych na podstawie zaobserwowanych przepływów powodziowych lub na podstawie przewidywanych wiary-

godnych przepływów maksymalnych. Wskaźniki zagrożenia powodziowego (WZP) na terenie województwa dolnośląskiego należy uznać za wysokie. Jego wartości oscylują w granicach od 0,7903 na Widawie w Zbytowie do 0,9887 na Bystrzycy w Lubachowie. Dla środkowej Odry mieszczą się one w granicach od 0,8486 na wodowskaziu w Oławie do 0,9118 w Ścinawie. Na podstawie danych przedstawionych na rysunku nr 3.5-1 można stwierdzić, że największe zagrożenie powodziowe skupia się w kilku rejonach zlewni Odry, tj. w dorzeczach: Bystrzycy, Nysy Kłodzkiej, Kwisy, Ślęzy i Nysy Szalonej. Duży wpływ na redukcję zagrożenia mają zbiorniki retencyjne, jest to szczególnie widoczne w przypadku Nysy Kłodzkiej i Kaczawy, gdzie zagrożenie powodziowe na odcinku poniżej zbiorników jest znacznie mniejsze niż w górnej części zlewni.

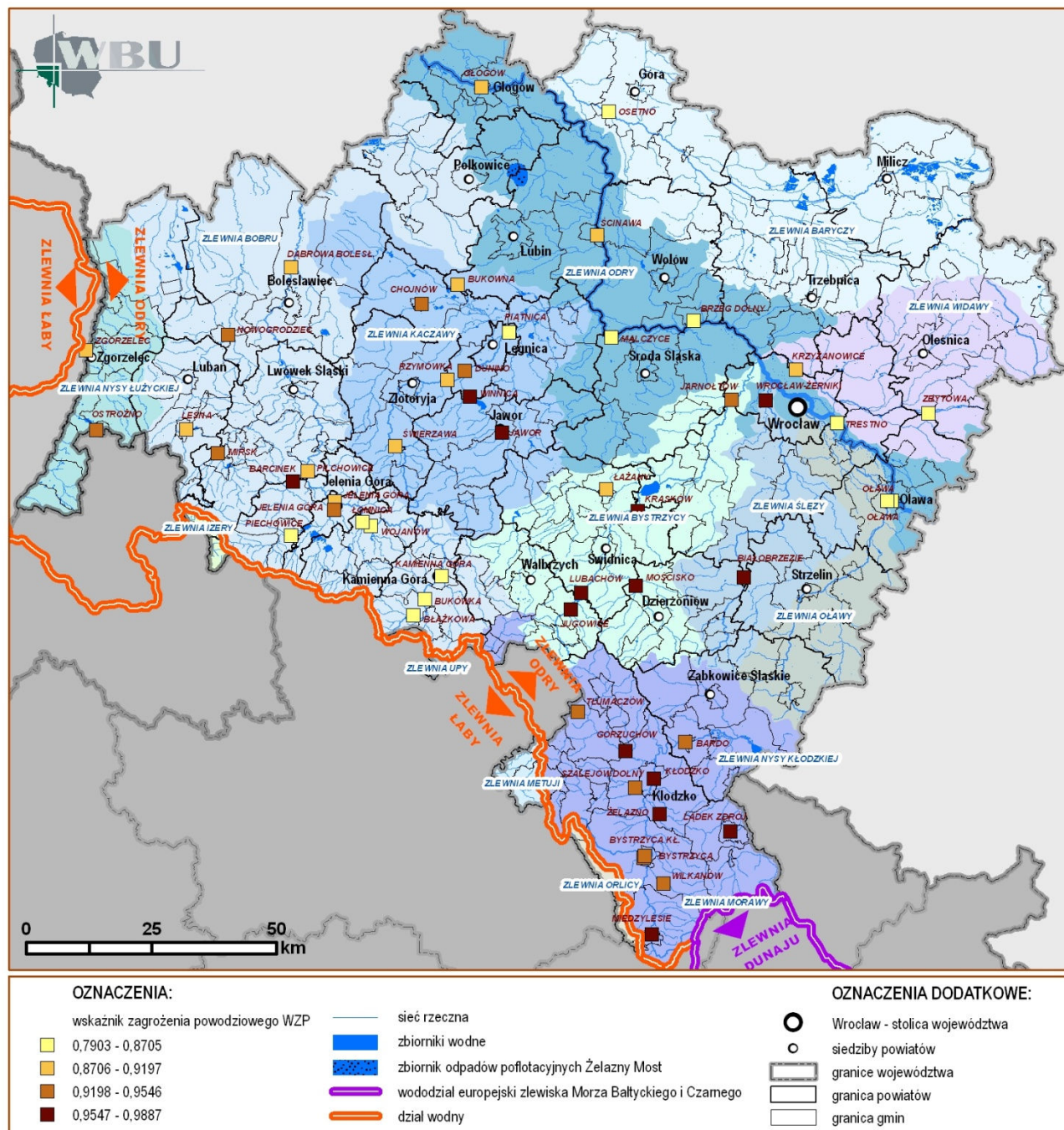
3.4.3. SYSTEM OCHRONY PRZECIWPOWODZIOWEJ

1. Obecny sposób zarządzania systemem ochrony przeciwpowodziowej koncentruje się głównie na ograniczaniu strat powodziowych przy pomocy działań technicznych i nietechnicznych. Działania techniczne polegają na ograniczaniu wielkości fali powodziowej oraz jej zasięgu przestrzennego przy pomocy zbiorników retencyjnych, kanałów ulgi, polderów i obwałowań. Zapewnienie ochrony ludzi i mienia przed powodzią na terenie województwa dolnośląskiego realizowane jest, między innymi, poprzez system retencji wód, jego racjonalne zarządzanie oraz właściwe użytkowanie budowli przeciwpowodziowych. Realizacja inwestycji hydrotechnicznych przebiega w sposób bardzo powolny, a modernizacja istniejącej infrastruktury wymaga ogromnych nakładów finansowych. Działania nietechniczne ograniczają się obecnie do biernej edukacji mieszkańców terenów potencjalnie zagrożonych powodzią oraz ograniczonego stosowania systemów wczesnego ostrzegania, jak również specjalnych rodzajów ubezpieczeń od skutków powodzi.

2. W obszarze województwa znajduje się 12 wielofunkcyjnych, dużych zbiorników retencyjnych wykorzystywanych do celów przeciwpowodziowych, wodociągowych, alimentacji Odry dla potrzeb żeglugi, hydroenergetycznych, rybactwa i rekreacji. Łączna całkowita pojemność zbiorników wynosi 283,88 mln m³, pojemność użytkowa 82,66 mln m³ i powierzchnia zalewu 3304 ha. W ostatnich latach zostały wybudowane i oddane do użytku trzy duże zbiorniki retencyjne, w tym zbiornik Topola i Kozielno (znajdujący się częściowo na obszarze województwa opolskiego), tworzące zespół zbiorników wielozadaniowych, wchodzących w skład systemu ochrony powodziowej doliny Odry. Pozostałe zbiorniki wykonano w latach 70-tych i 80-tych, natomiast zbiorniki energetyczne służące również retencji wód powodziowych powstały w okresie przedwojennym. Po Wielkiej Powodzi w 1997 r. możliwość przejęcia wód powodziowych przez zbiorniki retencyjne wzrosła o ok. 20%, natomiast powierzchnia zbiorników zwiększyła się o 871 ha, czyli ponad 25%.

3. Suche zbiorniki przeciwpowodziowe są szczególnie ważne w systemie ochrony przed powodzią, ponieważ ograniczają gwałtowny odpływ wód ze zlewni do przekroju zapory, tym samym zapewniając ochronę obszarów zlokalizowanych na drodze przepływu wód poniżej tych obiektów. W okresie pomiędzy powodziąmi czasie zbiorników mogą być wykorzystywane jako użytki zielone. Suche zbiorniki mają znaczenie lokalne, jednak pozwalają na znaczne ograniczenie strat oraz wydłużenie czasu ostrzeżenia i ewakuacji ludności z terenów zagrożonych. Łączna pojemność 11 obiektów, zlokalizowanych na terenie województwa, wynosi 26,30 mln m³, powierzchnia zalewu 784,2 ha. Wszystkie istniejące suche zbiorniki przeciwpowodziowe zostały wybudowane w latach przedwojennych, na początku XX wieku. Największą powierzchnię oraz pojemność mają zbiorniki usytuowane na terenie powiatu jeleniogórskiego, w zlewni rzeki Bóbr, na lewostronnych górskich dopływach Bobru oraz prawostronnym dopływie górnego odcinka rzeki Kwisy.

Rysunek 3.4-1. Wskaźniki zagrożenia powodziowego.

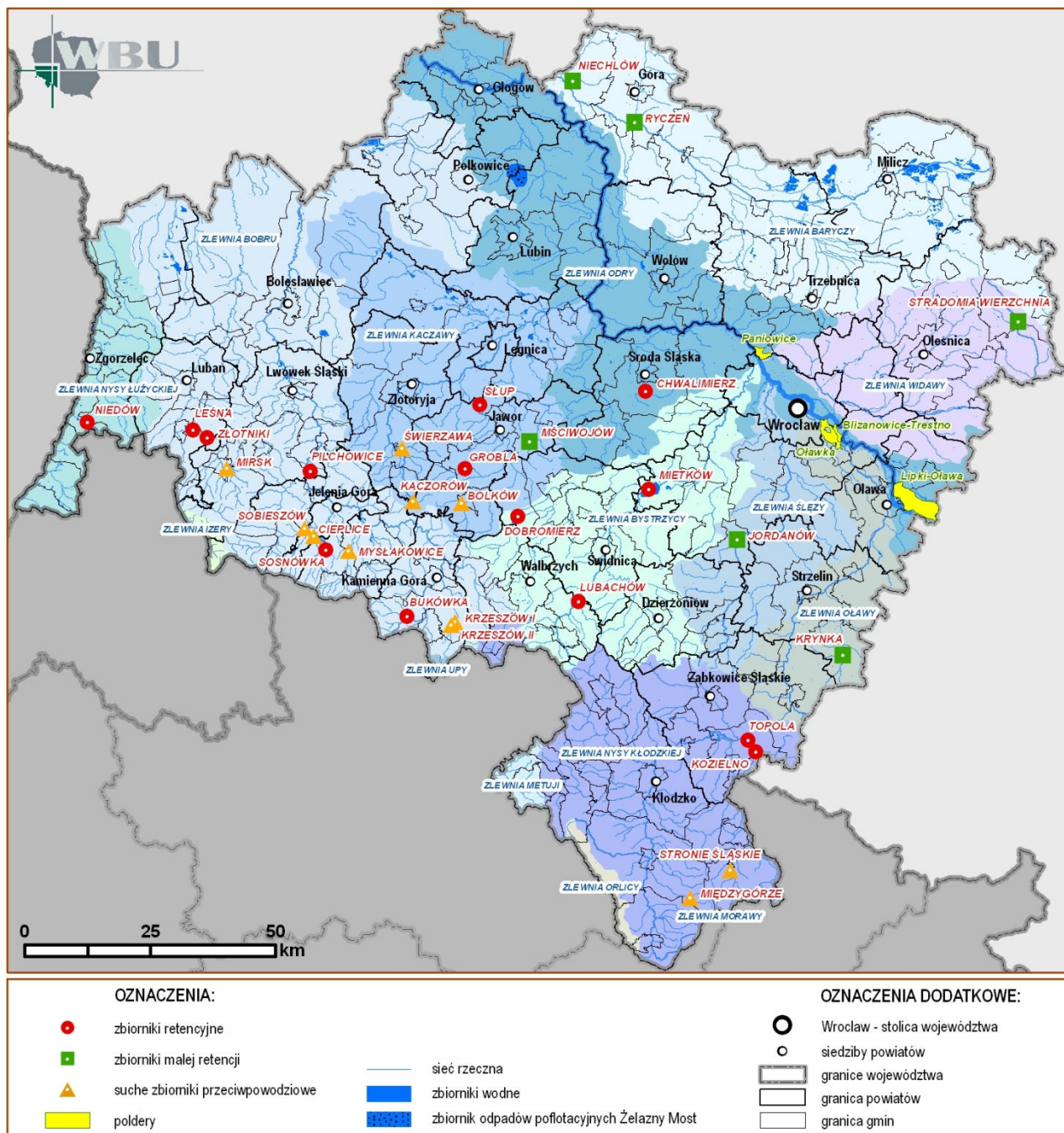

4. Mała retencja wodna – prowadzona w formie krajobrazowej (torfowiska, bagna, mokradła, lasy) - to magazynowanie wody w zbiornikach o pojemności do 5 mln m³, w stawach i oczkach wodnych, dolinach rzecznych, glebie, gruncie, korytach rzek i rowach melioracyjnych, wyposażonych w urządzenia piętrzące. Pomimo niedużych powierzchni zalewowych oraz niewielkich pojemności zbiorników, odgrywa istotną rolę jako kompleksowe przedsięwzięcie, mające na celu poprawę bilansu wodnego regionu, zabezpieczenie potrzeb wodnych rolnictwa, ochronę wód przed zanieczyszczeniem, rozwój rekreacji, turystyki, wędkarstwa i rybołówstwa, wzrost różnorodności biologicznej i krajobrazowej, a przede wszystkim ochronę przeciwpowodziową. Na terenie województwa zlokalizowanych jest 200 zbiorników małej retencji, z wyłączeniem kompleksu stawów rybnych, o powierzchni powyżej 1,0 ha, których

całkowita powierzchnia wynosi 1615,8 ha o pojemności 43 715,6 tys. m³.

5. Na obszarze województwa dolnośląskiego znajdują się 4 poldery, stanowiące jeden z elementów systemu ochrony przed powodzią aglomeracji wrocławskiej w ramach Wrocławskiego Węzła Wodnego Poldery Blizanowice - Trestno oraz Oławka, zalewane tylko podczas ekstremalnie wysokich stanów wód, wyposażone są w urządzenia wpustowe i wypustowe, natomiast polder Lipki-Oława i Paniowice to poldery niesterowalne, wykorzystujące powierzchnię retencyjną w obniżeniu doliny rzeki. Łączna powierzchnia zajęta przez istniejące poldery wynosi 5982 ha, o łącznej pojemności 48 mln m³. Wymienione poldery stanowiące obecnie kontrolowane obszary zalewowe doliny Odry, zostały oddane do użytku na początku XX wieku, powstały w okresie budowy systemu ochrony przeciwpowodziowej Wrocławskiego Węzła Wodnego.

Rysunek 3.4-2. Elementy systemu ochrony przeciwpowodziowej.

6. Najlepiej zabezpieczona przed zagrożeniem powodziowym, redukowanym przez retencje zbiornikową jest zlewnia Bystrzycy (zbiornik Lubachów, Mietków i Dobromierz) oraz Bobru (Bukówka, Sosnówka, Pilchowice oraz Leśna i Złotniki). Na bezpieczeństwo powodziowe obszaru Dolnego Śląska ma także wpływ system zabezpieczeń powodziowych zlokalizowany poza obszarem województwa, w górnej części dorzecza Odry. Kluczową inwestycją dla skutecznej ochrony regionu przed powodzią jest realizacja zbiornika Racibórz w województwie śląskim (w 2002 r. oddano do eksploatacji Polder Buków jako I etap budowy zbiornika Racibórz).

7. Ogólna długość wałów przeciwpowodziowych wszystkich rzek na terenie województwa wynosi 1332,6 km, w tym wałów rzeki Odry i polderów 380,0 km. Chronią one przed wezbrzeniami wód obszar 154 990 ha, co stanowi około 8% powierzchni całego województwa. Wały przeciwpowodziowe wzdłuż większości rzek nie stanowią nieprzerwanego pasma.

Odbudowy i modernizacji wymaga 575,43 km obwałowań. Większość wałów przeciwpowodziowych została zbudowana przed 1945 r. Na ich zły stan techniczny mają wpływ zarówno stosowane ówczesne technologie, jak i długoletnie zaniedbania oraz brak systematycznej konserwacji i remontów. Prowadzone obecne działania na wałach ograniczają się głównie do modernizacji i uzupełnień obwałowań na terenach, dotychczas nie ograniczonych wałami. Niestety nie prowadzi się działań, mających na celu zwiększenie retencji dolin rzecznych poprzez odsunięcie obwałowań od rzek.

8. Wrocławski Węzeł Wodny to w znacznej części zabytkowy kompleks hydrotechniczny, funkcjonujący od ponad 100 lat. Stanowi bardzo złożony system rzek, kanałów, polderów i budowli hydrotechnicznych, obejmujących obszar całego miasta. System pełni funkcję przeciwpowodziową, żeglugową, komunalną, energetyczną i melioracyjną.

3.4.4. SYSTEM KONTROLI I WCZESNEGO OSTRZEGANIA PRZED POWODZIĄ

1. Doskonalenie systemu osłony przeciwpowodziowej i prognoz służy poprawie prewencji przeciwpowodziowej, a tym samym zmniejszaniu szkód w przypadku powodzi oraz umożliwia wcześniejsze prognozowanie zdarzeń niosących ryzyko powodziowe i pozwala na podjęcie działań ratowniczych. Na terenie województwa funkcjonują 4 stacje synoptyczne, 1 stacja pomiarów aerologicznych, 1 lotniskowa stacja meteorologiczną (LSM), wysokogórskie obserwatorium meteorologiczne na Śnieżce (WOM), 1 radar meteorologiczny oraz sieć 54 sygnalizujących stacji meteorologicznych, 63 sygnalizujących stacji wodowskazowych i 8 stacji wodowskazowych sygnalizacji powodziowej oraz 6 stacji wód gruntowych. Sieć stacji meteorologicznych i hydrologicznych została wyposażona w urządzenia automatycznej rejestracji i przesyłania danych pomiarowych, posterunki z funkcją telemetryczną. W ramach prowadzonej osłony Instytut Meteorologii i Gospodarki Wodnej (IMGW) współpracuje ze służbami krajów sąsiadujących, odpowiedzialnymi za osłonę przeciwpowodziową, w tym z Czeskim Instytutem Hydrologiczno Meteorologicznym (CHMU) i Państwowym Urzędem Środowiska (LUA) Brandenburgii. Współpraca obejmuje wymianę danych pomiarowo obserwacyjnych, prognoz i ostrzeżeń oraz wymianę doświadczeń.

2. Sieć państwową uzupełniają lokalne sieci pomiarowe, pracujące na potrzeby gmin i powiatów (np. powiat kłodzki, miasto Wrocław). W trakcie realizacji jest lokalny system ostrzeżeń powodziowych na terenie Kotliny Jeleniogórskiej. Funkcjonuje także Obywatelski System Powiadomiania w Nowej Rudzie, oparty o tradycyjne narzędzia pomiarowe i obserwacje prowadzone przez wolontariuszy, wykorzystujący telefonię komórkową do przesyłania danych i powiadomienia mieszkańców o zagrożeniu. (Hydrologiczno-meteorologiczną sieć pomiarowo obserwacyjną przedstawia rysunek 3.4-3)

3.5. OBRONNOŚĆ, BEZPIECZEŃSTWO I TERENY ZAMKNIĘTE

TREŚĆ: System obronności - Bezpieczeństwo publiczne - Tereny zamknięte i ich strefy ochronne.

3.5.1. SYSTEM OBRONNOŚCI

1. Obronność państwa stanowi bardzo ważny element zarówno jego polityki wewnętrznej, jak i zagranicznej. Potwierdzeniem tego jest szczególna pozycja problematyki obronnej w funkcjonującym systemie prawnym i nakładanie zadań o charakterze obronnym na wiele organów państwowych i samorządowych, podmioty gospodarcze i inne jednostki organizacyjne. System obronności Rzeczypospolitej Polskiej stanowią wszystkie siły i środki przeznaczone do realizacji zadań obronnych. Składa się on z trzech podstawowych elementów: podsystemu kierowania oraz dwóch podsystemów wykonawczych - militarnego (siły zbrojne) i pozamilitarnego (pozamilitarne ogniwa obronne).

2. Na terenie województwa dolnośląskiego istotne miejsce w systemie obronności państwa zajmuje Śląski Okręg Wojskowy z siedzibą we Wrocławiu (obejmujący województwa: lubuskie, dolnośląskie, opolskie, łódzkie, świętokrzyskie, lubelskie, śląskie, małopolskie i podkarpackie) oraz Wojewódzki Sztab Wojskowy we Wrocławiu (obejmujący województwo dolnośląskie). Ponadto Wojskowe Komendy Uzupelnień zlokalizowane są w: Bolesławcu, Głogowie, Jeleniej Górze, Kłodzku, Legnicy, Świdnicy oraz trzy komendy we Wrocławiu.

3. Obowiązek ochrony granic państwa spoczywa na Straży Granicznej Rzeczypospolitej Polskiej. Na terenie województwa funkcjonują dwa oddziały: Łużycki Oddział Straży Granicznej (ŁOSG) z siedzibą w Lubaniu, obejmujący swoim

zasięgiem 14 powiatów: bolesławiecki, górowski, głogowski, jaworski, jeleniogórski, kamiennogórski, legnicki, lubański, lwówecki, lubiński, polkowicki, wołowski, zgorzelecki, złotoryjski oraz miasta na prawach powiatu: Jelenia Góra i Legnicę oraz Sudecki Oddział Straży Granicznej im. Ziemi Kłodzkiej, zasięgiem obejmujący powiaty: dzierzoniowski, kłodzki, milicki, oleśnicki, oławski, strzeliński, średzki, świdnicki, trzebnicki, wałbrzyski, wrocławski, ząbkowski oraz miasto Wrocław.

4. Wśród ogniw pozamilitarnych ważną rolę pełni ogniwo gospodarcze, których zadania w dziedzinie obronności to m.in. tworzenie i utrzymywanie rezerw państwowych na potrzeby obronne, utrzymywanie infrastruktury obronnej, a także prowadzenie prac badawczo-rozwojowych na rzecz obrony państwa. Na terenie województwa działalność o szczególnym znaczeniu gospodarczo-obronnym prowadzi 15 przedsiębiorstw, 7 z nich zlokalizowanych jest we Wrocławiu, pozostałe w: Bogatyni, Jeleniej Górze, Lubaniu, Czernicy i Bolesławcu.

3.5.2. ORGANIZACJA SYSTEMU BEZPIECZEŃSTWA

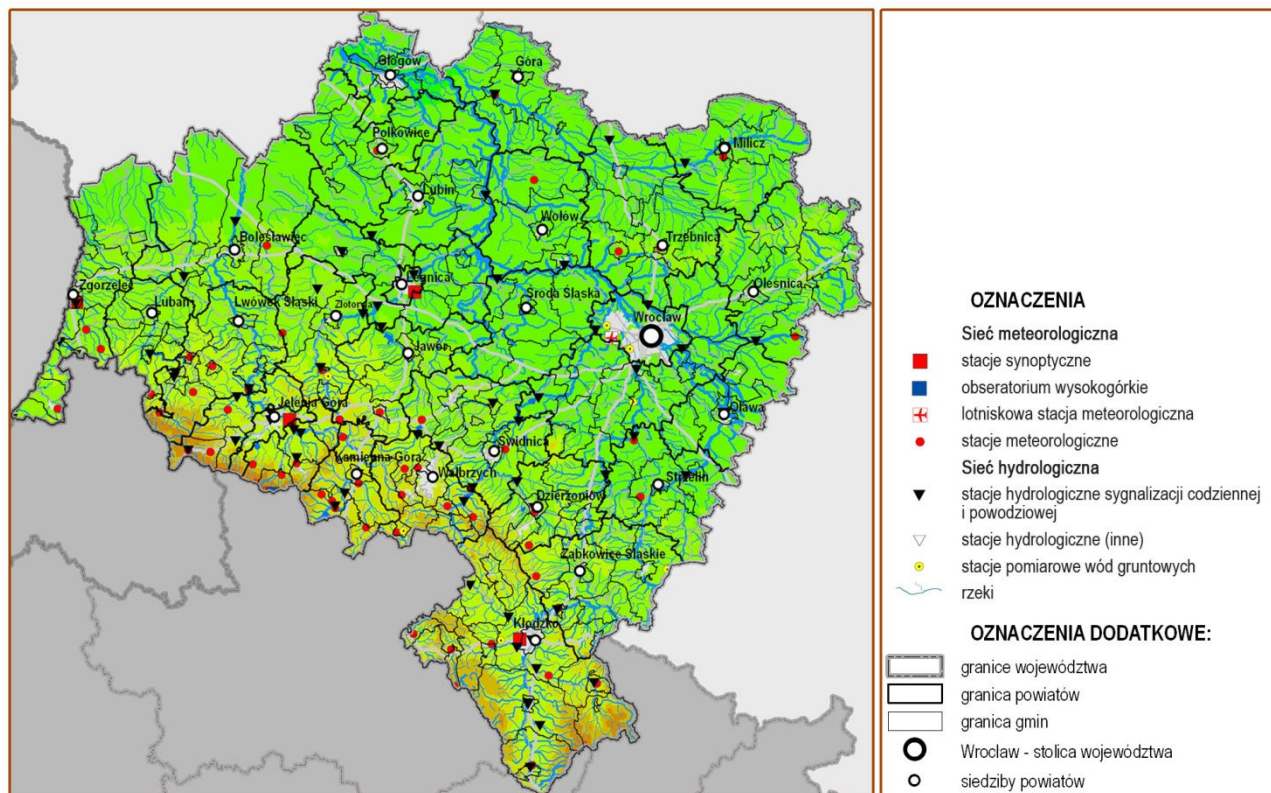
1. System bezpieczeństwa województwa obejmuje poziomy: rządowy, samorządowy i pozarządowy. Zadania rządowe w tej dziedzinie realizowane są przez Wojewodę, któremu podlegają jednostki administracji zespolonej, reagujące na bezpośrednie zagrożenia. Są to przede wszystkim Dolnośląski Komendant Wojewódzki Policji oraz Dolnośląski Komendant Wojewódzki Państwowej Straży Pożarnej. Wojewodzie podlega również administracja, której zadaniem jest monitorowanie i kontrola w celu nie dopuszczenia do niebezpiecznych sytuacji. Takimi służbami m. In. są: Dolnośląski Wojewódzki Inspektor Farmaceutyczny, Dolnośląski Wojewódzki Lekarz Weterynarii, Dolnośląski Wojewódzki Inspektor Ochrony Środowiska, Dolnośląski Wojewódzki Inspektor Nadzoru Budowlanego, Dolnośląski Wojewódzki Inspektor Transportu Drogowego

2. Szczególne zadania w zakresie bezpieczeństwa pełni Wydział Bezpieczeństwa i Zarządzania Kryzysowego w Urzędzie Wojewódzkim, realizujący zadania z zakresu nadzorowania i koordynacji działań. Wydział tworzą oddziały: Planowania Cywilnego, Logistyki, Spraw Obronnych, Ratownictwa Medycznego oraz Centrum Zarządzania Kryzysowego, którego zadaniem jest m.in. zapewnienie ciągłego przepływu informacji oraz monitorowania i szybkiego reagowania.

3. Rola samorządu województwa w procesie planowania, reagowania zapobiegania klęskom żywiołowym nie jest w obecnie obowiązującym prawie sprecyzowana. Ustawa o zarządzaniu kryzysowym umożliwia wejście przedstawicielowi samorządu województwa w skład wojewódzkiego zespołu zarządzania kryzysowego. Zespół ten powoływany jest przez wojewodę i pełni funkcję pomocniczą w wykonywaniu zadań zarządzania kryzysowego. Samorząd województwa dolnośląskiego dostrzegając potrzebę określenia swojej funkcji w systemie bezpieczeństwa kraju opracował „Program poprawy stanu bezpieczeństwa na obszarze Dolnego Śląska”.

3. Rola samorządu województwa w procesie planowania, reagowania zapobiegania klęskom żywiołowym nie jest w obecnie obowiązującym prawie sprecyzowana. Ustawa o zarządzaniu kryzysowym umożliwia wejście przedstawicielowi samorządu województwa w skład wojewódzkiego zespołu zarządzania kryzysowego. Zespół ten powoływany jest przez wojewodę i pełni funkcję pomocniczą w wykonywaniu zadań zarządzania kryzysowego. Samorząd województwa dolnośląskiego dostrzegając potrzebę określenia swojej funkcji w systemie bezpieczeństwa kraju opracował „Program poprawy stanu bezpieczeństwa na obszarze Dolnego Śląska”. W „Programie” wskazuje się m.in. rolę samorządu jako koordynatora działań nie realizowanych przez struktury rządowe, zaś w sferze rządowej udział w charakterze głosu doradczego. Szczególną rolę może pełnić w sferze prewencji, gdzie obecnie zachodzi konieczność wypracowania spójnych mechanizmów.

Rysunek 3.4-3. Hydrologiczno-meteorologiczna sieć pomiarowo-obszernyjna

4. Sferę pozarządową stanowią organizacje działające na podstawie Prawa o stowarzyszeniach. Najważniejszym stowarzyszeniem tego typu, ze względu na swoje bezpośrednie działania w terenie, jest Związek Ochotniczych Straży Pożarnych Rzeczypospolitej Polskiej. Nie mniej ważną rolę odgrywa Górskie Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe, Wodne Ochotnicze Pogotowie Ratunkowe oraz Polski Czerwony Krzyż. Obok w/w stowarzyszeń, które za główny cel stawiają sobie bezpośrednią pomoc w sytuacjach zagrożenia, istnieje wiele organizacji skupiających swoje cele na edukacji.

3.5.3. TERENY ZAMKNIĘTE I ICH STREFY OCHRONNE

1. Dla obronności kraju niezbędną funkcję pełnią tereny zamknięte czyli tereny o charakterze zastrzeżonym ze względu na obronność i bezpieczeństwo państwa, określone przez właściwych ministrów i kierowników urzędów centralnych. Rozmieszczenie ich granic i stref ochronnych ustala się w drodze decyzji. W wykazie terenów zamkniętych MON pozostających w trwałym zarządzie lub użytkowaniu Rejonowego Zarządu Infrastruktury we Wrocławiu znajduje się 270 działek, których łączna powierzchnia wynosi 5 992,05 ha. Na terenie powiatu bolesławieckiego położone są również tereny zamknięte będące w Zarządzie Rejonowego Zarządu Infrastruktury w Zielonej Górze. W dyspozycji Komendanta Głównego Straży Pożarnej znajdują się tereny w powiatach lubańskim i kłodzkim, które łącznie zajmują powierzchnię 236,27 ha. Najwięcej terenów zamkniętych stanowią działki, przez które przebiegają linie kolejowe. Na terenie województwa jest ich 1998 i zajmują powierzchnię 7 338,07 ha.

2. Strefy ochronne od terenów zamkniętych pełnią dodatkową funkcję zwiększając bezpieczeństwo. W województwie dolnośląskim na terenie dziewięciu gmin znajduje się 6 stref ochronnych wokół obiektów wojskowych oraz 5 stref ochronnych ujęć wód dla instytucji podległych MON.

3.5.4. POTENCJALNE ZAGROŻENIA

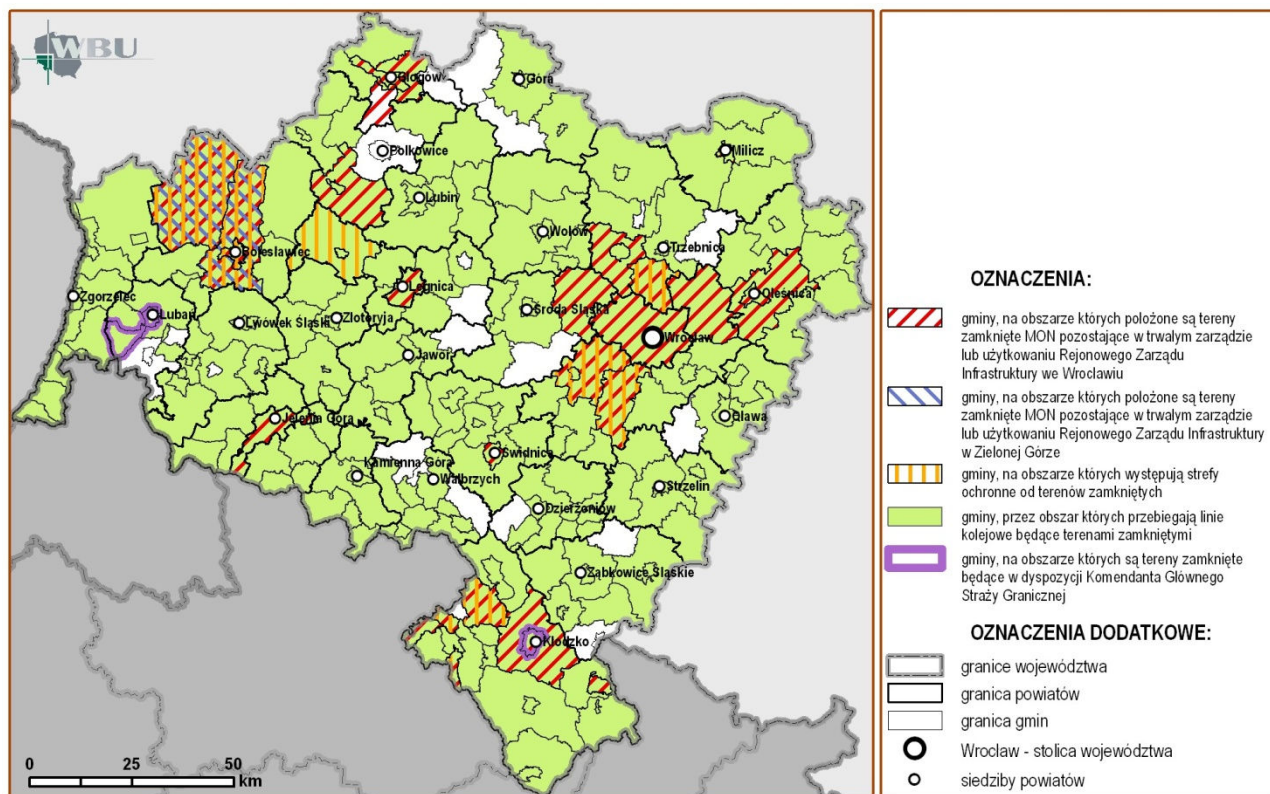
1. Występowanie potencjalnych zagrożeń bezpieczeństwa publicznego w dużej mierze jest wynikiem koncentracji mieszkańców oraz zagęszczenia infrastruktury przemysłowej i komunikacyjnej. Podobnie jak w całym kraju,

na terenie województwa występują potencjalne zagrożenia wynikające z działalności oraz będące skutkiem naturalnych zdarzeń klimatycznych.

2. Intensywna działalność gospodarcza człowieka powoduje: zagrożenia chemiczne, gdzie do potencjalnych źródeł na terenie naszego województwa należy 190 zakładów, posiadających gazowe materiały toksyczne, składowiska produktów ropopochodnych oraz składowiska odpadów przemysłowych. W Wykazie Zakładów Dużego i Zwiększonego Ryzyka wystąpienia poważnej awarii przemysłowej (wg stanu na 22 kwietnia 2010 r.), 16 zakładów zakwalifikowano jako zakłady o dużym ryzyku, a 19 jako zakłady o zwiększonym ryzyku. Zakłady takie występują w 17 powiatach: bolesławieckim, dzierzoniowskim, głogowskim, kłodzkim, legnickim, lwóweckim, milickim, oleśnickim, oławskim, polkowickim, średzkim, świdnickim, wołowskim, wrocławskim, zlotoryjskim, oraz w Legnicy i we Wrocławiu. Najintensywniejsze nagromadzenie tych zakładów ma miejsce w powiecie głogowskim i wołowskim oraz w Legnicy i Wrocławiu. (Wykaz zakładów o potencjalnym ryzyku wystąpienia awarii przemysłowej zawiera tabela 3.6-2).

3. Poważne zagrożenie stanowi również transport towarów niebezpiecznych. Powszechnym środkiem transportu tych towarów jest transport samochodowy, który od kilku lat systematycznie zwiększa asortyment i ilość przewożonych towarów, za tym jednak nie idzie poprawa jakości i bezpieczeństwa na drogach, związana z koniecznością poprawy ich parametrów technicznych. Wypadki z udziałem samochodów przewożących materiały niebezpieczne, często prowadzą do nadzwyczajnych zagrożeń środowiska, w skrajnych przypadkach skutki mogą być porównywalne z katastrofą ekologiczną. Na największe ryzyko wystąpienia takich zagrożeń narażone są tereny położone w pobliżu głównych tras komunikacyjnych, jednak najtragiczniejsze w skutkach są incydenty mające miejsce na terenach silnie zurbanizowanych. Ryzyko takie jest ogromne w miastach nie posiadających obwodnic, w których zbiegają się trasy przewozu. Analiza rozkładu przewozów materiałów niebezpiecznych klasy 2 (gazy sprężone, skroplone, rozpuszczone pod ciśnieniem), 3 (materiały zapalne) i 8 (materiały żrące) wskazuje na największe narażenie zagrożeniem miasta Wrocław, gdzie przez centrum biegnie tranzyt

Rysunek 3.5-1. Rozmieszczenie terenów zamkniętych.

prowadzony drogami krajowymi nr 5, 8 i 94 oraz miasta Lubin, Świebodzice i Żąbkowice Śląskie.

4. Poważnym źródłem zagrożeń jest również transport kolejowy, który służy także przemieszczaniu ładunków niebezpiecznych. Głównym węzłem komunikacji kolejowej jest Wrocław, skąd promieniście rozbiegają się trasy. Do najważniejszych połączeń, którymi odbywa się transport kolejowy należą trasy: Wrocław - Legnica - Zawidów, Wrocław - Jelenia Góra oraz Wrocław - Opole.

5. Zagrożenia stwarza także nieodpowiednie składowanie odpadów. Według projektu Wojewódzkiego Planu Gospodarki Odpadami, sporządzonego w roku 2008, na terenie województwa funkcjonowały 143 składowiska odpadów komunalnych. Według danych z połowy roku 2009 na terenie województwa znajdowało się 8 mogiłników w gminach: Warta Bolesławiecka, Lubin, Bystrzyca Kłodzka, Walim, trzy mogiłniki w gminie Nowa Ruda oraz niedawno zgłoszony w gminie Wołów. Szczególnym rodzajem zagrożenia obarczony jest zbiornik odpadów poflotacyjnych Żelazny Most. W wyniku uszkodzenia zbiornika „Żelazny Most”, w gminach Polkowice i Grębocice istnieje możliwość zanieczyszczenia okolicznych miejscowości falą o wysokości 3 do 10 m. Bezpośrednie zagrożenie dla ludzi mogą powodować ponadto rozległe skażenia gleb i wód, zakażenia bakteriologiczne, wybuchy pożarów (samozapalenie odpadów), eksplozje spowodowane tworzeniem się groźnych mieszanek wybuchowych (np. metan i tlen).

6. W aglomeracjach miejskich województwa należy liczyć się z coraz większą częstotliwością występowania zagrożeń budowlanych. Według informacji Głównego Urzędu Nadzoru Budowlanego, 64% niezamierzonych, gwałtownych zniszczeń obiektów budowlanych (katastrof budowlanych) dotyczy budownictwa mieszkaniowego. Wiele obiektów wybudowanych w latach międzywojennych jest w znacznym stopniu wyeksploatowana. Do złego stanu technicznego budynków przyczynił się także boom budowlany lat 60-70-tych,

gdzie w technologii wielkiej płyty budowano wielkie osiedla, które na dzień dzisiejszy stanowią zagrożenie dla mieszkańców, ponieważ technologia ta przewidziana była na ok. 30 lat trwałości. Zagrożeniem dla konstrukcji budynku są również szkody górnicze. Tereny, na których dochodzi do osiadania gruntu na skutek wydobywania, nie posiadają stabilności gruntu, będącej podstawą bezpieczeństwa konstrukcji. Zjawisko to na wielkich obszarach występuje w okolicach Wałbrzycha oraz w Lubinie i Polkowicach.

7. Do najpoważniejszych w skutkach naturalnych przyczyn klęsk żywiołowych należą powodzie, ze względu na ich złożoność i zasięg (*szczegółowo omówione w rozdziale 3.4.*), a także silne, huraganowe wiatry. Zróżnicowane ukształtowanie terenu Dolnego Śląska w połączeniu z niekorzystną sytuacją baryczną sprzyja powstawaniu takich wiatrów, których prędkości przekraczające 100 km/h stwarzają poważne zagrożenie, czego skutkami są m. in.: zerwane linie energetyczne, uszkodzenia budynków, powalone drzewa.

8. Poważnymi w skutkach klęskami żywiołowymi są susze, wywołane nierównomiernością opadów i brakiem systemu magazynowania wód powierzchniowych oraz załamaniem się bilansu wodnego. Ich objawami są obniżenie się średniego poziomu wód gruntowych o 1,5 m i m.in. spadek kondycji lasów, co w rezultacie powoduje podwyższenie prawdopodobieństwa ich zapalenia. Najbardziej narażone na pojawienie się susz powiaty to: górowski, głogowski, lubiński, polkowicki, trzebnicki i wołowski.

9. Najpoważniejszym w skutkach rezultatami susz są pożary lasów. Do I kategorii dużego zagrożenia zaliczono lasy w Nadleśnictwach: Bolesławiec, Chocianów, Głogów, Legnica, Lubin, Oborniki Śl., Pieńsk, Ruzów, Węgliniec, Wołów, Złotoryja, Świeradów, Szklarska Poręba, Świętoszów, Przemków. Do II kategorii średniego zagrożenia zaliczono Nadleśnictwa: Bardo Śląskie, Lwówek Śląski, Miękinia, Milicz, Oleśnica, Oława, Świdnica, Śnieżka, Wałbrzych, Żmigród, Jawor, Henryków. Pożary dotyczą nie tylko lasów, często występują one w aglomeracjach miejskich: we Wrocławiu, Legnicy, Wałbrzychu i Jeleniej Górze.

3.6. TENDENCJE ZMIAN W ROZWOJU SYSTEMÓW INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ ORAZ OCHRONIE PRZECIWPOWODZIOWEJ I BEZPIECZEŃSTWIE

1. W trakcie przeprowadzonych analiz stanu zagospodarowania przestrzennego województwa w dziedzinie funkcjonowania i rozwoju systemów infrastruktury technicznej oraz jego zmian w latach 2001 – 2008 ujawniły się następujące pozytywne tendencje (wskazane w kolejności referowanych wcześniej zagadnień):

- 1) zmniejszanie się ilości pobieranych wód dla celów komunalnych przy jednoczesnym zwiększeniu udziału wód podziemnych w zbiorowym zaopatrzeniu ludności w wodę;
- 2) systematyczna poprawa stanu gospodarki ściekowej, powiązana m.in. ze wzrostem wielkości zwodociągowanych i skanalizowanych terenów wiejskich;
- 3) wzrost ilości ścieków oczyszczonych, zwłaszcza oczyszczanych biologicznie, w wyniku oddawania do eksploatacji nowo wybudowanych i zmodernizowanych oczyszczalni ścieków, przy zmniejszaniu się ilości ścieków nieoczyszczonych odprowadzanych siecią kanalizacyjną;
- 4) zwiększanie się liczby miast, których mieszkańcy korzystają z gazu przewodowego i sukcesywny wzrost ilości zgazyfikowanych obrębów wiejskich przy zmniejszaniu się zużycia gazu z sieci;
- 5) wzrost zainteresowania inwestorów energetyką wiatrową (realizacja zadań w tej dziedzinie pozostaje w początkowym stadium rozwoju, związanym m.in. z przygotowaniami do realizacji pierwszych farm wiatrowych);
- 6) podnoszenie się poziomu bezpieczeństwa we wszystkich rodzajach zagrożeń;

7) sukcesywne redukowanie terenów wojskowych i zmniejszenie ograniczeń związanych z sąsiedztwem obiektów wojskowych wraz ze stopniowym przesuwaniem infrastruktury wojskowej na pogranicze wschodnie.

2. W ramach wyżej wymienionych analiz ujawniły się również następujące ważniejsze tendencje negatywne (wskazane w kolejności referowanych wcześniej zagadnień):

- 1) zwiększanie się ilości ścieków odprowadzanych bezpośrednio z zakładów przemysłowych, spowodowane większym zużyciem wody przez rozwijający się przemysł;
- 2) wzrost ilości odpadów, związany ze wzrostem gospodarczym i małym stopniem realizacji programów minimalizacji wytwarzanych odpadów, przy jednoczesnym zmniejszaniu się masy zbieranych odpadów komunalnych i liczby składowisk komunalnych;
- 3) postępujące zużycie napowietrznych sieci wysokich napięć, wynikające z niewystarczających nakładów na ich remontowanie i inwestycje (podjęte zostały w związku z tym m.in. działania na rzecz budowy nowych linii 400 kV łączących Wrocław z Elektrownią Opole);
- 4) utrzymywanie się presji na zainwestowanie obszarów dolin rzecznych, zagrożonych powodzią, przy braku jasno określonych norm prawnych i ich skutecznego egzekwowania w tej dziedzinie;
- 5) utrzymywanie się zróżnicowanej sytuacji w stanie technicznym i sprawności elementów technicznej infrastruktury przeciwpowodziowej, nie stanowiącej spójnego, w pełni wystarczającego systemu ochrony przed powodzią.

4. SFERA SPOŁECZNA

4.1. ZASOBY DEMOGRAFICZNE

TREŚĆ: Potencjał demograficzny i dynamika jego zmian - Charakterystyka wybranych elementów demograficznych.

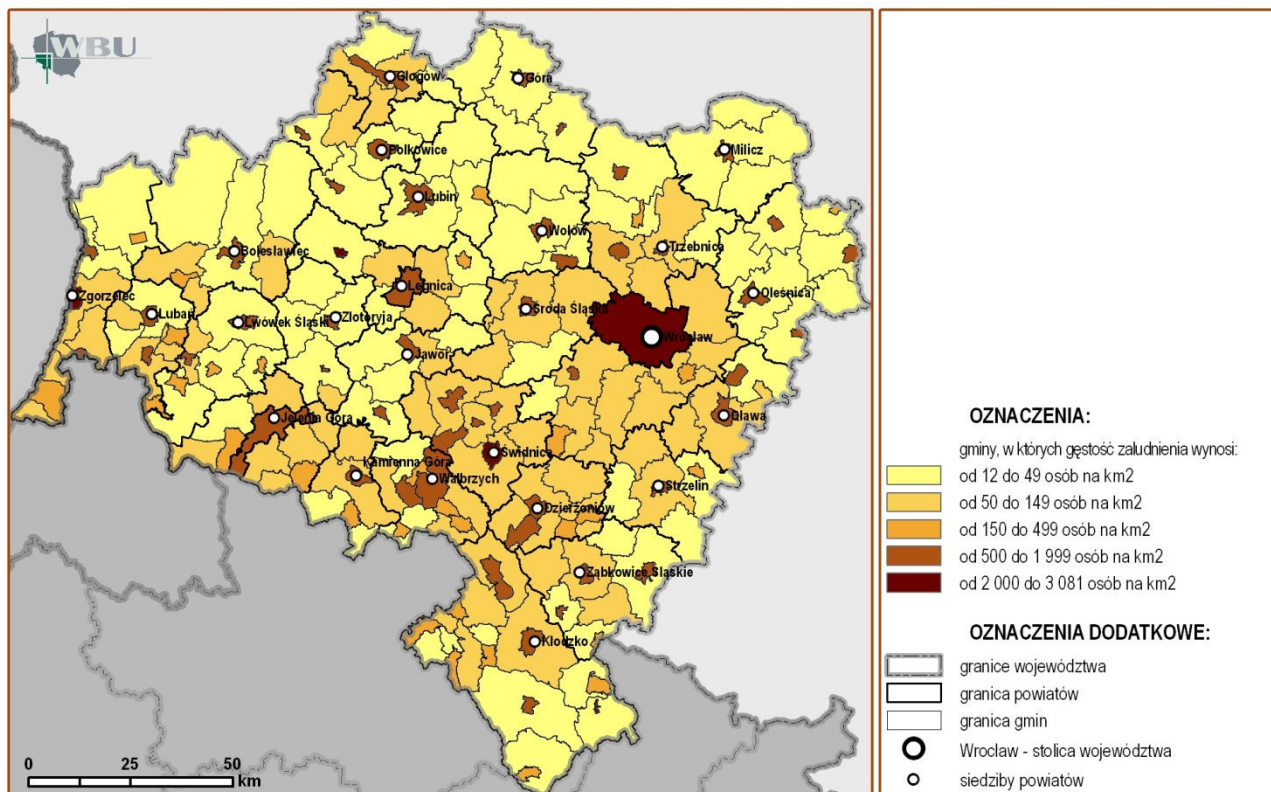
4.1.1. POTENCJAŁ DEMOGRAFICZNY I DYNAMIKA JEGO ZMIAN

1. Liczba ludności województwa na koniec 2008r. wynosiła 2 877 tys., co stanowiło 7,54% ogółu ludności Polski. Pod tym względem województwo zajmuje 5 pozycję w kraju, a 4 pod względem gęstości zaludnienia, która wynosi 144 osoby na km² (średnia dla kraju to 122 osoby na km²). Dolny Śląsk cechuje wyraźne przestrzenne zróżnicowanie rozmieszczenia jego ludności. Największą gęstością zaludnienia wśród powiatów ziemskich charakteryzuje się powiat wałbrzyski (351 osób na km²), natomiast wśród miast – Stronie Śląskie (3 081 osób na km²). Najniższą gęstością zaludnienia charakteryzują się gminy położone w południowej części Kotliny Kłodzkiej oraz w północnej części województwa, na terenach Borów Dolnośląskich, w dolinie Baryczy oraz na Obszarze Pogórza Kaczawskiego. Wśród powiatów najniższa gęstość zaludnienia przypadła na powiaty górowski (49 osób na km²) i milicki (52 osoby na km²).

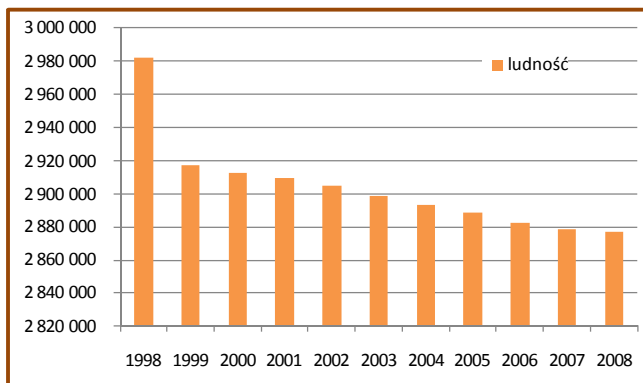
2. Procesy zmian potencjału ludnościowego regionu zbliżone są do ogólnopolskich tendencji w tym zakresie. W latach 1998 – 2008 na terenie województwa dolnośląskiego ubyło około 105 tys. osób tj. 3,7%, przy czym w miastach liczba mieszkańców spadła o 5,3%. W tym samym czasie populacja ludności wiejskiej wzrosła o 2 264 osoby (0,3%). Największy procentowy spadek liczby ludności w okresie od 1998 r. do 2008 r. odnotowały miasta: Stronie Śląskie (- 18,2%), Szklarska Poręba (-15,7%), Łądek Zdrój (-15,6%), Bystrzyca Kłodzka (-13,1%), Zgorzelec (-13,1%), Boguszów-Gorce (-12,8%). Największy ubytek ludności wśród gmin wiejskich odnotowały: gmina Lwówek Śląski (- 18,7%), Lewin Kłodzki (-18,4%), Krotoszyce (-15,6%), Stronie Śląskie (- 13,4%).

3. W części gmin województwa odnotowuje się tendencje wzrostowe. W latach 1998-2008 największy procentowy przyrost liczby ludności odnotowano w gminach wiejskich położonych na obrzeżach dużych miast, tj. Czernica (o 28,4%), Jerzmanowa (o 27,2%), Święta Katarzyna – obecnie gmina Siechnice (o 22,5%), Lubin (o 22,2%), Długołęka (o 21,4%), Głogów (o 20,9%), Kobierzyce (o 20,8%), Osiecznica (o 17,3%).

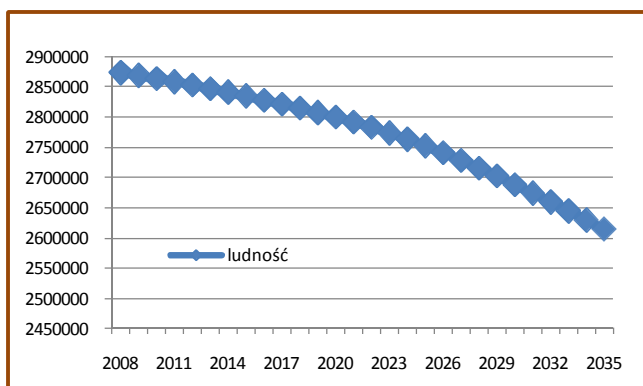
Rysunek 4.1-1. Gęstość zaludnienia w województwie dolnośląskim (w 2008 r.).

Wykres 4.1-1. Ludność województwa w latach 1998-2007.

Wykres 4.1-2. Prognoza GUS z 2003 r. nt stanu ludności w latach 2008-2035.

Największa dynamika zmian w rozmieszczeniu ludności obserwowana jest w obrębie większych, atrakcyjnych ośrodków miejskich, jak Wrocław, Lubin, Głogów, Jelenia Góra, Legnica, co związane jest z rozwojem ośrodków i tworzeniem miejsc pracy. W odniesieniu do powiatów, największy wzrost liczby mieszkańców, o 13,8% od 1998 r., odnotował powiat wrocławski, w mniejszym stopniu powiaty trzebnicki oraz średzki. (Tendencje zmian liczby ludności w województwie w latach 1998-2008 przedstawia wykres 4.1-1)

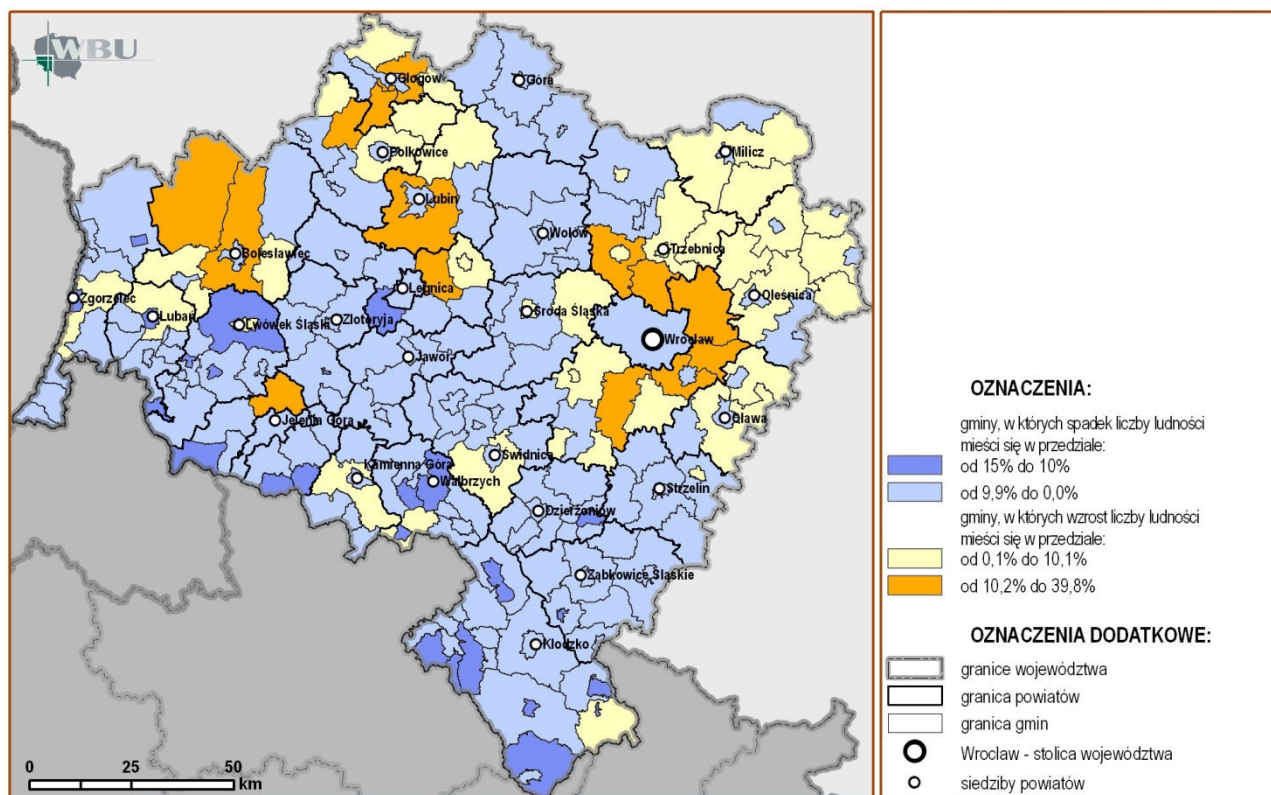
4. Według długoterminowej prognozy demograficznej ludności GUS, w latach 2008 - 2035 można spodziewać się pogłębiania zjawisk wskazanych niżej:

- 1) dalszego spadku liczby mieszkańców oraz utrzymania się tej tendencji w następnych latach; tempo tych zmian będzie postępujące, a prognozowana liczba ludności województwa ma wynosić w 2035r. 2 614,2 tys., czyli o 262,8 tys. mniej niż w 2008r.
- 2) większego spadku ludności w miastach niż na obszarach wiejskich; prognozowana liczba ludności miast w 2035r. ma wynosić 1 760,2 tys. osób, czyli o 264 tys. mniej niż w 2008r;
- 3) wyludniania się obszarów w południowej części województwa, w tym miast, a także wyraźnego wzrostu liczby mieszkańców na terenach podmiejskich oraz w części północnej i wschodniej regionu;

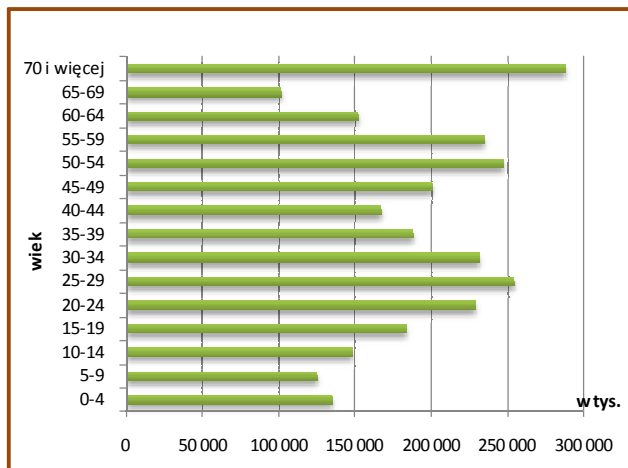
4.1.2. CHARAKTERYSTYKA WYBRANYCH ELEMENTÓW DEMOGRAFICZNYCH

1. W charakterystyce wybranych elementów demograficznych ważne znaczenie mają oceny przyrostu naturalnego. W porównaniu do lat poprzednich, w dalszym ciągu w województwie odnotowuje się ujemny przyrost naturalny, jednak od 2003 r. wykazuje się tu tendencje wzrostową, co może być spowodowane wchodzeniem w okres rozrodzcy wyżu demograficznego. W 2008 roku przyrost naturalny wynosił -618, co w przeliczeniu na 1 000 mieszkańców wdaje wskaźnik - 0,2 (dla kraju + 0,9).

Rysunek 4.1-2. Przestrzenne zmiany liczby ludności w latach 1998-2008.

Wykres 4.1-3. Struktura ludności wg wieku w województwie (w 2006 r.).

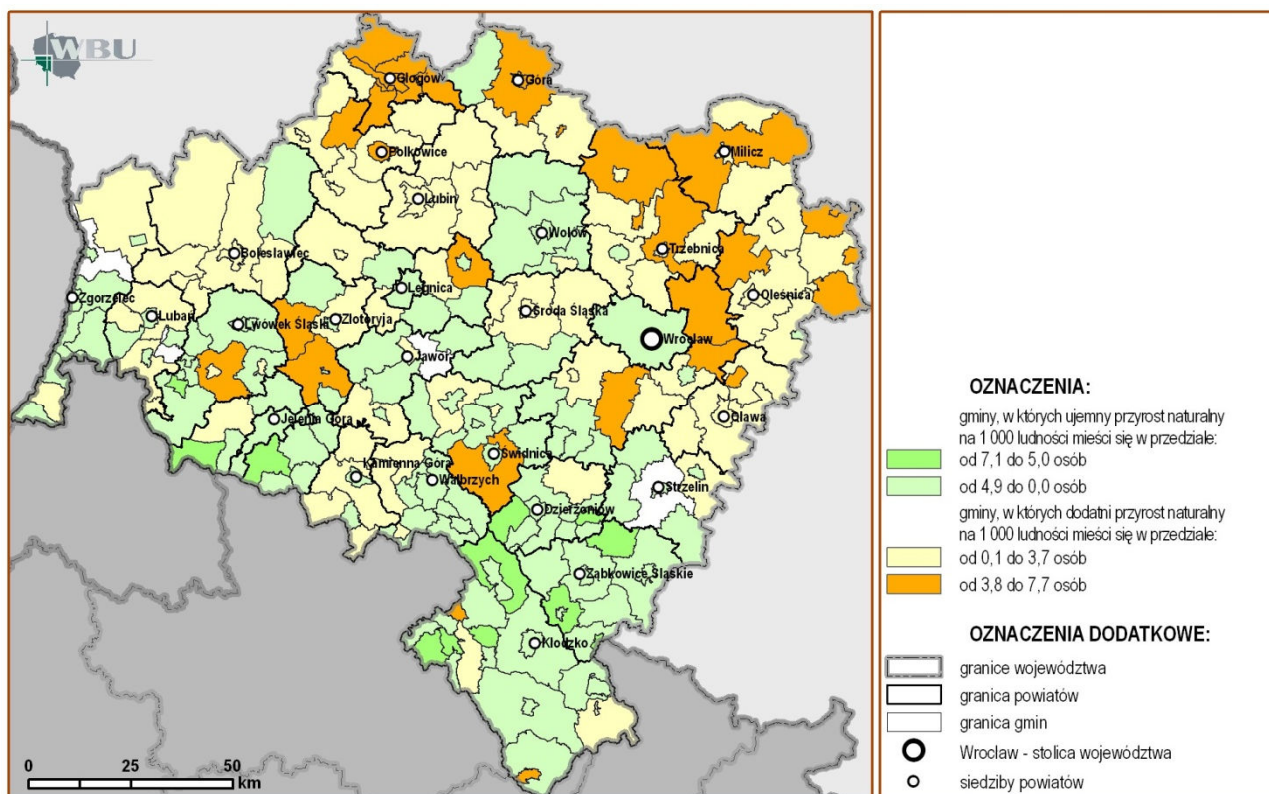
W 13 spośród 29 powiatów odnotowano z kolei dodatni przyrost naturalny. Najwyższe wartości w tym zakresie odnotowano w północnej oraz wschodniej części województwa, w gminach należących do powiatów: głogowskiego (4,5), polkowickiego (3,7), górowskiego (3,3), lubińskiego (3,0) oraz milickiego (2,9). Najniższą wartością charakteryzowały się gminy południowej części województwa położone w granicach powiatu wałbrzyskiego (-3,6) oraz w gminach wokół Jeleniej Góry (-3,0).

2. W strukturze wiekowej mieszkańców Dolnego Śląska obserwuje się wzrost udziału ludności w wieku produkcyjnym z 61,5% w 1998 r. do 65,9% w 2008r. Podobna sytuacja ma miejsce w przedziale wieku poprodukcyjnego, gdzie zaznacza się wzrost udziału tej grupy ludności z 14,5% w 1998 r.

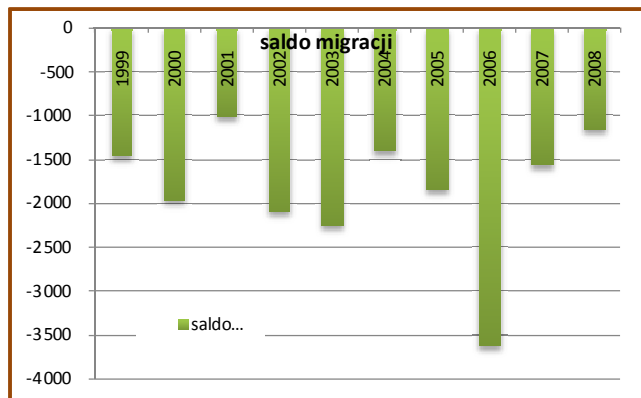
do 16,3% w 2008 r. Największym udziałem ludności w wieku poprodukcyjnym w ogólnej liczbie ludności w 2008 r. charakteryzowały się dwie gminy: Szczawno Zdrój (23,7%) i Polanica Zdrój (21,3%), natomiast najniższym miasto Jelcz Laskowice (8,2%). W 2008 r. na 100 osób w wieku produkcyjnym przypadało 51,7 osób w wieku nieprodukcyjnym, w tym 27 to osoby w wieku przedprodukcyjnym. Wyższe wartości obciążenia demograficznego, czyli bardziej niekorzystną sytuację, odnotowano w 2008 r. w 14 województwach kraju. W 1998 r. obciążenie ludności w kraju było wyższe i wynosiło 62,6 osób (w tym 43 to osoby w wieku przedprodukcyjnym), czyli do 2008 r. wskaźnik obciążenia demograficznego znacznie zmalał. Najwyższy współczynnik obciążenia w 2008 r. odnotowano w powiecie górowskim (58 osób), a najniższy w głogowskim (47 osób) i lubińskim (49 osób). W perspektywie najbliższych lat przewidywany jest dalszy liczebny wzrost ludności w wieku poprodukcyjnym oraz zmniejszenie liczby osób w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym, co świadczy o postępującym starzeniu się mieszkańców regionu.

3. Migracje są drugim, obok przyrostu naturalnego, czynnikiem wpływającym bezpośrednio na liczbę i rozmieszczenie ludności. Od wielu lat na Dolnym Śląsku notuje się ujemne saldo migracji stałej. W 2006 r. odnotowano gwałtowny wzrost ujemnego salda migracji, które w porównaniu do 2005 r., zwiększyło się z minus 1,8 tys. osób do minus 3,6 tys. i stanowiło najwyższą wartość od pięciu lat. W 2007 r. zmalało do minus 1,5 tys. a w 2008 r. do minus 1,2 tys., co wskazuje na zahamowanie odpływu mieszkańców. (wykres 4.1-4). W migracjach wewnętrznych obserwuje się tendencję odpływu ludności z miast na wieś. Szczególnie duże migracje obserwowane są w większych, atrakcyjnych ośrodkach miejskich, jak Lubin, Głogów, Jelenia Góra, Legnica, Bolesławiec oraz w ich otoczeniu.

Rysunek 4.1-3. Przyrost naturalny w 2008 roku w województwie dolnośląskim

Wykres 4.1-4 Saldo migracji w latach 1999-2008

W 2008 r. w przekroju gminnym najwyższe saldo migracji wewnętrznych odnotowano w gminach wiejskich: Kobierzyce (+465 osób), Lubin (+444 osób) i Długołęka (+383 osoby) oraz na obszarze wiejskim gminy miejsko-wiejskiej Święta Katarzyna – obecnie gmina Siechnice (+329 osób); a ujemne saldo migracji odnotowano w miastach Lubin (-700 osób), Głogów (-614 osób) i Wałbrzych (-584 osób)..

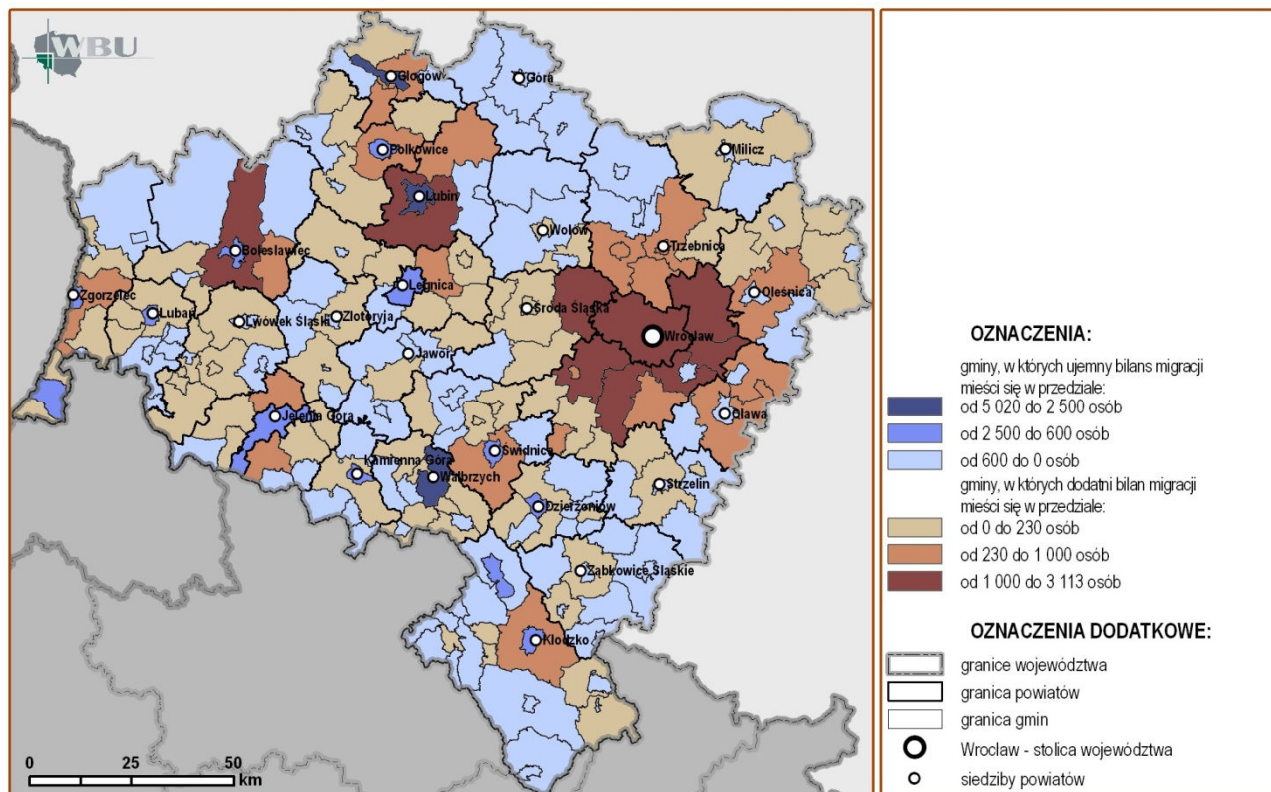
4. Charakterystycznym dla kondycji społeczeństwa dolnośląskiego zjawiskiem w ostatnich latach jest wzrost migracji za granicę. Wstąpienie Polski do Unii Europejskiej i częściowe otwarcie europejskiego rynku pracy spowodowały, że zdecydowanie zwiększyła się emigracja zarobkowa ludności, zwłaszcza młodzieży. W 2008 r. w przekroju gminnym najwyższe dodatnie saldo migracji zagranicznych odnotowano w miastach: Wrocław (+154 osoby), Karpacz (+6) oraz gminach wiejskich: Kamieniec Ząbkowicki (+15 osób), Długołęka (+5); a największe ujemne saldo migracji zagranicznych odnotowano w mia-

stach: Jelenia Góra (-176 osób), Wałbrzych (-138 osób), Kamienna Góra (-87 osób). Saldo migracji zagranicznej dla województwa dolnośląskiego w 2008 r. było ujemne i wynosiło minus 1 686 osób wobec minus 1917 osób w 2007 r. W przeliczeniu na 1000 mieszkańców województwa wyniosło odpowiednio minus 0,6 w 2008 r. i minus 0,7 w 2007 r. Liczba emigrantów w 2008 r. wyniosła 3457 osób. W 2008 r. najczęściej mieszkańców województwa dolnośląskiego osiedliło się na pobyt stały w Europie (2 947 osób), dużo mniej w Ameryce Północnej i Środkowej (436). Z zagranicy najczęściej osób przybyło z Europy (1 502 osoby) oraz z Ameryki Północnej i Środkowej (195 osób). Większą mobilnością wykazywali się mieszkańcy miast niż wsi

5. Ważną cechą społeczności regionu jest odsetek osób z wykształceniem wyższym. Dane dotyczące wykształcenia mieszkańców pochodzą ze spisu powszechnego, który ostatni raz przeprowadzony został w 2002r. Wg stanu na ten rok wynosił on 9,9%, czyli tyle samo co przeciętnie w kraju. Wykształcenie wyższe posiada ok. 10,2% kobiet i 9,6% mężczyzn województwa dolnośląskiego (średnia wykształcenia wyższego w kraju wynosiła odpowiednio 10,4% i 9,3%). Zdecydowanie większym odsetkiem osób z wykształceniem wyższym charakteryzują się mieszkańcy miast: w 2002 r. posiadało je 12,2% osób (na obszarach wiejskich 3,9%). Największy wzrost poziomu wykształcenia zaobserwowano w latach 1988 - 2002 u osób z wykształceniem ponadpodstawowym od 56,9% do 68,7% (w kraju wskaźnik ten wzrósł z 55% do ok. 67%). W tym czasie wśród osób z wykształceniem wyższym odnotowano wzrost odsetka o 3,7%.

6. Atrakcyjność regionu i jakość życia determinuje poziom zamożności jego społeczeństwa, czego wyrazem jest m.in. przeciętne wynagrodzenie miesięczne brutto, którego wysokość w 2008 r. wyniosła 3 135,83 zł i wzrosła o 658,27 zł w stosunku do 2005 r. W relacji do średniej krajowej mieszkańcy regionu w 2005 r. otrzymywali 98,8%, natomiast w 2008 r. – 99,3%.

Rysunek 4.1-4. Saldo migracji w latach 2002-2008 na terenie województwa dolnośląskiego.

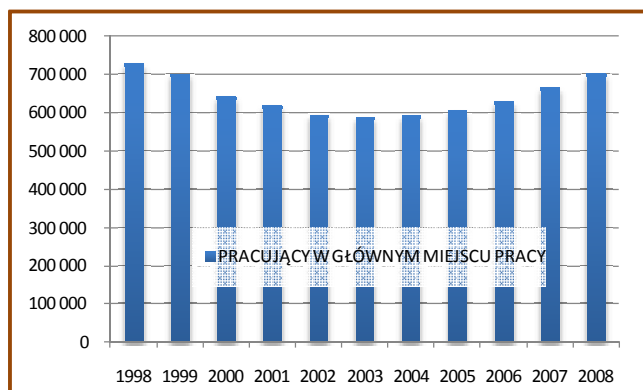
4.2. RYNEK PRACY

TREŚĆ: Zasoby i potencjał rynku pracy - Bezrobocie

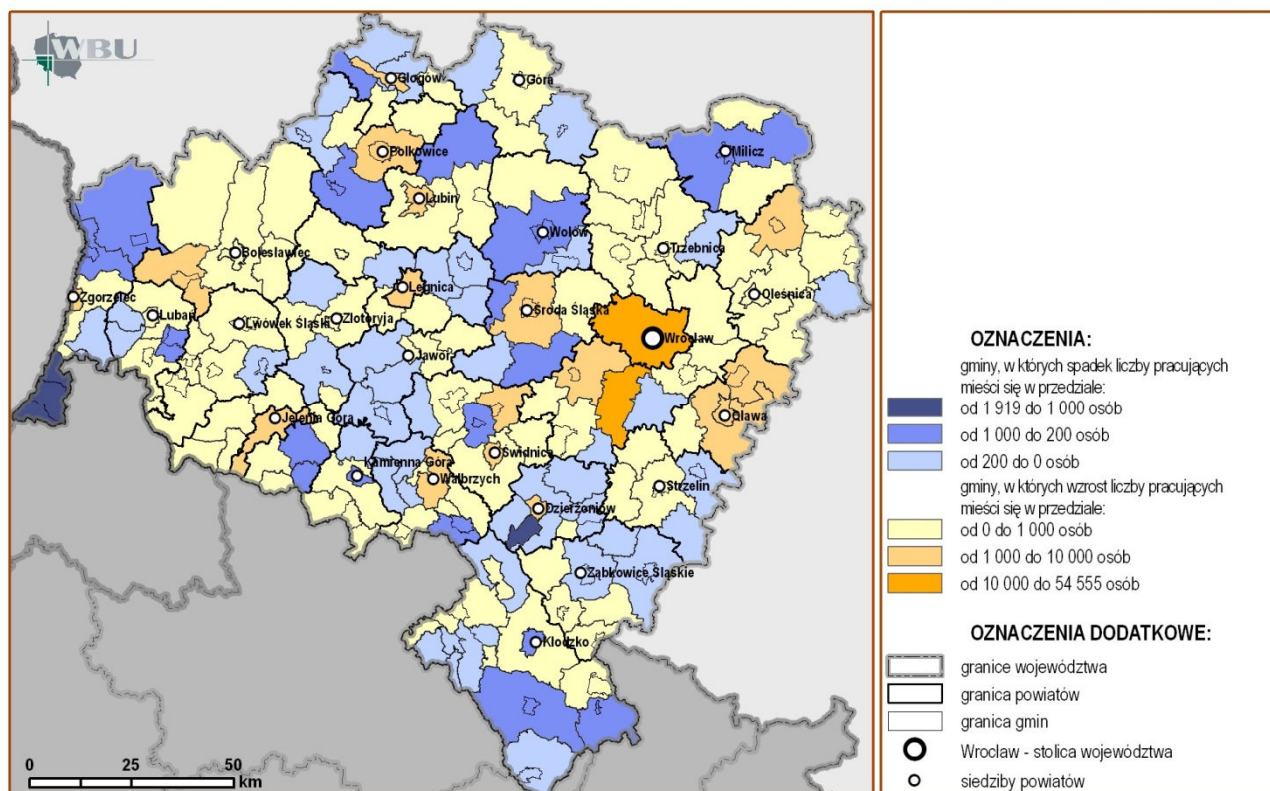
4.2.1. ZASOBY I POTENCJAŁ RYNKU PRACY

1. Zasoby i potencjał rynku pracy charakteryzuje przede wszystkim liczba pracujących w gospodarce narodowej, która w końcu 2008 r. w województwie wynosiła ogółem 1 010 tys. osób (7,4% ogółu pracujących w kraju). W sektorze prywatnym pracowało 76,5%, gdzie przewagę stanowili mężczyźni (59,2% zatrudnionych). Ogólna liczba pracujących (wg pracujących w głównym miejscu pracy) w 2008 r. wynosiła 703 747 osoby (w tym kobiety stanowiły 340 289 osób, co stanowiło 48,4% ogółu pracujących w województwie). (Zmiany liczby pracujących w latach 1998-2007 przedstawia wykres 4.2-1). Wśród pracujących w 2008 r. przeważali pracujący w przetwórstwie przemysłowym stanowiąc 21,9%. Poza przemysłem sytuacja wyglądała następująco: sekcja handel hurtowy i detaliczny 17,4%, obsługa nieruchomości, wynajem i usługi związane w prowadzeniu działalności gospodarczej 10,1%, edukacja 7,6%, rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo 7,4%.

Wykres 4.2-1. Liczba pracujących w latach 1998-2008

Rysunek 4.2-1. Zmiany liczby praających w latach 2003-2008.

2. Analiza terytorialnego rozmieszczenia pracujących wykazuje, że niemal w połowie gmin województwa (w 86) liczba pracujących nie przekroczyła 1 000 osób. Wg danych na 2008 r. najmniej pracujących odnotowano: spośród gmin wiejskich w Platerówce (73), spośród gmin miejskich w Wojcieszowie (298), najwięcej pracujących odnotowano: spośród gmin miejsko-wiejskich w gminie Polkowice (24 592), spośród gmin wiejskich w gminie Kobierzyce (14 880).

3. Największym ośrodkiem skupiającym pracujących w województwie w 2008 r. było miasto Wrocław – z 33,3% udziałem pracujących w ogólnej liczbie pracujących w województwie. Pozostałe ośrodki miejskie pod względem udziału ilości pracujących w ogólnej liczbie pracujących w województwie, znalazły się daleko za miastem Wrocław. Wśród nich należy wymienić Wałbrzych (z udziałem 4,8%), Legnicę (4,8%), Jelenią Górę (3,5%), gminę miejsko-wiejską Polkowice (3,5%), Lubin (3,2%), Głogów (2,6%) oraz Świdnicę (2,4%). Ośrodkami, gdzie udział pracujących w usługach był większy od średniej dla województwa tj. 55,4%, były: Wrocław (76,3%), Jelenia Góra (66,4%), Legnica (66,4%), powiat kłodzki (60,5%), powiat lubiński (57,8%). Pod względem przeważającego udziału pracujących w przemyśle należy wymienić: powiat polkowicki (66,6%), powiat oławski (59,4%), powiat świdnicki (47,5%), powiat wrocławski (46,8%), powiat średzki (46,3%), powiat dzierzoniowski (44,3%), powiat kamiennogórski (44,2%), powiat oleśnicki (44,2%).

4. W latach 2003 - 2008 duży wzrost liczby pracujących, przekraczający średnią dla województwa, czyli 17 %, zaznaczył się w powiatach: wrocławskim, oławskim, polkowickim, bolesławieckim, lwóweckim oraz w dwóch miastach na prawach powiatu: Wrocławiu i Legnicy. Największy procentowy spadek liczby pracujących (ponad 5%) odnotował powiat zgorzelecki. W gminach największy wzrost liczby pracujących w liczbach bezwzględnych odnotowało miasto Wrocław, a największy ubytek liczby pracujących gminy Bogatynia i Bielawa. (Zmiany liczby pracujących w powiatach w latach 2003-2008 przedstawia wykres 4.2-2).

5. Wielkość zatrudnienia w 2008 r. w województwie wynosiła 770,5 tys. osób, biorąc pod uwagę zatrudnienie w podmiotach gospodarczych zatrudniających powyżej 9 osób z uwzględnieniem pracujących w rolnictwie indywidualnym. Przeciętne zatrudnienie w przemyśle wynosiło 270,8 tys. i stanowiło ponad jedną trzecią ogółu (35,2%). Z usługami związanych było 55,4% ogółu pracujących (w tym z usługami rynkowymi – 33,2%, a nierynkowymi – 22,2%), z budownictwem – 6,7%, a z rolnictwem i rybołówstwem – 7,4%. Wskazać przy tym należy, że zatrudnieni we Wrocławiu stanowili 33,3% ogółu zatrudnionych w województwie. Najmniejszą liczbę zatrudnionych odnotowano w powiatach: górowskim (4,4 tys.), złotoryjskim (6,2 tys.) i milickim (6,3 tys.). W roku 2002 w stosunku do roku 2000 zatrudnienie spadło o 7,4%, a w roku 2008 w stosunku do roku 2000 wzrosło o 9,6%, w stosunku do roku 2002 wzrost wynosił 18,3%.

4.2.2. BEZROBOCIE

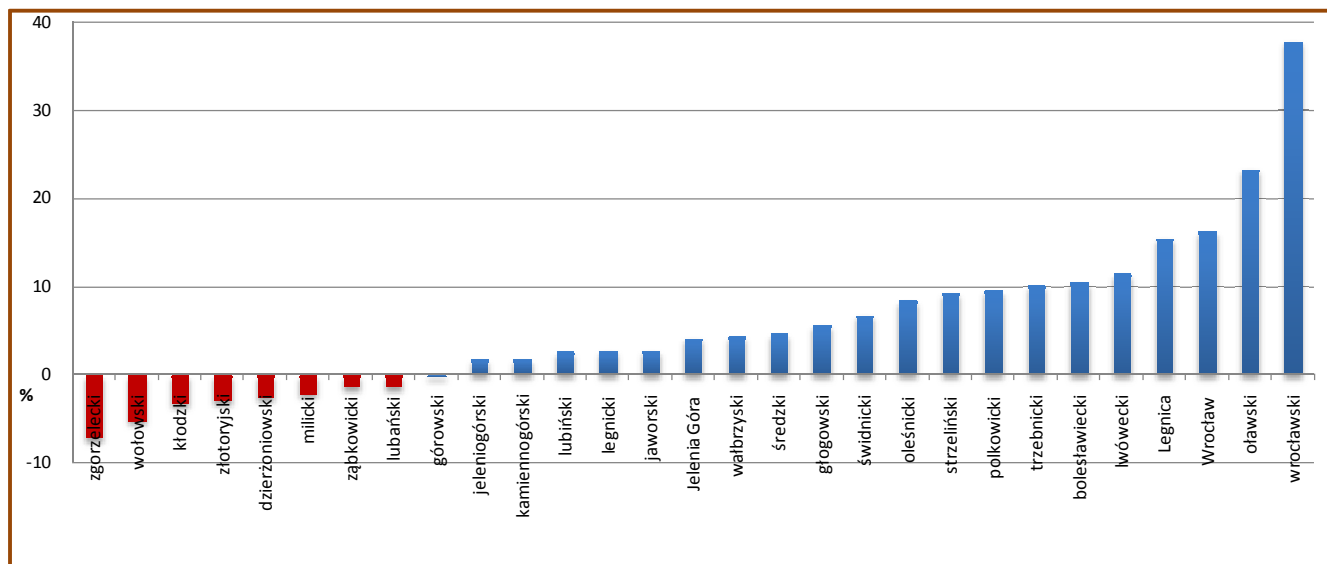
1. Ważnym wskaźnikiem dla oceny stanu rynku pracy w województwie jest liczba zarejestrowanych bezrobotnych, która w ostatnich latach stale spada. W końcu 2008 r. wynosiła ona 113,9 tys. osób (co stanowiło 7,7 % bezrobotnych w kraju), w tym 63,4 tys. bezrobotnych do kobiet, 73,3 tys. to mieszkańcy miast, 40,6 tys. stanowią mieszkańcy wsi a 7,6 tys. to osoby niepełnosprawne. W latach 2003-2008 największy spadek liczby bezrobotnych odnotowano w powiecie wrocławskim (o 77,2%), lubińskim (o 73,0%), w mieście Legnica (o 71,4%), w mieście Wrocław (o 71,3%).

2. Stopa bezrobocia rejestrowanego w 2008 r. na Dolnym Śląsku wynosiła 10,2%. Najwyższą stopę bezrobocia zanotowano w 2008 r. w powiecie złotoryjskim - 23%, następnie w powiecie: lubańskim (22,2%), kłodzkim (21,6%), dzierżoniowskim (21,1%), lwóweckim (19,7%), górowskim (18,8%), ząbkowickim (17,3%) oraz kamiennogórskim (16,6%). Najkorzystniejsza sytuacja kształtowała się w rejonie Wrocławia (3,3% stopa bezrobocia) oraz powiatach: wrocławskim (3,4%), w Legnicy (6,3%), lubińskim (6,4%), w Jeleniej Górze (6,5%), oraz w powiecie polkowickim (7,4%). Najmniejszą

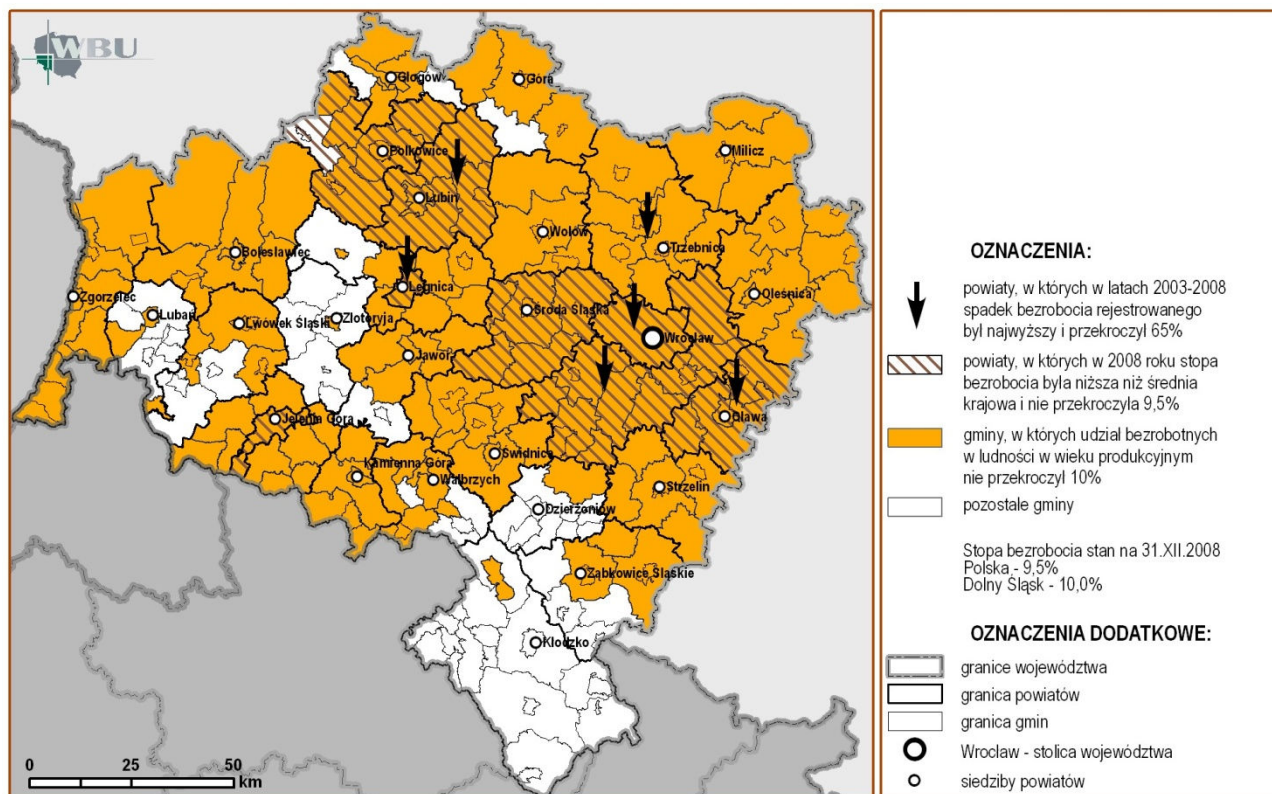
liczbę bezrobotnych w przeliczeniu na ludność w wieku produkcyjnym zanotowano w powiecie wrocławskim (2,2%) oraz Wrocławiu (2,5%), w powiecie lubińskim (3,5%) oraz w Jeleniej Górze (4,3%). Wskaźnik ten w województwie dolnośląskim wynosił 6,0%, w 18 powiatach przekroczył wartość 6,0%, a najwyższe wartości osiągnął w powiecie: kłodzkim (11,8%), złotoryjskim (11,6%) i lubańskim (11,1%). Na terenach wiejskich najniższy w/w wskaźnik odnotowano w gminach: Jordanów Śląski (1,6%), Długołęka (1,9%), Czernica (2,0%), Mietków (2,1%) i Kobierzyce (2,4%). Najwyższy wskaźnik liczby bezrobotnych w przeliczeniu na ludność w wieku produkcyjnym odnotowały gminy: Międzyzlesie (16,1%), Bolków (15,8%), Świerzawa (15,4), Stronie Śląskie (14,7%) i Lewin Kłodzki (14,6%).

3. Analiza wskaźnika liczby bezrobotnych w przeliczeniu na 100 pracujących wykazała, że w 145 gminach wynosił on mniej niż 100, co oznacza, że liczba pracujących tu przewyższała liczbę bezrobotnych. Najbardziej niekorzystna sytuacja występowała w gminach wiejskich: Pielgrzymka (160 bezrobotnych na 100 pracujących) i Platerówce (140 bezrobotnych na 100 pracujących). Spośród gmin miejsko-wiejskich najwyższy wskaźnik zanotowano w Świerzawie (170), a w gminach miejskich - w Wojcieszowie i Boguszowie Górcach (120). Dane dotyczące długotrwale bezrobotnych wskazują na zmniejszającą się liczbę osób długotrwale pozostających bez pracy (ponad 24 m-ce). W ogólnej liczbie bezrobotnych w 2008 r., liczba długotrwale bezrobotnych stanowiła 18% i było to mniej niż w roku 2003 (liczba ta wynosiła 31%). W 2008 r. liczba bezrobotnych wg wieku wskazuje, że najbardziej zagrożone bezrobociem są osoby między 25 a 34 rokiem życia, a najliczniejszą grupę bezrobotnych stanowiły osoby w wieku 45-54 lat. Najliczniejszą grupę wśród zarejestrowanych bezrobotnych stanowiły osoby z wykształceniem gimnazjalnym i poniżej oraz zasadniczym zawodowym, ich udział w ogólnej liczbie bezrobotnych w końcu 2008 r. wynosił odpowiednio: 33,5% i 28,5%. W odniesieniu do 2005 r. więcej bezrobotnych ubyto w grupie z wykształceniem zasadniczym zawodowym (ponad 56%), a najmniej z wykształceniem wyższym (25%).

Wykres 4.2-2. Zmiany liczby pracujących w latach 2003-2008.

Rysunek 4.2-2. Korzystne tendencje w spadku bezrobocia.

Rysunek 4.2-3. Niekorzystne tendencje bezrobocia na terenie województwa dolnośląskiego.

4.3. MIESZKALNICTWO I USŁUGI PODSTAWOWE

TREŚĆ: Zasoby i warunki mieszkaniowe - Stan zasobów i aktywność budowlana.

4.3.1. ZASOBY I WARUNKI MIESZKANIOWE

1. Wielkość zasobów mieszkaniowych województwa, obejmująca w 2008 r. 1039,8 tys. mieszkań, plasuje je na 5 miejscu w kraju i stanowi 7,9% zasobów mieszkaniowych kraju. Około 75% (780 834 mieszkań) tych zasobów zlokalizowana jest w miastach. Powierzchnia użytkowa mieszkań wynosi ogółem 69 448 535 tys. m², z czego ok. 68,4% zlokalizowana jest w miastach (stanowi to ok. 7,5% powierzchni użytkowej mieszkań w kraju). W 2008 r. największą część omawianych zasobów znajdowała się we Wrocławiu, stanowiąc ok. 24,9% (258 877 mieszkań). Zasobami o wielkości powyżej 30 tys. mieszkań dysponowały takie miasta jak: Wrocław, Wałbrzych, Legnica i Jelenia Góra, powyżej 20 tys.: Lubin, Głogów i Świdnica, a powyżej 10 tys.: Dzierżoniów, Bielawa, Bolesławiec, Oleśnica, Oława, Kłodzko i Zgorzelec.

2. Największy procentowy udział we własności mieszkań miały osoby fizyczne (stanowiły one w 2007 r. 55,3% ogólnej liczby mieszkań), mieszkania spółdzielni mieszkaniowych stanowiły 23,5%, a 16,4% mieszkania, które były własnością komunalną. Województwo posiada najniższy udział własności osób fizycznych, znacznie poniżej średniej krajowej, która w 2007 r. wynosiła 67,7%. Z kolei procentowy udział zasobów komunalnych jest dwukrotnie wyższy niż średnia dla Polski (9,0%), a także najwyższy w skali kraju.

3. Przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkań w województwie wynosiła w 2008 r. 66,8m² (w kraju - 70,2m²), w miastach - 60,9m² i na wsi - 84,7m². Przeciętna powierzchnia mieszkań ogółem, w porównaniu do 2000 r. wzrosła o około 11,9%. Najwyższa ogólna powierzchnia użytkowa mieszkań występowała w gminach powiatu wrocławskiego i trzebnickiego, w szczególności w gminach sąsiadujących z Wrocławiem oraz w gminach podmiejskich Lubina i Bolesławca. Najniższa w gminach powiatu kamiennogórskiego i wałbrzyskiego oraz w znacznej części gmin miejskich, a przeciętna powierzchnia użytkowa mieszkania przypadająca na 1 mieszkańca w 2008

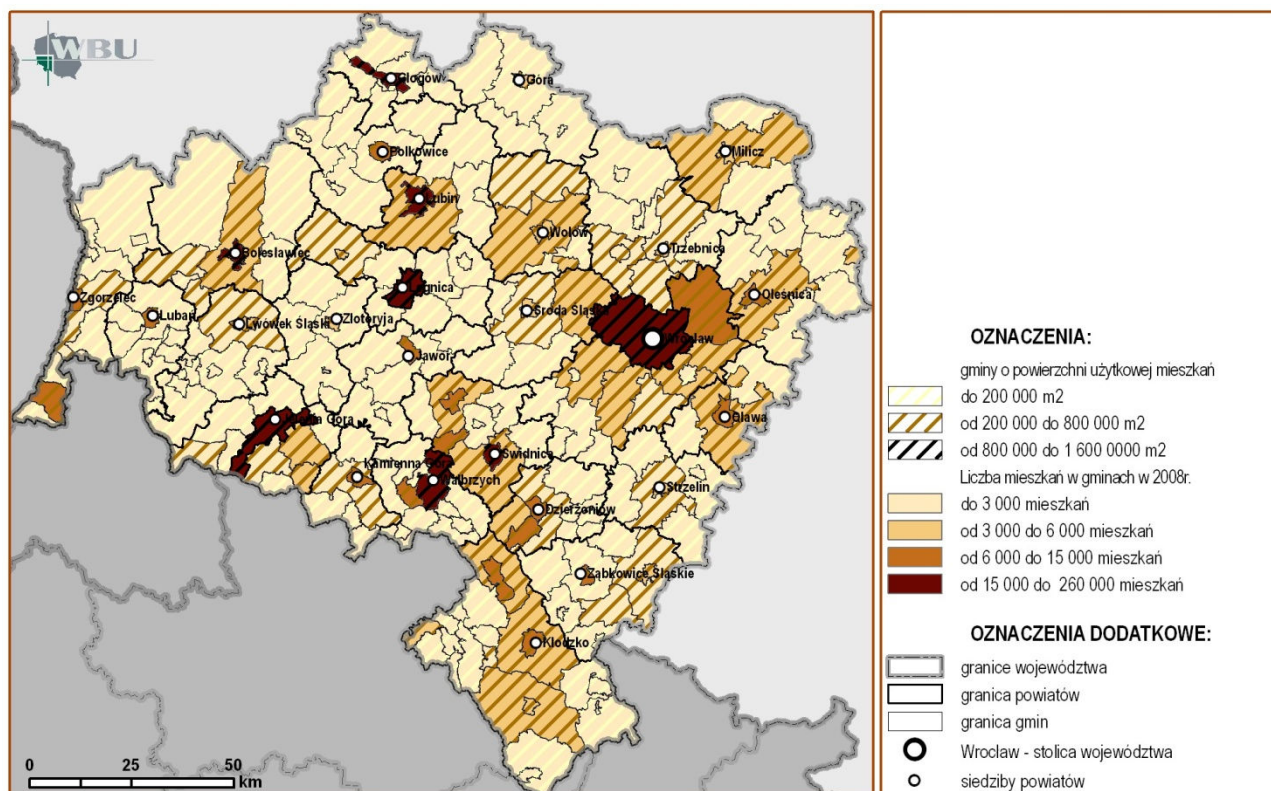
r. w województwie wynosiła 24,1m² (w miastach 23,4m²) i była zbliżona do średniej dla Polski (24,2m²). W porównaniu do 2002 r. nastąpił tu wzrost o około 14,7%. Poniżej przeciętnej wartości tego wskaźnika dla miast znajdowały się Polkowice oraz Głogów, Lubin, Kamienna Góra, Jelcz Laskowice, Oleśnica i Żmigród. Przeciętna liczba osób na 1 mieszkanie w 2008 r. w województwie wynosiła 2,8 i była niższa od średniej dla Polski (2,9), co stanowi dowód na poprawę warunków zamieszkania w porównaniu do 2002 r., kiedy liczba osób na 1 mieszkanie wynosiła 3,1. W 2008 r. dolnośląskie należało do województw o jednej z niższych przeciętnej liczby izb w mieszkaniu, która wynosiła 3,61 i od 2002 r. uległa nieznacznej poprawie.

4. Przeciętna powierzchnia użytkowa 1 mieszkania oddanego w 2008 r. wyniosła 96,4m², w 2000 wynosiła ona 79,5m², co stanowi wzrost o około 21,3%. W budownictwie indywidualnym wynosiła ona 145,6m², a w budownictwie przeznaczonym na sprzedaż lub wynajem 68,7m². Najmniejszą przeciętną powierzchnią użytkową 1 mieszkania oddanego do użytkowania zanotowano w budownictwie komunalnym - 42,7m². Znaczną poprawę warunków mieszkaniowych obserwuje się w powiatach przylegających do dużych miast.

5. Województwo pod względem wyposażenia mieszkań w infrastrukturę (wodociąg, centralne ogrzewanie, łazienka, wc, gaz sieciowy) zalicza się do dobrze wyposażonych w skali kraju. Najlepszym wskaźnikiem wyposażenia mieszkań w infrastrukturę charakteryzującą się gminy położone w pasie Oława - Wrocław - Lubin oraz w okolicach Bolesławca i Jeleniej Góry, słabiej wyposażona jest południowa część województwa (podregion jeleniogórsko-wałbrzyski oraz gminy powiatu kłodzkiego).

6. Ważnym elementem rozważań na temat sytuacji mieszkaniowej w województwie jest porównanie liczby mieszkań z liczbą gospodarstw domowych, co umożliwi wstępne wskazanie skali potrzeb w tym zakresie. W 2002 r. wg danych ze Spisu Powszechnego w województwie było 1 066,9 tys. gospodarstw domowych. Liczba ta w porównaniu ze stanem z 1988 r. zwiększyła się o 107,6 tys. (o 11,2%), wzrost ten dotyczył w większym stopniu obszarów miejskich i wyniósł 13,5% (w kraju 14,0%), w mniejszym terenów wiejskich, gdzie wyniósł 4,7% (w kraju 6,5%).

Rysunek 4.3-1. Zasoby mieszkaniowe w 2008 roku

Jednocześnie na wsi zmniejszyła się o 2,8% liczba ludności w gospodarstwach domowych, co przy niewielkim (o 0,6%) wzroście ludności miejskiej dało spadek ludności w gospodarstwach domowych województwa o 10,9 tys. osób, tj. o 0,4%. Wielkość gospodarstw domowych, mierzona średnią liczbą osób w gospodarstwie, zmniejszyła się w stosunku do 1988 r. zarówno na wsi, jak i w miastach. Jedno gospodarstwo domowe w miastach tworzą przeciętnie 2,55 (w kraju 2,60), w ośrodkach wiejskich 3,14 osoby (w kraju 3,33). Przepiętna liczba osób w gospodarstwie domowym w 2002 r. wynosiła 2,69 (w kraju 2,84), podczas gdy w 1988 r. - 3,01 (w kraju 3,10). Szacować można, że jeśli omawiana liczba gospodarstw mogła w perspektywie 2006 r. wzrosnąć do ok. 1100 tys., to w porównaniu z liczbą ok. 1018,9 tys. mieszkań stwarza to co najmniej deficyt potrzebnych mieszkań w wielkości co najmniej ok.80 tys.

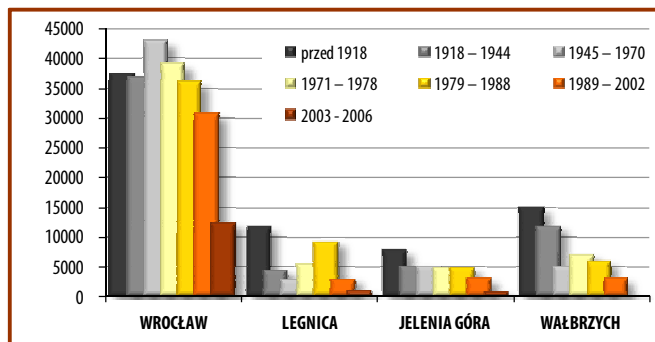
4.3.2. STAN ZASOBÓW I AKTYWNOŚĆ BUDOWLANA

1. Analiza zasobów mieszkaniowych w głównych ośrodkach osadniczych Dolnego Śląska, uwzględniająca okres ich realizacji wskazuje na znaczny udział zabudowy powstałej przed 1945 r. Zabudowa mieszkaniowa powstała przed 1945 r. w Wałbrzychu stanowi 55% ogółu zasobów, w Legnicy i Jeleniej Górze - 44%, a we Wrocławiu - 32%. W Legnicy i Wałbrzychu blisko 1/3 zasobów powstała przed 1918 r., są to zasoby zdekapitalizowane lub ulegające postępującej dekapitalizacji ze względu na brak funduszy remontowych. (Wielkość i procentowy udział zasobów mieszkaniowych wg okresu budowy w głównych ośrodkach osadniczych przedstawiają wykresy 4.3-1 i 4.3-2).

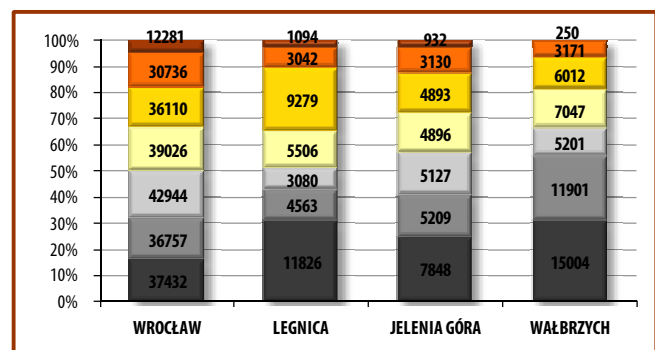
2. W ostatnich latach obserwuje się w wielu rejonach województwa zwykłe tendencje w przyroście zabudowy mieszkaniowej, ilość mieszkań oddanych do użytku w porównaniu do 2000 r. (5 891 mieszkań) wzrosła o 112,2%. W 2008 r. w województwie oddano do użytku 12 498 mieszkań. Blisko 67,8% mieszkań oddanych do użytkowania, w 2008 r. powstało na terenie miast. Na wsi udział ten wyniósł do 32,2%, a wzrost liczby oddawanych mieszkań na terenach wiejskich jest charakterystyczny dla ostatnich kilku lat. Miarą postępu w tej dziedzinie jest liczba mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 mieszkańców, co jest powszechnie używanym wskaźnikiem. W 2008 r. wynosił on w województwie 4,3. Największa liczba mieszkań na 1000 mieszkańców została oddana do eksploatacji w powiecie wrocławskim (14,7) oraz we Wrocławiu (8,4), najmniejsza w podregionie jeleniogórsko-wałbrzyskim (1,46). (Procentowy udział mieszkań oddanych do użytku na terenach miejskich i wiejskich przedstawia wykres 4.3-3). Znaczne zróżnicowanie ilości mieszkań oddanych do użytkowania na 1000 mieszkańców występuje na poziomie powiatów. Najwięcej mieszkań przekazano do użytkowania w powiecie wrocławskim (14,7) oraz w mieście Wrocław (8,4). W powiatach dzierzoniowskim, wałbrzyskim, gdzie współczynnik wynosił mniej niż 1.

3. Analiza przyrostów mieszkań oddanych do użytku w ujęciu regionalnym wskazuje na charakterystyczne obszary aktywności budowlano-mieszkaniowej. Wzmoczoną aktywność obserwuje się w podregionie wrocławskim i mieście Wrocław, gdzie zrealizowano ponad 29,7,0% całkowitej powierzchni mieszkań oddanych do eksploatacji w 2008 r. Mieszkań oddanych do użytkowania we Wrocławiu było 5287 i stanowiły one 42,3% ogólnej liczby mieszkań przekazanych do użytkowania na obszarze województwa. W latach 2002-2008 znaczną ilość mieszkań oddano do użytkowania także w miastach takich jak Legnica i Jelenia Góra oraz w gminach powiatu wrocławskiego (m.in. są to Kobierzyce, Długołęka i Kąty Wrocławskie). Znaczną ilość mieszkań oddano również w zachodniej części województwa, w Głogowie, Lubinie, Bolesławcu oraz w Oławie i Wałbrzychu, a także w sąsiadujących z nimi gminach. 4. Największy przyrost w budownictwie indywidualnym ogółem w latach 2004-2008 nastąpił we Wrocławiu oraz w gminie Długołęka i pozostałych gminach powiatu wrocławskiego, a także w Legnicy, Jeleniej Górze i gminie wiejskiej Lubin. W 2008 r. wydano 6 996 pozwolenia na budowę nowych budynków mieszkalnych. Ponad połowę 51,0% (6379) stanowiły mieszkania przeznaczone na sprzedaż lub wynajem. Największą ilość pozwoleń na budowę budynków mieszkalnych wydano w powiecie wrocławskim (22,8%) oraz

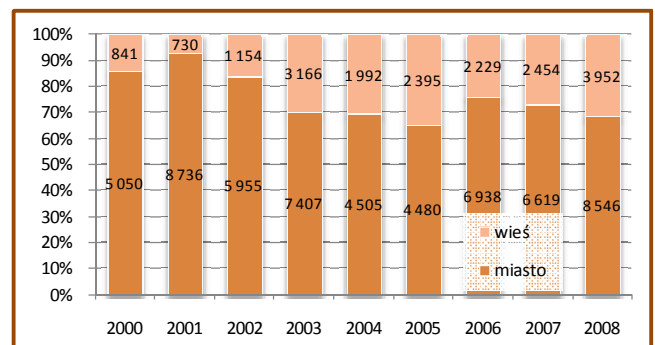
Wykres 4.3-1. Wielkość zasobów mieszkaniowych w głównych ośrodkach osadniczych wg okresu budowy.

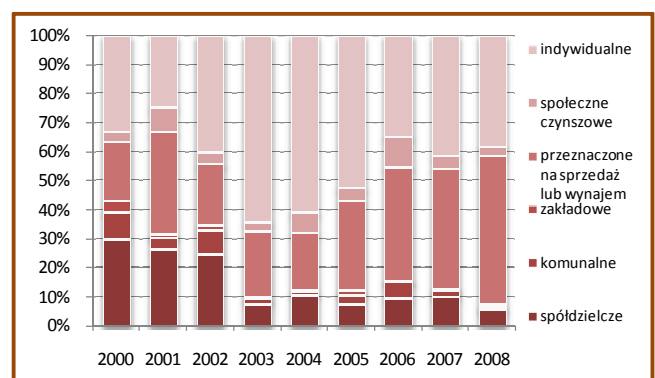
Wykres 4.3-2. Procentowy udział zasobów mieszkaniowych wg okresu budowy w głównych ośrodkach osadniczych.

Wykres 4.3-3. Mieszkania oddane do użytku na terenach wiejskich i w miastach.

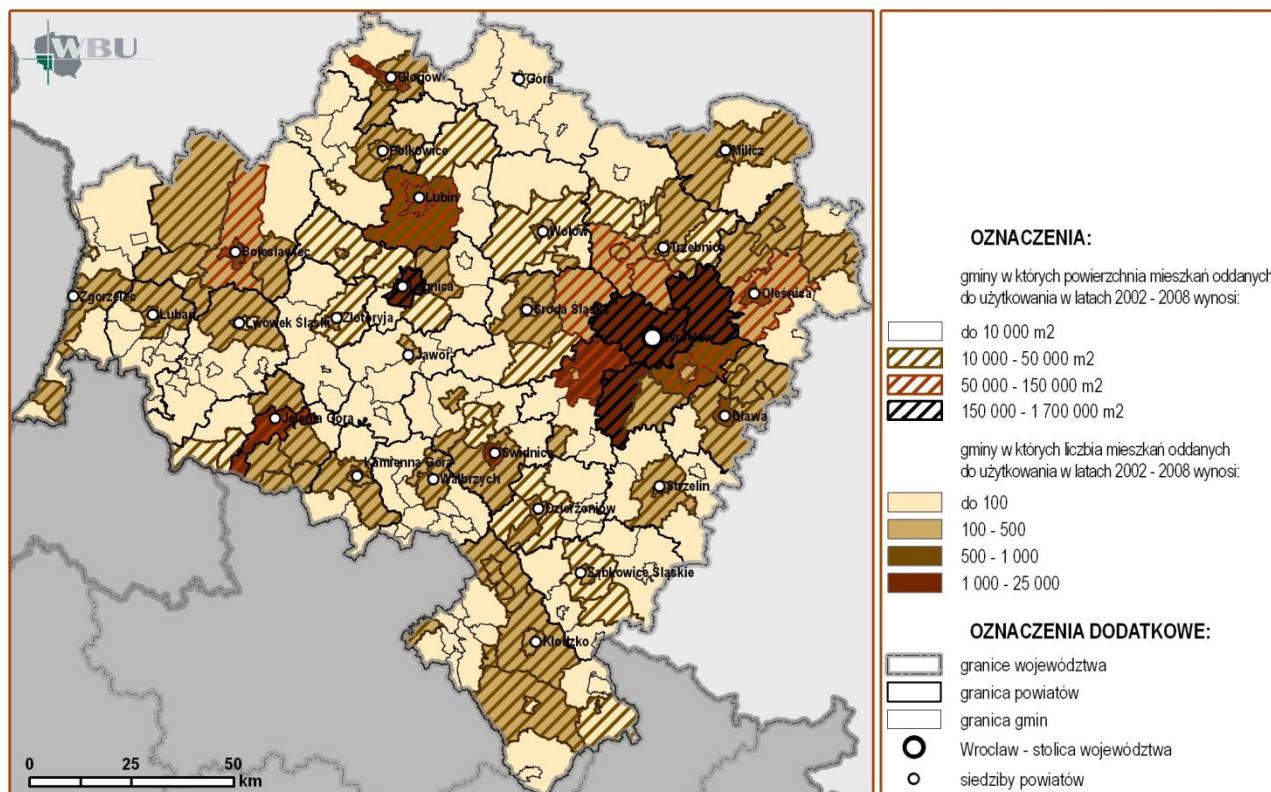
Wykres 4.3-4. Struktura własności mieszkań oddanych do użytkowania w procentach w latach 2000 - 2008.

w powiecie trzebnickim i oleśnickim, natomiast najmniej w miastach na prawach powiatów: Jeleniej Górze (0,9%) i Legnicy (0,7%).

5. Analiza ilości oddanych do użytkowania mieszkań w latach 2000 – 2008 wskazuje na rosnącą ilość mieszkań budowanych z przeznaczeniem na sprzedaż lub wynajem. Liczba ta wzrosła ponad pięciokrotnie. Nastąpił natomiast znaczny spadek ilości budowanych mieszkań społecznych czynszowych oraz

Rysunek 4.3-2. Zasoby mieszkaniowe oddane do użytkowania w latach 2002-2008.

spadek ilości zakładowych mieszkań oddawanych do użytkowania. W roku 2008 na terenach wiejskich 69,6% oddanych mieszkań stanowiły mieszkania osób fizycznych, 0,3% - komunalne oraz 3,1% - zakładów pracy. W miastach najczęściej mieszkań powstało na sprzedaż i wynajem (68,9%), mieszkań indywidualnych (17,1%) oraz mieszkań spółdzielczych (7,6%). Najmniej powstało mieszkań zakładowych i komunalnych.

4.4. USŁUGI PONADLOKALNE

TRZEŚĆ: Ochrona zdrowia - Szkolnictwo wyższe - Kultura - Sport i rekreacja - Infrastruktura konferencyjna, targowa i handlowa.

4.4.1. OCHRONA ZDROWIA

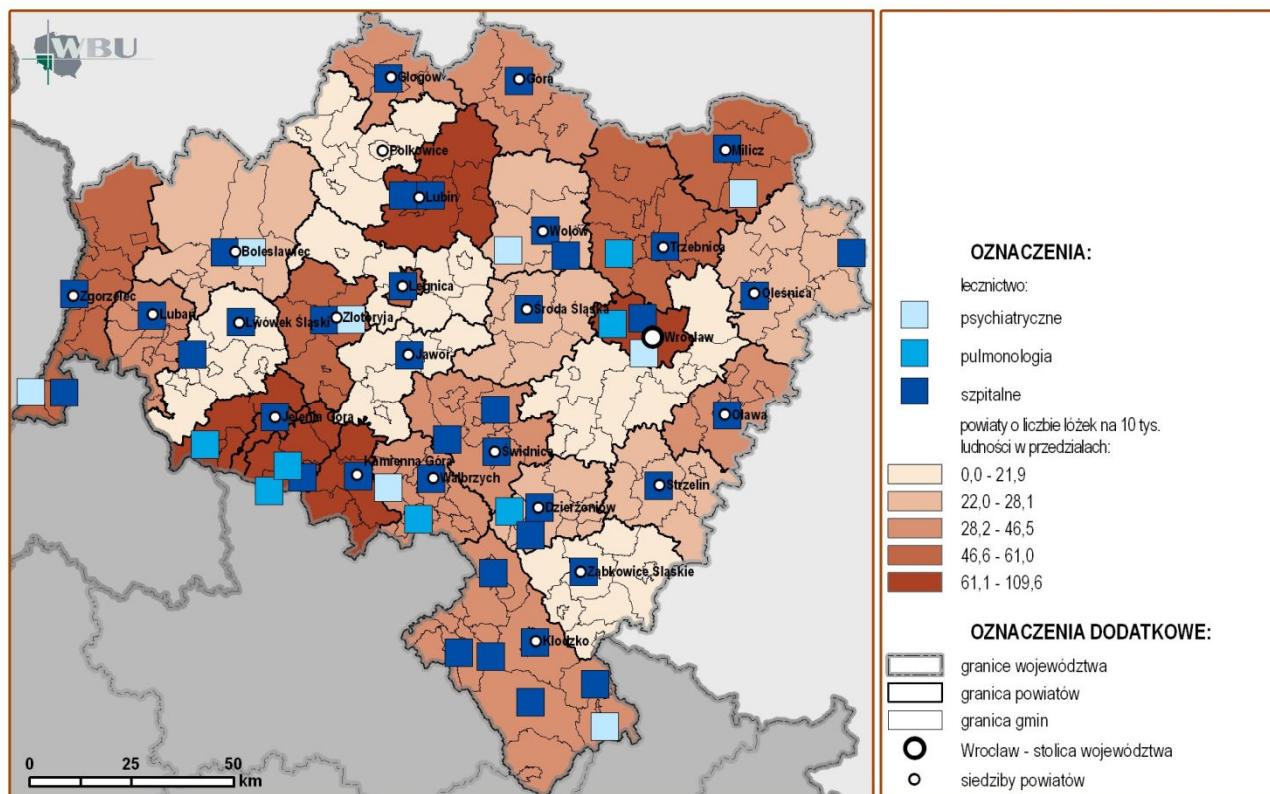
1. Opieka zdrowotna w województwie sprawowana jest przez sieć placówek stacjonarnej i ambulatoryjnej opieki medycznej. Na jego terenie znajdowało się w 2008 r. 60 szpitali (tj. o 4 mniej niż w 2007 r.). Pod względem ilości szpitali województwo znajduje się na 3 miejscu w kraju, po śląskim i mazowieckim. Wypaczone usługi medyczne skupiają się w największych miastach regionu: we Wrocławiu, Jeleniej Górze, Legnicy, Wałbrzychu, Głogowie i Bolesławcu. Zauważyć należy istnienie wewnątrzregionalnych dysproporcji w rozmieszczeniu oddziałów szpitalnych. Największa liczba oddziałów szpitalnych zlokalizowana jest w subregionie wałbrzyskim i jeleniogórskim oraz we Wrocławiu. W porównaniu do 2000 r. znacznej poprawie uległo wyposażenie w zakłady opieki zdrowotnej w Kotlinie Kłodzkiej. Zmienia się struktura własności szpitali, wśród których własność prywatną stanowiło w 2008 r. 38% ich ogólnej ilości. Wzrósł również udział szpitali niepublicznych w ogólnej liczbie szpitali, z 1,59% w 2000 r. do 38% w 2008 r. (*Rozmieszczenie szpitali na obszarze województwa przedstawia rysunek 4.4-1*). W 2008 r. wzrosło o 10 szpitali niepublicznych i ubyło 9 publicznych.

2. Dostępność usług medycznych mierzona liczbą personelu medycznego (lekarzy, stomatologów, farmaceutów, pielęgniarek) w województwie jest wyższa od średniej krajowej. W 2008 r. wzrosła liczba lekarzy o ok. 1% i wynosiła

5891 stanowili oni 7,5% ogółu wszystkich pracujących lekarzy w kraju. Pod tym względem województwo zajmowało 5 miejsce w kraju. Liczba łóżek w szpitalach, przypadająca na 10 tysięcy mieszkańców na terenie województwa, wzrosła o 3,4% i wynosiła 47,2 a zatem była wyższa od średniej krajowej (46,3) oraz średniej w większości województw. W porównaniu do 2007 r. wzrosła liczba łóżek w szpitalach ogólnych o 3,3%. Wzrósł ilościowy udział łóżek szpitali niepublicznych (w 2000 r. stanowiły one 1,59% w ogólnej liczbie łóżek, zaś w 2008 r. już 20,1%), ogólna liczba łóżek w szpitalach niepublicznych wzrosła od 2000 r. ponad dziewięciokrotnie i obecnie wynosi 2 730. Liczba łóżek wzrosła również w zakładach opiekuńczo-leczniczych (o 16,9%) oraz w hospicjach (z 9 łóżek w 2000r. do 110 w roku 2008). Największą bezwzględną bazą łóżek szpitalnych dysponuje miasto Wrocław oraz powiaty kłodzki i wałbrzyski oraz jeleniogórski i zgorzelecki. Najniższą bezwzględną bazą łóżek szpitalnych dysponuje powiat ząbkowicki, jaworski, średzki oraz strzeleński. Brak bazy szpitalnej odnotowano w powiecie polkowickim. Najwyższa liczba łóżek przypadająca na 10 tysięcy mieszkańców w 2008 r. była we Wrocławiu oraz w południowej części województwa, w powiatach jeleniogórskim, wałbrzyskim i kłodzkim. Mieszkańcy powiatów wrocławskiego i legnickiego obsługiwani są przez szpitale w sąsiadujących miastach na prawach powiatu - we Wrocławiu i Legnicy, natomiast mieszkańcy powiatu polkowickiego obsługiwani są przez szpitale w sąsiednich powiatach.

3. Na terenie Dolnego Śląska działa siedem centrów powiadomienia ratunkowego, należą do nich: Legnica, Jelenia Góra, Głogów, Polkowice, Świdnica, Kamienna Góra i Wrocław. W 2008r. udzielanie pomocy medycznej na miejscu zdarzenia i transport medyczny do szpitala na terenie województwa dolnośląskiego zapewniło 40 zespołów ratunkowych, pod względem ich liczby dolnośląskie znajduje się na 3 miejscu w kraju. Funkcjonują 3 izby przyjęć (najmniejsza liczba w skali kraju) oraz 11 placówek zarejestrowanych i funkcjonujących szpitalnych oddziałów ratunkowych: Jelenia Góra, Wałbrzych, Świdnica, Polanica Zdrój, Legnica, Ząbkowice Śląskie, Trzebnica, Zgorzelec, Wrocław – 3 placówki. Ważny element obsługi mieszkańców regionu stanowi także sieć aptek, których ogólna ilość wzrosła od 2000 r. o 27,5% i obecnie wynosi

Rysunek 4.4-1. Rozmieszczenie szpitali w 2008 roku.

920. Apteki położone na terenach wiejskich to jedynie ok. 9,6% ogółu, ich ilość nieznacznie wzrosła od 2000 r. i obecnie wynosi tylko 88. Liczba mieszkańców przydająca na jedną aptekę i punkt apteczny z roku na rok spada, w porównaniu do 2002 r. spadła o 18% i wynosi 3 193 osób. Na terenach wiejskich sytuacja ulega minimalnej poprawie, liczba osób przypadająca na aptekę wzrosła o 2% i wynosi 9 651, gdy ogólna liczba ludności na aptekę to 3127. Wciąż utrzymuje się duża różnica między liczbą ludności przypadającą na 1 aptekę i punkt apteczny w mieście – 2437 i na wsi.

4.4.2. SZKOLNICTWO WYŻSZE

1. Dolny Śląsk należy do najważniejszych ośrodków szkolnictwa wyższego w kraju zarówno ze względu na swój potencjał ilościowy, jak i jakość kadry naukowej. W 2008 r. na terenie województwa znajdowało się 36 szkół wyższych, o 3 więcej niż w 2004 r., oraz 16 zamiejscowych oddziałów dydaktycznych, filii i punktów konsultacyjnych. Pod względem liczby studentów województwo zajmuje 3 miejsce w kraju, po Warszawie i Krakowie (co 13 student w Polsce kształci się na Dolnym Śląsku) i 2 miejsce (wraz z Krakowem) pod względem ilości szkół wyższych.

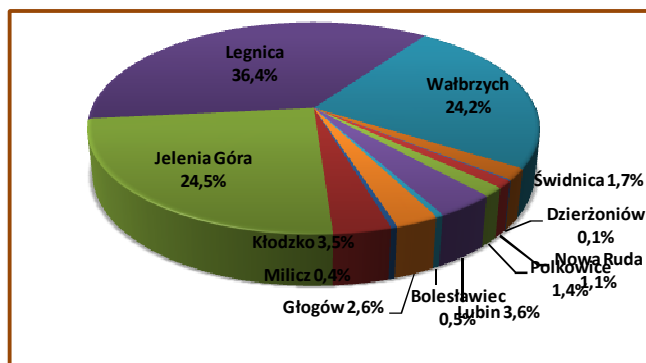
2. Od kilku lat obserwuje się wyraźny wzrost liczby osób zainteresowanych zdobywaniem wykształcenia oraz podnoszeniem swoich kwalifikacji. Efektem tej tendencji jest wykształcona kadra o wszystkich specjalnościach i wykwalifikowani pracownicy. Na wszystkich uczelniach Dolnego Śląska w 2008 r. kształciło się ogółem 173.014 studentów, co stanowiło około 9% studiujących na terenie kraju. Województwo charakteryzuje się większym popytem edukacyjnym niż cały kraj. Ilość studentów w roku 2004/08 zwiększyła się o 3,4%.

3. Największym ośrodkiem akademickim województwa jest Wrocław, gdzie zlokalizowane są 24 uczelnie wyższe (9 uczelni publicznych, 15 uczelni niepublicznych) oraz 4 zamiejscowe filie uczelni i 2 uczelnie kościelne. W 2008 r. wyższe szkoły publiczne stanowiły 71,5% natomiast wyższe szkoły niepubliczne 28,5%. W roku akademickim 2008 studiowało tu 83,54% wszystkich

studentów regionu, m.in. w takich uczelniach jak; Uniwersytet Wrocławski, Politechnika Wrocławska, Akademia Medyczna i Akademia Ekonomiczna. Liczne i silne środowisko akademickie stanowią ważny atut rozwojowy Wrocławia, a funkcja kształcenia wyższego jest niewątpliwym atutem metropolitalnym Wrocławia.

4. Od 1999 r. znacznie wzrosło znaczenie akademickie mniejszych ośrodków miejskich, gdzie utworzone zostały nowe uczelnie i zamiejscowe filie. Wyodrębnić można trzy ośrodki o oddziaływaniu subregionalnym w zakresie szkolnictwa wyższego, należy do nich Legnica (5,7% udziału w liczbie studentów na terenie Dolnego Śląska, 12,9% udziału w liczbie studentów w zamiejscowych ośrodkach dydaktycznych i filiach w 2008), Jelenia Góra (odpowiednio 3,3% i 6,8%) oraz Wałbrzych (odpowiednio 4% i 26,7%, w których poza Wrocławiem uczelnie dają możliwość uzyskania stopnia magistra, a w Jeleniej Górze również doktoratu. Nowe palcówki szkół wyższych pojawiły się w Lubinie, Kłodzku, Głogowie, Świdnicy, Polkowicach i Nowej Rudzie. Największy przyrost liczby studentów w porównaniu do 1999 r. odnotowano w Legnicy, Jeleniej Górze i Wałbrzychu.

Wykres 4.4-2. Udział liczby studentów w zamiejscowych ośrodkach dydaktycznych i filiach (w 2008 r.).

5. Największy odsetek studiujących w 2008 r. stanowili studenci Uniwersytetu Wrocławskiego (21,3%), Wyższych Szkół Technicznych (18,7%), Wyższych Szkół Ekonomicznych (19%) oraz pozostałych szkół wyższych, w tym Wyższych Szkół Zawodowych (24%). Od 1999 r. znacznie wzrosła liczba Wyższych Szkół Zawodowych na terenie Dolnego Śląska (powstały szkoły m.in. w Legnicy, Wałbrzychu i Głogowie).

6. W ostatnich latach obserwuje się zwiększający się udział liczby studentów kształcących się w systemie stacjonarnym - w 2006/07 r. około 54,25% i jest to o 7,45% więcej niż w 2000 r. Studia stacjonarne na państwowych uczelniach cieszą się większą popularnością niż studia niestacjonarne (od 2001 r. liczba studentów studiujących w systemie niestacjonarnym stale maleje). Liczba studentów i absolwentów studiów podyplomowych od 2000 r. pozostaje względnie stała i oscyluje około 12 500 osób.

4.4.3. KULTURA

1. Stolica Dolnego Śląska - Wrocław jest jednym z głównych ośrodków kulturalnych w kraju. Ważne placówki kultury oraz animatorzy życia kulturalnego działają także w szeregu innych ośrodkach województwa. W 2008 r. działało na jego obszarze 60 muzeów, ich liczba wzrosła o 15 w stosunku do 2006 r., 56 z nich funkcjonuje w miastach, pozostałe 4 - na terenach wiejskich. Zupełnie inna sytuacja panuje wśród galerii wystawienniczych, których jeszcze w 2005 r. było 28, natomiast obecnie już tylko działa 20. Znacznemu zmniejszeniu uległa także liczba wystaw (z 286 w 2005 r. do 234 w 2008), o połowę spadła również liczba odwiedzających galerie. W 2008r. spadła liczba wystaw własnych i obcych i wynosiła odpowiednio 169 i 18 wystaw. Wzrosła natomiast liczba zwiedzających o prawie 11% do roku poprzedniego i wynosiła 1469 zwiedzających.

2. Na terenie województwa funkcjonuje 20 teatrów, liczba miejsc na widowniach oraz liczba organizowanych przedstawień i koncertów stale wzrastają, aczkolwiek obserwuje się przy tym spadek liczby widzów. Odwrotną tendencję dotyczą sieci kin, która systematycznie maleje: obecnie na terenie województwa działa ich 45 (w 2000 r. było 62) i prawie wszystkie znajdują się w miastach. Ponadto obserwuje się ciągły wzrost ilości miejsc na widowni (o około 16,7%), natomiast wzrasta ilość seansów w kinach i liczba widzów. Z jednej strony spadek ilości kin, a z drugiej wzrost widzów wiąże się z pojawieniem się bardziej atrakcyjnych multipleksów. Pod względem liczby widzów w kinach na 1000 osób wyróżniają się takie miasta jak Wrocław, Lubin, Jelenia Góra. Stosunkowo dobrze wyposażony w tego typu obiekty jest podregion jeleniogórsko-wałbrzyski.

3. Miernikiem udziału społeczeństwa województwa w korzystaniu z dóbr kultury jest także ilość bibliotek publicznych, które służą przede wszystkim zaspokajaniu potrzeb czytelnich, oświatowych i informacyjnych. W 2008 r. liczba bibliotek spadła z 683 na 651 w porównaniu do 2000 r., zmniejszeniu uległa również liczba punktów bibliotecznych. Biblioteki na wsi stanowią obecnie około 57,3% ogólnej ich ilości (373).

4.4.4. SPORT I REKREACJA

1. Ponadlokalne ośrodki sportu i rekreacji występują w obszarze całego województwa i służą zaspokojeniu potrzeb mieszkańców skoncentrowanych w jego największych ośrodkach osadniczych lub związane są z udostępnianiem walorów środowiska naturalnego, w tym także dla potrzeb takich specjalistycznych form rekreacji, jak sporty wodne, zimowe, lotnicze, jeździectwo i rekreacja rowerowa. Głównymi obiektami tych ośrodków są stadiony sportowe, przystosowane do obsługi imprez o znaczeniu ponadregionalnym, które znajdują się we Wrocławiu i Lubinie, gdzie odbywają się mecze ekstraklasy. Ponadto we Wrocławiu znajduje się Stadion Olimpijski o pojemności 20 tys. miejsc, który wymaga przeprowadzenia pełnej modernizacji oraz jedyny na Dolnym Śląsku i największy w kraju stadion żużlowy, o pojemności 30 tys. miejsc. Stadiony o znaczeniu ponadlokalnym, o niższej randze i standardzie,

znajdują się w miejscowościach: Bielawa, Bolesławiec, Brzeg Dolny, Dzierżonów, Jelenia Góra, Kąty Wrocławskie, Legnica, Malczyce, Oleśnica, Polanica Zdrój, Sobótka, Syców, Środa Śląska, Świdnica, Wałbrzych oraz Wrocławiu (8 obiektów). Stopień zdekapitalizowania większości w/w obiektów jest bardzo wysoki. Jedną z największych inwestycji jest obecnie budowa stadionu na mistrzostwa Euro 2012 we Wrocławiu.

2. Ośrodki sportów wodnych, takie jak aquaparki, to wielofunkcyjne kompleksy rekreacji wodnej, które swoją całoroczną ofertę adresują zarówno do mieszkańców województwa, jak i turystów odwiedzających region. Na Dolnym Śląsku funkcjonuje obecnie 5 aquaparków: 1 we Wrocławiu, 2 na północy województwa (w Polkowicach i Oleśnicy) oraz 2 na południu (w Bielawie i Kudowie Zdroju). Jedynym większym ośrodkiem żeglarskim i kajakowym o znaczeniu ponadlokalnym jest Wrocław z blisko 30 różnymi bazami wodniackimi, zrzeszonymi we Wrocławskim Związku Żeglarskim. *(Ze względu na swą specyfikę i powiązania z obsługą ruchu turystycznego ośrodki takich specjalistycznych form rekreacji, jak sporty wodne, zimowe, lotnicze, jeździectwo i rekreacja rowerowa są bliżej omówione w rozdziale 5.5.).*

4.4.5. INFRASTRUKTURA KONFERENCYJNA I TARGOWA

1. Istotnym elementem usług ponadlokalnych jest infrastruktura konferencyjna i targowa, przeznaczona dla potrzeb uczestników różnorodnych kongresów, konferencji i spotkań, gospodarczych, naukowych i innych. Wiodącym ośrodkiem konferencyjnym i wystawienniczym Dolnego Śląska jest Wrocław z Halą Stulecia, siecią hoteli i obiektów gastronomicznych o wysokim standardzie, węzłowym położeniem w sieci ponadregionalnych połączeń komunikacyjnych i z międzynarodowym portem lotniczym oraz bogactwem atrakcji turystycznych. Organizacja szkoleń i konferencji jest także domeną wielu mniejszych ośrodków na terenie całego województwa. Ze względu na wysoki standard bazy hotelarskiej oraz wysokie walory turystyczne, szczególnym zainteresowaniem organizatorów tego typu zdarzeń cieszą się Jelenia Góra, Szklarska Poręba, Karpacz i Świeradów Zdrój w Kotlinie Jeleniogórskiej i w jej otoczeniu oraz Duszniki Zdrój, Łądek Zdrój i Polanica Zdrój w Kotlinie Kłodzkiej. Wiodącym ośrodkiem tego typu w centrum regionu jest Legnica, dzięki swemu potencjałowi gospodarczemu, położeniu oraz atrakcyjności turystycznej i kulturowej. Uzupełnieniem wysokostandardowej bazy konferencyjnej regionu są specjalnie zaadaptowane dla tego celu zamki i pałace, m.in.

4.5. TENDENCJE ZMIAN W SFERZE SPOŁECZNEJ

1. W trakcie przeprowadzonych analiz stanu zagospodarowania przestrzennego województwa w dziedzinie funkcjonowania i rozwoju sfery społecznej oraz jej zmian w latach 2001 – 2008 ujawniły się następujące, ważniejsze tendencje pozytywne (wskazane w kolejności nawiązującej do kolejności zreferowanych wcześniej zagadnień):

- 1) wzrost liczby mieszkańców w części północnej i wschodniej województwa, przede wszystkim w strefach podmiejskich Wrocławia i innych, większych ośrodków miejskich,
- 2) spadek stopy bezrobocia, wyrażający się zmniejszeniem się liczby zarejestrowanych bezrobotnych od 2004 r. o około 56%,
- 3) stała poprawa warunków mieszkaniowych na terenie województwa związana z m.in. wzrostem przeciętnej powierzchni użytkowej mieszkań oraz wzrostem odpowiednich wskaźników,
- 4) koncentrowanie się największych przyrostów powierzchni mieszkaniowej w głównych ośrodkach osadniczych, w tym zwłaszcza we Wrocławiu i Legnicy;
- 5) znaczny wzrost ilości mieszkań komunalnych, oddawanych do użytkowania,
- 6) wyraźny rozwój bazy szkolnictwa wyższego we Wrocławiu oraz w trzech ośrodkach subregionalnych: Legnicy, Jeleniej Górze i Wałbrzychu oraz zwiększająca się liczby studiujących i ich udziału w systemie stacjonarnym,
- 7) rozwój wyspecjalizowanych ośrodków kultury, w tym odnowionej Opery Wrocławskiej oraz sieci multikin.

2. W ramach wyżej wymienionych analiz ujawniły się również następujące ważniejsze tendencje negatywne (wskazane w kolejności referowanych wcześniej zagadnień):

- 1) systematyczne zmniejszanie się liczby ludności, przejawiające się w wyludnieniu południowej części województwa i odpływie ludności z peryferyjnych obszarów wiejskich oraz miast,
- 2) utrzymywanie się ujemnego przyrostu naturalnego,
- 3) pogłębianie się procesów starzenia się społeczeństwa, wyrażające się zmniejszaniem liczby ludności w wieku przedprodukcyjnym i produkcyjnym i wzrostem ludności w wieku poprodukcyjnym,

- 4) nasilenie emigracji zarobkowej ludności po przystąpieniu Polski do Unii Europejskiej i częściowym otwarciu rynku pracy w jej obszarze,
- 5) utrzymywanie się wewnątrzregionalnych dysproporcji w rozmieszczeniu oddziałów szpitalnych, z koncentracją największej ich liczby w subregionie wałbrzyskim i jeleniogórskim oraz we Wrocławiu,
- 6) zmniejszenie się liczby tradycyjnych kin oraz galerii wystawienniczych, liczby wystaw i odwiedzających galerie,
- 7) stagnacja w funkcjonowaniu ponadlokalnych i lokalnych ośrodków sportu i rekreacji,
- 8) ograniczona skala organizowanych na Dolnym Śląsku imprez targowych i konferencji o randze ponadlokalnej.

5. SFERA GOSPODARCZA

5.1. SYNTETYCZNA CHARAKTERYSTYKA GOSPODARKI

TREŚĆ: Podmioty gospodarki narodowej - Najwięksi przedsiębiorcy Dolnego Śląska - Udział regionu w wytwarzaniu - produktu krajowego brutto i produkcja sprzedana przemysłu - Atrakcyjność inwestycyjna województwa.

5.1.1. PODMIOTY GOSPODARKI NARODOWEJ

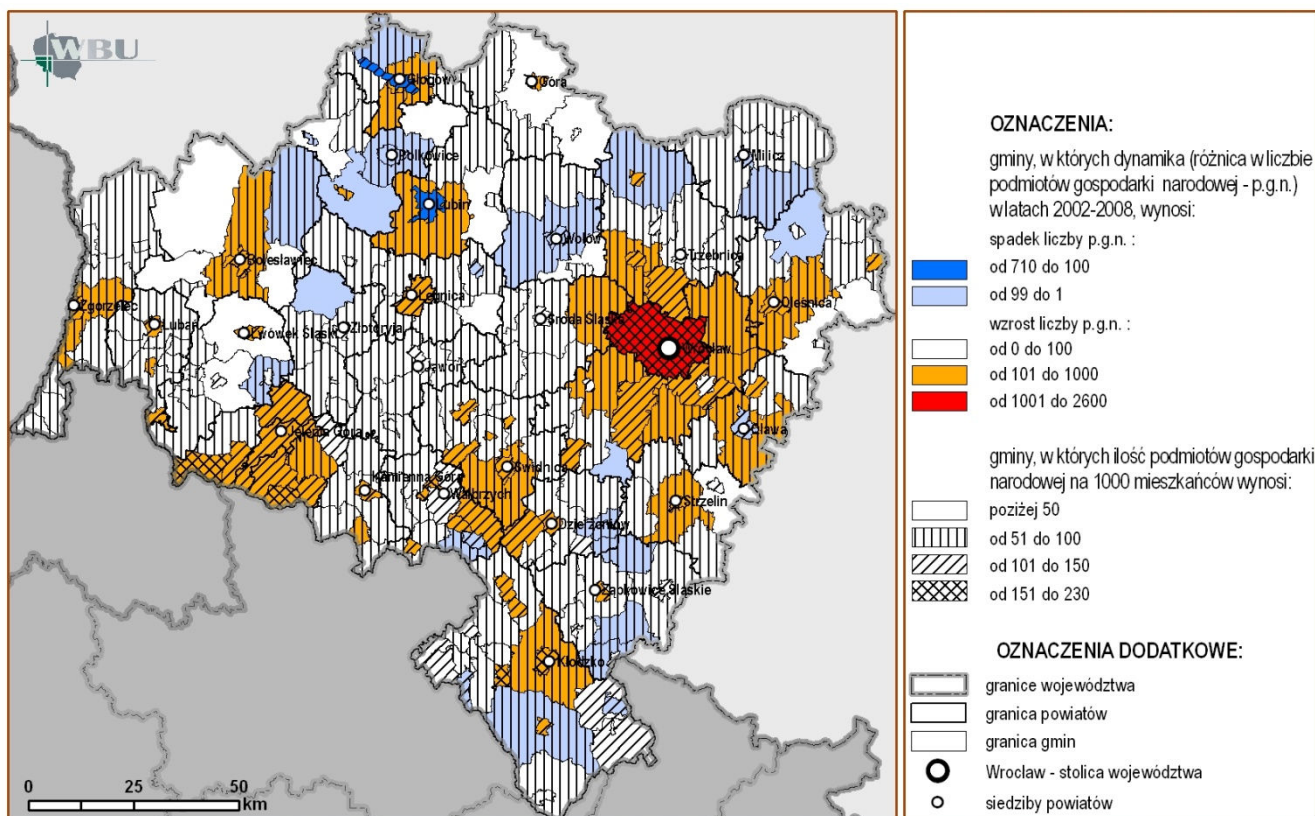
1. O kondycji gospodarczej regionu świadczy potencjał działających w jego obszarze podmiotów gospodarczych. W końcu 2008 r. w rejestrze REGON w województwie zarejestrowanych było 316 720 podmiotów gospodarczych, z czego 21 657 to spółki handlowe (2 tys. więcej niż w 2006 r.), w tym 6 169 to spółki z udziałem kapitału zagranicznego (500 więcej niż w 2006 r.). Największą liczbą podmiotów gospodarczych zarejestrowanych w systemie REGON w przeliczeniu na 1000 mieszkańców w 2008 r. odnotowano w gminach położonych w południowej części województwa, które charakteryzują się rozwo-

jem funkcji turystyczno-rekreacyjnej i uzdrowiskowej oraz w ośrodkach miejskich. Wysoką liczbą podmiotów wyróżnia się Wrocław jako duży ośrodek miejski wraz z otaczającymi go gminami. Specyficzna sytuacja występuje w ośrodkach LGOM, gdzie funkcjonowanie dużych podmiotów gospodarczych związanych z wydobyciem miedzi zaspokaja lokalne potrzeby rynku pracy.

2. Ważnym wskaźnikiem rozwoju gospodarczego gmin jest liczba podmiotów gospodarczych na 1000 mieszkańców. Najwyższe takie wskaźniki odnotowano w następujących gminach miejskich:

- 1) Szczawno Zdrój (ze wskaźnikiem 205/1000 mieszkańców),
- 2) Karpacz (204,4),
- 3) Kłodzko (189,1),
- 4) Szklarska Poręba (162,9),
- 5) Polanica Zdrój (156,9),
- 6) Wrocław (146,5).

Rysunek 5.1-1. Podmioty gospodarki narodowej zarejestrowane w systemie REGON.

Wśród gmin wiejskich największą liczbę podmiotów odnotowano w gminach: Lewin Kłodzki (115,8) i Janowice Wielkie (114,50). W latach 2002 -2007 największy wzrost liczby podmiotów odnotowały gminy powiatu kamiennogórskiego, wałbrzyskiego, kłodzkiego oraz lubańskiego. Natomiast ubytek podmiotów odnotowały gminy powiatu milickiego, lubińskiego, polkowickiego, głogowskiego, wołowskiego oraz legnickiego.

3. Sektorowa struktura podmiotów gospodarczych podkreśla wyraźnie usługowe funkcje regionu:

- 1) sektor I - rolnictwo, łowiectwo i leśnictwo stanowi 2,1% ogółu podmiotów,
- 2) sektor II - przemysł, budownictwo - 18,8% ogółu podmiotów,
- 3) sektor III - usługi rynkowe - 71,2% ogółu podmiotów (a usługi nierynkowe - 6,9% ogółu podmiotów).

Cechą charakterystyczną dolnośląskich przedsiębiorstw jest dominacja firm zatrudniających do 9 osób (95,98% ogółu podmiotów na Dolnym Śląsku). Udział firm małych (zatrudniających od 10 do 49 pracowników) wynosi 3,15%, średnich (zatrudniających powyżej 50 pracowników) - 0,71%, a dużych (zatrudniających powyżej 249 pracowników) - 0,15%.

5.1.2. NAJWIĘKSI PRZEDSIĘBIORCY DOLNEGO ŚLĄSKA

1. Największe przedsiębiorstwa Dolnego Śląska, wyselekcjonowane według uzyskanych w 2008 r. przychodów to:

- 1) KGHM Polska Miedź SA,
- 2) EnergiaPro Gigawat Koncern Energetyczny
- 3) Volkswagen Motor Polska
- 4) Kaufland Polska Markety,
- 5) LG Electronics Wrocław,
- 6) AB SA,
- 7) Getin Holding SA, Wrocław
- 8) Volvo Polska,
- 9) Toyota Motor,
- 10) Faurecia Wałbrzych.

Przedsiębiorstwa te są stymulatorami rozwoju gospodarczego i jednocześnie największymi pracodawcami regionu. Największe dolnośląskie przedsiębiorstwa dzielą się na dwie zasadnicze grupy. Pierwsza to grupa przedsiębiorstw związane z przemysłem tradycyjnym oraz zaopatrzeniem w wodę i energię, gdzie własnością przedsiębiorstw jest Skarb Państwa lub samorząd lokalny. Druga grupa to przede wszystkim przedsiębiorstwa z kapitałem zagranicznym

zarówno z sektora usługowego jak i przemysłowego. Z reguły są to przedsiębiorcy prowadzący działalność produkcyjną związaną z zaawansowanymi technologiami, zlokalizowanymi w SSE. Efektami tych inwestycji jest zwiększenie dywersyfikacji gospodarki regionalnej, przede wszystkim w obszarze LGOM-u, Wałbrzycha i Wrocławia.

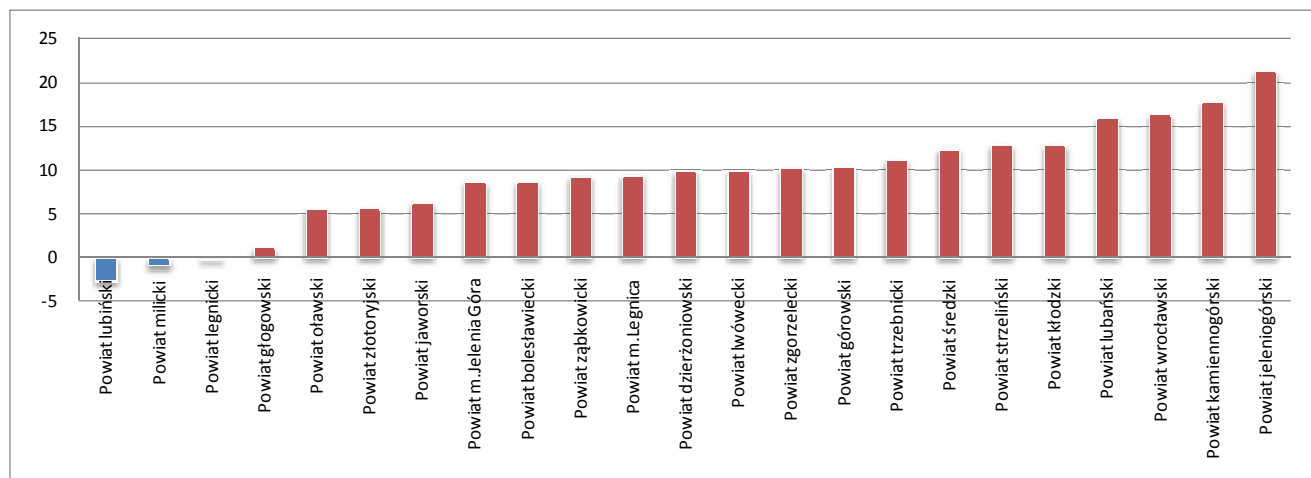
2. Do największych ośrodków skupiających siedziby zarządów największych firm Dolnego Śląska należą Wrocław, Lubin, Polkowice, Wałbrzych, Legnica i Bogatynia. Najbardziej wielofunkcyjny charakter, z dużym udziałem usług, mają Wrocław i Legnica. Pozostałe ośrodki skupiają najczęściej siedziby firm przemysłowych. *(Rozlokowanie ośrodków zarządzania gospodarczego z uwzględnieniem rodzaju działalności przedstawia rysunek 5.1-2).*

3. Największe bezpośrednie inwestycje na Dolnym Śląsku w zakresie działalności produkcyjnej podjęły w latach 2000 – 2008 następujące firmy:

- 1) LG Electronics (z produkcją modułów ciekło-kryształicznych do telewizorów i monitorów w Biskupicach Podgórnym),
- 2) Toyota (z produkcją sprzętu transportowego w Jelcz-Laskowicach i Wałbrzychu),
- 3) Fagor (z produkcją sprzętu AGD we Wrocławiu),
- 4) Electrolux (z produkcją sprzętu AGD w Oławie, Świdnicy i Żarowie),
- 5) Volkswagen AG (z produkcją sprzętu transportowego w Legnicy i Polkowicach),
- 6) Saint-Gobain (z produkcją metali i przetworzonych wyrobów z metali w Legnicy i Wrocławiu),
- 7) General Electric Corporation (z produkcją urządzeń elektrycznych i optycznych w Kłodzku),
- 8) Siemens AG (z produkcją urządzeń elektrycznych i optycznych w Jeleniej Górze),
- 9) Pilkington International Holdings B.V. (z produkcją metali i przetworzonych wyrobów z metali we Wrocławiu),
- 10) Faurecia Investments (z produkcją sprzętu transportowego w Legnicy i Wałbrzychu),
- 11) British Oxygen Corporation (z produkcją chemikaliów i farmaceutyków w Brzeg Dolny, Wrocławiu i Żukowicach).

Największą inwestycją na Dolnym Śląsku jest firma LG Philips LCD. W Biskupicach Podgórnym koło Wrocławia, gdzie otwarto Park Technologiczny LG, grupujący 9 fabryk koncernu LG Electronics.

Wykres 5.1-1. Zmiany w liczbie jednostek zarejestrowanych w rejestrze Regon na 1000 mieszkańców w latach 2002-2008

4. Największy napływ inwestycji zagranicznych odnotowuje się w następujących formach działalności produkcyjnych:

- 1) produkcji środków transportu, zlokalizowanej w rejonach Wałbrzysko-Świdnickim, Polkowic, Wrocławia, Jelcza- Laskowic (realizowanej przez firmy Toyota, Faurecia, Volvo, Autoliv, Volkswagen, Sanden, Bridgestone i Bosch),
- 2) produkcji sprzętu AGD, zlokalizowanej we Wrocławiu, Świdnicy, Żarowie i Oławie (realizowanej przez firmy Whirlpool, Fagor i Electrolux),
- 3) produkcji modułów ciekło-krystalicznych do telewizorów i monitorów, zlokalizowanej w Biskupicach Podgórnich (realizowanej przez firmy LG Philips LCD, LG Electronics, LG Chem, LG Innotek, Toshiba oraz pięć innych fabryk dostarczających podzespoły) oraz w Bolesławcu (z firmą JVC).

Znaczącymi inwestycjami w ostatnich latach są także inwestycje w następujących branżach i sektorach działalności gospodarczej jak: bankowość i ubezpieczenia, stacje paliw, sieć supermarketów i hipermarketów oraz hotele i restauracje.

5.1.3. UDZIAŁ REGIONU W WYTWARZANIU PRODUKTU KRAJOWEGO BRUTTO I PRODUKCJA SPRZEDANA PRZEMYSŁU

1. Udział regionu dolnośląskiego w tworzeniu PKB (Produktu Krajowego Brutto) w całej gospodarce narodowej w 2008 r. wyniósł około 8%. Na wytworzenie PKB w województwie składają się sektory: rolniczy (w 2,5%), przemysłowy (w 32%) i usługowy (w 65%). Pod względem poziomu PKB na 1 mieszkańca, województwo dolnośląskie plasowało się w 2007 r. na czwartym miejscu w kraju. W podziale na podregiony rozpiętość pomiędzy podregionem legnickim o najwyższym PKB na mieszkańca (około 52 tys. zł), a podregionem jeleniogórskim o najniższym PKB (około 24 tys. zł), była ponad dwukrotna. Region osiągał w tym czasie jedynie około 50% średniego PKB na mieszkańca UE/27. W skali regionalnej kluczowe znaczenie ma Wrocław i jego najbliższe otoczenie, które wytwarza ponad 40% PKB regionu.

2. W Polsce występują znaczne różnicowania w poziomie rozwoju gospodarczego, mierzonego produktem krajowym brutto. Szczególnie zauważalna jest dominująca pozycja Warszawy, jak również największych miast Polski kontrastująca z podregionami o najniższym PKB. O stopniu koncentracji wytwarzania świadczy fakt, że w pięciu największych miastach Polski (Warszawa, Łódź, Wrocław, Kraków, Poznań oraz w Trójmieście) wytwarzane jest ponad 1/4 PKB kraju. Po dodaniu do tych miast otaczające je podregiony oraz podregion centralny śląski, to udział w wytwarzaniu PKB dla tak zdefiniowanego obszaru wzrasta niemal do 50%.

3. Województwo należy do najbardziej uprzemysłowionych regionów kraju. W 2008 r. przychody ze sprzedaży wyrobów i usług w przedsiębiorstwach przemysłowych województwa wyniosły 79 927 mln zł (w cenach bieżących) i były o ponad połowę wyższe niż w 2000 r. (33 312 mln zł). Z sektora prywatnego pochodziło ponad 90% przychodów osiągniętych w przemyśle. W latach 2002 - 2008 znaczący wzrost w dynamice produkcji sprzedanej przemysłu w działalności produkcyjnej wystąpił w działach:

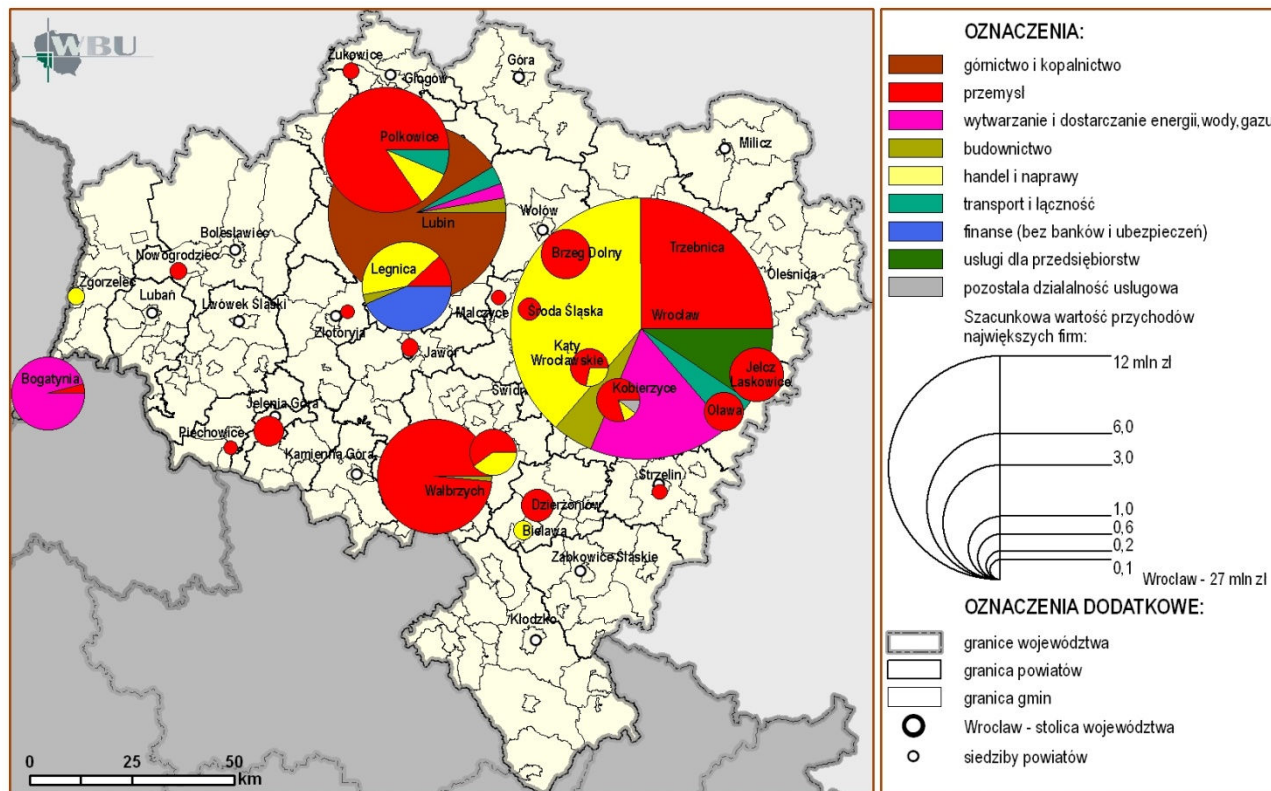
- 1) produkcja maszyn biurowych i komputerów
- 2) produkcja sprzętu i urządzeń radiowych, telewizyjnych i telekomunikacyjnych
- 3) produkcja pozostałego sprzętu transportowego

Największy spadek produkcji sprzedanej miał natomiast miejsce w produkcji skór wyprawionych i wyrobów ze skór wyprawionych oraz produkcji pojazdów mechanicznych, przyczep i naczep.

5.1.4. ATRAKCYJNOŚĆ INWESTYCYJNA

Województwo dolnośląskie w 2009 roku zajęło drugie miejsce w Polsce pod względem atrakcyjności inwestycyjnej. O atrakcyjności regionu decydują bardzo wysoko ocenione: aktywność wobec inwestorów, rozwinięta infrastruktura gospodarcza (firmy prowadzące działalność finansową, ubezpieczeniową, obsługę nieruchomości i firm, SSE) i infrastruktura społeczna.

Rysunek 5.1-2. Ośrodki i przychody największych przedsiębiorstw Dolnego Śląska według siedzib zarządów i rodzajów działalności.

W jednym z podstawowych rankingów w tej dziedzinie wskazano, że następujących kategoriach atrakcyjności inwestycyjnej poszczególne podregiony dolnośląskie zajęły miejsca :

- 1) w działalności przemysłowej:
  - podregion wałbrzyski – 6 miejsce,
  - podregion wrocławski – 7 miejsce,
- 2) działalności usługowej:
  - podregion wrocławski – 7 miejsce,
  - podregion wałbrzyski – 9 miejsce,
- 3) działalności zaawansowanej technologii:
  - podregion wrocławski - 6 miejsce.

5.2. STREFY I OBSZARY KONCENTRACJI DZIAŁALNOŚCI GOSPODARCZEJ

TREŚĆ: Koncentracje obszarów aktywności gospodarczej - Obiekty innowacji i przedsiębiorczości oraz klastry – Przemysłowe ośrodki wzrostu i rozwoju gospodarczego.

5.2.1. KONCENTRACJE OBSZARÓW AKTYWNOŚCI GOSPODARCZEJ

1. Analiza polityki przestrzennej samorządów lokalnych, wyrażonej w opracowanych prze nie studiach uwarunkowań i kierunkach zagospodarowania przestrzennego gmin pozwala na wskazanie lokalizacji podstawowych, istniejących i planowanych do zagospodarowania obszarów aktywności gospodarczej. Ich kształtująca się struktura przestrzenna wyraźnie wskazuje na koncentrację tych obszarów we Wrocławiu oraz jego otoczeniu. Największe koncentracje zwartych terenów tego typu występują w gminach Kobierzyce, Kąty Wrocławskie, Miękinia, Środa Śląska i Święta Katarzyna (obecnie gmina Siechnice).

Koncentracja terenów mniejszych, ale występujących w dużej ilości ma miejsce wzdłuż dróg krajowych nr 8 Wrocław – Warszawa i nr 5 Wrocław – Wał-

brzych, gdzie w rejonie gmin Wałbrzych, Świdnica, Świebodzice tworzą się znaczne koncentracje większych terenów aktywności gospodarczej. Znaczące koncentracje takich terenów występują w rejonach legnicko - lubińsko - polkowicko - głogowskim, bolesławiecko - zgorzelecko - nowogrodzkim oraz jeleniogórsko - janowickim.

2. Mapa obszarów aktywności gospodarczej opracowana została przy uwzględnieniu obszarów, na których znajdują się lub są planowane obiekty, związane z

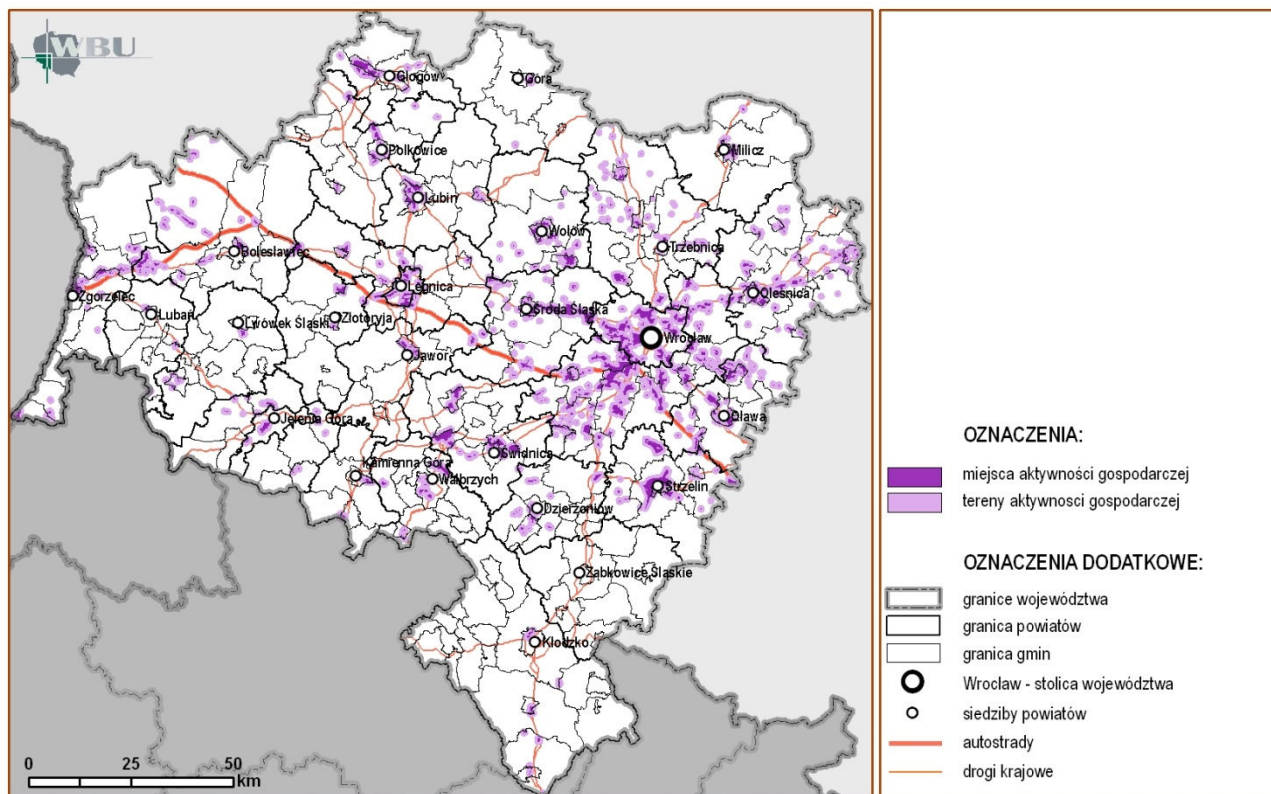
- 1) prowadzeniem działalności wytwórczej,
- 2) wytwarzaniem energii elektrycznej i ciepła, uzdatnianiem wody, wytwarzaniem i przechowywaniem gazu,
- 3) składowaniem, sortowaniem, konfekcjonowaniem, sprzedażą hurtową i wysyłkową oraz detaliczną towarów.

Do omawianych obszarów nie zakwalifikowano obszarów, na których prowadzona jest działalność wydobywcza.

5.2.2. OBIEKTY PRZEDSIĘBIORCZOŚCI I INNOWACJI ORAZ KLASTRY

1. Utrzymanie i utrwalenie wysokiego tempa wzrostu gospodarczego jest możliwe wyłącznie przy ponoszeniu konkurencyjności gospodarki, na co zasadniczy wpływ ma innowacyjność i przedsiębiorczość. Ważnym czynnikiem decydującym o rozwoju jest działalność badawczo - rozwojowa, umożliwiająca wprowadzenie innowacji i unowocześnianie produkcji. Jednostki zajmujące się tego typu działalnością skoncentrowane są przede wszystkim we i Wrocławiu. Jednakże Dolny Śląsk, nie może się poszczycić wysokimi nakładami na badania i rozwój w porównaniu do UE. Ich wartość w relacji do PKB wynosiła tu w 2002 r.: 0,45 % (w kraju : 0,58 %), a w 2007r.: 0,41 % (w kraju 0, 57%, a w UE-27 ok. 2%). Mimo spadku nakładów na B+R w relacji do PKB w latach 2002-2008 obserwuje się prawie dwukrotny wzrost nakładów na B+R, a wraz z nim nieznaczny wzrost zatrudnienia w działalności badawczo-rozwojowej wynoszący około 8%.

Rysunek 5.2-1. Koncentracja obszarów aktywności gospodarczej.

2. Przedsięwzięcia związane z działalnością na rzecz przedsiębiorczości, innowacji, transferu technologii i koncentracji zaplecza badawczego lokalizowane są zasadniczo w następujących obiektach:

- 1) centrach transferu technologii,
- 2) wyższych uczelniach (w jednostkach badawczo - rozwojowych),
- 3) inkubatorach przedsiębiorczości,
- 4) inkubatorach technologicznych,
- 5) parkach technologicznych, przemysłowo – technologicznych oraz przemysłowych.

3. Wyraźna koncentracja obiektów innowacji i przedsiębiorczości występuje we Wrocławiu, w obszarze LGOM-u, w rejonach Wałbrzycha(i Kotliny Kłodzkiej, Jeleniej Góry oraz Zgorzelca, Lubania i Nowogrodzka- wyrzucić). Największym dolnośląskim inkubatorem innowacji i przedsiębiorczości jest Wrocławskie Centrum Transferu Technologii, które stanowi samodzielna jednostkę Politechniki Wrocławskiej. Pełni ono rolę pośrednika, opracowującego i wyszukującego wśród podmiotów naukowo-badawczych projekty o charakterze innowacyjnym, mogącym nadawać się do komercjalizacji. Rocznie z usług WCTT korzysta ok. 3000 firm i jednostek naukowych.

4. Do najważniejszych dolnośląskich parków technologicznych należą:

- 1) Wrocławski Park Technologiczny,
  - 2) Park Technologiczny LG w Kobierzycach,
  - 3) ChemiPark Technologiczny w Brzegu Dolnym,
  - 4) KGHM Letia Legnicki Park Technologiczny S.A. w Legnicy,
  - 5) Regionalny Park Przemysłowo-Technologiczny w Polkowicach,
  - 6) Wrocławski Medyczny Park Naukowo-Technologiczny.
- Obecnie powstaje kolejny Dolnośląski Park Technologiczny, który zlokalizowany jest w Szczawnie Zdroju i Wałbrzychu.

5. Badanie ankietowe przeprowadzone wśród samorządów gminnych wykazały olbrzymie zainteresowanie tworzeniem parków przemysłowych. Są one stosunkowo równomiernie rozlokowane na obszarze całego województwa, jednak z wyraźnym wyłączeniem podregionu wrocławskiego. Parki te pozo-

stają w różnym stopniu zaawansowania przygotowań do rozpoczęcia swej działalności. Aktywność gmin w tworzeniu parków wynika najprawdopodobniej z możliwości doinwestowania takich działań z funduszy europejskich, a także ze swoistej mody na posiadanie tego typu obiektu. Parki przemysłowe z definicji winny powstawać na terenach już zainwestowanych. Do najważniejszych dolnośląskich parków przemysłowych należą:

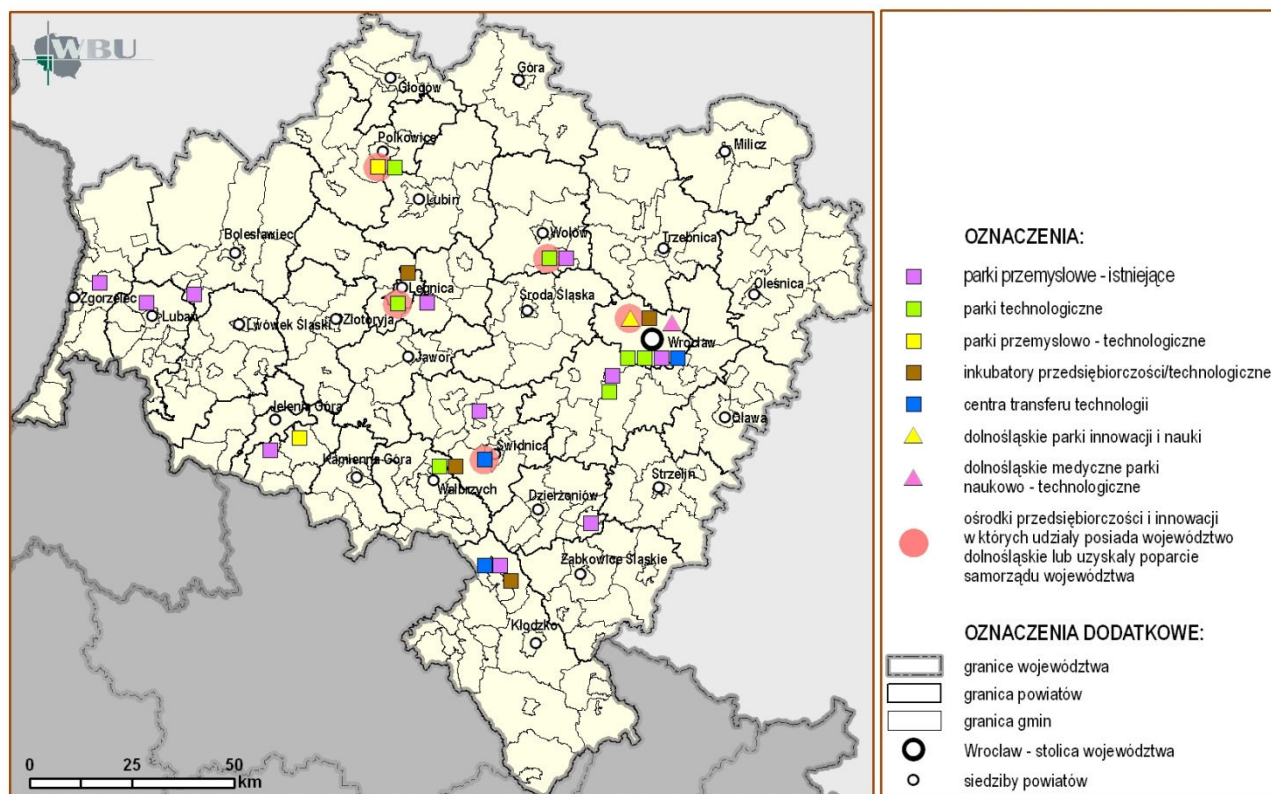
- 1) Wrocławski Park Przemysłowy,
- 2) Park Przemysłowy Bukowice w Brzegu Dolnym,
- 3) Noworudzki Park Przemysłowy,
- 4) Park Przemysłowy w Wałbrzychu,
- 5) Zgorzelecko - Bogatyński Park Przemysłowo - Technologiczny.

6. We Wrocławiu podjęto przygotowania do uruchomienia Parku Innowacji i Nauki, jednego z najnowocześniejszych kompleksów naukowo-badawczych w Europie. Wrocław zabiega także o ulokowanie na jego terenie jednego z oddziałów Europejskiego Instytutu Technologii, co umożliwi współpracę naukowców i biznesu na poziomie europejskim. (Rozlokowanie obiektów innowacji i przedsiębiorczości w obszarze województwa przedstawia poniższa mapa, informacje zawarte na niej należy traktować jako przede wszystkim obraz aktywności władz lokalnych, zabiegających o zlokalizowanie na terenie ich gmin tego typu obiektów).

7. Na Dolnym Śląsku coraz częściej pojawiają się inicjatywy tworzenia nowych form współpracy przedsiębiorstw na wzór tworzonych z dużym powodzeniem w UE sieci klastrowych. Sieci kooperacji tego typu znajdują się tu w początkowej fazie rozwoju (podobnie jak w całej Polsce). Nawiązywanie współpracy w tej formie wykazuje w znacznej mierze bardziej znamiona stosunkowo luźnych powiązań pomiędzy przedsiębiorcami niż kooperacji handlowych o usankcjonowanej formie prawnej. W obszarze Dolnego Śląska zawiązano m.in. następujące inicjatywy klastrowe:

- 1) Dolnośląskie Centrum Zaawansowanych Technologii (klastery obejmujący współpracę w ramach obszarów: technologie informatyczne w medycynie i służbie zdrowia, biotechnologia i zaawansowane technologie medyczne oraz energia alternatywna i odnawialna);

Rysunek 5.2-2. Obiekty innowacji i przedsiębiorczości.

- 2) Klaster Wspólnota Wiedzy i Innowacji w Zakresie Technik Informatycznych i Komunikacyjnych (jego celem jest stworzenie platformy współpracy regionalnych innowacyjnych firm działających w branży informatycznej);
  - 3) Klaster motoryzacyjny (związany z produkcją środków transportowych i służący zintegrowaniu producentów działających w branży motoryzacyjnej);
  - 4) Klaster AGD związany z produkcją sprzętu AGD i zintegrowaniu producentów działających w branży elektromaszynowej);
  - 5) Dolnośląski Klaster Żywnościowy (z Podsieciami Farmaceutyki oraz Żywność);
  - 6) Dolnośląski Klaster Surowcowy (mający za główne cele: przekształcanie „tradycyjnego” przemysłu wydobywczego na przemysł sterowany wiedzą oraz wdrażanie nowych technologii i nowych produktów);
  - 7) Klaster Ceramika Bolesławiecka (związany z produkcją ceramiki i integrowaniem lokalnych producentów, działających w branży ceramicznej oraz władz lokalnych w celu promowania oryginalnych produktów).
- Inicjatywy klastrowe powstają w branżach, które posiadają duży udział w regionalnej gospodarce lub posiadają duży udział w eksporcie regionu.

5.2.3. PRZEMYSŁOWE OŚRODKI WZROSTU I ROZWOJU GOSPODARCZEGO

1. Dla wskazania w obszarze województwa ośrodków wzrostu i rozwoju gospodarczego w sektorze przemysłowym przeprowadzono analizy, w których m.in. o zakwalifikowaniu poszczególnych miast do tej sieci decydowały następujące czynniki:

- 1) liczba pracujących w sektorze przemysłowym powyżej 2000 pracujących,
- 2) istnienie terenów przemysłowych o powierzchni powyżej 50 ha,
- 3) istnienie zainwestowanych lub proponowanych do zainwestowania koncentracji obszarów aktywności gospodarczej.

2. Największym i najważniejszym ośrodkiem jest Wrocław, kolejnymi ośrodkami o bardzo wysokim stopniu aktywności gospodarczej są Wałbrzych oraz trzy ośrodki LGOM-u - Legnica, Lubin i Polkowice. Na szczególną uwagę zasłu-

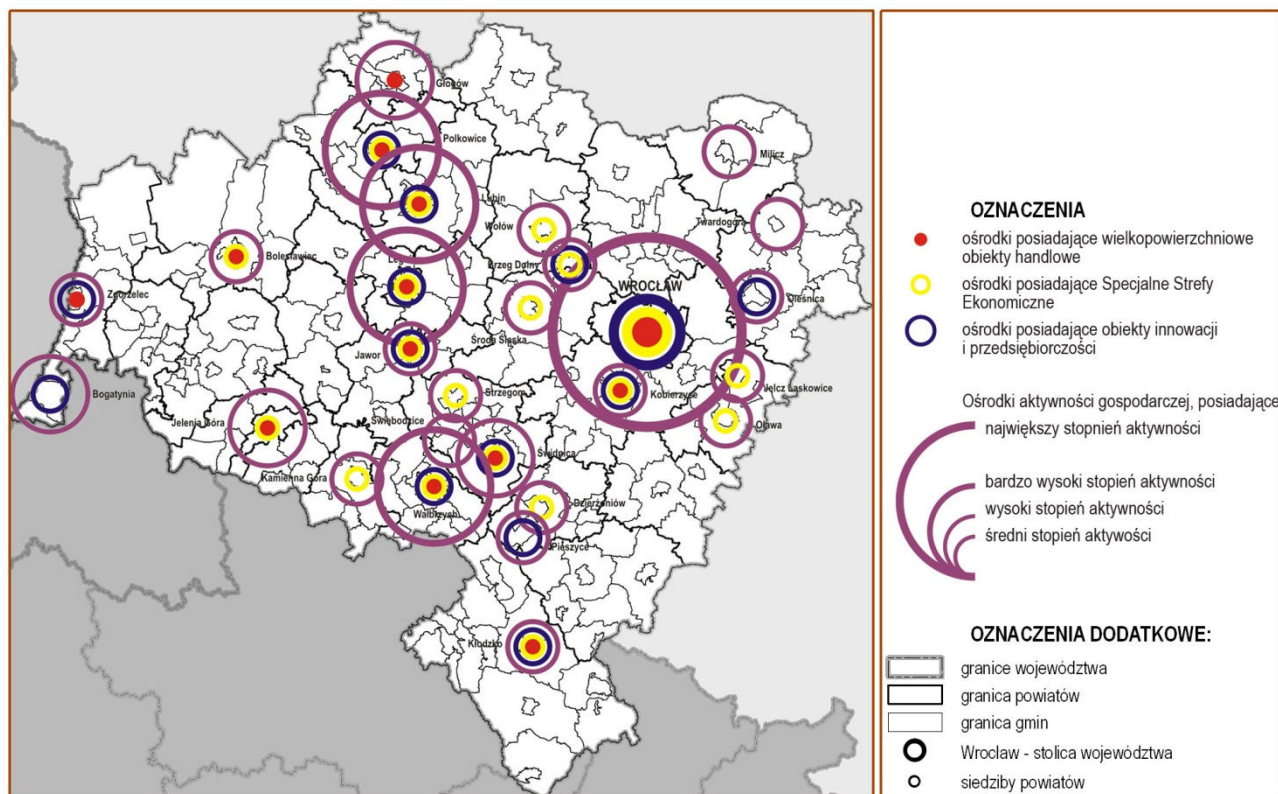
gują gminy Kobierzyce (ośrodek lokalny) i Polkowice (ośrodek subregionalny), wykazujące bardzo dużą aktywność w pozyskiwaniu inwestycji zagranicznych oraz w tworzeniu obiektów innowacji i przedsiębiorczości. (Dolnośląskie ośrodki wzrostu i rozwoju gospodarczego przedstawiono na rysunku 5.2-3). Ośrodki spełniające powyższe kryteria zostały dodatkowo ocenione pod względem posiadania obiektów i obszarów, takich jak: 1) specjalne strefy ekonomiczne; 2) wielkopowierzchniowe obiekty handlowe; 3) siedziby zarządów największych firm w Polsce; 4) obiekty przedsiębiorczości i innowacji.

5.2.4. SPECJALNE STREFY EKONOMICZNE

1. W obszarze województwa działają cztery specjalne strefy ekonomiczne: Wałbrzyska SSE, Kamiennogórska SSE Małej Przedsiębiorczości, Legnicka SSE i Tarnobrzaska SSE (jedynie na terenie Biskupic Podgórných). Strefy, którym udało się pozyskać licznych dużych i średnich inwestorów, spełniły częściowo swoje zadania i przyczyniły się do obniżenia bezrobocia oraz do przeprowadzenia procesów restrukturyzacji i dywersyfikacji branżowej ośrodków cechujących się istnieniem monokultur przemysłowych (w tym Legnicy i Wałbrzyska). Większość nowopowstałych firm w regionie, w szczególności stanowiących bezpośrednie inwestycje zagraniczne zostało zlokalizowanych na terenach omawianych stref. Ich łączna powierzchnia na Dolnym Śląsku wynosi ok. 2 300 ha (co stanowi ok. 14% powierzchni terenów przemysłowych województwa). Inwestorzy działający na terenach dolnośląskich specjalnych stref ekonomicznych w ciągu ponad 10 lat stworzyli ponad 43,5 tys. nowych miejsc pracy. W znacznej ich części są one zagospodarowane, jednak około 1/3 terenów stref nadal jest oferowane do zainwestowania (ok. 770 ha).

2. Najdynamiczniej w obszarze Dolnego Śląska rozwija się Wałbrzyska SSE, która nieustannie zwiększa swoją powierzchnię. W 2008r. jej powierzchnia wynosi 1544 ha, a dostępne jeszcze tereny obejmują ok. 460 ha. Zarząd strefy wydał jednak już ponad dwadzieścia pozwoleń na rozpoczęcie działalności w ich obszarze, a zatem rzeczywiste wolne powierzchnie są znacznie mniejsze.

Rysunek 5.2-3. Ośrodki wzrostu i rozwoju gospodarczego w sektorze przemysłowym

Od 2002r. strefę tę powiększono o podstrefy w Bielawie, Bolesławcu, Kudowie-Zdrój, Oleśnicy, Oławie, Świdnicy, Świebodzicach, Wrocławiu, Brzegu Dolnym, Bystrzycy Kłodzkiej, Długołęce, Górze, Kłodzku, Kobierzycach, gminie wiejskiej Nowej Rudzie, Strzegomiu, Strzelinie, Sycowie, Świdnicy, Twardogórze, Wiązowie, Wołowie i Żąbkowicach Śląskich. Największe z nich to podstrefy w Oławie (175 ha), we Wrocławiu (174 ha) i w Żarowie (108 ha). Zatrudnienie w zakładach funkcjonujących w strefie wyniosło w 2008r. 30 924 pracowników.

3. Pozostałe strefy są znacznie mniejsze i cechuje je mniej dynamiczny rozwój. Legnicka SSE posiada ok. 460 ha powierzchni, z czego około 150 ha stanowią obszary przeznaczone do zainwestowania. Od 2002r. strefę powiększono o podstrefy w Chojnowie, Głogowie, Prochowicach, Przemkowie i Środzie Śląskiej, a zatrudnienie znalazło 8 425 osób. Kamiennogórska SSE posiada powierzchnię ok. 340 ha, z czego połowa – to tereny do zainwestowania. Od 2002 r. strefę powiększono o podstrefy Jeleniej Góry, Kowarach, Piechowicach, Dobroszycach, Gryfowie Śląskim, Janowicach Wielkich, Prusicach i Żmigrodzie, a w jej obszarze zatrudnionych jest ok. 4 204 osób. Z kolei w Biskupicach Podgórnych w gminie Koberzyce na potrzeby koncernów LG Philips i LG Electronics utworzono oddział Tarnobrzeszkiej SSE, której ogólna wielkość wynosi 410 ha, w tym 130 ha to tereny wolne i możliwe zagospodarowania.

4. Rozlokowanie przestrzenne podstref w poszczególnych Specjalnych Strefach Ekonomicznych wykazuje znaczne zróżnicowanie. Najmniej policentryczny charakter rozlokowania podstref w stosunku do siedziby zarządu SSE wykazuje Wałbrzyska SSE, której oddziały, czyli podstrefy rozciągają się wzdłuż południowo-wschodniej granicy województwa, a położenie siedziby zarządu ma charakter biegunowy, a nie centralny. Pozostałe dwie strefy, Kamiennogórska SSE i Legnicka SSE, swoje układy przestrzenne mają zbliżone do układu policentrycznego, aczkolwiek siedziby ich zarządów nie są położone centralnie

w stosunku do podstref. (Rozlokowanie Specjalnych Stref Ekonomicznych przedstawia rysunek 5.2-4).

5.3. PRZEMYSŁ I GÓRNICSTWO

TREŚĆ: Struktura przestrzenna i branżowa przemysłu - Eksport – Górnictwo

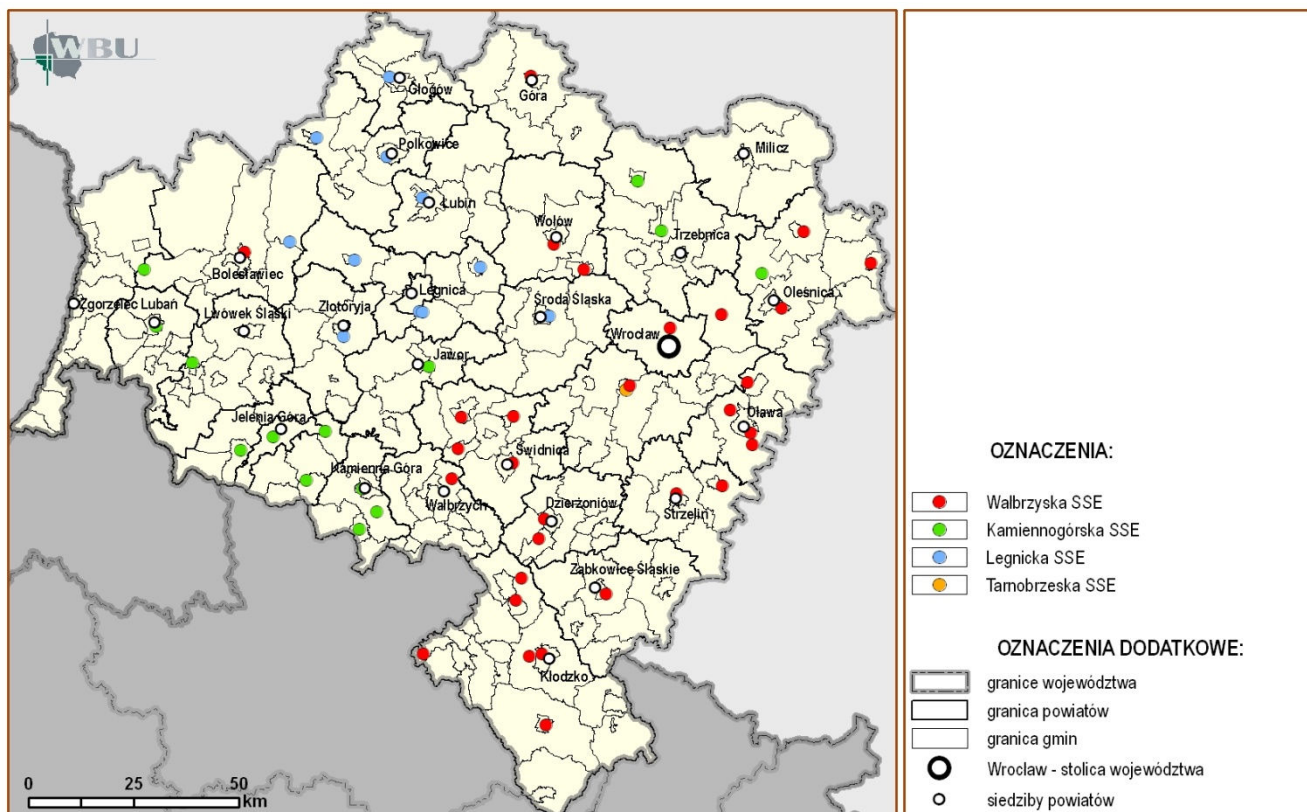
5.3.1. STRUKTURA PRZESTRZENNA I BRANŻOWA PRZEMYSŁU

1. W strukturze przestrzennej województwa wyróżnia się szereg ośrodków z historycznie wykształconą funkcją przemysłową. Jej wiodącym ośrodkiem gospodarczym jest Wrocław (w przemyśle pracuje tu ok. 37 070 osób, tj. ok. 19% ogółu pracujących w tej sferze w województwie). Mimo iż liczba ta od 2000 do 2008 r. zmniejszyła się o połowę, nadal dystans dzielący Wrocław i inne ośrodki jest w tym zakresie znaczący. Dobrze rozwiniętymi ośrodkami przemysłowymi regionu są także :

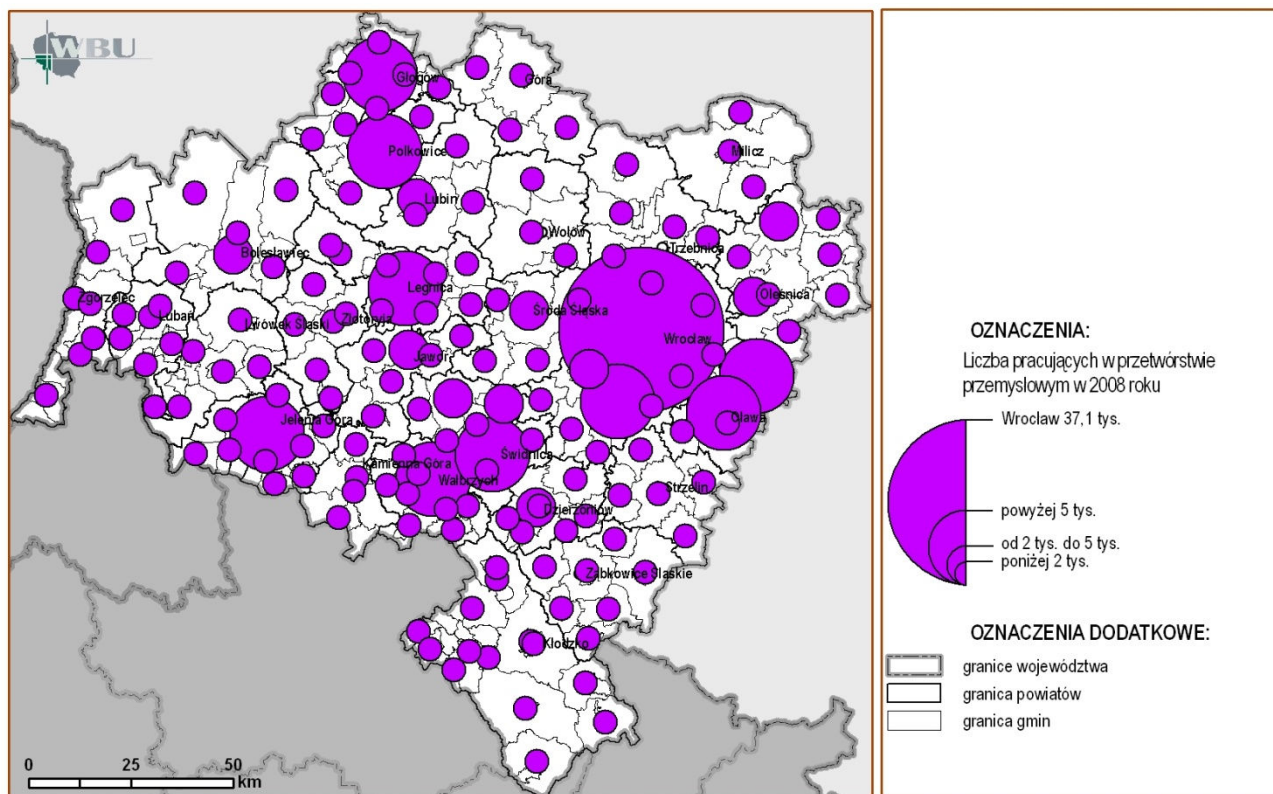
- 1) Wałbrzych (z ok. 13 500 pracujących w przemyśle),
- 2) Koberzyce (z ok. 9 900 - jw.),
- 3) Legnica (z ok. 8 200 - jw.),
- 4) Świdnica (z ok. 6 400 - jw.),
- 5) Jelenia Góra (z ok. 6 100 - jw.),
- 6) Polkowice (z ok. 6 075 - jw.),
- 7) Jelcz- Laskowice (z ok. 6 000 – jw.).

2. W/w ośrodki rozwijają się w różnym tempie, o jego wysokim stopniu w Koberzycach, Jelczu Laskowicach, Głogowie i w Polkowicach świadczy prawie dwukrotny wzrost pracujących w przemyśle w latach 2000 – 2008, który tu nastąpił. Coraz większego znaczenia, jeśli chodzi o wzrost potencjału przemysłowego, nabierają także miejscowości położone w bezpośrednim sąsiedztwie Wrocławia, takie jak Kąty Wrocławskie oraz miejscowości posiadające SSE, zlokalizowane wzdłuż autostrady A-4. (Rozmieszczenie głównych ośrodków przemysłowych województwa przedstawia rysunek. 5.3-1).

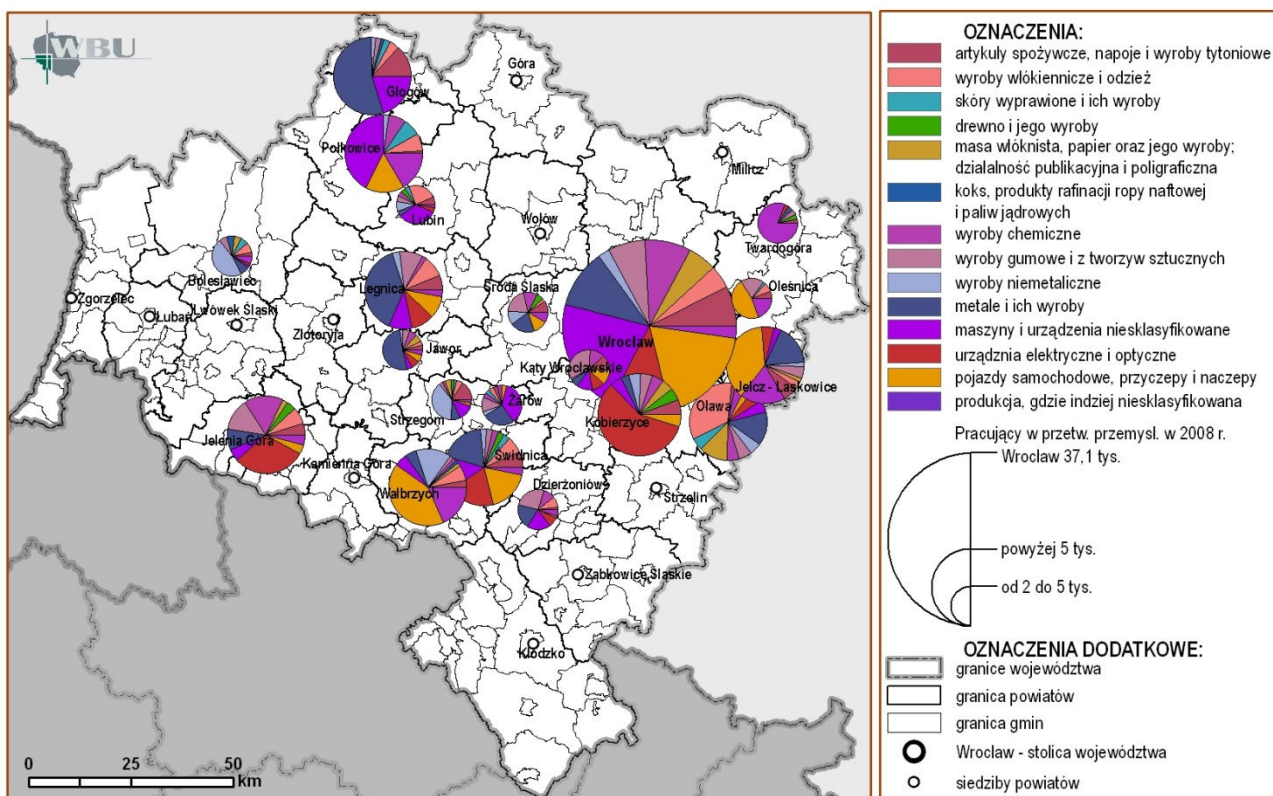
Rysunek 5.2-4. Specjalne Strefy Ekonomiczne.

Rysunek 5.3-1. Główne ośrodki przemysłowe wg zatrudnionych.

Rysunek 5.3-2. Struktura branżowa przemysłu w największych ośrodkach gospodarczych.

3. Sektor przemysłowy Dolnego Śląska wykazuje duże zróżnicowanie branżowe, którego struktura branżowa w latach 2000-2007 nie uległa zasadniczym zmianom. Od szeregu lat wiodącymi branżami są tu:

- 1) przemysł elektromaszynowy (w tym przede wszystkim produkcja środków transportu oraz maszyn i urządzeń),
- 2) produkcja urządzeń elektrycznych i optycznych (w tym przede wszystkim produkcja odbiorników LCD),
- 3) przemysł chemiczny,
- 4) przemysł ceramiczny i szklarski,
- 5) przemysł lekki (włókienniczy, odzieżowy, skórzaný),
- 6) przemysł energetyczny,
- 7) przemysł spożywczy.

4. Struktura branżowa przemysłu w w/w największych ośrodkach gospodarczych regionu, opracowana na podstawie danych o zatrudnieniu w poszczególnych podsekcjach wykazuje znaczne zróżnicowanie branżowe. We Wrocławiu jako największym z nich dominują przemysły maszynowy i elektromaszynowy, zatrudniające ponad połowę zatrudnionych w tej gałęzi gospodarki. Duże znaczenie mają tu też: produkcja metali i wyrobów, artykułów spożywczych, wyrobów włókienniczych i odzieży oraz wyrobów chemicznych i sztucznych. Pozostałe, większe ośrodki, na czele z Wałbrzychem, cechuje przewaga zatrudnienia w przemyśle maszynowym i elektromaszynowym, jedynie w Legnicy i Głogowie dominuje produkcja metali i ich wyrobów, a w Bolesławcu wyrobów niemetalicznych. Województwo plasuje się w krajowej czołówce w dziedzinie produkcji odbiorników LCD, domowych chłodziarek i zamrażarek, pralek i wirówek elektrycznych, tkanin bawełnianych i bawełnopodobnych, środków do prania i mycia, soli i cukru oraz kwasu siarkowego. (Strukturę branżową przemysłu w największych ośrodkach gospodarczych przedstawia rysunek 5.3-2).

5.3.2. EKSPORT

1. Katalizatorem wzrostu gospodarczego województwa jest eksport, od lat jego wartość plasuje województwo w czołówce największych eksporterów w kraju. Do najważniejszych produktów eksportowych województwa zarówno pod względem wartości, jak i udziału w eksporcie, należą przede wszystkim: maszyny i urządzenia elektroenergetyczne, maszyny i urządzenia elektryczne (w tym sprzęt AGD), środki transportu samochodowego, wyroby hutnicze metali nieżelaznych, meble i wyroby stolarskie, wyroby wyciskane i ciągnięte z metali nieżelaznych i ich stopów, odzież i bielizna osobista z tkanin, środki transportu szynowego, maszyny i urządzenia elektroenergetyczne, wyroby elektroniczne.

2. Najważniejszym rynkiem eksportowym województwa jest rynek niemiecki, z udziałem ponad 53% całości eksportu. Kolejne istotne rynki to francuski (blisko 7%) oraz brytyjski, czeski i belgijski, gdzie trafiło około 4% dolnośląskiego eksportu. Analiza udziałów Dolnego Śląska w eksporcie na poszczególne rynki wykazuje wyraźną ich asymetrię i bardzo mocną przewagę krajów UE, gdzie trafia ok. 90% całości tzw. masy eksportowej. Stosunkowo najmniejszy jest udział województwa w eksporcie towarów i usług na rynki pozaeuropejskie. Dolny Śląsk jest jednym z dominujących w kraju województw pod względem eksportu małych i średnich przedsiębiorstw, którego wielkość stanowi 7,7% eksportu MŚP w Polsce, co lokuje województwo na 5 miejscu w kraju.

3. Podstawowe grupy towarowe w eksporcie regionu związane były w ostatnich latach z produkcją maszyn i urządzeń oraz sprzętu elektrycznego i elektrotechnicznego (co stanowiło ponad 30% wartości dolnośląskiego eksportu w 2008 r.) oraz ze sprzedażą metali nieszlachetnych i wyrobów (ich udział był równie wysoki i wynosił prawie 28%). Te dwie grupy towarowe wygenerowały łącznie ok. 60% sprzedaży zagranicznej Dolnego Śląska, a najważniejszymi producentami sprzętu AGD były następujące firmy, wspomniane już w rozdziale 5.1.2:

- 1) Polar z Wrocławia (należą do amerykańskiej korporacji Whirlpool),

- 2) Wrozamet z Wrocławia (włączony do hiszpańskiej grupy Fagor),

- 3) Electrolux ze Świdnicy, i Oławy i Żarowie.

Z kolei do najważniejszych eksporterów w branży motoryzacyjnej należą:

- 1) zakłady japońskiego koncernu Toyota z Wałbrzycha i Jelcza Laskowic,
- 2) Volkswagen z Polkowic,
- 3) Volvo z Wrocławia,
- 4) Faurecia z Legnicy i Jelcza Laskowic,
- 5) Takata-Petri Parts Polska z Wałbrzycha.

Dzięki LG Philips LCD, LG Electronocs, Toshiba, 3M i JVC, koncernom , które za-inwestowały na Dolnym Śląsku w ciągu ostatnich lat, region stał się największą w Europie potęgą w produkcji i eksporcie odbiorników LCD.

Największym eksporterem wyrobów miedzianych i srebra na Dolnym Śląsku jest KGHM.

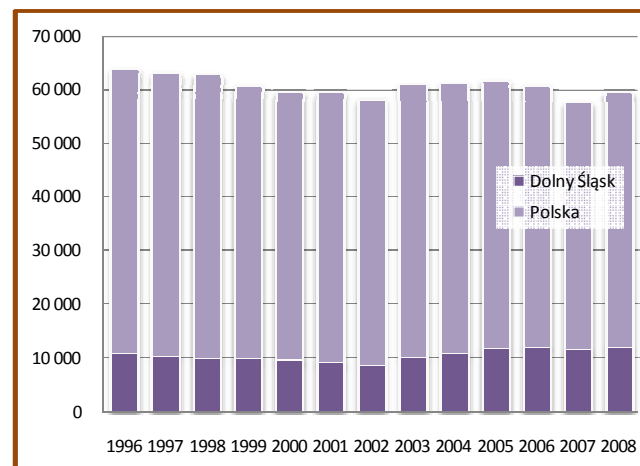
5.3.3. GÓRNICTWO

1. Przemysł wydobywczy województwa oparty jest na bogatej i różnorodnej bazie zasobów kopalin użytecznych. Podstawowe znaczenie gospodarcze mają złoża surowców energetycznych (węgiel brunatny i gazu ziemnego), rud miedzi i pierwiastków towarzyszących oraz surowców skalnych. Do tych ostatnich należą: kamienie łamane i bloczne, a także piaski i żwiry, piaski szklarskie, kwarc żyłowy, iły ogniotrwałe, surowce kaolinowe, surowce skaleńkowe, gipsy i anhydryty oraz dolomity. Wiele z nich, ze względu na swą unikalność bądź wielkość zasobów ma istotne znaczenie w gospodarce kraju.

2. Podstawowym surowcem energetycznym, wydobywanym w województwie jest węgiel brunatny, którego eksploatacją zajmuje się BOT KWB Turów S.A. Wydobywany surowiec niemal w całości przeznaczony jest na potrzeby sąsiadującej z kopalnią elektrowni. Spółka wraz z BOT Elektrownia Turów S.A tworzy Spółkę Akcyjną BOT Górnictwo i Energetyka S.A., której akcjonariuszami są: w 69% pierwsza z wymienionych wcześniej spółek, Skarb Państwa – w 16,3% oraz uprawnieni pracownicy w 14,7%. Kopalnia zatrudnia 3 922 osób (wg danych z marca 2008). Produkcja węgla brunatnego stanowi ok. 20% (12.104 mln ton w 2008r.) wydobycia krajowego. Na terenie województwa eksploatuje się 18 z 29 udokumentowanych złóż gazu ziemnego. Jego wydobycie w 2008 r. wyniosło 1 090.3 mln m³ (co stanowiło 21,4% produkcji krajowej). Najwięcej gazu dostarczają zakłady: Bogdaj-Uciechów, Ząglęcze i Żuchłów.

3. W obszarze LGOM, eksploatuje się jedyne w kraju złoża rud miedzi i srebra. Działalność prowadzi KGHM Polska Miedz S.A., który zajmuje 6 miejsce w produkcji miedzi i 2 w produkcji srebra na świecie. Przedsiębiorstwo produkuje ok. 500 tys. ton miedzi metalicznej rocznie (474 tys. ton w 2008 r.) i ok. 1200 ton srebra metalicznego rocznie (1 192.8 ton w 2008 r.), a także szereg pierwiastków towarzyszących rudom (Au, Ni, Pb, Pt-Pd, Se, Re).

Wykres 5.3-1. Udział wydobycia węgla brunatnych ze złóż dolnośląskich w ogólnej produkcji w Polsce w latach 1996-2008 [tys. ton] (źródło PIG).

Znaczna część produkcji przeznaczona jest na eksport : w 2008 r. było to ponad 79 % miedzi (374.36 tys. ton) i 95% srebra (1 137.38 ton). Koncesje na wydobycie rud miedzi obejmują złoża (obszary górnicze): „Lubin-Małomice”, „Polkowice”, „Sierszowice”, „Rudna” (do 2013 r.), „Radwanice-Wschód” (do 2015 r.), „Rudna II” (do 2046 r.) i „Głogów Głęboki-Przemysłowy” (do 2054 r.). Spółka zatrudniała w końcu 2007 r. 18 259 osób, z kolei w spółkach zależnych, tworzących Grupę Kapitałową KGHM, zatrudnionych było kolejnych ok. 10 000 osób.

4. Województwo jest głównym krajowym producentem różnego rodzaju kamieni łamanych i blocznych, skał magmowych: granity, granitoidy, gabra, bazalty, porfiry, melafiry; skał metamorficznych: gnejsy, amfibolity, serpentynity, marmury oraz skał osadowych: piaskowce, szarogłazy, wapienie i dolomity. W Polsce jedynie na Dolnym Śląsku eksploatuje się bloczne: granity, sjenity, gabra, melafiry, amfibolity, serpentynity, hornfelsy i marmury dolomityczne. Od 2002 r., kiedy zanotowano najniższe (w ostatniej dekadzie) wydobycie KłiB, ich produkcja stale rośnie. W 2008 roku osiągnęła 25 952 tys. ton co stanowi wzrost o 147% (Wykres. 5.3-2). W porównaniu z rokiem 2002 wydobycie bazaltów wzrosło o 115 %, granitów o 267 %, gabra o 196 %, amfibolitów i serpentynitów o 148 % a melafirów o 63 %. Produkcja marmurów utrzymała się na podobnym poziomie. Udział regionu w produkcji krajowej wszystkich rodzajów KłiB wyniósł w 2008 roku 51%. a skał magmowych i metamorficznych blisko 91%. (Na rysunku 5.3-3 przedstawiono zasoby i wydobycie kamieni łamanych i blocznych w podziale na powiaty).

5. Eksploatacja piasków i żwirów, w województwie, wykazuje, podobnie jak KłiB, wyraźną tendencję wzrostową. Pod względem ich produkcji (14 066 tys. ton w 2008 r.) Dolny Śląsk zajmuje 3 pozycję w Polsce, za mazowieckim i zachodnio-pomorskim. Udział w produkcji krajowej rośnie; w 2002 r. wyniósł 6,8 %, w 2008 r. 9,4 % (wykres 5.3-3). Wzrosła także liczba udokumentowanych złóż z odpowiednio 293 w 2006 r. do 338 w 2008 r. Kopalnie o największym udziale w wydobyciu to: Szczytniki (w pow. legnickim z 947 tys. ton), Domanice (w pow. wrocławskim, 1 310 tys. ton) oraz Byczyń I, Przyłęk-Pilce i Topola (w pow. ząbkowickim, odpowiednio 764, 895 i 892 tys. ton).

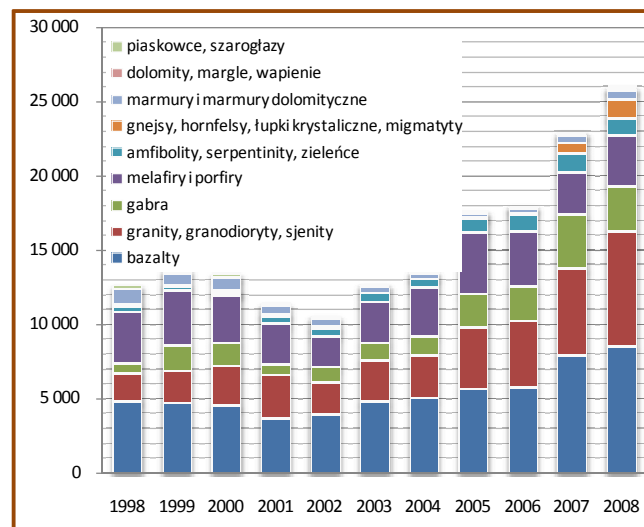
6. Pozostałe, istotne dla gospodarki kraju kopaliny, wydobywane w obszarze województwa to: gliny (iły) ceramiczne, gliny (iły) ogniotrwałe, kwarc żyłowy, piaski szklarskie, surowce kaolinowe, surowce skaleniowe, surowce ilaste ceramiki budowlanej.

7. Według Polskiej Klasyfikacji Działalności (PKD) górnictwo i wydobywanie kopalin obejmuje ich wydobywanie oraz działalność pomocniczą, związaną z przygotowaniem ich do sprzedaży, nie obejmując ich przetwórstwa. Liczba podmiotów prowadzących działalność górnictw zarejestrowanych w rejestrze Regon wyniosła w 2008 r. 293 i wzrosła przez całą ostatnią dekadę o 62 (wykres 5.3-4). Najwięcej podmiotów prowadzących tę działalność zarejestrowano w 2008r. w powiatach: Wrocław (51), świdnickim (41), wałbrzyskim (22), bolesławieckim (19), kłodzkim (18). Udział pracujących w sekcji górnictwo, jako procent ogółu pracujących w przemyśle w województwie, osiągnął swą maksymalną wartość 15 % w 2002 r. i od tej pory zmniejszył się do 11,9 % w 2007 r. Wielkość zatrudnienia wynosiła w 2007 r. ok. 26 200 osób.

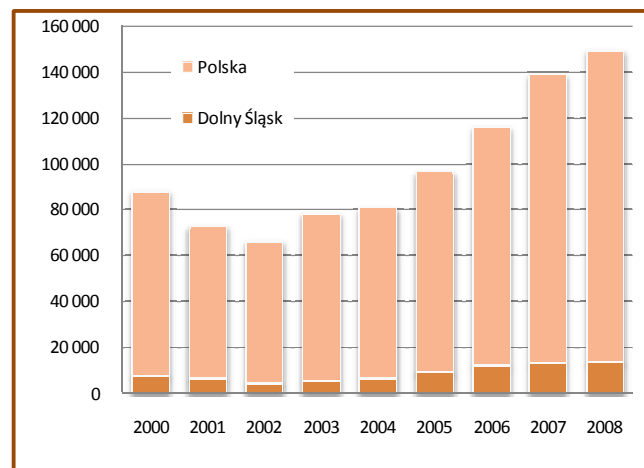
8. Według informacji Okręgowych Urzędów Górniczych we Wrocławiu i Wałbrzychu oraz Geologa Województwa w latach 2002-2006 urzędy powiatowe i urząd marszałkowski wydały ogółem 88 koncesji na wydobywanie kopalin ze złóż. W tym samym okresie wydano 78 koncesji na poszukiwanie lub rozpoznawanie złóż kopalin (liczba ta nie uwzględnia koncesji wydanych przez marszałka województwa dla powiatów w zakresie właściwości miejscowej OUG we Wrocławiu). Najwięcej wydanych koncesji na wydobywanie kopalin ze złóż zarejestrowano w powiatach: świdnickim (10), legnickim i kłodzkim (po 9). Wydania koncesji na eksploatację nie zgłoszono z powiatów: dzierzoniowskiego, jelenio-górskiego, lubańskiego, lubińskiego i polkowickiego. Największą liczbę koncesji na poszukiwanie i rozpoznawanie

złóż zanotowano w powiatach: świdnickim (13), kłodzkim i ząbkowickim (po 9).

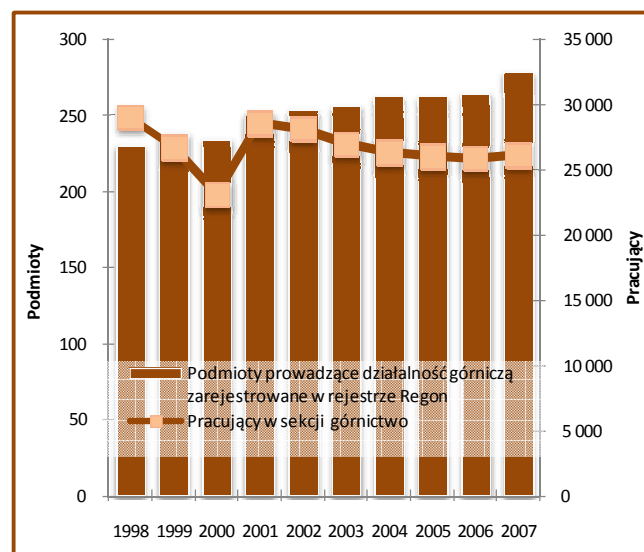
Wykres 5.3-2. Wydobycie poszczególnych kamieni łamanych i blocznych na Dolnym Śląsku w latach 1998-2008 [tys. ton], (źródło PIG)

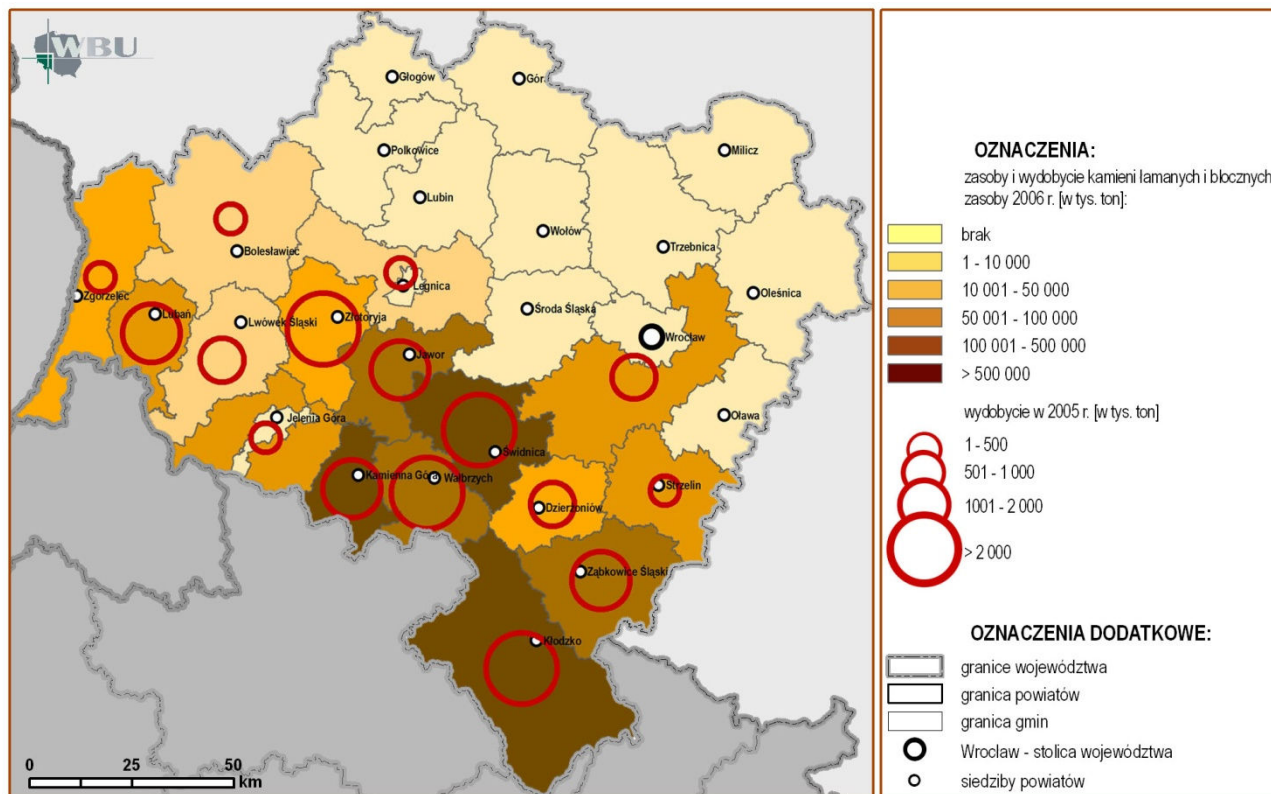
Wykres 5.3-3. Wydobycie piasków i żwirów w województwie i w Polsce w latach 2000-2008 [tys. ton] (źródło PIG)

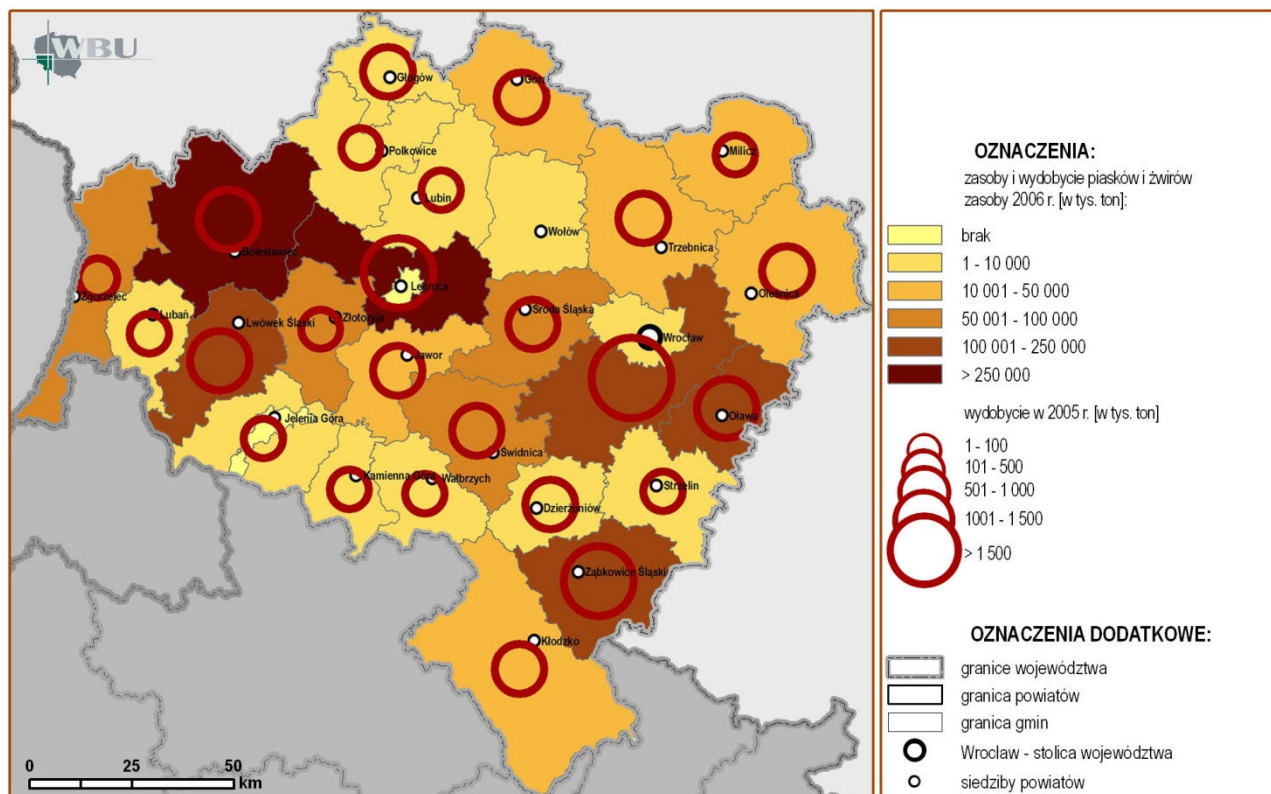
Wykres 5.3-4. Liczba podmiotów prowadzących działalność górnictw w województwie oraz liczba pracujących w sekcji górnictwo PKD w latach 1998-2007 r. (źródło GUS Wrocław)

Rysunek 5.3-3. Zasoby i wydobycie kamieni łamanych i blocznych w podziale na powiaty w 2006 r.

Rysunek 5.3-4. Zasoby i wydobycie piasków i żwirów w podziale powiatów województwa dolnośląskiego w 2006 r.

5.4. ROLNICTWO I GOSPODARKA LEŚNA

TREŚĆ: Rolnicza przestrzeń produkcyjna - Gospodarka leśna -

5.4.1. ROLNICZA PRZESTRZEŃ PRODUKCYJNA

1. Jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej w sposób syntetyczny charakteryzuje wskaźnik waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej, na którego wysokość największy wpływ ma ocena jakości i przydatności gleb, a w dalszej kolejności agroklimat, rzeźba terenu i warunki wodne gleb. Wartość tego wskaźnika dla województwa jest wysoka i wynosi 73,2 pkt (przy średniej dla Polski – 66,9 pkt), a do powiatów, w których jest on wyższy od średniej wojewódzkiej należą m.in. strzeliński (97,4 pkt), wrocławski (92,7 pkt), świdnicki (86,6 pkt), oławski (85,3 pkt.), średzki (84,7 pkt), dzierzoniowski (83,6 pkt), złotoryjski (82,7 pkt) i jaworski (81,3 pkt).

2. Na wysoką jakość rolniczej przestrzeni produkcyjnej regionu zasadniczy wpływ ma występowanie znacznego udziału (43,6% pow. gruntów ornych) gleb najlepszych tzn. kompleksów pszennego bardzo dobrego i dobrego. Położone są one w obszarze o kształcie zbliżonym do trójkąta, którego podstawą jest linia łącząca gminy Oława i Kamieniec Żąbkowski, a wierzchołek stanowi gmina Warta Bolesławiecka. Z kolei gminy górskie i podgórskie i część gmin nizinnych, położonych w południowej i północnej i części województwa cechuje niska wartość wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej. Stało się to jednym z głównych czynników decydujących o ich zaliczeniu do obszarów o niekorzystnych warunkach gospodarowania, w skład których wchodzi obszary górskie, nizinne oraz obszary ze specyficznymi naturalnymi utrudnieniami. Według wyliczeń IUNG w Puławach udział tych obszarów w województwie wynosi 422 546 ha, co stanowi 33,9% ogólnej powierzchni użytków rolnych, co nie przekreśla faktu, iż dolnośląskie należy do województw o najwyższej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej.

3. Użytki rolne (bez gruntów rolnych zabudowanych i pod wodami), zajmując w województwa obszar 1 141 209 ha, stanowią 57,3% (w roku 1999 – 59%)

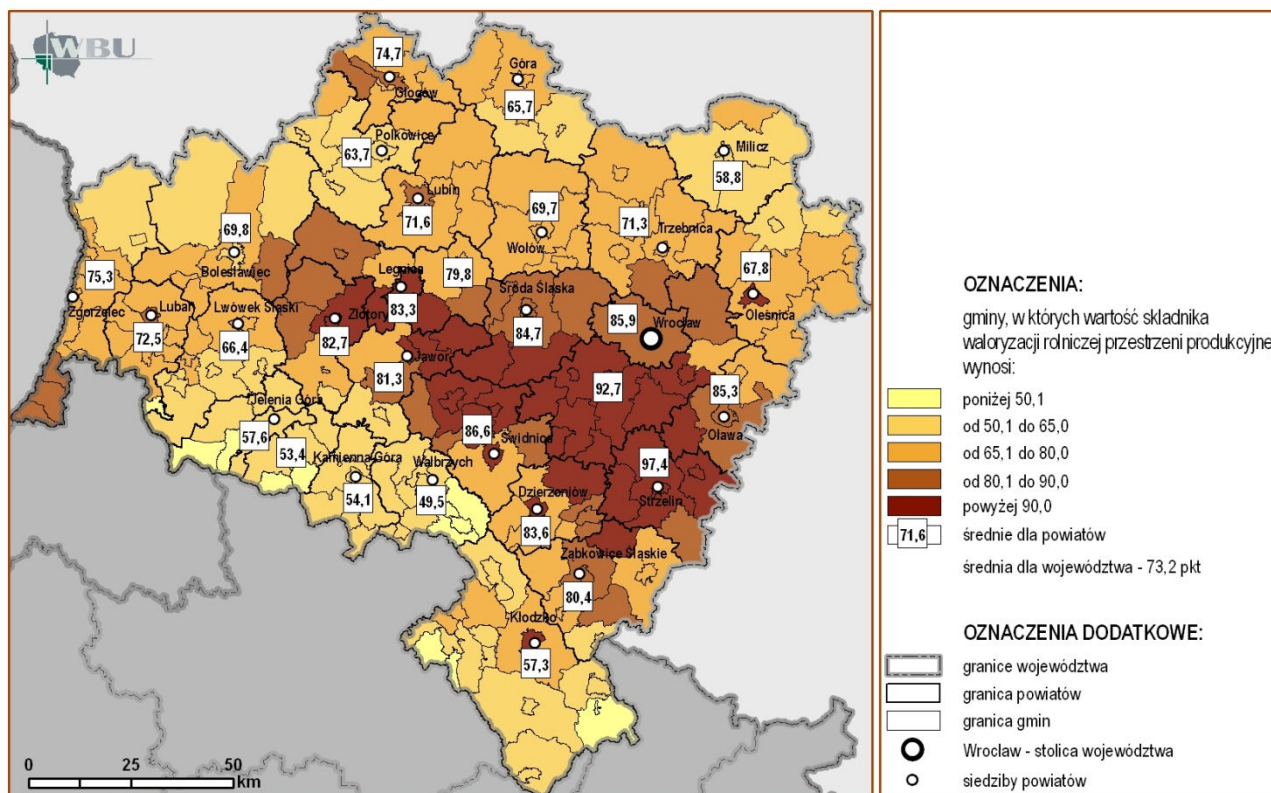
jego powierzchni ogólnej. Najwięcej, bo powyżej 70% powierzchni, użytków tych znajduje się w powiatach: strzelińskim (81,5%), średzkim (76,7%), wrocławskim (74,7%), świdnickim (72,7%) i legnickim (72,1%) i złotoryjskim (70,2%), co związane jest z wysoką jakością rolniczej przestrzeni produkcyjnej tych terenów. Najniższy udział użytków rolnych charakteryzuje tereny o niekorzystnych warunkach przyrodniczych dla rolnictwa oraz silnie zalesione - Sudety, Bory Dolnośląskie, Dolina Baryczy.

4. W strukturze użytków rolnych grunty orne stanowią 76,5%, 22,9% - trwałe użytki zielone (łąki i pastwiska) i tylko 0,6% - sady. Wysokim udziałem gruntów ornych charakteryzują się głównie powiaty centralnego pasa województwa: strzeliński, średzki, wrocławski, oławski, dzierzoniowski, świdnicki, legnicki i żąbkowski. Najwyższy udział trwałych użytków zielonych występuje w powiatach na południu województwa: kamiennogórskim, jeleniogórskim, wałbrzyskim, m. Jelenia Góra, kłodzkim i lwóweckim, a na północy w powiatach: milickim i polkowickim. Znacznie wyższy od średniej dla województwa odsetek sadów występuje w m. Wrocław (w związku z dużą ilością ogrodów działkowych) oraz w powiatach: dzierzoniowskim, zgorzeleckim, trzebnickim i świdnickim.

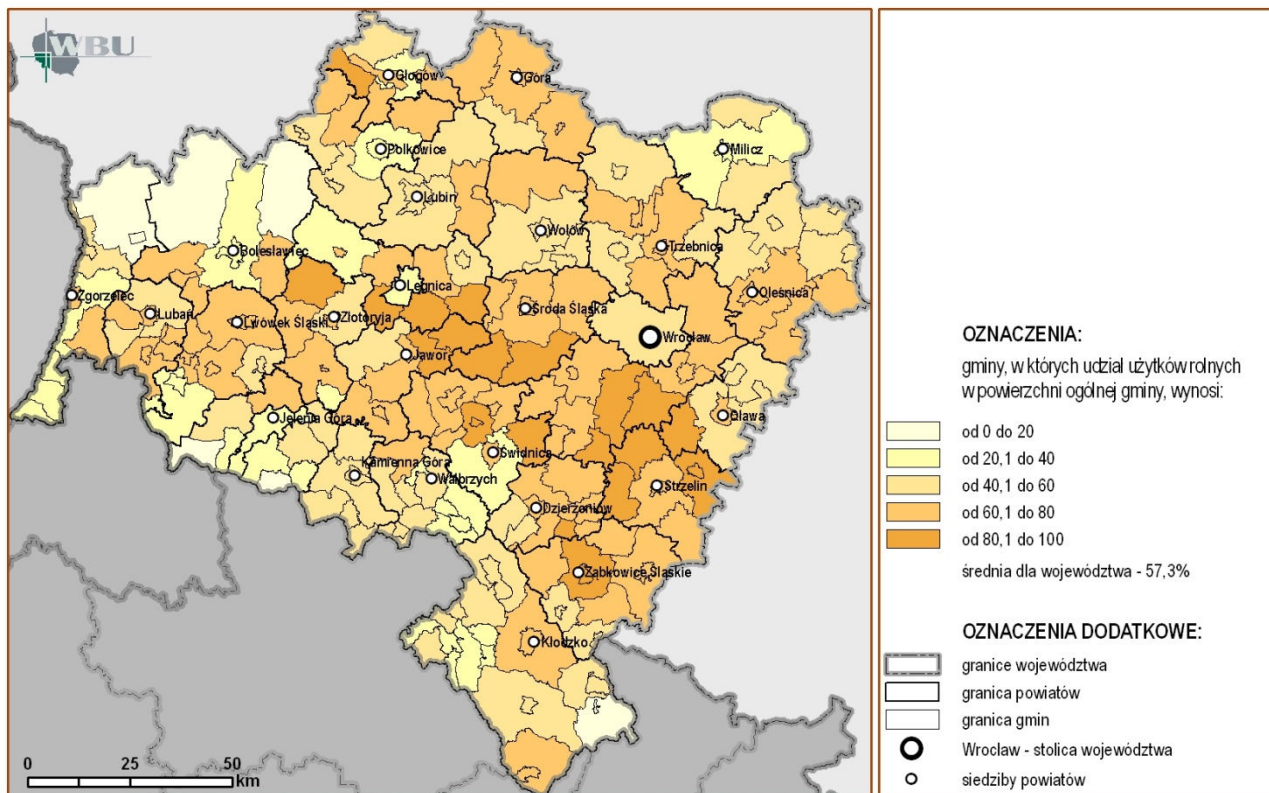
5. Powierzchnia gruntów ornych odlogowanych i ugorów stanowiła w 2008 r. 29,5 tys. ha i od 2000 r. znacznie zmalała (wynosiła wtedy 90,2 tys. ha). Największy odsetek stanowiły odłogi i ugory na gruntach ornych w powiatach położonych w południowo-zachodniej części województwa (kamiennogórski) oraz polkowickim i lubińskim. Na spadek powierzchni gruntów odlogowanych miało wpływ przeznaczenie gruntów słabszej jakości pod zalesienia oraz wyłączenia na cele inwestycyjne.

6. Przeważająca część użytków rolnych znajduje się w posiadaniu osób fizycznych (64,8%), wchodząc przede wszystkim w skład gospodarstw rolnych - najczęściej (pow. 70,0%) w powiatach: oleśnickim, kamiennogórskim, bolesławieckim, oławskim, jeleniogórskim, jaworskim i żąbkowskim. Ilość użytków rolnych stanowiących własność osób fizycznych wzrosła od roku 1999 o 8,5%.

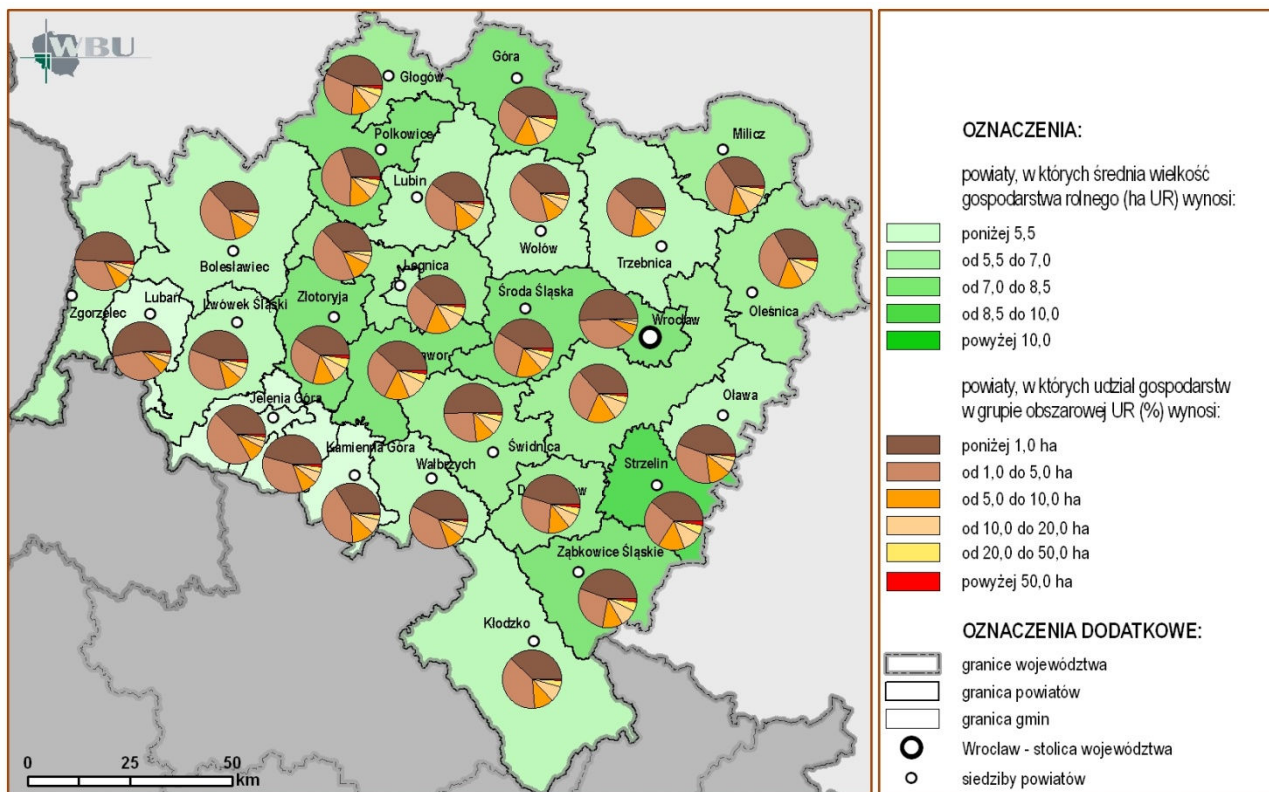
Rysunek 5.4-1. Wartość wskaźnika waloryzacji rolniczej przestrzeni produkcyjnej (w pkt) (IUNG Puławy)

Rysunek 5.4-2. Udział użytków rolnych w powierzchni ogólnej gmin (w %) (wg WGik UMWD, 2010)

Rysunek 5.4-3. Struktura wielkości gospodarstw rolnych (PSR 2002, US Wrocław)

Własnością Skarbu Państwa jest 24,9 % użytków rolnych, z czego większość znajduje się w Zasobie Własności Rolnej Skarbu Państwa (21,5 % powierzchni użytków rolnych). Najwięcej użytków rolnych w Zasobie WRSP znajduje się w powiatach: lubańskim (34,7%), lubińskim (34,3%), górowskim (34,0%), zgorzeleckim (32,0%) oraz wołowskim i polkowickim (po 31,7%). Następcą prawnym poprzedniego użytkownika tych gruntów - Agencji Własności Rolnej Skarbu Państwa jest Agencja Nieruchomości Rolnych. Do końca 2008 r. z przejętych w obszarze województwa 495 586 ha gruntów (ok. 10,5 % gruntów przejętych w Polsce) w zasobie tej Agencji pozostało jeszcze 287 904 ha.

7. Ważnym elementem charakterystyki wykorzystania zasobów rolniczej przestrzeni produkcyjnej jest poziom zatrudnienia w rolnictwie. Poziom ten oraz jego zmiany są wielkościami trudnymi do określenia zarówno ze względu na specyfikę produkcji rolniczej (m.in. sezonowość), zachodzące w rolnictwie procesy restrukturyzacyjne, jak i zmiany w sposobie pozyskiwania i zestawiania danych statystycznych dotyczących rolnictwa i obszarów wiejskich. W latach 2003 – 2007 liczba pracujących w sektorze rolniczym (łącznie z rolnictwem indywidualnym) wynosiła ponad 73 tys. osób i powoli się zmniejszała. Udział pracujących w sektorze rolniczym ogółem w 2007 r. wyniósł 10,0%, z czego w jego części publicznej - 0,5%, a w prywatnej - 10,4%. Wśród powiatów, w których pracujący w tym sektorze stanowią ponad 25 % ogółu zatrudnionych więcej niż średnia w województwie wymienić należy przede wszystkim: górowski (38,5%), legnicki (36,6%), strzeliński (33,6%), trzebnicki (30,8%), jaworski (28,7%), złotoryjski (28,3%), ząbkowicki (28,1%) i milicki (26,4%).

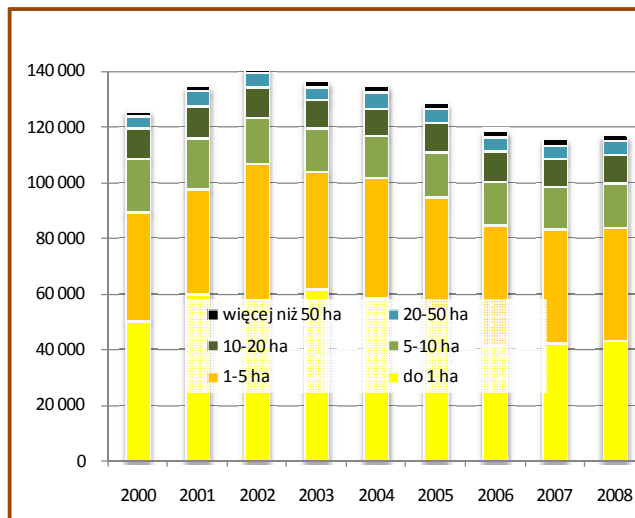
8. W 2002 r. w województwie funkcjonowało 141 336 gospodarstw rolnych, z czego 99,6% - stanowiły indywidualne gospodarstwa rolne, w tym 58,6% (82 836) - gospodarstwa o powierzchni powyżej 1 ha użytków rolnych. Do 2008 r. liczba gospodarstw zmalała do 117 138, zmalała także liczba gospodarstw powyżej 1 ha UR (do 74 218), a ich odsetek wzrósł do 63,4% ogólnej liczby gospodarstw. Zwiększyła się ilość gospodarstw w grupach obszarowych 10-15 ha, 15-20 ha, 30-50 ha, 50-100 ha. Było to m.in. efektem wejścia Polski do UE i wdrożenia działań, wynikających ze wspólnej Polityki Rolnej. W 2002 r. średnia ilość użytków rolnych wchodzących w skład gospodarstwa wynosiła 7,35 ha, a do powiatów, gdzie ta ilość była znacznie wyższa należały: strzeliński (10,01 ha), jaworski (9,57 ha), złotoryjski (9,48 ha). (Rysunek 5.4-3 przedstawia rozkład średniej wielkości gospodarstw oraz procentowego udziału w grupach obszarowych użytków rolnych w powiatach województwa wg PSR 2002 a zmiany w strukturze obszarowej gospodarstw w latach 2002-2008 ilustruje wykres 5.4-1.).

9. Procesy restrukturyzacji i urbanizacji, zachodzące w ostatnich latach w obszarze województwa przyczyniają się w dużym stopniu do zmian w funkcjonowaniu gospodarstw rolnych. Wg danych ze Spisu Rolnego w 2002 r. spośród 141 336 gospodarstw, funkcjonujących w województwie - 29,4% nie prowadziło produkcji rolniczej, 44,0% - prowadziło produkcję wyłącznie lub głównie na potrzeby własne, a tylko 26,5% produkowało głównie na rynek. Wyższy od średniej dla województwa udział takich gospodarstw zanotowano m.in. w powiatach: strzelińskim, wrocławskim, jaworskim, górowskim, legnickim i ząbkowickim.

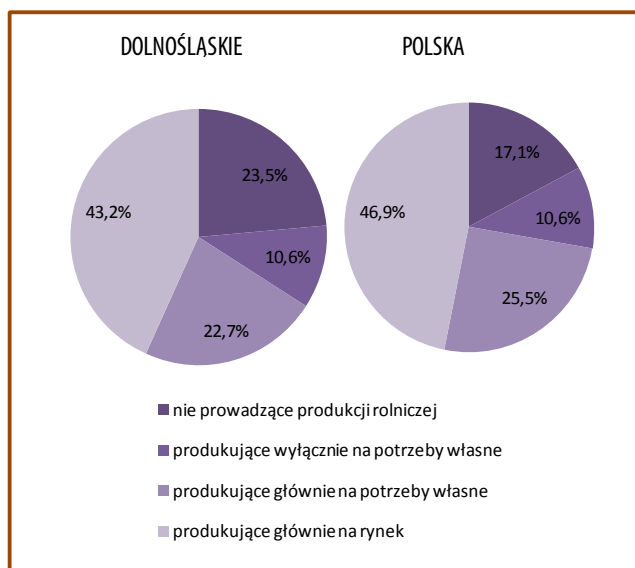
10. W ewidencji producentów rolnych w 2008 r. w województwie figurowało 85 227 podmiotów, z czego - 84 185 - to osoby fizyczne, 895 - osoby prawne, 16 - spółki cywilne, a 131- jednostki organizacyjne nie posiadające osobowości prawnej. W stosunku do roku 2005 liczba podmiotów wzrosła o ok. 9,9%. Zachodzące zmiany proporcji we władaniu użytkami rolnymi na korzyść sektora prywatnego są korzystne i służą przede wszystkim poprawie struktury agrarnej gospodarstw oraz wzmocnieniu grupy gospodarstw efektywnych. Na przyszłość rolnictwa największy wpływ mają gospodarstwa o dużej powierzchni użytków rolnych o wyspecjalizowanej produkcji. Dzięki pomocy udzielanej młodym rolnikom (przy przejmowaniu i rozwijaniu gospodarstw)

jest szansa na obniżenie średniego wieku oraz podniesienie poziomu wykształcenia właścicieli gospodarstw rolnych.

Wykres 5.4-1. Zmiany struktury wielkości gospodarstw rolnych w grupach obszarowych w latach 2000-2007.

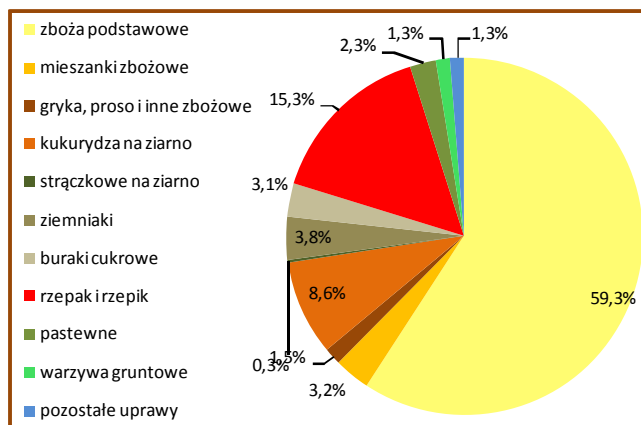
Wykres 5.4-2. Indywidualne gospodarstwa rolne powyżej 1 ha użytków rolnych wg celu produkcji w 2002 r. (PSR 2002, US Wrocław).

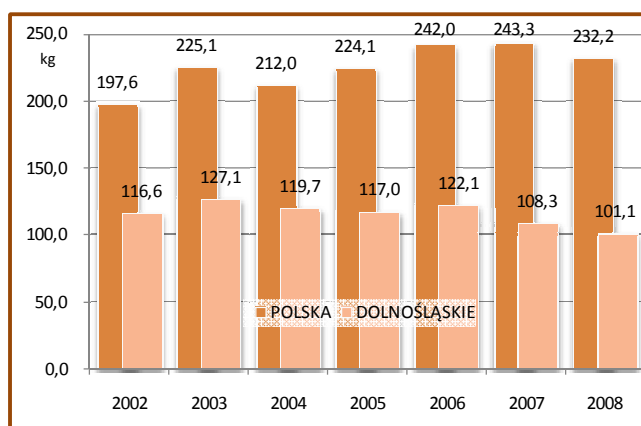
5.4.2. PRODUKCJA ROŚLINNA I ZWIERZĘCA

1. Produkcja rolnicza, zwłaszcza roślinna jest nadal jedną z dominujących funkcji obszarów wiejskich województwa dolnośląskiego, jednak jej znaczenie stopniowo maleje. Pod zasiewami w 2006 r. znajdowało się w województwie 739,1 tys. ha gruntów, co stanowiło 6,4% gruntów pod zasiewami w Polsce. W roku 2008 powierzchnia zasiewów wynosiła 741,0 tys. ha (6,4% zasiewów w Polsce). W strukturze zasiewów przeważały zboża (w tym głównie zboża podstawowe i kukurydza na ziarno) – 538 252 ha oraz przemysłowe (głównie rzepak) – 138 478. ha. Dominacja zbóż w strukturze zasiewów występuje we wszystkich powiatach, z tym że w powiatach pasa centralnego jest to głównie pszenica, natomiast w obszarach o słabszych warunkach naturalnych (na północy i południu województwa) są to gatunki mniej wymagające, takie jak: żyto, pszenżyto, owies, jęczmień i mieszanki zbożowe. Zbiory zbóż w 2008 r. stanowiły 8,1 % zbiorów w Polsce, rzepaku i rzepiku – 14,2%, ziemniaków – 5,7%, buraków cukrowych – 10,5%. Uzyskane w województwie plony z 1 ha przewyższały średnie krajowe. W wysokości uzyskiwanych plonów roślin rolniczych Dolny Śląsk znajduje się w czołówce krajowej.

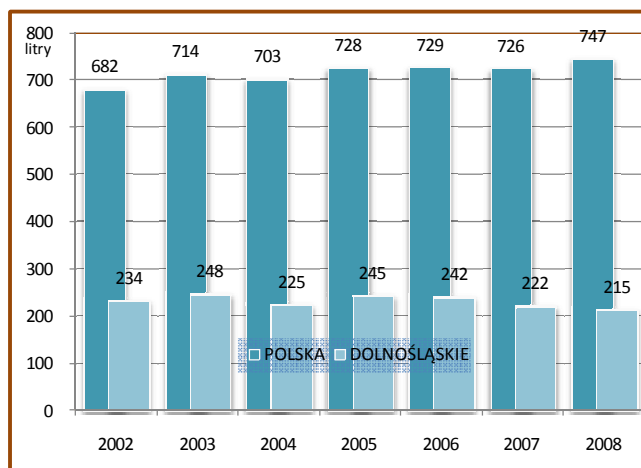
Wykres 5.4-3. Struktura zasiewów w 2007 r. (US Wrocław 2008)

Wykres 5.4-4. Produkcja żywa rzeźnego w kilogramach na 1 ha użytków rolnych w latach 2002-2008 (BDR GUS)

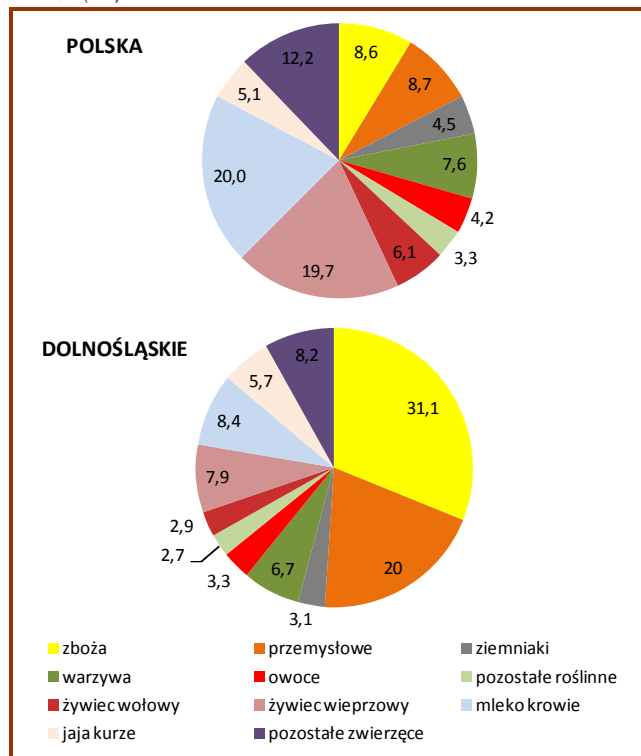
Wykres 5.4-5. Produkcja mleka w litrach w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych w latach 2002-2007 (BDR GUS)

2. W zakresie produkcji zwierzęcej w dolnośląskim od lat notuje się znacznie gorsze wyniki niż średnie w kraju. Obsada zwierząt (bydła i trzody chlewnej) na 100 ha UR jest o ponad połowę niższa niż średnia w kraju i wykazuje nadal tendencję spadkową. Wyższą niż średnia dla województwa obsadą bydła na 100 ha UR charakteryzują się powiaty w południowej części regionu (m.in. kamiennogórski, wałbrzyski, jeleniogórski) oraz na północy (powiat górski i milicki), a trzody chlewnej - powiaty: milicki, głogowski, górski, ząbkowicki, trzebnicki i legnicki. Tak niski poziom obsady inwentarza rzutuje również na wysokość produkcji żywa rzeźnego (co daje województwu ostatnie miejsce w kraju) oraz mleka (przedostatnie miejsce w kraju) w przeliczeniu na 1 ha użytków rolnych w 2006 r. (Problematykę tę ilustrują wykresy 5.4-4 i 5).

3. Na terenie województwa wzrasta liczba gospodarstw ekologicznych. W 2006 r. było 178 takich gospodarstw z odpowiednim certyfikatem (co stanowiło zaledwie 0,15 % ogółu gospodarstw), a 303 (0,26 % ogółu) - znajdowało się w okresie przestawiania produkcji. W 2008 r. liczba gospodarstw z certyfikatem zwiększyła się do 456, a w trakcie przestawiania do 423. Największa koncentracja gospodarstw tego typu występuje w powiatach na południu województwa: kłodzkim (80), wałbrzyskim (32), jeleniogórskim (30), a na północy województwa w powiatach milickim (15) i górskim (7). Zdecydowanie przodującą pod tym względem jest gmina Międzyzlesie, gdzie certyfikat posiada 32 producentów rolnych, a 16 gospodarstw jest w trakcie przestawiania.

Wykres 5.4-6. Struktura towarowej produkcji rolniczej w województwie i w Polsce w 2006 r. (GUS)

4. Odrębną gałęzią produkcji zwierzęcej jest gospodarka rybacka, prowadzona na stawach, zajmujących powierzchnię 13 188 ha (co stanowi stosunkowo mały procent, bo tylko 0,7 % obszaru województwa). Do gmin o największym udziale stawów w powierzchni ogólnej użytków rolnych należą: Krośnice, Milicz, Podgórzyn, Przemków, Twardogóra, Węglinie i Żmigród (w gminach tych znajduje się 66,6% powierzchni ogólnej stawów województwa). Największą jednostką zajmującą się produkcją rybacką jest PZB „Stawy Milickie”. Prowadzi on swoją działalność w obszarze ok. 7 600 ha, z czego ok. 6 500 ha stanowią stawy. PZB działa na obszarze o unikatowych wartościach przyrodniczych i głównym zadaniem jest prowadzenie gospodarki rybnej przy zachowaniu nienaruszalności ekosystemu. Obecnie jest w trakcie restrukturyzacji, której celem m.in. jest pogodzenie interesów gospodarstwa, społeczności lokalnej, naukowców i ekologów.

5. Większość podstawowych produktów rolniczych (oprócz ziemniaków) przeznaczana jest na rynek. Udział skupu w produkcji ważniejszych produktów wyniósł w 2007/2008 r.: zbóż podstawowych – 56,1%, ziemniaków – 24,9%, żywa rzeźnego (w przeliczeniu na mięso) – 80,1%, a mleka krowiego – 75,3%. Udział województwa w strukturze wartości rolniczej produkcji towarowej ogółem stanowi 4,8%, co daje mu 7 miejsce w kraju. W strukturze produkcji towarowej rolnictwa dolnośląskiego znacznie przeważa produkcja roślinna, stanowiąc jej 66,9%, w tym prawie połowę stanowią zboża. (Problematykę ilustruje wykres 5.4-6).

5.4.3. GOSPODARKA LEŚNA

1. Powierzchnia lasów w województwie wynosi 606 536 ha, a gruntów zadrzewionych i zakrzewionych 13 883 ha. W stosunku do roku 1999 powierzchnia lasów wzrosła o ok. 6,8%. Powierzchnia ta stale wzrasta, zwiększyła się ona w stosunku do 1999 r. o 5,9%. (Ogólna charakterystyka lasów została przedstawiona w rozdz. 1. Zasoby przyrodnicze i systemy ich ochrony oraz w Opracowaniu ekofizjograficznym dla województwa dolnośląskiego). W strukturze własnościowej lasów dominują lasy Skarbu Państwa (96,2%). Udział lasów własności prywatnej wynosi 2,6%, co stawia województwo w grupie regionów o najniższym udziale lasów prywatnych w Polsce (średnia dla kraju wynosi 18,0%). Na terenie miast na prawach powiatu (Wrocławia, Jeleniej Góry i Legnicy) nieco większy udział (od 11,6% do 25,7) mają grunty leśne i zadrzewione, które są własnością gmin. Lasy Skarbu Państwa znajdują się głównie w zarządzie Państwowego Gospodarstwa Leśnego Lasy Państwowe. W jego ramach gruntami leśnymi zarządzają: RDLP Wrocław (na terenie 33 nadleśnictw), RDLP Poznań (w nadleśnictwach Góra Śląska i Syców) oraz na bardzo niewielkich obszarach RDLP Katowice oraz RDLP Zielona Góra. Osobno zarządzanymi obszarami są Parki Narodowe -Karkonoski i Gór Stołowych.

2. Lasy spełniają różnorodne funkcje produkcyjne i pozaprodukcyjne. Produkcyjne związane są z dostarczaniem drewna oraz użytków ubocznych, takich jak m.in. grzyby, owoce leśne, zioła, trofea myśliwskie czy choinki. Do funkcji ochronnych należy ochrona: gleb przed erozją i osuwiskami, wód przed zanieczyszczeniami, środowiska przed hałasem, wiatrem, zanieczyszczeniami, powodziami i lawinami oraz biocenoz leśnych przed różnego typu zagrożeniami. Funkcja środowiskotwórcza lasów polega na korzystnym wpływie na poprawę warunków zamieszkiwania oraz wypoczynku i rekreacji, na zdrowie ludzi, kształtowanie się różnych elementów klimatu oraz stan krajobrazu. Lasy ochronne stanowią w województwie 62,4% ich ogólnej powierzchni, lasy rezerwatowe - 0,5%, pozostałe to lasy gospodarcze.

3. Gospodarka leśna w lasach państwowych prowadzona jest na podstawie opracowywanych na okresy 10-letnie planów urzędzenia gospodarstw leśnych, realizowanych przez nadleśnictwa, natomiast w lasach prywatnych na podstawie uproszczonych planów gospodarki leśnej. W ramach gospodarki leśnej prowadzone są prace hodowlane, użytkowanie lasu, czyli pozyskiwanie surowca drzewnego, gospodarka łowiecka, ochrona lasów przed szkodnikami i pożarami, prowadzenie bazy rekreacyjnej i noclegowej. Na ponad 200 ha gruntów prowadzone są szkółki leśne, odnowienia i zalesienia obejmują ok. 4 - 5 tys. ha gruntów rocznie (w 2008 r. 4 711,5 ha).

4. Wzrastają zasoby drewna w województwie i w kraju. W latach 1967 - 2006 zasoby w lasach państwowych wzrosły o 75%. Lasy dolnośląskie są na piątym miejscu w kraju pod względem zasobności drzewostanów. Znacznie mniejszą zasobnością wykazują się lasy prywatne, czego dowodem jest przedstawione na poniższych wykresach porównanie pozyskania drewna z lasów publicznych i prywatnych w latach 2002 - 2007 w przeliczeniu na 100 ha, co jest związane m.in. z wiekiem drzewostanów. Przeciętny wiek drzewostanów w lasach państwowych wyniósł w 1999 roku 57 lat, a w prywatnych - 40 lat. Pozyskanie

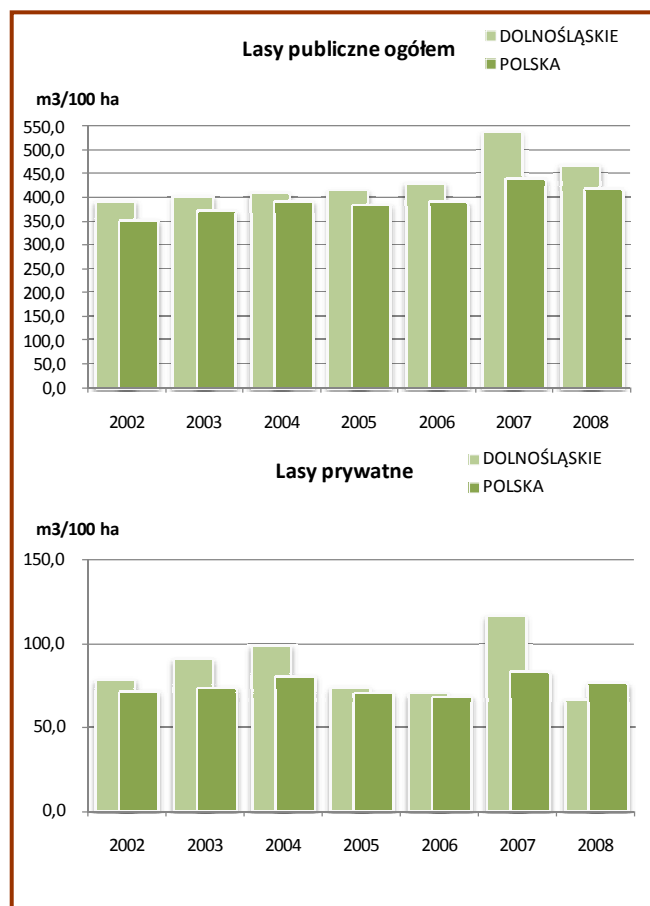
drewna wyniosło w 2008 r. ogółem 2 697,2 tys. m³, z tego w lasach publicznych - 2 687,2 tys. m³. W 2007 roku pozyskanie drewna było wyższe i wyniosło 3 094,8 tys. m³ ogółem, z tego 3 077,7 tys. m³ - w lasach publicznych. W pozyskaniu grubizny ze 100 ha (459,1 m³) województwo w 2008 roku zajęło trzecie miejsce w kraju (dla którego średnia wynosi 357,5 m³).

5. W obszarze województwa znajdują się dwa leśne kompleksy promocyjne, służące nowoczesnym formom gospodarki leśnej, godzącym cele gospodarcze z celami aktywnej ochrony ekosystemów, a także propagującym przyjazne środowisku technologie i badania naukowe. Są to kompleksy:

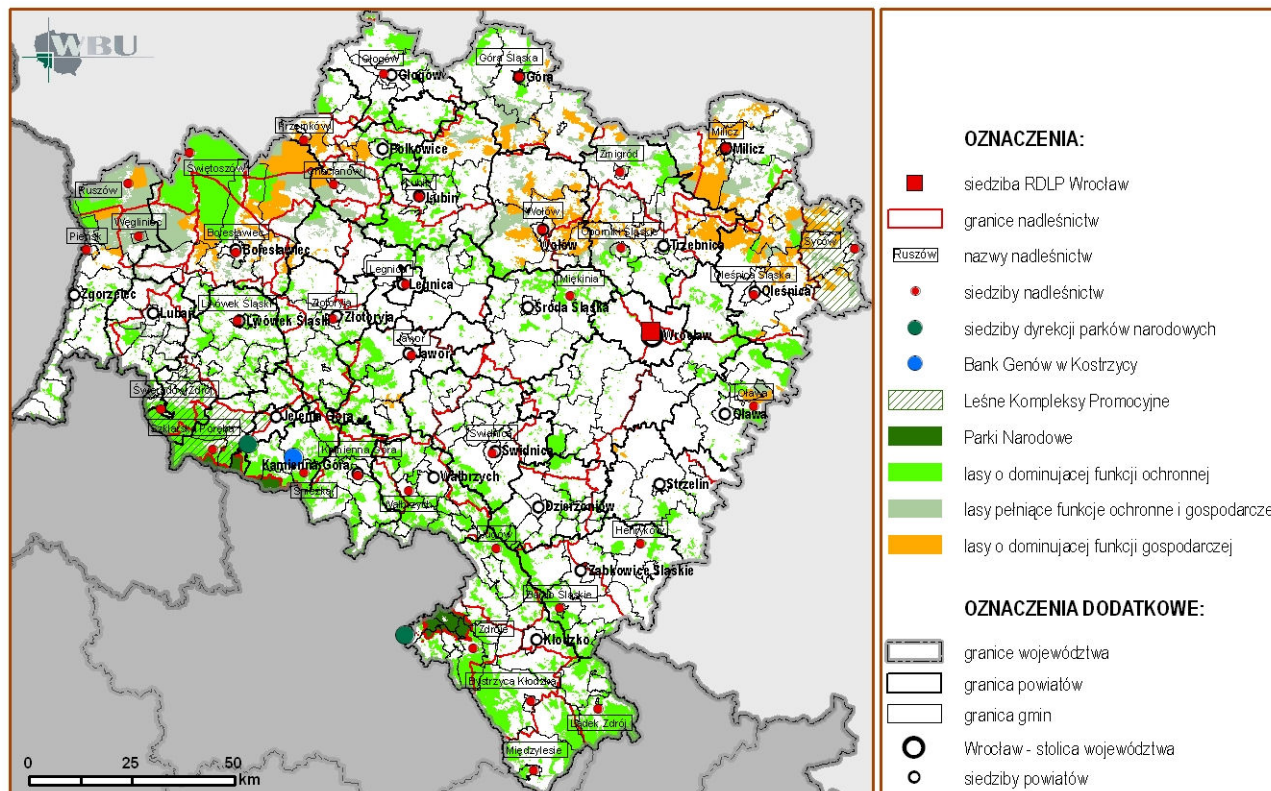
1) Lasy Rychtaleskie - utworzony w 1996 r. i obejmujący Nadleśnictwa Syców i Antonin (w obszarze zarządzanym przez RDLP Poznań) oraz Leśny Zakład Doświadczalny w Siemianicach, o łącznej powierzchni 47 992 ha (z czego tylko część ha w obszarze województwa),

2) Sudety Zachodnie - utworzony w 2005 r. i obejmujący Nadleśnictwo Szklarska Poręba i w części Nadleśnictwa Świeradów (w obszarze zarządzanym przez RDLP Wrocław, o łącznej powierzchni 22 866 ha.

Wykres 5.4-7. Pozyskiwanie drewna (grubizny) na m³/100 ha powierzchni lasów w latach 2000 - 2008

Rysunek 5.4-4. Gospodarka leśna.

5.5. TURYSTYKA I LECZNICTWO UZDROWISKOWE

TRĘŚĆ: Waloryzacja środowiska dla turystyki, jej formy i główne obszary koncentracji - Ruch turystyczny - Baza pobytowa i infrastruktura turystyczna - Lecznictwo uzdrowiskowe.

5.5.1. WALORYZACJA ŚRODOWISKA DLA TURYSTYKI, JEJ FORMY I GŁÓWNE OBSZARY KONCENTRACJI

1. Potencjał turystyczny województwa tworzą, wzajemnie ze sobą powiązane i tworzące spójną całość jego walory kulturowe, krajobrazowe i przyrodnicze. Walory kulturowe stanowią podstawę dla rozwoju turystyki krajoznawczej i kulturowej, zarówno w głównych ośrodkach miejskich, jak i na szlakach wędrówkowych całego regionu. Walory krajobrazowe i przyrodnicze województwa, w tym zróżnicowanie rzeźby terenu i bogactwo środowiska przyrodniczego, stanowią podstawę rozwoju różnych form wypoczynku - wypoczynku całorocznego i krótkopobytowego, a także turystyki aktywnej i krajoznawczej. Specyficzne walory przyrodnicze, związane z surowcami leczniczymi i górskim klimatem, umożliwiają rozwój lecznictwa uzdrowiskowego i turystyki zdrowotnej. W obszarze województwa znajdują się także miejsca o korzystnych warunkach dla uprawiania sportów zimowych, wędrówek wodnych oraz sportów lotniczych. (Zasoby przyrodnicze i kulturowe regionu zostały w syntetycznym ujęciu przedstawione w rozdziałach 1 i 2, a ich atrakcyjność dla turystyki – na rysunku 5.5-1).

2. W obszarze województwa rozwijają się, przy wykorzystaniu jego walorów kulturowych, krajobrazowych i przyrodniczych, następujące, wiodące formy turystyki:

- 1) miejska i kulturowa - w atrakcyjnych kulturowo ośrodkach całego województwa,
- 2) aktywna (wędrówkowa, piesza, rowerowa, konna) - w różnych rejonach województwa i centrach turystyczno-wypoczynkowych, odpowiednio do lokalnych uwarunkowań,

3) biznesowa (związana ze spotkaniami biznesowymi) - we Wrocławiu, Legnicy i innych atrakcyjnych turystycznie dużych ośrodkach miejskich oraz w miejscowościach turystycznych i uzdrowiskowych,

4) uzdrowiskowa - w dolnośląskich uzdrowiskach w paśmie Sudetów oraz w rejonie Trzebnicy,

5) wiejska - w atrakcyjnych turystycznie obszarach wiejskich całego regionu, szczególnie w otoczeniu miast, które położone są poza jego głównymi obszarami turystycznymi (Wrocławia, Legnicy i Lubina, Świdnicy oraz Zgorzela),

6) tranzytowa - w obszarze oddziaływania autostrady A4 oraz innych, głównych dróg tranzytowych i tras kolejowych województwa.

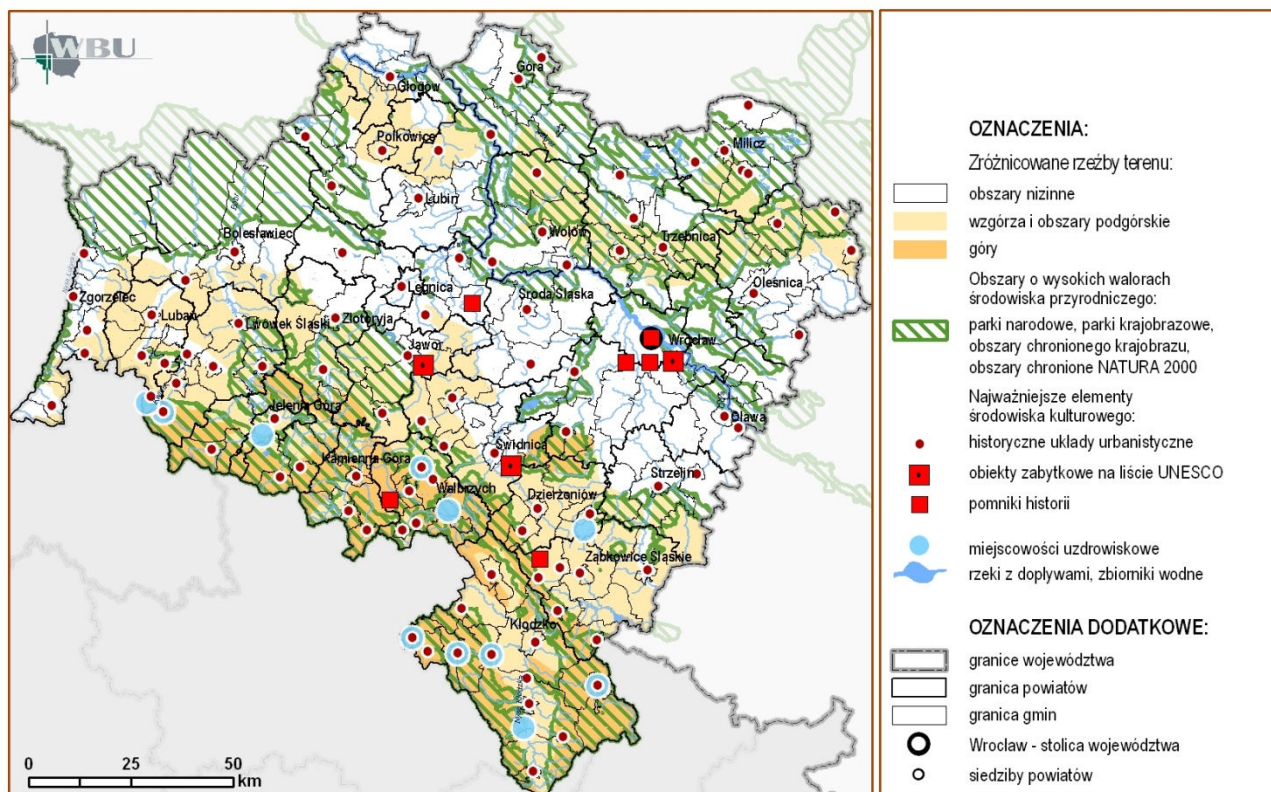
3. Główne obszary turystyczne województwa koncentrują się w trzech zróżnicowanych przyrodniczo i krajobrazowo pasmach, są to:

- 1) górskie pasmo Sudetów z Pogórzem Sudeckim na południu regionu,
- 2) równinne pasmo Niziny Śląskiej i Niziny Śląsko-Lużyckiej z Doliną Odry oraz kompleksem leśnym Borów Dolnośląskich w centralnej części regionu,
- 3) Dolina Baryczy z pasmem wzgórz morenowych Wału Trzebnickiego na północy województwa. Międzynarodowe i krajowe znaczenie turystyczne mają obszary Sudetów i Doliny Odry, pozostałe obszary atrakcyjne turystycznie mają znaczenie ponadlokalne lub lokalne.

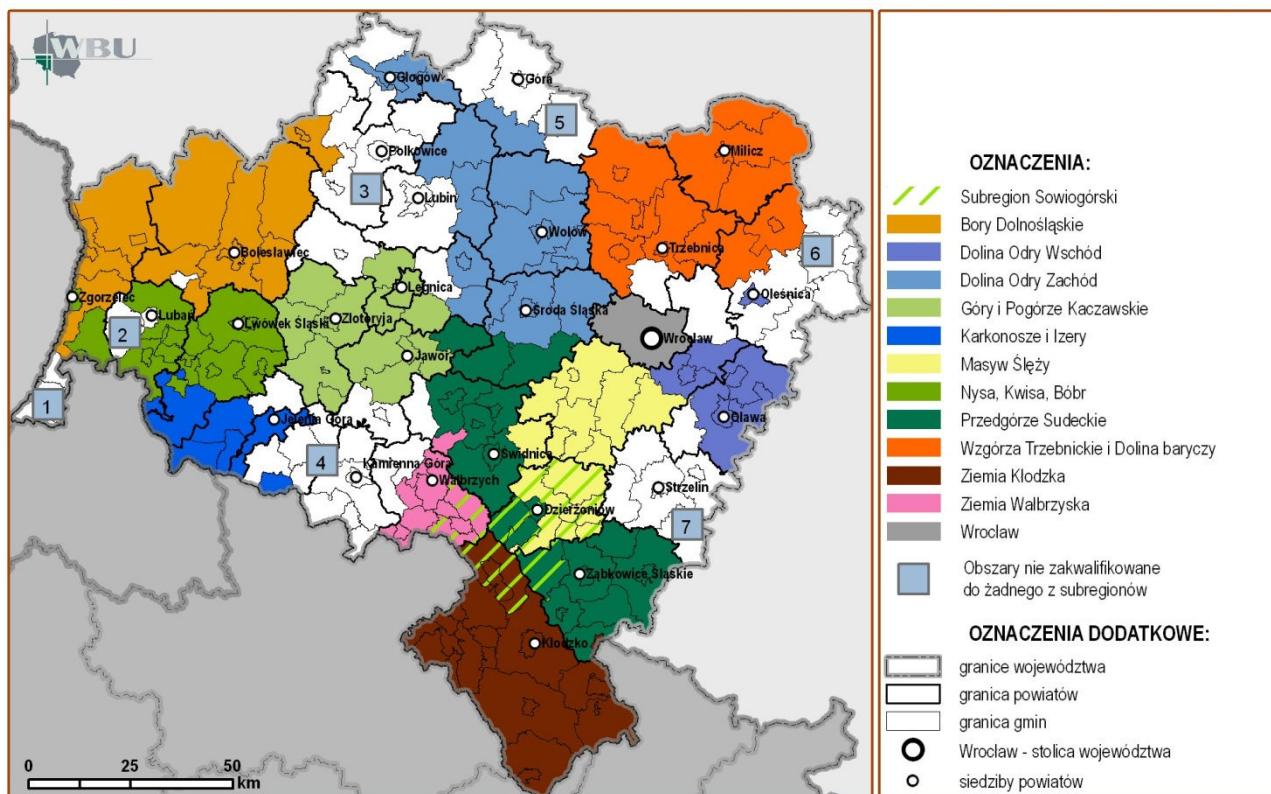
4. Główne ośrodki turystyczne regionu koncentrują się w obszarach turystycznych w jego południowej i północnej części. Poza nimi, w centralnej części województwa, funkcja turystyczna rozwija się w atrakcyjnych kulturowo miejscowościach, powiązanych z drogami tranzytowymi. Wiodącym ośrodkiem turystycznym województwa jest Wrocław obsługujący największą w regionie ilość krajowych i zagranicznych turystów. Poza Wrocławem międzynarodowe i krajowe znaczenie turystyczne mają następujące miejscowości:

- 1) w Sudetach - Jelenia Góra, Szklarska Poręba, Karpacz, Kłodzko, uzdrowiska dolnośląskie, Krzeszów i Książ,
- 2) na Pogórzem Sudeckim - Jawor, Henryków i Kamieniec Żąbkowski,
- 3) na Nizinie Śląskiej - Legnica i Świdnica oraz Legnickie Pole,
- 4) w Dolinie Odry - Lubiąż,
- 5) w paśmie Wału Trzebnickiego - Trzebnica.

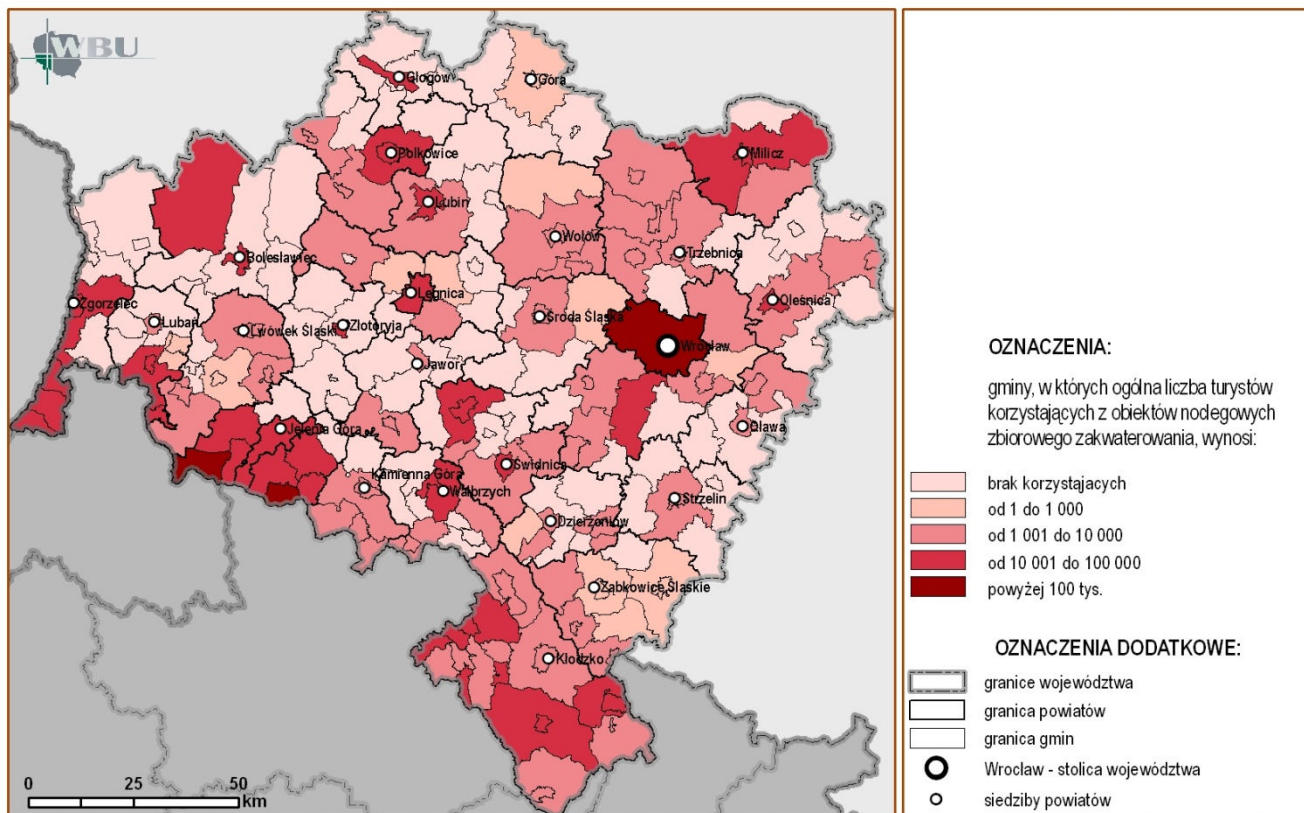
Rysunek 5.5-1. Atrakcyjność środowiska przyrodniczego i kulturowego dla turystyki.

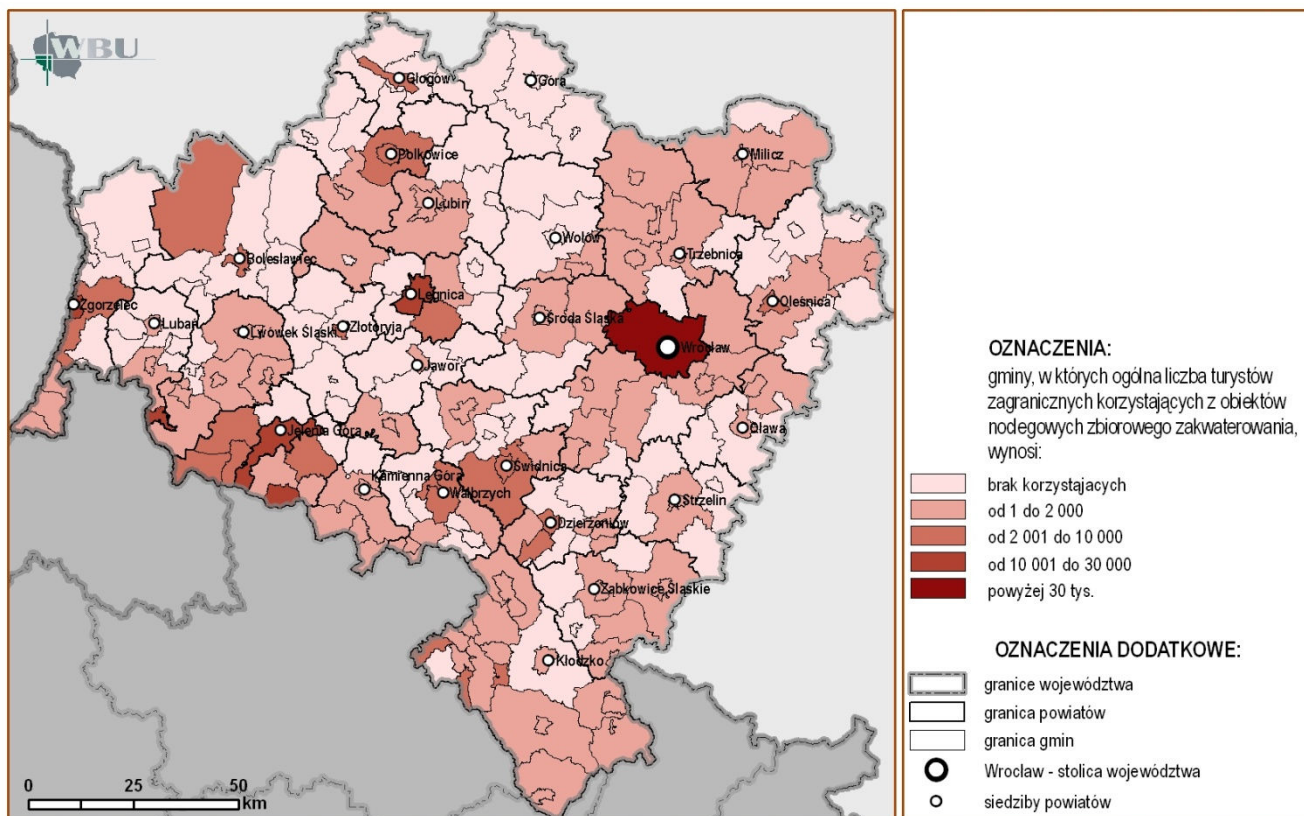
Rysunek 5.5-2. Subregiony turystyczne Dolnego Śląska.

Rysunek 5.5-3. Turyści korzystający ogółem z obiektów nodegowych zbiorowego zakwaterowania wg gmin w 2008 r.

Rysunek 5.5-4. Turyści zagraniczni korzystający z obiektów zbiorowego zakwaterowania wg gmin w 2008 r.

5. Zróżnicowaną grupę miejscowości turystycznych na Dolnym Śląsku tworzą ośrodki o znaczeniu ponadlokalnym. Ich przynależność do w/w grupy jest uwarunkowana kompilacją wielu cech, m.in. walorami kulturowymi, położeniem w otoczeniu chronionych obszarów przyrodniczo-krajobrazowych, dobrą dostępnością komunikacyjną, zasobami bazy noclegowej i infrastruktury turystycznej.

6. W 2008 r. z inicjatywy Samorządu Województwa przy merytorycznym wsparciu Dolnośląskiej Organizacji Turystycznej powstało w obszarze województwa 13 subregionów turystycznych. Gminy należące do subregionów podjęły współpracę w zakresie budowania markowych produktów turystycznych i rozwijania w oparciu o nie subregionalnych rynków turystycznych oraz rynku turystycznego województwa. Subregiony są systemem otwartym. Další ich rozwój może objąć cały region dzięki powiększeniu już istniejących subregionów o obszary nie objęte podziałem. *(Subregiony turystyczne województwa dolnośląskiego przedstawia rysunek 5.5-2).*

5.5.2. RUCH TURYSTYCZNY

1. Ruch turystyczny koncentruje się przede wszystkim we Wrocławiu, w Sudetach (w obszarach Karkonoszy i Kotliny Kłodzkiej) oraz w rejonie Stawów Milickich a także wzdłuż głównych tras komunikacyjnych, w tym w miastach położonych w ich otoczeniu, takich jak Zgorzelec, Bolesławiec (w ciągu autostrady A4), Legnica, Lubin, Polkowice i Głogów (w ciągu drogi nr 3) oraz Oleśnica, Świdnica i Wałbrzych oraz Kłodzko (w ciągach dróg nr 8 i 5). *(Wielkość oraz przestrzenny rozkład ruchu turystycznego w regionie w 2008 r. ilustruje rysunek 5.5-3).*

2. Przyjazdy turystów na wypoczynek długookresowy lub krótkookresowy na Dolny Śląsk osiągnęły łącznie w 2008 r. poziom 2,0 mln osób i w porównaniu do 2002 r. liczba turystów odwiedzających województwo wzrosła o prawie 1,0 ml osób.

Dominującą grupę stanowili turyści krajowi których przyjazdy na Dolny Śląsk osiągnęły w 2008 r. poziom 1,6 mln osób i w porównaniu do 2002 r. ich liczba wzrosła o ponad 20%. Turyści zagraniczni na Dolnym Śląsku stanowili 11,1% ogółu cudzoziemców odwiedzających w 2008 r. Polskę (tj. o 0,5% mniej niż w 2002 r.). Największy ruch turystów zagranicznych koncentrował się w następujących rejonach: Kotlina Jeleniogórska - Jelenia Góra, Karpacz, Szklarska Poręba, Mysłakowice, Stara Kamienica; Piechowice i Kotlina Kłodzka - Polanica Zdrój, Kudowa Zdrój i Duszniki Zdrój; Góry Izerskie - Świeradów Zdrój. Poza Sudetami przyjazdy turystyczne cudzoziemców koncentrowały się także we Wrocławiu, w Legnicy, Legnickim Polu i Polkowicach oraz Głogowie, w Zgorzelcu, Bolesławcu i gminie Osiecznica (zamek Kliczków), w Wałbrzychu, Świdnicy, Szczawnie Zdroju i Dzierżonowie, w Oleśnicy i Złotoryi. *(Wielkość i rozkład ruchu turystów zagranicznych w regionie w 2008 r. ilustruje rysunek 5.5-4).*

5.5.3. BAZA NOCLEGOWA I INFRASTRUKTURA TURYSTYCZNA

1. Znajdujące się na terenie województwa obiekty noclegowe dysponowały w 2008 r. liczbą 48,5 tys. miejsc ogółem, w tym ponad 91% stanowiły całorocznie użytkowane miejsca noclegowe. W pokojach gościnnych i obiektach agroturystycznych znajdowało się dodatkowo 19,2 tys. miejsc, z czego 94% miało charakter całoroczny (dane te dotyczą r. 2007). Największy udział w zasobach bazy noclegowej województwa w 2008 r. miały: hotele (33%), ośrodki wczasowe (16%) oraz inne obiekty hotelowe (8,3%), szkoleniowo-wypoczynkowe (7%), pensjonaty (3,8%) a najmniejszy – domy pracy twórczej (0,2%), motele (0,9%) i domy wycieczkowe (1,2%).

2. Stan i wielkość bazy noclegowej podlega dynamicznym przekształceniom. Systematycznie malała w latach 2000 – 2008 ilość obiektów wczasowych i kolonijnych, zwiększała się ilość hoteli (z 112 do 178 obiektów, tj. o 37%) oraz podnosił się ich standard. We Wrocławiu powstały dwa pierwsze obiekty 5 gwiazdkowe, a w całym regionie wzrosła liczba hoteli 4, 3 i 2 gwiazdkowych

i powiększyła się ilość miejsc noclegowych (o ponad 5,2 tys.). Oprócz hoteli, najbardziej dynamicznie rozwijającym się elementem bazy noclegowej regionu były obiekty agroturystyczne, w których liczba miejsc zwiększyła się w latach 1998-2007 niemal trzynastokrotnie (z 521 do 6 475 miejsc).

3. Największa liczba miejsc noclegowych wg danych dla 2008 r. koncentrowała się we Wrocławiu (z liczbą 7,8 tys.) oraz w Sudetach, gdzie bazą z ponad 500 miejscami dysponowało 11 ośrodków turystyczno-wypoczynkowych i uzdrowisk (są to: Karpacz, Szklarska Poręba, Jelenia Góra i gmina Podgórzyn, Świeradów Zdrój, Polanica Zdrój, Duszniki Zdrój oraz Kudowa Zdrój, Łądek Zdrój, Radków, Bystrzyca Kłodzka). Poza Wrocławiem i Sudetami znaczną liczbą miejsc dysponowały także Legnica i gmina Milicz. *(Wielkość i przestrzenny rozkład miejsc noclegowych ogółem w 2008 r. ilustruje rysunek 5.5-5).*

4. Najwięcej obiektów agroturystycznych w 2007 r. koncentrowało się w sudeckich gminach, takich jak: Bystrzyca Kłodzka, Głuszycza, Janowice Wielkie, Jeźów Sudecki, Kamienna Góra, Lubawka, Lubomierz, Mysłakowice, Podgórzyn, Radków, Stara Kamienica, Stronie Śląskie i Walim. Ponadto koncentracja tej bazy ma miejsce w Borach Dolnośląskich, w gminach Chojnów i Nowogrodzic. Bazy agroturystycznej w 2007r. nie posiadały gminy w powiatach głogowskim, milickim i średzkim, pozbawiony był jej również prawie w całości powiat wrocławski. *(Wielkość i przestrzenny rozkład w regionie miejsc noclegowych w obiektach agroturystycznych w 2007 r. ilustruje rysunek 5.5-6).* Dodatkowo bazę tę uzupełnia budownictwo letniskowe, zlokalizowane w obszarach atrakcyjnych turystycznie, szczególnie w otoczeniu dużych miast. Największa koncentracja tego typu zabudowy występuje w powiatach jeleniogórskim, kłodzkim, legnickim, milickim, oleśnickim, trzebnickim, wałbrzyskim, wołowskim i zgorzeleckim.

5. Zasadniczymi elementami towarzyszącej bazy noclegowej infrastruktury są obiekty gastronomiczne oraz kulturalne, a także łącząca je sieć powiązań komunikacyjnych. Część tej sieci to funkcjonujące na terenie województwa szlaki turystyczne. W 2008 r. tworzyło je łącznie 6 033 km tras, z największą ich koncentracją w Sudetach, a najmniejszą w nizinnej części regionu. *(W latach 2000-2008 wzrosła o 313 km ogólna długość dolnośląskich szlaków turystycznych - zwłaszcza rowerowych i górskich - przy równoczesnym spadku liczby tras pieszych na obszarach nizinnych. Sieć tę tworzyły w 2008 r. szlaki: górskie (o długości 4564 km), nizinne (1152 km), narciarskie (15 km), rowerowe (168 km), inne (133,5 km).*

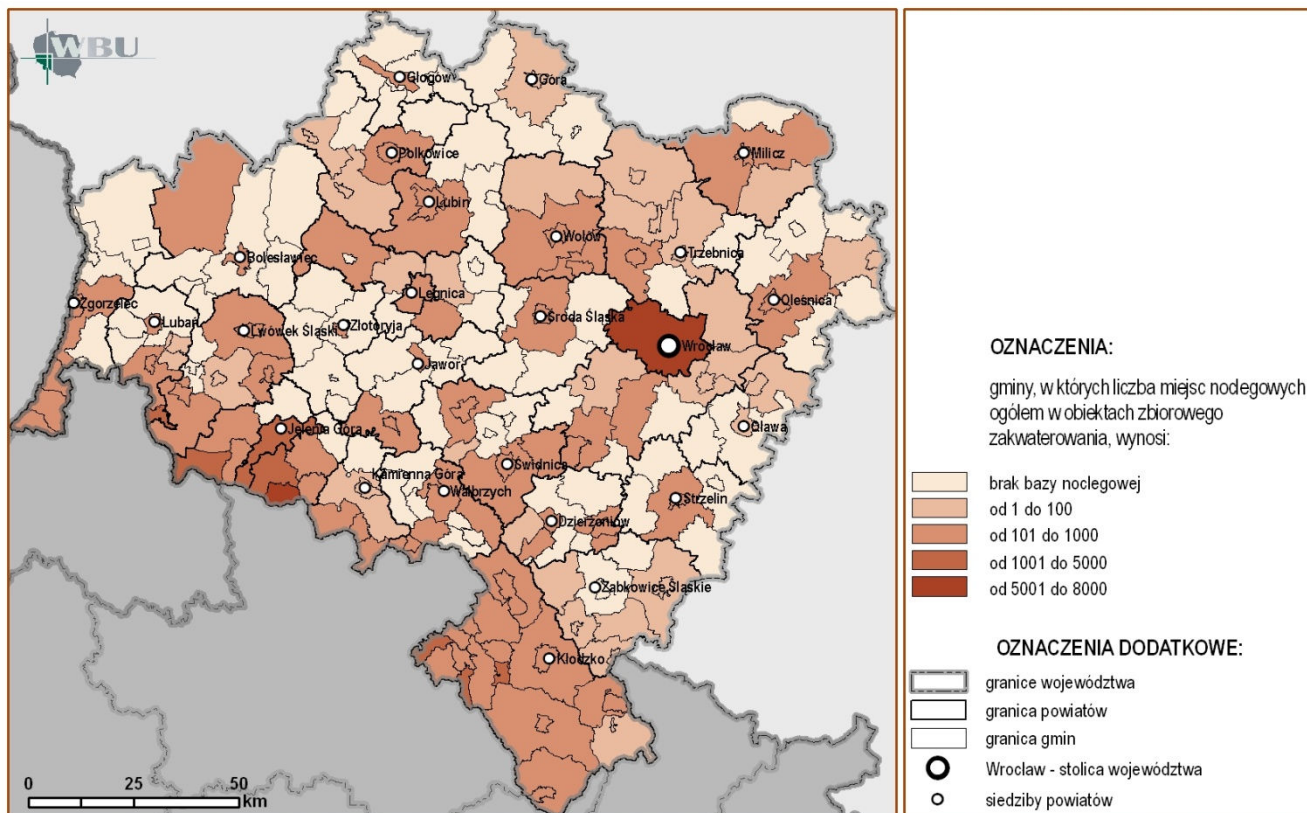
6. Głównymi ponadlokalnymi szlakami turystycznymi województwa są:

- 1) szlaki piesze: międzynarodowe- Transeuropejski Dalekobieżny Szlak Turystyczny E-3, Szlak Św. Jakuba, regionalne- Szlak Zamków Piastowskich, Główny Szlak Sudecki im. M. Orłowicza,
- 2) szlaki wodne: regionalne- Odry, Kwisy, Bobru, Baryczy, Nysa Kłodzkiej, Oławy, Bystrzycy;
- 3) szlaki rowerowe: międzynarodowe- EV 9 Euro-Velo Bałtyk - Adriatyk, Szlak Odry Greenways, ER-2 Liczyrzepy, Góry Stołowe, Ściany, Trasa im. T. G. Masaryka, Cyklotrasa L-J-O, U styku trzech granic, krajowe- Szlak Odry, regionalne- ER-4 Średniowiecznych Miast, ER-6 Doliny Bobru, ER-7 Pogórza Izerskiego, Szlak Doliny Baryczy, Szlak Odrzański, Szlak Podziemnych Atrakcji;

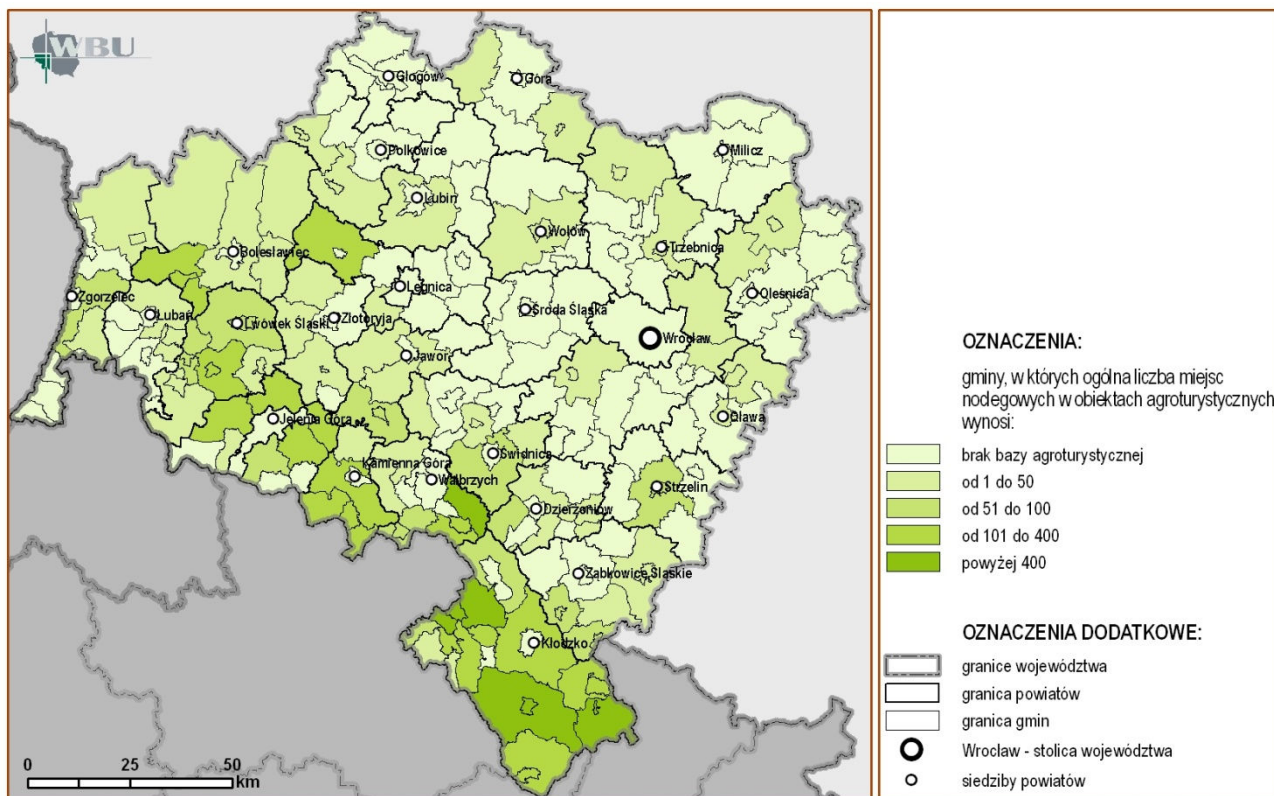
7. Infrastruktura dla uprawiania sportów zimowych koncentruje w następujących rejonach i ośrodkach Sudetów: w Karkonoszach (z ośrodkami w Karpaczu i Szklarskiej Porębie), w Górach Izerskich (z ośrodkiem w Świeradowie Zdroju), w Górach Sowich (w okolicach Rzezki, Sokolca i Jugowa), w Górach Orlickich (z ośrodkiem w Zieleńcu), w Masywie Śnieżnika (z ośrodkiem Sienna - Czarna Góra).

8. Poza w/w ośrodkami funkcjonuje w Sudetach centrum narciarstwa biegowego w rejonie Jakuszy, centrum biathlonu - na Jamrozowej Polanie w rejonie Dusznik Zdroju oraz skocznia narciarska w Karpaczu. Przestrzenne rozmieszczenie infrastruktury sportów zimowych nie zmieniło się w latach 1998-2006, nadal pozostaje jeszcze wiele dogodnych miejsc dla rozwoju tej formy

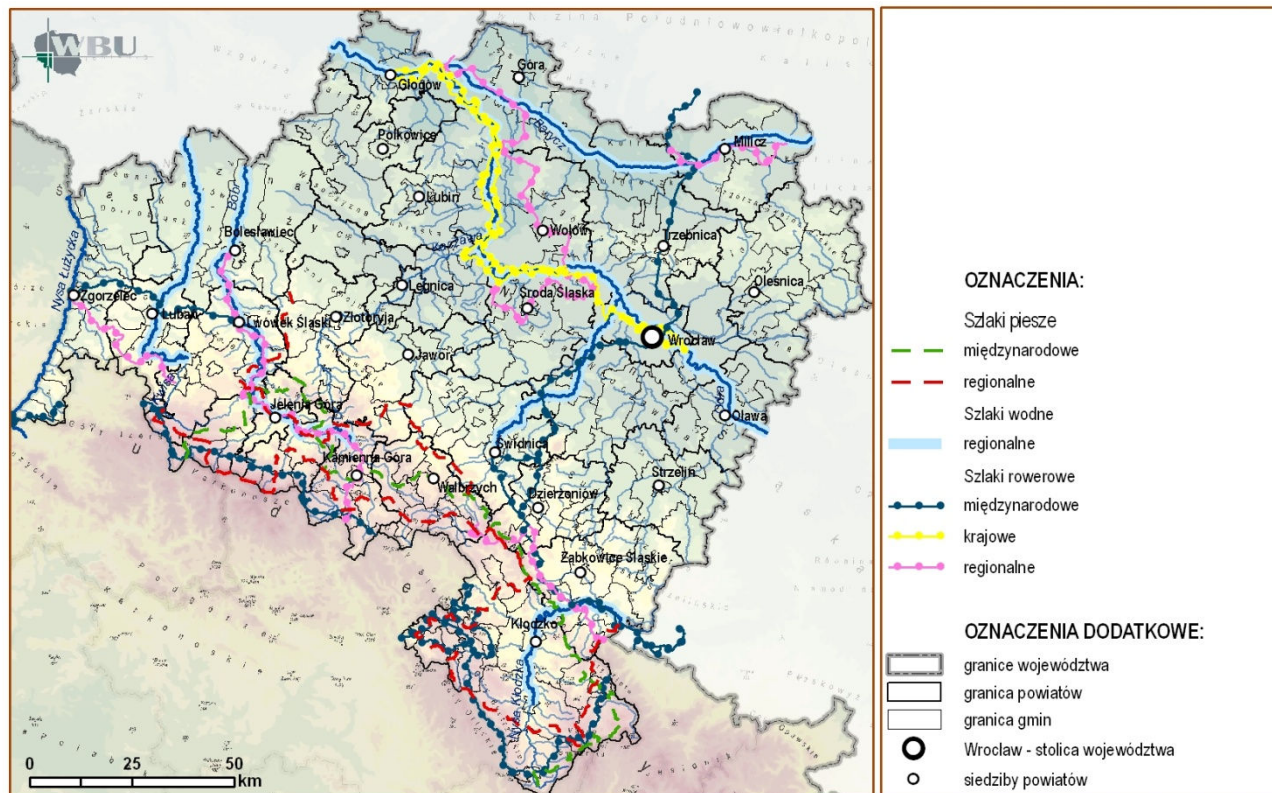
Rysunek 5.5-5. Miejsca noclegowe ogółem w obiektach zbiorowego zakwaterowania wg gmin w 2008 r.

Rysunek 5.5-6. Agroturystyka - miejsca noclegowe ogółem wg gmin w 2007 r.

Rysunek 5.5-7. Ponadlokalne szlaki turystyczne wg stanu na 2006 r.

turystyki (są to niezagospodarowane na ten cel rejony Gór Izerskich niższych partii Karkonoszy, Gór Sowich, Białskich, Bystrzyckich i Orlickich oraz Masywu Śnieżnika). Uprawianie sportów zimowych wspomaga funkcjonowanie cały system wyciągów oraz nielicznych kolei linowych, prowadzących do najwyższych partii Sudetów Zachodnich i Wschodnich (są wśród nich koleje w Karpaczu, Szklarskiej Porębie i Siennej oraz ostatnio oddana do użytku nowoczesna kolej gondolowa w Świeradowie Zdroju.

9. Obiekty i urządzenia dla uprawiania sportów wodnych koncentrują się wokół zbiorników retencyjnych w Leśnej, Złotnikach, Pilchowicach, Lubachowie i Mietkowie. Turystyka wodna rozwija się głównie na szlakach kajakowych, biegnących odcinkami największych dolnośląskich rzek - Odry, Baryczy, Bystrzycy, Bobru, Kwisy, Nysy Kłodzkiej, Widawy i Oławy. Po wejściu do strefy Schengen otwierają się możliwości rozwoju turystyki wodnej na Odrze i Nysie łużyckiej. Obecnie stan wyposażenia dolnośląskich szlaków wodnych w infrastrukturę towarzyszącą jest znikomy (wyjątkami są mariny zrealizowane w porcie Uraz i ostatnio we Wrocławiu na Odrze). Uprawianie żeglarstwa możliwe jest na Zalewie Mietkowskim i Zbiorniku Pilchowickim, jednakże towarzyszące obiekty obsługi są nieliczne i nie mają charakteru ponadlokalnego.

10. Uprawianie sportów lotniczych ma na Dolnym Śląsku bardzo duże tradycje. Działalność w tym zakresie prowadzą Aerokluby we Wrocławiu, Jeleniej Górze i Lubinie, gdzie znajdują się główne ośrodki tych sportów na Dolnym Śląsku. Południowa, górską i podgórska część województwa posiada najkorzystniejsze warunki aerodynamiczne dla ich uprawiania. Działają tu także ośrodki nauki na sprężcie latającym (w Bielawie i Kowarach), specjalistyczne ośrodki nauki latania na paralotniach (w Jeżowie Sudeckim). Działa również druga w kraju szkoła lotniarska (w Mioszowie oraz mniejsze ośrodki w Boguszowie Gorcach, Rybnicy Leśnej, Srebrnej Górze i Jugowie w Górach Sowich oraz w Mirosławicach w rejonie Słęzy. Zapleczem dla lotów turystycznych mającymi samolotami dysponują lotniska w Jeleniej Górze, w Mirosławicach i Szymanowie pod Wrocławiem oraz w Lubaniu. Podstawowym ośrodkiem lotów szybowcowych jest Jelenia Góra i Jeżów Sudecki. Wobec rosnącej popularności

sportów i turystyki lotniczej obecne ich zaplecze na Dolnym Śląsku jest niewystarczające w stosunku do potrzeb.**11.** Turystyka konna w województwie funkcjonuje zarówno w otoczeniu dużych miast, jak i na terenach wiejskich oraz w obszarach atrakcyjnych turystycznie. Najwięcej ośrodków jeździeckich znajduje się w powiatach bolesławickim, jeleniogórskim, dzierzoniowskim, kłodzkim, lwóweckim, świdnickim, trzebnickim, wałbrzyskim, wołowski, wrocławskim i ząbkowickim. W latach 1998-2008 nie zmieniło się przestrzenne rozmieszczenie ośrodków tego typu turystyki w skali całego regionu. Szlaki konne, aktywizowane w otoczeniu ośrodków jeździeckich, nie tworzą obecnie spójnego systemu ani w skali regionu ani w granicach poszczególnych rejonów turystycznych województwa.

5.5.4. LECZNICTWO UZDROWISKOWE

1. W obszarze województwa funkcjonuje 11 statutowych uzdrowisk, posiadających zróżnicowane profile lecznicze, wynikające z właściwości udostępnianych w ich obszarach naturalnych komponentów leczniczych. Koncentrują się one głównie w rejonie Kotliny Kłodzkiej (gdzie położone są Kudowa Zdrój, Duszniki Zdrój, Polanica Zdrój oraz Łądek Zdrój i Długopole Zdrój), w rejonie jeleniogórskim (gdzie położone są Cieplice Zdrój, dysponujące unikalnymi źródłami wód termalnych i Świeradów-Czerniawa Zdrój) oraz w rejonie wałbrzyskim (gdzie funkcjonują Szczawno Zdrój, Jedlina Zdrój oraz Przerzeczyn Zdrój). Walory uzdrowiskowe na Dolnym Śląsku posiadają również Bolków, Kowary oraz Trzebnica, a także Oborniki Śl., Sokolowsko, Szklarska Poręba i Wleń.

2. Baza uzdrowiskowa regionu liczyła w 2008 r. łącznie 49 obiektów w tym 27 szpitali uzdrowiskowych i 22 obiektów sanatoryjnych. Liczba kuracjuszy stacjonarnych osiągnęła w 2008 r. wielkość 76,0 tys. osób przekraczając o 10,0 tys. liczbę osób leczonych sanatoryjnie w roku 2000. Ilość obiektów sanatoryjnych w latach 2000-8 wzrosła o 10% (z 20 do 22 placówek) natomiast liczba funkcjonujących szpitali uzdrowiskowych zwiększyła się o 15% (z 23 do 27 obiektów). Towarzyszył temu niewielki spadek ogólnej liczby łóżek (z 5,5 tys. do 5,1 tys.)

5.6. TENDENCJE ROZWOJU SFERY GOSPODARCZEJ

1. W trakcie przeprowadzonych analiz stanu zagospodarowania przestrzennego województwa w dziedzinie funkcjonowania i rozwoju gospodarki regionu oraz jej zmian w latach 2002 – 2008, a także rozwoju przemysłu i górnictwa, rolnictwa i leśnictwa oraz turystyki i lecznictwa uzdrowiskowego, ujawniły się następujące, ważniejsze tendencje pozytywne (wskazane w kolejności nawiązującej do kolejności zreferowanych wcześniej zagadnień):

a) w rozwoju gospodarki regionu :

- koncentracja podmiotów gospodarczych pod względem ich liczebności w gminach położonych w południowej części województwa, we Wrocławiu i otaczających go jednostkach,
- wysoka aktywność ekonomiczna gmina o funkcjach turystycznej i uzdrowiskowej,
- wzrost dynamiki tworzenia PKB oraz wzrost udziału sektora usługowego w tym zakresie,
- dynamiczny wzrost Wrocławia jako wielofunkcyjnego ośrodka zarządzania gospodarką oraz koncentrowanie się tu i podregionie wrocławskim inwestycji zagranicznych, ze wzrostem udziału tego obszaru w tworzeniu PKB na terenie województwa,
- wzmacnianie pozycji województwa jako jednego z najbardziej uprzemysłowionych regionów kraju i utrzymywanie się wysokiego tempa produkcji przemysłowej,
- wzrost produkcji sprzedanej przemysłu w sektorze prywatnym,
- wzrost atrakcyjności inwestycyjnej Dolnego Śląska,
- intensyfikacja napływu inwestycji w miejscowościach posiadających wszechstronnie przygotowane oferty terenowe z uregulowanym pod względem formalno - prawnym przeznaczeniem terenu,
- umocnienie się specjalnych stref ekonomicznych jako ważnych elementów makroekonomicznej polityki przyciągania inwestycji zagranicznych do Polski i lokalizowania największych inwestycji tego typu na ich terenie, a także wzrost ich roli jako instrumentów realizacji polityki regionalnej,
- znaczny wzrost ilości i powierzchni terenów aktywności gospodarczej, szczególnie w okolicach Wrocławia,
- częściowa dywersyfikacja monokultury przemysłowej w Wałbrzychu i Polkowicach,
- koncentrowanie się obiektów innowacji i przedsiębiorczości wokół ośrodków o najwyższym potencjale ekonomicznym (Wrocławia, Legnicy i Wałbrzycha),
- znaczna dynamika w zmianach dotychczasowego rozlokowaniu terenów przemysłowych, w tym m.in. związanych z ich relokacją z centralnych części ośrodków osadniczych do obszarów położonych wzdłuż głównych ciągów komunikacyjnych,
- dynamiczny rozwój tworzenia sieci współpracy między przedsiębiorcami, w tym także w formie klastrów;

b) w rozwoju przemysłu i górnictwa:

- utrzymywanie się ukształtowanej struktury przestrzennej rozlokowania przemysłu w województwie,
- wprowadzanie inwestycji zagranicznych, w szczególności w branży urządzeń elektrycznych i optycznych, dynamicznie rozwijające przemysły nowych technologii,
- wzrost liczby podmiotów gospodarczych, prowadzących działalność górnictwą przy równoczesnym niewielkim spadku liczby pracujących w sekcji górnictwo,
- dynamiczny wzrost wydobywania kopaliny skalnych (przede wszystkim kamienia łamanego i blocznych oraz piasków i żwirów), związany z koniunkturą na rynku materiałów budowlanych w kraju,
- wzrost znaczenia województwa jako głównego w kraju źródła surowców skalnych do produkcji materiałów budowlanych i drogowych;

c) w rozwoju rolnictwa i leśnictwa:

- spadek powierzchni gruntów odłogowanych i ugorów,
- rosnący udział we władaniu użytkami rolnymi sektora prywatnego,

- sukcesywna poprawa struktury agrarnej gospodarstw (ze spadkiem ilości gospodarstw bardzo małych i wzrostem ich średniej wielkości),
  - wzrost liczby podmiotów wpisanych do ewidencji producentów rolnych,
  - powolny spadek udziału zatrudnionych w sektorze rolniczym w strukturze zatrudnienia ogółem,
  - wzrost zróżnicowania działalności rolniczej (ze wzrostem liczby gospodarstw ekologicznych i agroturystycznych),
  - utrzymywanie się wysokiej lokaty województwa w wynikach produkcji roślinnej,
  - wzrost powierzchni lasów, spowodowany głównie zalesianiem gruntów polnych niskiej jakości oraz nieużytków,
  - powolny wzrost powierzchni lasów prywatnych,
  - poprawa stanu i zasobności drzewostanów, głównie w lasach administrowanych przez Lasy Państwowe,
  - postępy w tworzeniu leśnych kompleksów promocyjnych - nowoczesnych form gospodarki leśnej;
- d) w rozwoju turystyki i lecznictwa uzdrowiskowego:

- wzrost wykorzystywania szczególnie korzystnej dla regionu renty położenia w ciągu międzynarodowych korytarzy transportowych, na styku trzech państw i trzech województw i w zasięgu wpływów dużych miast europejskich (Berlina, Drezna i Pragi),
- rosnące znaczenie w rozwoju rynku turystycznego form turystyki o dużych możliwościach rozwoju w województwie dolnośląskim (turystyka uzdrowiskowa, kulturowa, aktywna, biznesowa, weekendowa, wiejska),
- rozpoczęcie procesu rozwoju rynku turystycznego województwa w układzie subregionów turystycznych kształtowanych odpowiednio do zróżnicowania dolnośląskiej przestrzeni turystycznej,
- rozwój silnych ośrodków turystycznych i uzdrowiskowych w wiodących obszarach turystycznych, o dużych tradycjach obsługi turystów i w uzdrowiskach (w Sudetach Zachodnich, Środkowych i Wschodnich oraz we Wrocławiu),
- korzystne zmiany w strukturze bazy noclegowej regionu zwłaszcza wzrost wielkości i standardu bazy hotelowej i agroturystycznej przy spadku ilości obiektów wczasowych i kolonijnych,
- poprawa struktury, standardu i wzrost zasobów bazy uzdrowiskowej,
- stały wzrost liczby turystów krajowych spędzających na Dolnym Śląsku wypoczynki krótkopobytowy i doroczny,
- rozpoczęcie procesu prywatyzacji uzdrowisk (w Dusznikach Zdroju, Polanicy Zdroju, Kudowie Zdroju, Szczawnie Zdroju, Jedlinie Zdroju, Cieplicach Śl. Zdroju, Świeradowie Zdroju, Czerniawie Zdroju oraz w Przerzeczynie Zdroju).

2. W ramach w/w trakcie analiz ujawniły się także następujące, ważniejsze tendencje negatywne (wskazane w kolejności nawiązującej do kolejności zreferowanych wcześniej zagadnień):

a) w rozwoju gospodarki regionu :

- powiększenie dystansu rozwojowego pomiędzy Wrocławiem a resztą województwa oraz nierówności rozwoju gospodarczego pomiędzy innymi silnymi ośrodkami gospodarczymi a pozostałymi ośrodkami regionu,
  - przeskalowane w stosunku do potencjalnych możliwości przeznaczenie terenów dla różnego typu aktywności gospodarczej w dokumentach planistycznych niektórych gmin,
  - niewielkie zainteresowanie lokowaniem inwestycji produkcyjnych w obszarach wcześniej zainwestowanych w stosunku do inwestycji lokowanych na tzw. greenfieldach,
  - niewielki stopień zaangażowania samorządów lokalnych oraz przedsiębiorców dla wspierania inicjatyw proinnowacyjnych oraz budowy i rozbudowy obiektów przedsiębiorczości i innowacji,
  - utrzymywanie się małych nakładów na działalność badawczo-rozwojową;
- b) w rozwoju przemysłu i górnictwa:
- utrzymywanie się przewagi przemysłów tradycyjnych nad przemysłami związanymi z nowymi technologiami,

- nasilanie się konfliktów i problemów społecznych oraz środowiskowych, spowodowanych intensyfikacją wydobycia kopalin skalnych oraz ich przewożenia transportem samochodowym,
- pojawienie się presji inwestorów na zagospodarowanie złóż kopalin, konfliktowych ze względów środowiskowych i społecznych;
- c) w rozwoju rolnictwa i leśnictwa:
  - spadek powierzchni użytków rolnych, w tym użytków rolnych wysokiej jakości,
  - utrzymywanie się nadmiernej ilości gruntów, pozostających w Zasobie Nieruchomości Rolnych Skarbu Państwa,
  - osiągnięcie niskich wyników w produkcji zwierzęcej, co znajduje odzwierciedlenie w małym udziale województwa w krajowej produkcji towarowej;
- d) w rozwoju turystyki i lecznictwa uzdrowiskowego:
  - utrzymywanie się zagrożeń dla najcenniejszych pod względem przyrodniczym, chronionych obszarów w Sudetach, w związku z rosnącą presją ruchu turystycznego na te obszary,
  - regres w wykształcaniu się nowych ośrodków turystycznych w potencjalnie dogodnych dla rozwoju turystyki obszarach,
  - spadek przyjazdów turystów zagranicznych na Dolny Śląsk,
  - utrzymywanie się niedoinwestowania atrakcyjnych obszarów dla uprawiania „niszowych” form turystyki,
  - utrzymywanie się braku odpowiedniej infrastruktury turystycznej oraz dekapitalizacji istniejącej bazy turystycznej i uzdrowiskowej w znacznej części miejscowości o takim charakterze,
  - rosnąca konkurencja ze strony innych regionów turystycznych (Śląsk, Małopolska) oraz Czech i Niemiec.

6. POSTĘPY W PLANOWANIU PRZESTRZENNYM

Treść: Opracowania regionalne; Opracowania gminne; Tendencje w planowaniu przestrzennym

6.1. OPRACOWANIA REGIONALNE

1. W okresie od 2002 roku, kiedy wszedł w życie plan województwa, do roku 2010, w Wojewódzkim Biurze Urbanistycznym powstało szereg opracowań planistycznych, które dotyczą problematyki regionalnej. Są to analizy, studia, koncepcje i programy, odnoszące się do szczególnych, w skali województwa, obszarów i problemów zagospodarowania przestrzennego. Niektóre z nich są wypełnieniem ustawowego wymogu opracowania, jak okresowa ocena planu zagospodarowania przestrzennego województwa, inne wynikają z potrzeb samorządu województwa. Wśród w/w opracowań należy wskazać m.in.:

1) Studium zagospodarowania przestrzennego pasma Drogi Śródsudeckiej. Celem studium było ustalenie przebiegu głównej samochodowej trasy turystycznej na obszarze górskim i podgórskim Dolnego Śląska oraz określenie zasad i kierunków zagospodarowania przestrzennego obszaru aktywowanego przez tę trasę. Opracowanie przyjęło Uchwałą nr 309/II/03 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 17 czerwca 2003 r.

2) Studium zagospodarowania turystycznego dolnośląskich odcinków szlaków wodnych. Studium przyjęło Uchwałą nr 1095/II/04 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 24 marca 2004 r. w celu opracowania szczegółowych programów dla wyznaczonych szlaków wodnych. Wytypowano w nim 7 najdłuższych i najbardziej atrakcyjnych szlaków wodnych raz wskazano miejscowości, w których powinny być usytuowane miejsca obsługi turystyki wodnej.

3) Opracowanie ekofizjograficzne dla województwa dolnośląskiego, 2003-2005 r. W opracowaniu określone zostały przyrodnicze uwarunkowania dla zagospodarowania przestrzennego województwa. Zakres dokumentu obejmuje cztery główne części. Pierwsza poświęcona jest elementom środowiska przyrodniczego i krajobrazowego Dolnego Śląska. Część druga diagnozie stanu i funkcjonowania środowiska oraz jego głównym zagrożeniom. W części trzeciej zanalizowano elementy struktury użytkowania terenu. Ostatnia dotyczy oceny zgodności istniejącego zagospodarowania z predyspozycjami przyrodniczymi.

4) Studium Zagospodarowania Przestrzennego Pogranicza Polsko-Czeskiego, 2004-2005r. Studium stanowi opracowanie o charakterze międzynarodowym. Jego celem było określenie strategicznych kierunków rozwoju dla polskiej części pogranicza. W ramach projektu wykonana została m.in. analiza uwarunkowań rozwoju przestrzennego i analiza SWOT.

5) LGOM CONCEPT - zintegrowana koncepcja lokalizacji biznesu na terenie Legnicko-Głogowskiego Okręgu Miedziowego. Koncepcja została przyjęta Uchwałą nr 3395/II/06 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 14 lutego

2006 r. Głównym celem opracowania było nakreślenie strategii rozwoju lokalizacji biznesu w Legnicko - Głogowskim Okręgu Miedziowym (LGOM). Obszar LGOM zdefiniowano na potrzeby opracowania w granicach 5 powiatów: głogowskiego, polkowickiego, lubińskiego i legnickiego oraz miasta na prawach powiatu Legnicy.

6) Okresową ocenę planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego. Opracowanie zawiera przegląd zmian oraz raport o stanie zagospodarowania przestrzennego województwa i ocenę realizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym. Zostało przyjęte Uchwałą nr 3744/II/06 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 13 czerwca 2006 r., w związku z tym jest podstawą obecnie opracowywanego projektu zmiany planu województwa.

7) Studium systemu turystyki i rekreacji rowerowej województwa dolnośląskiego, 2004-2006r. Celem opracowania studium było określenie zasad i kierunków rozwoju docelowego systemu dolnośląskich tras rowerowych i ich zaplecza oraz wpisanie regionu w sieć międzynarodowych powiązań rowerowych. W studium wyznaczone zostały również ponadlokalne obszary wymagające sporządzenia opracowań szczegółowych w zakresie rozwoju infrastruktury rowerowej. Opracowanie zostało przyjęte Uchwałą nr 4213/II/06 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 7 listopada 2006 r.

8) Studium zagospodarowania przestrzennego pogranicza polsko-czeskiego – synteza dokumentów krajowych, 2006 r. Projekt ten powstał we współpracy polsko-czeskiej i ma stać się podstawą m.in. do tworzenia programów rozwojowych regionów (województw i krajów) oraz ma pozwolić na planistyczne przygotowanie regionu pogranicza do korzystania ze środków, przeznaczonych na wspomaganie realizacji celów polityk Unii Europejskiej.

9) Program zagospodarowania turystycznego szlaku kajakowego Kwisy, 2006-2007r. Program został przyjęty Uchwałą nr 193/III/07 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 6 marca 2007 r. Celem Programu było wskazanie zadań, których realizacja przyczyni się do aktywizacji gmin położonych w dolinie rzeki Kwisy poprzez wykorzystanie rzeki jako szlaku kajakowego i powiązanie turystyki kajakowej z innymi formami turystyki, wypoczynku i rekreacji.

10) Studium rozwoju turystycznej drogi dla zmotoryzowanych Via Montana, 2005-2007r. Celem projektu było wypromowanie trasy turystycznej dla zmotoryzowanych Via Montana, jako atrakcji konkurencyjnej w obszarze Środkowej Europy oraz wskazanie możliwości rozwoju i promocji pasma turystycznego Via Montana jako obszaru aktywizacji społeczno-gospodarczej terenów górskich i pogórza Sudetów i Karpat, w oparciu o sektor turystyki. Studium przyjęło Uchwałą nr 621/III/07 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 31 lipca 2007 r.

11) Studium wydobywania i transportu surowców skalnych na Dolnym Śląsku. Stan i perspektywy. W studium dokonano opisu wydobywania i transportu surowców skalnych pod względem ich przestrzennego rozmieszczenia. Zdefi-

niowano uwarunkowania, negatywne skutki transportu i ich wpływ na procesy destrukcji dróg oraz obniżenia poziomu bezpieczeństwa. Wskazano także konkretne miejsca w przestrzeni, gdzie konieczna jest interwencja lub gdzie koncentruje się obciążenie transportem surowców skalnych. Studium przyjęto Uchwałą nr 4297/III/10 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 11 maja 2010 r.

12) Wytyczne kierunkowe do kształtowania sieci dróg i kolei w województwie dolnośląskim. Celem wytycznych jest stworzenie narzędzia dla Samorządu Województwa, które będzie służyło do formułowania wniosków do dokumentów krajowych z zakresu komunikacji, transportu i gospodarki przestrzennej, ich opiniowania oraz do tworzenia programów rozwoju i modernizacji wojewódzkiej sieci drogowej i kolejowej. Dokument ten może stanowić podstawę do przeprowadzenia studiów i analiz szczegółowych określających przebiegi dróg i organizację ruchu kolejowego. Wytyczne przyjęto Uchwałą nr 4298/III/10 Zarządu Województwa Dolnośląskiego z dnia 11 maja 2010 r.

13) Studium uwarunkowań przestrzennych dla lokalizacji elektrowni wiatrowych w województwie dolnośląskim. (w trakcie opracowania) Celem dokumentu jest ocena przyrodniczo – przestrzennych, prawnych i technicznych uwarunkowań, związanych z możliwymi lokalizacjami parków wiatrowych na terenie województwa, służąca minimalizowaniu potencjalnych konfliktów i ponoszonych kosztów już na etapie wyszukiwania bądź planowania lokalizacji elektrowni wiatrowych.

14) Program zagospodarowania turystycznego szlaku kajakowego Baryczy. (w trakcie opracowania) Program jest kontynuacją opracowanego w 2004 roku „Studium zagospodarowania turystycznego dolnośląskich odcinków szlaków wodnych”. Opracowaniem zostały objęte tereny położone w sąsiedztwie rzeki (pas ok. 3 km od rzeki) zlokalizowane w gminach: województwa dolnośląskiego: Niechłów, Góra, Wąsosz, Żmigród, Milicz; województwa wielkopolskiego: Odolanów oraz województwa lubuskiego: Szlichtyngowa. Obecnie trwa opiniowanie projektu.

15) Raport o Specjalnych Strefach Ekonomicznych na Dolnym Śląsku. (w trakcie opracowania) Raport ma zawierać informacje o stopniu zainwestowania terenów objętych Specjalnymi Strefami Ekonomicznymi w województwie dolnośląskim oraz zbiór zaleceń dotyczących efektywniejszego wykorzystania ich powierzchni. W ramach prac nad projektem zostanie także zbudowana baza danych, pozwalająca na prowadzenie stałego monitoringu stref. Wynik raportu ma stanowić fundament wiedzy na temat obecnego stanu SSE dla Zarządu Województwa w związku z kompetencjami opiniowania wniosków o ich poszerzenie.

2. W trakcie opracowania znajduje się również Zmiana planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego.

Prace nad projektem zostały podjęte na podstawie Uchwały Nr LVIII/889/2006 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 21 września 2006 r. Na projekt składają się trzy części: pierwsza obejmująca uwarunkowania, problemy i wizje rozwoju przestrzennego województwa, druga zawierająca cele, kierunki, zasady i zadania zagospodarowania przestrzennego regionu (w perspektywie 2020 r.) oraz trzecia dotycząca zasad wdrażania oraz narzędzi realizacji planu. Dla projektu obecnie przeprowadzana jest procedura formalno-prawna. Projekt został poprzedzony opracowaniem Diagnostyka zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego, podjętym w roku 2009.

6.2. POSTĘPY W OPRACOWANIACH MIEJSCOWYCH PLANÓW ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO

1. W ostatnich latach, obserwuje się rosnącą aktywność w opracowywaniu dokumentów z zakresu planowania przestrzennego na szczeblu lokalnym.

Sytuacja ta w szczególności dotyczy miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego (mpzp). Zgodnie ze stanem na grudzień 2008 r. stopień pokrycia województwa dolnośląskiego miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego (mpzp) wyniósł niemal 50% (19% wzrost w stosunku do roku 2004), gdzie średnie pokrycie planami w kraju wynosi około 25%. Można przyjąć, iż średni wzrost pokrycia mpzp w regionie stanowi 5% rocznie, co wskazuje na prawie dwukrotnie szybsze tempo w stosunku do średniego tempa w kraju, które wynosi około 2,5% na rok. Jednocześnie 12,5% powierzchni województwa objęta jest projektami planów miejscowych. Należy również odnotować fakt, iż wśród terenów wskazanych w planach pod zabudowę, 56,5% stanowią tereny przeznaczone pod zabudowę mieszkaniową.

2. W planach miejscowych zagwarantowano 53,4 tys. ha powierzchni pod zabudowę mieszkaniową (2,68 % powierzchni województwa). Jest to 22% przyrost powierzchni pod zabudowę mieszkaniową w stosunku do roku 2005. Takie pokrycie oznacza prawie całkowitą realizację postanowień zawartych w studiach uwarunkowań, które przewidują około 54 tys. ha powierzchni pod tego typu zainwestowanie.

3. Największym stopniem pokrycia miejscowymi planami (powyżej 90%) charakteryzuje się ponad 1/3 województwa (61 gmin). Największe skupiska takich gmin obserwuje się na zachodzie Dolnego Śląska w okolicach Bolesławca, Lubania i Zgorzelca, w paśmie biegnącym od Polkowic, przez Lubin i Wołów po Oborniki Śląskie, na północ od miasta Jelenia Góra, w rejonie miast Jawor, Strzegom, Bolków, na południowy zachód od Wrocławia (gminy Kąty Wrocławskie, Mietków i Kobierzyce) oraz w Kotlinie Kłodzkiej. Zastanawiający jest fakt nierównomiernego pokrycia powierzchni miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego w obszarze intensywnego rozwoju wokół Wrocławia.

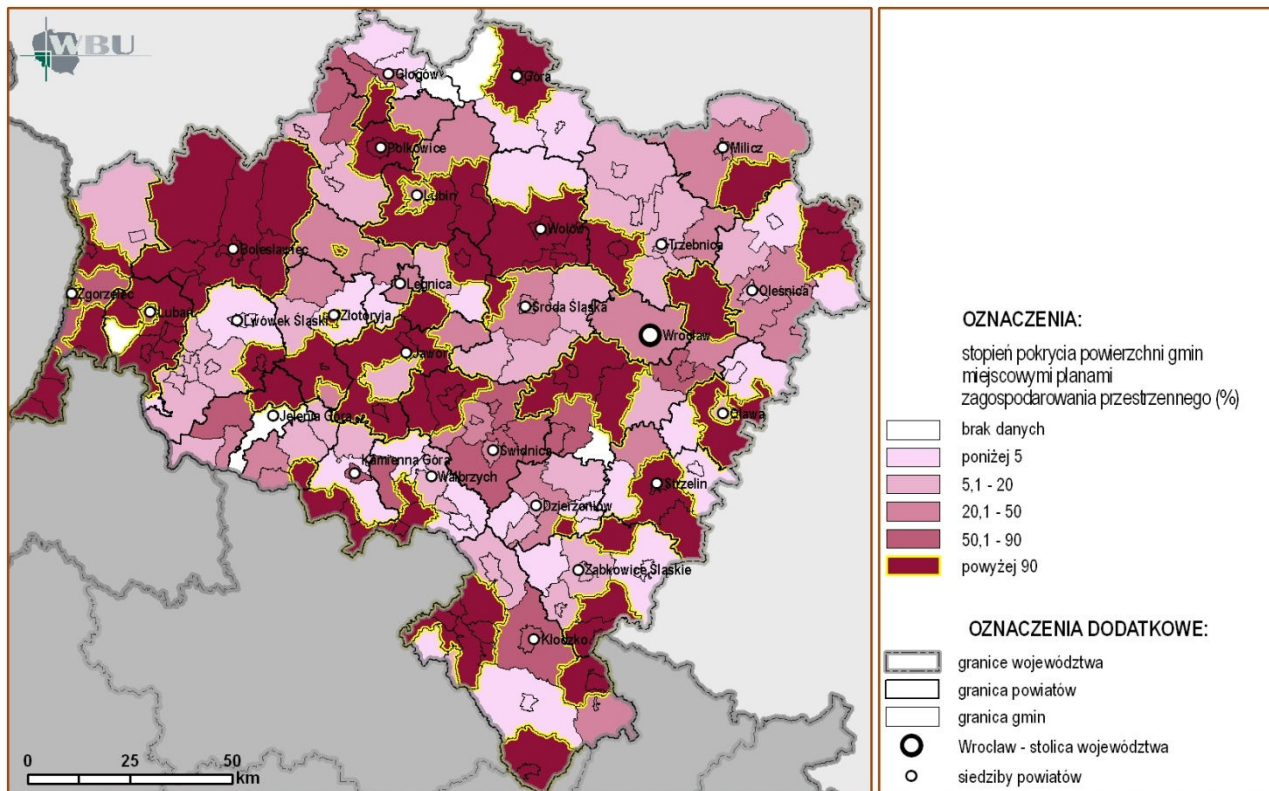
4. Niski stopień pokrycia planami (poniżej 5%) cechuje 27 gmin, co stanowi 16% ogółu. Gminy te położone są przede wszystkim na południu i południowym wschodzie województwa oraz na północnym wschodzie regionu. Należy jednak zauważyć, iż 2/3 dolnośląskich gmin posiada pokrycie powyżej średniej krajowej.

5. Analizując powierzchnię województwa przeznaczoną w mpzp pod zabudowę mieszkaniową należy odnotować, iż na Dolnym Śląsku procent ten wynosi ok. 2,7%, a średnia w kraju to 1,9%. Największy procent terenów przeznaczonych pod zabudowę mieszkaniową w mpzp w stosunku do powierzchni gminy, wykazują gminy: Krośnice, Zawidów i Jawor. W przypadku Jawora i Zawidowa ma to uzasadnienie ze względu na ich małą powierzchnię, natomiast w przypadku Krośnic powierzchnia przeznaczona pod zabudowę jest zawyżona w stosunku do potrzeb. Można zaobserwować również wyspę koncentracji gmin, w których stopień przeznaczenia terenów pod zabudowę mieszkaniową w stosunku do ich powierzchni wynosi powyżej 5%.

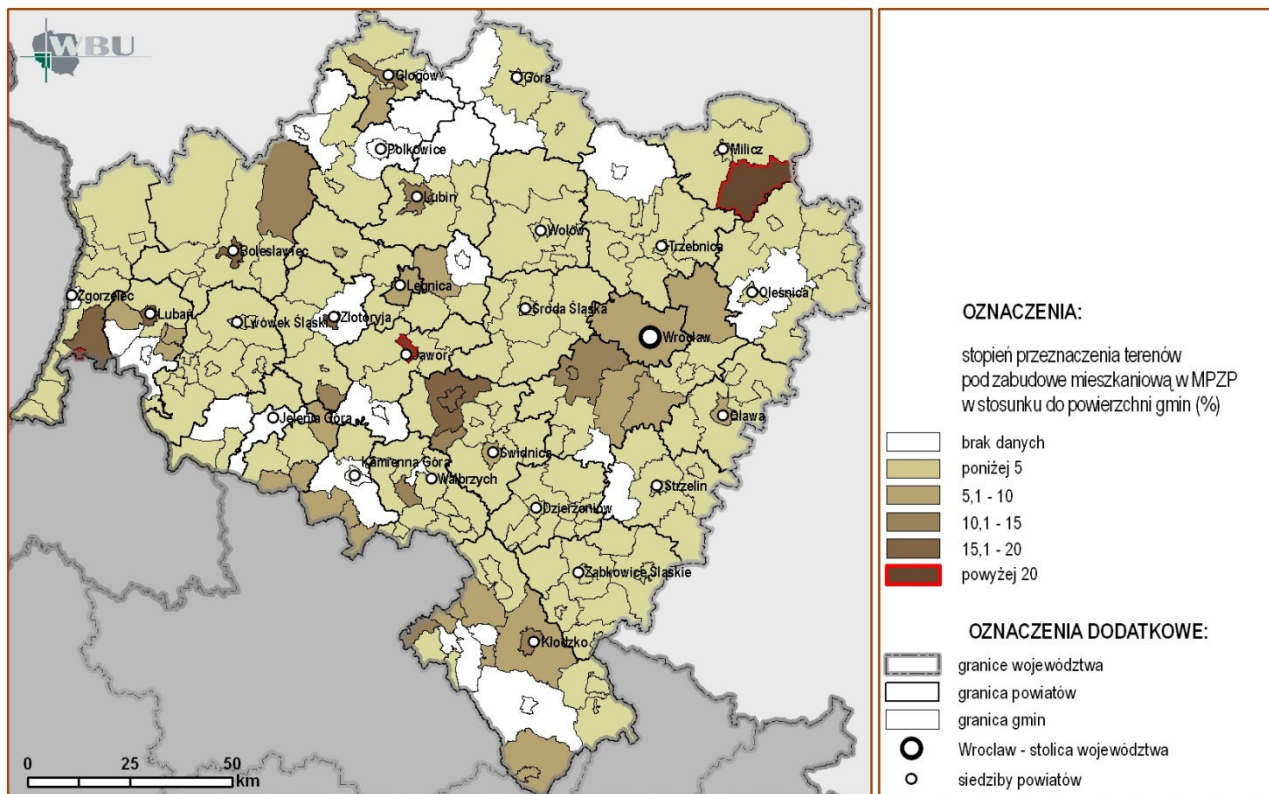
6. Niski procent powierzchni (poniżej 5%) tego typu przeznaczenia terenu cechuje 107 gmin (ok. 60%), z czego połowa to gminy osiągające poniżej 1%. Wartości najbliższe zeru występują w gminach: Kotla, Domaniów, Wąsosz, Marciszów, Stoszowice oraz Ruja.

7. O aktywności w zakresie planowania przestrzennego świadczy także funkcjonowanie gminnych komisji urbanistyczno-architektonicznych. Zgodnie ze stanem na koniec 2008 r. na terenie województwa komisje funkcjonowały w 123 gminach (73%), 15 gmin (8,9%) ich nie posiadało i nie zlecało zadań komisji, natomiast 31 gmin (18,3%) zlecało takie zadania, korzystając z komisji gmin sąsiednich, bądź komisji pracujących w pobliskich większych ośrodkach miejskich.

Rysunek 6.2-1. Stopień pokrycia powierzchni gmin miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego

Rysunek 6.2-2. Stopień przeznaczenia terenów pod zabudowę mieszkaniową w miejscowych planach zagospodarowania przestrzennego (mpzp) w stosunku do powierzchni gminy

6.3. TENDENCJE W PLANOWANIU PRZESTRZENNYM

1. Tendencje w planowaniu regionalnym:

- wzrost liczby opracowywanych dokumentów, służących rozwiązywaniu bieżących problemów w regionie,

2. Tendencje w planowaniu lokalnym:

- stały wzrost powierzchni województwa objętej miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- opracowywanie niewielkich powierzchniowo planów (średnio na jedną gminę w województwie przypada 16 planów),

- prawidłowe rozlokowanie mpzp w województwie,
- wzrost powierzchni przeznaczonej w mpzp pod zabudowę mieszkaniową,
- powierzchnia terenów przewidzianych pod zabudowę mieszkaniową w skali regionu jest wystarczająca w stosunku do potrzeb,
- ożywienie w pracach planistycznych w sąsiedztwie dużych miast oraz na terenach atrakcyjnych pod względem rekreacyjnym,
- wzrastające zaangażowanie samorządów lokalnych w procesy planowania przestrzennego.

7. PROBLEMY I OBSZARY PROBLEMOWE W WOJEWÓDZTWIE

7.1. GŁÓWNE PROBLEMY ROZWOJU PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA

Dotychczasowy rozwój przestrzenny województwa, przebiegający z różną intensywnością w jego poszczególnych częściach i uzależniony od istniejących uwarunkowań przyrodniczych wpłynął w zasadniczym stopniu na ukształtowanie się obecnej, zróżnicowanej struktury funkcjonalno-przestrzennej. Na charakter i skalę tego zróżnicowania oraz na pozytywne i negatywne tendencje rozwoju wskazuje się w „Diagnozie stanu zagospodarowania i uwarunkowań rozwoju przestrzennego województwa”, a także w rozdziale 2, w którym zreferowane zostały wskazane w „Diagnozie” wewnętrzne i zewnętrzne uwarunkowania rozwoju przestrzennego. Przytoczono w nim także zalecane działania, służące wzmocnieniu pozytywnych tendencji oraz osłabienia lub eliminacji tendencji negatywnych. O ile działania, służące wzmocnieniu pozytywnych tendencji pozwalają na uzyskanie korzystnego obrazu przekształceń i poprawę stanu ładu przestrzennego w regionie, to utrzymywanie się tendencji negatywnych może opóźnić osiągnięcie tego celu. Analiza tych tendencji w istotnym stopniu pozwala na określenie głównych problemów rozwoju przestrzennego województwa i następnie głównych obszarów problemowych. Poniżej przytacza się zestawienie tych tendencji (w przyjętym dla całego opracowania zasadniczym podziale na strefy przyrodniczo-kulturową, osadniczą i techniczną) oraz wskazuje główne problemy rozwoju przestrzennego województwa.

7.1.1. GŁÓWNE PROBLEMY ROZWOJU PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA W SFERZE PRZYRODNICZO-KULTUROWEJ

1. Dla określenia głównych problemów rozwoju przestrzennego województwa w odniesieniu do sfery przyrodniczo-kulturowej istotne znaczenie ma wskazanie w „Diagnozie” następujących tendencji negatywnych w przemianach i rozwoju w/w sfery, dotyczących środowiska przyrodniczego:

- 1) degradacja różnorodności przyrodniczej i krajobrazowej terenów otwartych, związana ze wzrostem urbanizacji oraz gospodarczym wykorzystaniem terenów cennych pod względem przyrodniczo – krajobrazowym;
- 2) fragmentacja systemu przyrodniczych terenów chronionych;
- 3) presja na podejmowanie eksploatacji udokumentowanych nowych złóż (przede wszystkim surowców skalnych) w obszarach konfliktowych ze względów przyrodniczych i społecznych;
- 4) zajmowanie dużej w skali kraju powierzchni gruntów przez użytki kopalne i powiększanie się powierzchni obszarów o przekształconej rzeźbie terenu, związane przede wszystkim z eksploatacją surowców;
- 5) zmniejszanie się zasobów ilościowych wód powierzchniowych, wynikające z potrzeb postępującej urbanizacji i rozwoju gospodarki oraz zmian

klimatycznych;

- 6) wzrost zanieczyszczeń gazowych, związany z emisjami niskimi oraz rozwojem komunikacji samochodowej;
- 7) przekroczenia dopuszczalnych i docelowych poziomów zanieczyszczeń w powietrzu w części obszaru województwa;
- 8) występowanie w w/w obszarze województwa miejsc (odcinków dróg) o przekroczonych wartościach dopuszczalnych hałasu.

2. Wśród tendencji negatywnych, jakie manifestują się w obszarach wartościowych ze względów krajobrazowych i kulturowych wskazać należy na:

- 1) degradację historycznie ukształtowanego krajobrazu kulturowego terenów osadniczych, miejskich i wiejskich, związaną przede wszystkim z procesami dekapitalizacji oraz suburbanizacji;
- 2) pogłębianie się procesów dekapitalizacji zabytkowej zabudowy i zespołów zieleni urządzonej na terenach miast oraz procesy dewastacji jej tradycyjnych form i elementów w obrębie zabytkowych, wiejskich układów przestrzennych;
- 3) utrzymywanie się degradacji szeregu obiektów rezydencjonalnych i zespołów pałacowo-parkowych, a także nieużytkowanych kościołów i cmentarzy ewangelickich;
- 4) pogłębianie się dewastacji zabytków przemysłu i techniki, w szczególności nieużytkowanych obiektów infrastruktury kolejowej.

3. Nawarstwianie się wskazanych wyżej negatywnych tendencji w zmianach stanu środowiska oraz zasobów przyrodniczo-krajobrazowych i kulturowych oraz niezadowalające postępy w jego poprawie stwarzają następujące, zasadnicze problemy dla rozwoju przestrzennego województwa:

- 1) brak spójności oraz stabilizacji systemu ochrony obszarów o wysokich walorach przyrodniczo – krajobrazowych oraz kulturowych, a także wypracowania związanych z nim polityk ochrony różnorodności przyrodniczej i krajobrazowej elementów programów rozwojowych województwa oraz studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego i strategii gminnych;
- 2) utrzymywanie się presji na wykorzystanie zasobów środowiska i otwartych przestrzeni z wysokimi walorami przyrodniczo-krajobrazowymi i kulturowymi dla potrzeb rozwoju mieszkalnictwa, przemysłu i górnictwa, a także rekreacji i turystyki;
- 3) niezadowalający postęp w eliminacji zagrożeń dla ilości i jakości zasobów wód podziemnych i powierzchniowych oraz innych komponentów środowiska;
- 4) pogłębianie się procesów dekapitalizacji zabytkowych zespołów zabudowy miejskiej i wiejskiej, zwłaszcza w ośrodkach o osłabionej dynamice rozwoju;
- 5) opóźnienia w rekultywacji i ponownym zagospodarowaniu terenów zdewastowanych i zdegradowanych.

7.1.2. GŁÓWNE PROBLEMY ROZWOJU PRZESTRZENNEGO W SFERZE OSADNICZEJ

1. Dla określenia głównych problemów w odniesieniu do sfery osadniczej istotne znaczenie ma wskazane w „Diagnozie” następujących negatywnych tendencji:

- 6) narastanie procesów suburbanizacji i towarzyszących im intensywnych zmian struktur użytkowania gruntów szczególnie wokół Wrocławia i innych dużych miast oraz postępujące procesy samorzutnej restrukturyzacji i zmian charakteru gmin wiejskich w sąsiedztwie w/w ośrodków;
- 7) realizacja kompleksów zabudowy mieszkaniowej i obszarów aktywności gospodarczej w sposób nie tworzący spójnych układów przestrzennych;
- 8) spadek liczby mieszkańców większości miast w województwie powiązany z ich migracjami na tereny sąsiednich gmin wiejskich;
- 9) postępująca dekapitalizacja zabudowy wieloblokowej i związanych z nią terenów, a także opuszczonych terenów przemysłowych i powojaskowych;
- 10) utrzymywanie się słabej pozycji sektora badawczo-rozwojowego oraz innowacyjnych technologii w gospodarce regionu oraz powolny wzrost terenów z tym związanych;
- 11) utrzymywanie się dysproporcji w zagospodarowaniu turystycznym obszarów atrakcyjnych dla turystyki i lecznictwa uzdrowiskowego poza już istniejącymi rozwojowymi ośrodkami tego typu.

2. Nawarstwianie się w/w negatywnych tendencji w rozwoju osadnictwa stwarza następujące problemy dla rozwoju przestrzennego województwa:

- 12) pogłębianie się negatywnych procesów suburbanizacji, szczególnie wokół Wrocławia i innych dużych miast, powiązane z realizacją monofunkcyjnych osiedli i zespołów usługowo-produkcyjnych o słabym dostępie do transportu publicznego;
- 13) nierównoważenie rozwoju podstawowych ośrodków układu osadniczego województwa przy wzroście Wrocławia i wrocławskiego obszaru funkcjonalnego w stosunku do pozostałych obszarów;
- 14) pogłębianie się zróżnicowania w rozwoju demograficznym i społeczno-gospodarczym województwa;
- 15) niepełne wykorzystanie potencjału turystycznego i uzdrowiskowego oraz utrzymanie się utrudnionej dostępności głównych miejscowości turystycznej województwa..

7.1.3. GŁÓWNE PROBLEMY ROZWOJU PRZESTRZENNEGO W SFERZE TECHNICZNEJ ZWIĄZANE Z TRANSPORTEM I SYSTEMAMI INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ

1. Dla określenia głównych problemów rozwoju przestrzennego województwa w odniesieniu do sfery technicznej istotne znaczenie ma wskazane w „Diagnozie” następujących negatywnych tendencji:

- 16) niedostosowanie układu drogowego regionu do wzrastającego natężenia ruchu na większości dróg krajowych i wojewódzkich, szczególnie w otoczeniu Wrocławia oraz dużych i średnich miast regionu;
- 17) wzrost popytu na samochodowe usługi transportowe przy redukowaniu roli transportu kolejowego;
- 18) utrzymywanie się dysproporcji pomiędzy skalą potrzeb w dziedzinie modernizacji i rozbudowy sieci dróg a możliwościami realizacyjnymi oraz znaczne opóźnieniu realizacji rządowych planów rozbudowy tej sieci;
- 19) pogorszenie się parametrów technicznych linii kolejowych oraz systematyczne wycofywanie ruchu osobowego i towarowego z szeregu linii kolejowych;
- 20) brak postępów w rozbudowie sieci lotnisk o znaczeniu regionalnym;
- 21) trwały regres transportu wodnego na Odrzańskiej Drodze Wodnej;
- 22) wzrost ilości odpadów i opóźnienia w realizacji programów minimalizacji ich wytwarzania i przetwarzania;
- 23) postępujące zużycie napowietrznych sieci wysokich napięć i obniżanie się bezpieczeństwa energetycznego województwa;

24) utrzymywanie się zróżnicowanego stanu technicznego i sprawności technicznej infrastruktury przeciwpowodziowej województwa, nie stanowiącej właściwego zabezpieczenia zwłaszcza dla Wrocławskiego Węzła Wodnego;

25) zagrożenie transportem towarów niebezpiecznych, na głównych trasach komunikacyjnych regionu, m.in. w obszarze Wrocławia, Lubina, Świebodzic i Żąbkowic Śląskich;

26) utrzymywanie się szczególnego rodzaju zagrożeń związanych z funkcjonowaniem zbiornika odpadów poflotacyjnych „Żelazny Most”.

27) utrzymywanie się znacznego zróżnicowania i nierównomierności w dostępności komunikacyjnej Wrocławia i głównych ośrodków osadniczych województwa oraz w relacjach pomiędzy nimi a także niewystarczającej sprawności systemu komunikacyjnego regionu;

28) pogarszanie się stanu technicznego podstawowej sieci drogowej (szczególnie dróg wojewódzkich i powiatowych oraz sieci kolejowej (szczególnie linii kolejowych nieobjętych międzynarodowymi umowami AGC i AGTC);

29) brak spójności w programowaniu krajowym i regionalnym docelowego układu krajowej sieci transportowej (w tym zwłaszcza dotyczącej połączeń autostradowych Wrocławia z Pragą, i ekspresowych z Wiedniem, rozbudowy sieci połączeń lotniczych oraz odnowy Odrzańskiej Drogi Wodnej);

30) utrzymywanie się niedostatecznego zaopatrzenia w wodę obszarów peryferyjnych regionu oraz powolna rozbudowa systemu jej retencjonowania wzrost jej retencjonowania;

31) utrzymywanie się opóźnień w tworzeniu ponadgminnych struktur wspólnej gospodarki odpadami komunalnymi;

32) niezadowalające postępy w rozbudowie oraz gruntownej modernizacji systemów energetycznych w województwie dla poprawy jego bezpieczeństwa;

33) minimalne wykorzystanie odnawialnych źródeł energii i alternatywnych źródeł ciepła;

34) niewystarczające zabezpieczenie przed negatywnymi skutkami powodzi; możliwość występowania konfliktów środowiskowych, związanych z koniecznością zapewnienia ochrony przyrody i krajobrazu z potrzebami ochrony przeciwpowodziowej oraz modernizacji Odrzańskiej Drogi Wodnej.

7.2. CHARAKTERYSTYKA GŁÓWNYCH OBSZARÓW PROBLEMOWYCH

1. Uwzględnienie wskazanych w „Diagnozie stanu zagospodarowania przestrzennego oraz uwarunkowań rozwoju” dysproporcji w tempie i skali rozwoju przestrzennego i społeczno-gospodarczego województwa. Oraz analizy miejsc koncentracji wskazanych wyżej głównych problemów rozwojowych pozwoliły na wyodrębnienie jako głównych obszarów problemowych następujących w obszarze województwa. Na dodatkowe kryteria ich wydzielenia złożyło się także uwzględnienie skali procesów rozwojowych o pozytywnym charakterze w części obszaru województwa, w tym zwłaszcza w subregionie wrocławskim, które wymagają jednak, w powiązaniu z zaistniałymi tam tendencjami negatywnymi, koniecznych działań harmonizacyjnych. Wzięte zostały także pod uwagę związane z tym komplikacje w zagospodarowaniu przestrzennym: wielofunkcyjność istniejących układów osadniczych oraz występowanie dodatkowych impulsów rozwojowych i spodziewanych konfliktów w zagospodarowaniu przestrzennym. Wśród w/w obszarów należy wymienić:

- 1) wrocławski obszar funkcjonalny,
- 2) Legnicko-Głogowski Okręg Miedziowy,
- 3) Dolina Odry,
- 4) obszar sudecki i pogranicze polsko-czeskie (jako obszar trans graniczny o znaczeniu ponadregionalnym),
- 5) pogranicze polsko-niemieckie.

Zestawienie nr 3. Występowanie głównych problemów rozwojowych w obszarach problemowych.

Sfery	Główne cele	Występowanie w obszarach				
		Wrocławski obszar funkcjonalny	Legnicko-Głogowski Okręg Miedziowy	Dolina Odry	obszar sudecki i pogranicze polskie	pogranicze polsko-niemieckie
przyrodniczo-kulturowa	1. Uzyskanie spójności i ciągłości systemu ochrony obszarów o wysokich walorach przyrodniczo – krajobrazowych oraz kulturowych	X		X	X	
	2. Powstrzymanie presji na wykorzystanie zasobów środowiska i otwartych przestrzeni z wysokimi walorami przyrodniczo-krajobrazowymi i kulturowymi dla potrzeb mieszkalnictwa, przemysłu i górnictwa, a także rekreacji i turystyki	X		X	X	
	3. Poprawa jakości zasobów wód podziemnych i powierzchniowych oraz innych komponentów środowiska	X		X	X	X
	4. Powstrzymanie dekapitalizacji zabytkowych zespołów zabudowy miejskiej i wiejskiej w ośrodkach o osłabionej dynamice rozwoju			X	X	X
	5. Podjęcie rekultywacji i ponownego zagospodarowaniu terenów zdewastowanych i zdegradowanych		X		X	X
osadnicza	1. Powstrzymanie negatywnych procesów suburbanizacji, szczególnie wokół Wrocławia i innych dużych ośrodków miejskich	X	X			
	2. Zrównoważenie rozwoju podstawowych ośrodków układu osadniczego województwa przy wzroście pozycji Wrocławia i wrocławskiego obszaru funkcjonalnego w stosunku do pozostałych obszarów	X	X		X	
	3. Uwzględnienie zróżnicowania w rozwoju demograficznym i społeczno-gospodarczym województwa w programowaniu obsługi mieszkańców	X			X	X
	4. Wykorzystanie potencjału turystycznego i uzdrowiskowego województwa oraz poprawa dostępności głównych miejscowości turystycznej województwa				X	
techniczna	1. Poprawa dostępności komunikacyjnej Wrocławia i głównych ośrodków osadniczych województwa	X	X		X	
	2. Poprawa stanu technicznego podstawowej sieci drogowej oraz sieci kolejowej	X	X	X	X	X
	3. Uzyskanie spójności w programowaniu krajowym i regionalnym docelowego układu krajowej sieci transportowej	X		X		
	4. Poprawa zaopatrzenia w wodę obszarów peryferyjnych regionu oraz polna rozbudowa systemu jej retencjonowania				X	X
	5. Rozwój ponadgminnych struktur wspólnej gospodarki odpadami komunalnymi	X	X	X	X	X
	6. Rozbudowa oraz gruntowna modernizacji systemów energetycznych w województwie dla poprawy jego bezpieczeństwa	X	X	X	X	X
	7. Poprawa zabezpieczenia przed negatywnymi skutkami powodzi	X		X	X	
	8. Wylimitowanie konfliktów środowiskowych związanych z koniecznością zapewnienia ochrony przyrody i krajobrazu a potrzebami ochrony przeciwpowodziowej oraz modernizacji Odrzańskiej Drogi Wodnej	X		X		

Poniżej przedstawia się charakterystykę w/w obszarów oraz na zestawieniu nr 3 analizę koncentracji głównych problemów rozwojowych w ich obrębie.

2. Wrocławski obszar funkcjonalny stanowi specyficzny subregion o cechach rozwijającego się obszaru metropolitalnego, którego rozwój społeczno-gospodarczy jest bardzo intensywny, zarówno w skali kraju jak i województwa. Jego przewaga nad innymi obszarami rozwojowymi regionu stale wzrasta, lecz jednocześnie kumulują się tutaj problemy charakterystyczne dla obszarów intensywnego rozwoju wokół wielkich miast. Głównym ośrodkiem obszaru jest Wrocław, w którym zamieszkuje 22% ogółu mieszkańców Dolnego Śląska i pracuje ok. 31% ogółu pracujących w województwie. Strefa jego wpływów i powiązań z otoczeniem obejmuje miasta i tereny wiejskie położone na terenie powiatów: średzkiego, wołowskiego, trzebnickiego, oleśnickiego, oławskiego, strzebińskiego i wrocławskiego. Dotychczas przeprowadzane próby delimitacji granic wrocławskiego obszaru funkcjonalnego wskazywały ten obszar (z nieznacznymi różnicami w określeniu jego zasięgu) jako aglomerację, obszar metropolitalny lub też obszar zorganizowanej współpracy w ramach działania Agencji Rozwoju Aglomeracji Wrocławskiej). Najważniejsze problemy tego obszaru związane są ze wzmogłą presją inwestycyjną oraz

dostępnością ośrodka rdzennego. Ma to swe odzwierciedlenie w postępującej urbanizacji i niekontrolowanym rozprzestrzenianiu się zabudowy różnego typu wokół Wrocławia, co powoduje z jednej strony zagrożenie dla walorów przyrodniczych objętych ochroną prawną oraz przestrzeni otwartych, z drugiej zaś, wzrost znaczenia transportu indywidualnego w codziennych dojazdach, skutkujący nadmiernym zatłoczeniem komunikacyjnych szlaków dojazdowych. Wspomniana presja inwestycyjna przyczynia się również do stałego wzrostu zagrożenia powodziowego, poprzez zabudowywanie dolin rzecznych, co jest szczególnie niebezpieczne w tak intensywnie zagospodarowanym obszarze. Nasilony rozwój gospodarczy powoduje także, iż wrocławski obszar funkcjonalny cechuje znaczące w skali regionu zużycie wody oraz zapotrzebowanie na energię i paliwa.

3. Legnicko-Głogowski Okręg Miedziowy stanowi subregion, charakteryzujący się rozbudowanym układem osadniczym i rozwiniętą gospodarką oraz bogatymi zasobami surowców ważnych dla gospodarki kraju. Prowadzona jest tu eksploatacja rud miedzi i srebra przez KGHM „Polska Miedź” SA, będący najważniejszym podmiotem gospodarczym regionu. Główne ośrodki miejskie, takie jak: Głogów, Polkowice, Lubin i Legnica stanowią centra rozwoju spo-

łeczno-gospodarczego obszaru. Posiada on cechy aglomeracji funkcjonalnej, stanowiącej swoistą przeciwwagę dla wrocławskiego obszaru funkcjonalnego. Jego dotychczasowy dynamiczny rozwój w dalszej perspektywie może być zagrożony lub będzie musiał podlegać głębokiej restrukturyzacji w związku z wyczerpywaniem się złóż miedzi i srebra, słabnięciem potencjału produkcyjnego KGHM, a także z ewentualnym podjęciem eksploatacji złóż węgla brunatnego w rejonie Legnicy. W odniesieniu do możliwości podjęcia tej eksploatacji, wskazać należy na potrzebę poprzedzenia ewentualnych decyzji w tej sprawie opracowaniem kompleksowych i wieloaspektowych studiów prognozy stycznych oraz pełnej oceny korzyści i strat.

4. Dolina Odry, jako obszar problemowy, nakłada się w części na w/w obszary i w przeciwieństwie do nich ma inny charakter. Stanowi ona jednocześnie odcinek międzynarodowego korytarza ekologicznego i jednej z dwóch głównych osi hydrograficznych kraju oraz zaniedbaną, ważną drogę wodną. Prawie na całej swej długości w obszarze województwa stanowi ona rozbudowany układ terenów chronionych o różnych formach, związany z występowaniem cennych zasobów przyrodniczo – krajobrazowych i kulturowych. Jest to także obszar narażony na duże zagrożenie powodziowe dla zlokalizowanych w jego obrębie koncentracji osadnictwa i wartości nagromadzonego majątku. W związku z realizowanym programem budowy i wprowadzenia szeregu inwestycji hydrotechnicznych i inżynierskich w obszarze Doliny oraz potrzeby respektowania przyjętych reżimów ochronnych, niezbędne jest znalezienie rozwiązań uwzględniających te często sprzeczne racje dla potrzeb gospodarki regionu i poprawy jego powiązań komunikacyjnych z otoczeniem oraz powiązań wewnętrznych.

5. Obszar sudecki traktowany jako transgraniczny, wielofunkcyjny subregion o istotnym znaczeniu dla rozwoju Polski i Czech, stanowi subregion górski o wybitnych walorami przyrody i krajobrazu. Jest on w małym stopniu przekształcony poprzez działalność człowieka, a najcenniejsze tereny objęte są tu ochroną prawną. Obejmuje on jednocześnie obszar turystyczny o znaczeniu międzynarodowym, w którym zlokalizowane są ośrodki turystyczne o największej skali ruchu turystycznego zarówno w regionie, jak i północnej części Czech oraz ważne ośrodki lecznictwa uzdrowiskowego. Ruch turystyczny

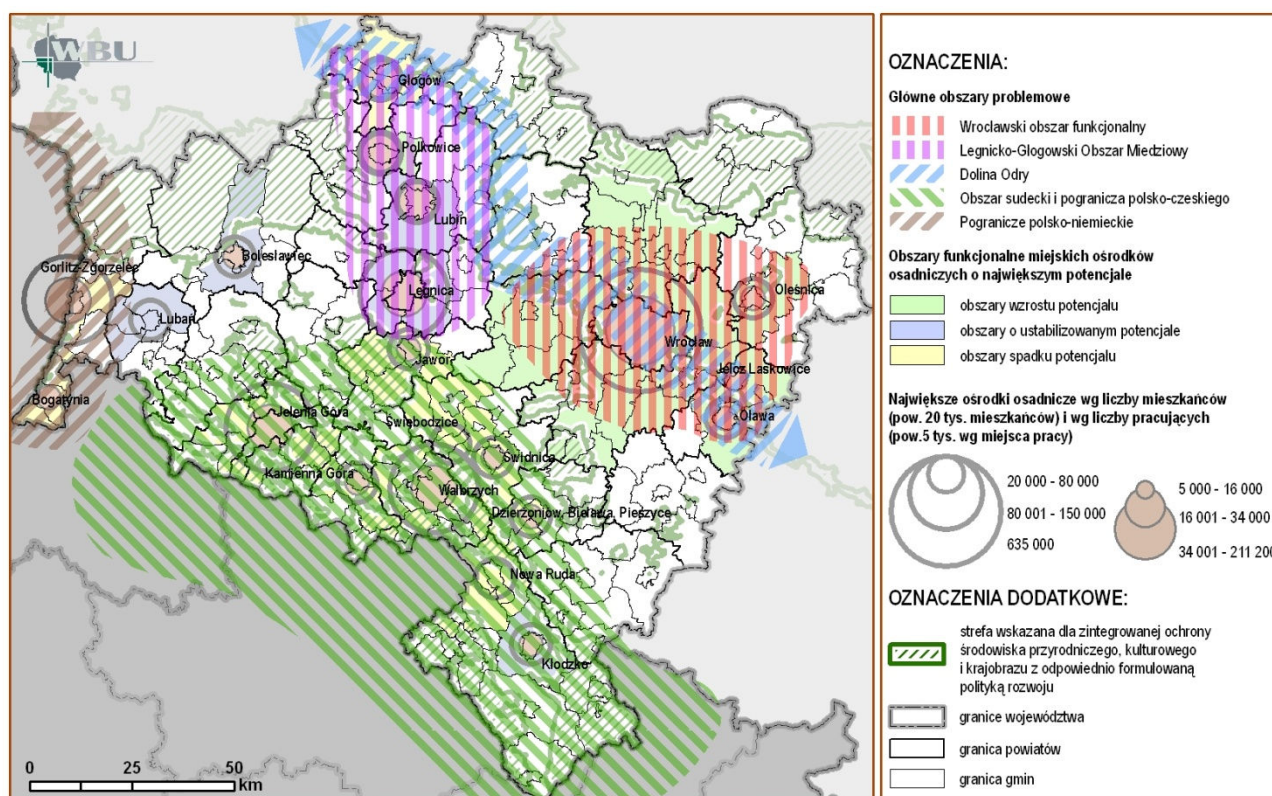
i elementy jego obsługi są nierównomiernie rozłożone po obu stronach granicy, zaś w/w ośrodku cechuje brak integracji przestrzennej oraz wprowadzenia kompleksowego, wspólnego zagospodarowania uwzględniającego likwidację dotychczasowych barier. Jest to jednocześnie obszar, który cechuje występowanie wielu barier i dysproporcji rozwojowych, a także części negatywne tendencje rozwoju społeczno-gospodarczego, w tym znaczna depopulacja. Występują tu zasoby surowców, często unikalnych w skali kraju, których eksploatacja jest niemożliwa lub utrudniona ze względu na ich kolizyjny w stosunku do terenów chronionych zlokalizowanie. Obszar charakteryzuje się ponadto trudnymi warunkami dla lokalizacji inwestycji infrastrukturalnych ze względu na naturalne ograniczenia, wynikające ze specyfiki terenów górskich i podgórskich.

6. Pogranicze polsko – niemieckie podobnie jak scharakteryzowany wyżej obszar stanowi trans graniczny, wielofunkcyjny subregion o istotnym znaczeniu dla rozwoju Polski i Niemiec. W jego centrum położony jest integrujący się zespół miast Zgorzelec i Görlitz, a w południowej części kompleks energetyczny Turoszowa. Po wyczerpaniu złóż węgla brunatnego rejon ten będzie poddany stopniowej restrukturyzacji.

7. Występowanie zróżnicowanych problemów rozwojowych ma miejsce poza obrębem scharakteryzowanych wyżej obszarów problemowych, na terenach strefy wskazanej dla zintegrowanej ochrony środowiska przyrodniczego, kulturowego i krajobrazu. Dotyczy to zwłaszcza jego części, które powstają poza zasięgiem w/w obszarów problemowych (tj. w Borach Dolnośląskich i w Dolinie Baryczy). Problemy rozwojowe w obrębie tej sfery związane przede wszystkim z potrzebą wypracowania kompromisowych rozwiązań dla koegzystencji funkcji gospodarczych i rozwoju osadnictwa z funkcjami ochronnymi.

8. Na załączonym poniżej schemacie wskazuje się w syntetycznym ujęciu orientacyjne zasięgi przestrzenne scharakteryzowanych wyżej obszarów problemowych. Szczegółowa delimitacja ich granic winna być przedmiotem analiz i studiów, podjętych przy opracowaniu studiów lub planów zagospodarowania przestrzennego tych obszarów.

Rysunek 7-1. Obszary problemowe.

8. OCENA REALIZACJI PONADLOKALNYCH INWESTYCJI CELU PUBLICZNEGO

8.1. USTALENIA OBOWIĄZUJĄCEGO PLANU ZAGOSPODAROWANIA PRZESTRZENNEGO WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO DLA PONADLOKALNYCH INWESTYCJI CELU PUBLICZNEGO

1. W Planie zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego, przyjętym Uchwałą Nr XLVIII/873/2002 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego w dniu 30 sierpnia 2002 r. i opublikowanym w Dzienniku Urzędowym Województwa Dolnośląskiego Nr 4, poz. 100 z dnia 20 stycznia 2003 r. nie uwzględniono zadań rządowych i wojewódzkich, służących realizacji ponadlokalnych celów publicznych, gdyż w/w zadania nie zostały wpisane wówczas do odpowiednich rejestrów. W okresie sporządzania tego planu, a także i obecnie, w Centralnym Rejestrze Zadań Rządowych, prowadzonym przez ministra właściwego do spraw budownictwa, gospodarki przestrzennej i mieszkaniowej na terenie województwa dolnośląskiego, nie ma wpisanych zadań rządowych, służących realizacji ponadlokalnych celów publicznych o znaczeniu krajowym. Jednakże Plan zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego z 2002 r. zawiera ustalenia celów, zasad realizacji i kierunków polityki przestrzennej, w których wskazano szereg inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym.

2. Wdrażanie ustaleń planu zagospodarowania przestrzennego województwa następuje w procesie uczestnictwa organów samorządu województwa w procesie sporządzania dokumentów planistycznych i opiniowania decyzji realizacyjnych inwestycji celu publicznego poprzez:

1. opracowanie ustaleń planu zagospodarowania przestrzennego województwa do ustaleń dokumentów planistycznych gmin, na podstawie ustawy z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, która zobowiązuje Zarząd Województwa do uczestnictwa w procedurze sporządzania studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gmin i miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, poprzez:

- składanie wniosków do w/w dokumentów planistycznych
- opiniowanie i uzgadnianie w/w dokumentów planistycznych w zakresie zgodności z ustaleniami planu zagospodarowania przestrzennego województwa oraz ustaleniami programów zawierających zadania rządowe i samorządowe, służące realizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym: krajowym, wojewódzkim i powiatowym.

- uzgadnianie projektów decyzji o warunkach zabudowy oraz decyzji o ustaleniu lokalizacji inwestycji celu publicznego w przypadku braku miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego.

2. Opiniowanie przez Marszałka województwa, ewentualnie Zarząd Województwa, stosownie do wymagań ustawowych, projektów decyzji w zakresie zgodności lub niesprzeczności z ustaleniami programów, zawierających zadania rządowe lub samorządowe, służących realizacji inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, wydawanych w trybie następujących ustaw szczególnych:

- ustawy z dnia 10 kwietnia 2003 r. o szczególnych zasadach przygotowania i realizacji inwestycji w zakresie dróg publicznych
- ustawy z dnia 28 marca 2003 r. o transporcie kolejowym
- ustawy z dnia 12 lutego 2009 r. o szczególnych zasadach przygotowania i realizacji inwestycji w zakresie lotnisk użytku publicznego
- ustawy z dnia 7 września 2007 r. o przygotowaniu finałowego turnieju Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej UEFA EURO 2012
- ustawy z dnia 24 kwietnia 2009 r. o inwestycjach w zakresie terminalu regazyfikacyjnego skroplonego gazu ziemnego w Świnoujściu

3. Wdrażanie ustaleń planu zagospodarowania przestrzennego województwa następuje także w procedurze wydawania opinii urbanistycznych dla Agencji Zasobu Własności Rolnej Skarbu Państwa i Agencji Nieruchomości Rolnych w związku ze sprzedażą nieruchomości gruntowych i koniecznością zapewnienia pierwokupu gruntów zarezerwowanych dla inwestycji drogowych przez Skarb Państwa ewentualnie zarządców dróg publicznych.

4. W okresie od stycznia 2003 r. zmieniło się otoczenie prawne regulujące zagospodarowanie przestrzenne, Polska weszła do Unii Europejskiej, wprowadzone zostały nowe zasady finansowania przedsięwzięć wpływających na rozwój społeczno – gospodarczy. W połowie 2003 r. zaczęła obowiązywać ustawa o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym, która wymaga od planu zagospodarowania przestrzennego województwa opracowania dwóch warstw: pierwszej, wytyczającej kierunki zagospodarowania przestrzennego w województwie oraz drugiej - operacyjnej, która poprzez przestrzenne rozmieszczenie inwestycji celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym rejestruje zmiany w zagospodarowaniu przestrzennym i w takim układzie jest sporządzany projekt zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa

dolnośląskiego, którego opracowanie zostało wywołane Uchwałą Nr LVIII/889/06 Sejmiku Województwa Dolnośląskiego z dnia 21 września 2006 r.

8.2. REALIZACJA ZADAŃ INWESTYCYJNYCH W OKRESIE PROGRAMOWANIA 2004 - 2006

1. W latach 2004 - 2006 podstawą realizacji inwestycji celu publicznego była ustawa z dnia 20 kwietnia 2004 r. o Narodowym Planie Rozwoju (Dz.U. Nr 116, poz.1206 ze zm.). Narodowy Plan Rozwoju wyróżnił programy operacyjne: sektorowe i regionalne. Dla zmian w zagospodarowaniu przestrzennym, rejestrowanych w skali województwa dolnośląskiego najważniejszy wpływ miały:

- Sektorowy Program Operacyjny Transport na lata 2004 – 2006 – 7 zadań zrealizowanych, obejmujących modernizację istniejących i budowę nowych dróg we Wrocławiu i w Legnicy
- Zintegrowany Program Operacyjny Rozwoju Regionalnego – 45 inwestycji obejmujących grupy zadań: modernizację i budowa dróg wojewódzkich (25 inwestycji), modernizację wałów przeciwpowodziowych (2 zadania), budowa i doposażenie obiektów szkolnictwa wyższego (3 przedsięwzięcia), rewaloryzacja obiektów zabytkowych (15 inwestycji)
- Program ISPA – Fundusz Spójności – 8 inwestycji obejmujących realizację układów transportu drogowego i kolejowego, m.in. przebudowa autostrady A-4, A-18, modernizacja linii kolejowej E-30 i E-59 oraz 7 dużych projektów z zakresu ochrony środowiska, m.in. rozwiązanie gospodarki wodno – ściekowej we Wrocławiu, Bolesławcu, Jeleniej Górze, Wałbrzychu
- Program dla Odry 2006 dla Województwa Dolnośląskiego – 25 zadań inwestycyjnych, których większa część została przewidziana do realizacji w okresie lat 2007-2013

oraz regionalne programy operacyjne:

- Kontrakt Wojewódzki – łącznie obejmujący 36 inwestycji, w tym do najważniejszych należały modernizację i budowa dróg, obiektów służby zdrowia, szkolnictwa i kultury
- Wieloletni Program Inwestycyjny dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2004-2008 – łącznie 75 zadań inwestycyjnych; część zadań podjętych zgodnie z tym Programem zostało przeniesionych do kolejnych jego edycji.

8.3. REALIZACJA ZADAŃ INWESTYCYJNYCH W OKRESIE PROGRAMOWANIA NA LATA 2007 - 2013

W latach 2007 – 2013 podstawą programowania i finansowania inwestycji celu publicznego, wpływających na rozwój społeczno – gospodarczy i przestrzenny kraju były Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia (Narodowa Strategia Spójności), zatwierdzone przez Komisję Europejską 7 maja 2007 r. Narodowe Strategiczne Ramy Odniesienia dały podstawy określenia programów operacyjnych i uruchomienia środków z funduszy strukturalnych.

Ponadlokalne inwestycje celu publicznego realizowane na terenie województwa dolnośląskiego zostały ujęte w takich programach jak:

- Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko
- Program Operacyjny Innowacyjna Gospodarka
- Krajowy Program Oczyszczania Ścieków Komunalnych
- Program Budowy Dróg Krajowych na lata 2008-2012
- Master Plan dla Transportu Kolejowego w Polsce do 2030 r.
- Przygotowanie i Wykonanie Przedsięwzięć Euro 2012
- Program dla Odry 2006

i w całości zostały wprowadzone do projektu zmiany Planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego.

8.3.1. REALIZACJA INWESTYCJI O ZNACZENIU PONADLOKALNYM DLA OSADNICTWA

Stan zaawansowania przedsięwzięć ujętych w/w programach jest różny, obejmuje obiekty zrealizowane, będące w budowie i takie, dla których prowadzone są prace przygotowawcze – dokumentacyjne do uzyskania pozwoleń na realizację inwestycji. Wyróżniają się wśród nich przedsięwzięcia inwestycyjne ukierunkowane na rozwój infrastruktury społecznej, o znaczącej randze, mające na celu rozwój potencjału kulturotwórczego regionu. Ujęte zostały w Programach Operacyjnych: Infrastruktura i Środowisko i Innowacyjna Gospodarka, a wymienić wśród nich należy m.in. znaczące inwestycje, dla których podjęto działania projektowe i prowadzone są wstępne prace budowlane:

- 1) Narodowe Forum Muzyki we Wrocławiu (w budowie)
- 2) Centrum Dydaktyczno – Technologiczne „Technopolis” we Wrocławiu
- 3) Kompleks Edukacyjno – Badawczy Biotechnologii Uniwersytetu Wrocławskiego
- 4) Park Wielokulturowy Stara Kopalnia w Wałbrzychu.

8.3.2. INWESTYCJE O ZNACZENIU PONADLOKALNYM DLA KOMUNIKACJI DROGOWEJ

1. Przedsięwzięcia inwestycyjne dotyczące sieci komunikacyjnej o znaczeniu krajowym zostały ustalone w Programie Operacyjnym Infrastruktura i Środowisko, w Programie Budowy Dróg Krajowych na lata 2008-2012 realizowanym przez Generalną Dyрекcyję Dróg Krajowych i Autostrad. Wśród podstawowych inwestycji komunikacyjnych realizowanych w ramach w/w programów znajdują się:

- a) zrealizowane układy drogowe:
  - autostrada A-4 odcinek Wrocław – Krzywa
  - Autostrada A-4 odcinek Zgorzelec – Krzyżowa
  - Obwodnica Oleśnicy na drodze S-8.
- b) trwające na następujących odcinkach dróg krajowych:
  - autostrada A-8 - Obwodnica Autostradowa Wrocławia
  - autostrada A-18 – południowa jezdnia na odcinku Olszyna – Gołnice
  - droga S-8 – Wrocław – Psie Pole – Syców
- c) inwestycje drogowe w przygotowaniu:
  - dostosowanie autostrady A-8 do poboru opłat
  - droga S-3 Nowa Sól - Legnica (A-4)
  - droga S-3 Legnica (A-4) – Lubawka
  - droga S-5 Poznań (A-2 Węzeł Głuchowo – Wrocław (A-8 węzeł Widawa)
- d) z 23 zadań inwestycyjnych zawartych w Programie Budowy Dróg Krajowych na lata 2008-2012 przyjętych do realizacji przez GDDKiA Oddział Wrocław realizowane są następujące odcinki dróg:
  - przebudowa drogi nr 4 Kostomłoty – Strzegom
  - przebudowa drogi nr 94 odcinek Mazurowicz – Wilczków
  - przebudowa drogi nr 94 odcinek Wilczków – Środa Śląska
  - przebudowa drogi nr 94 odcinek Środa Śląska – Wrocław
  - przebudowa drogi nr 46 odcinek Kłodzko – Złoty Stok.

2. Wiele inwestycji modernizacyjnych i budowę nowych odcinków dróg przeprowadziła Dolnośląska Służba Dróg i Kolei oraz przygotowała realizację takich znaczących nowych przedsięwzięć, jak m.in.:

- a) nowe przeprawy mostowe na Odrze w rejonie Siechnic, Brzegu Dolnego i Ciechanowa;
- b) łącznik autostrady A4 i S8 (wschodnia obwodnica Wrocławia);
- c) obwodnice Nowej Rudy i Szczawna Zdroju.

3. Przedsięwzięcia inwestycyjne dotyczące sieci komunikacyjnej kolejowej o znaczeniu krajowym zostały ustalone w Programie Operacyjnym Infrastruktura i Środowisko oraz w Master Planie dla transportu kolejowego w Polsce do 2030 roku. Modernizacja infrastruktury kolejowej dworców kolejowych oraz rozbudowa i przebudowa infrastruktury lotniskowej i portowej Portu Lotni-

czego Wrocław, jak również inwestycje związane z dostępnością drogową do lotniska zostały także ujęte w Wykazie przedsięwzięć EURO 2012. Najważniejsze przedsięwzięcia dotyczące międzynarodowych linii kolejowych obejmują:

- a) inwestycje w budowie:
  - modernizacja trasy E30/CE30 Zgorzelec/Bielawa Dolna – Wrocław (Katowice – Kraków oraz Rzeszów – Przemyśl – Medyka);
- b) inwestycje kolejowe w przygotowaniu:
  - modernizacja linii kolejowej E59 Wrocław – Poznań (Szczecin)
  - wdrożenie Europejskiego Systemu Zarządzania Ruchem Kolejowym – ERTMS na linii kolejowej E30/CE30 na odcinkach Opole – Wrocław – Legnica oraz Legnica – Węglińc - Bielawa Dolna.
  - prace przedprojektowe dotyczące przebiegu linii dużych prędkości na kierunkach: Wrocław /Poznań – Łódź – Warszawa.
- c) prace modernizacyjne dotyczące infrastruktury kolejowej:
  - Dworzec Kolejowy Wrocław Główny.
- d) infrastruktura lotniskowa i portowa w budowie:
  - infrastruktura lotniskowa i terminal Portu Lotniczego Wrocław Strachowice

4. Poza inwestycjami realizowanymi w ramach Programu Operacyjnego Infrastruktura i Środowisko, na okres 2007-2013 przewidziano szereg działań dotyczących transportu kolejowego a realizowanych w ramach Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego. Działania te obejmują modernizację odcinków linii kolejowych poza siecią TEN-T, lecz o dużym znaczeniu dla obsługiwanych regionów. DSDiK w ramach budowy regionalnego Systemu Kolei Dolnośląskich uruchomiła 2 linie kolejowe Wrocław-Trzebnica i Szklarska Poręba-granica państwa.

8.3.3. INWESTYCJE O ZNACZENIU PONADLOKALNYM DLA SYSTEMÓW INFRASTRUKTURY TECHNICZNEJ

Prowadzone jest postępowanie w sprawie wydania decyzji administracyjnych dotyczących realizacji gazociągów wysokiego ciśnienia: Jeleniów – Dziwieszów, Polkowice Żary, Gałów – Radakowice – Taczali.

8.3.4. INWESTYCJE DLA OCHRONY PRZECIWPOWODZIOWEJ I POPRAWY BEZPIECZEŃSTWA

Projekty kluczowe obejmujące inwestycje ochrony przeciwpowodziowej i poprawy bezpieczeństwa zostały uszczegółowione w Programie dla Odry 2006.

8.3.5. PRZYGOTOWANIE I WYKONANIE PRZEDSIĘWZIĘĆ EURO 2012

Zadania wyszczególnione w art. 4 ust. 1 ustawy z dnia 7 września 2007 r. o przygotowaniu finałowego turnieju Mistrzostw Europy w Piłce Nożnej UEFA EURO 2012. realizowane są na bieżąco, ocena wpływu na rozwój społeczno – gospodarczy będzie możliwa po ich zakończeniu.

8.3.6. REGIONALNY PROGRAM OPERACYJNY DLA WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO NA LATA 2007-2013

Program jest głównym narzędziem realizacji „Strategii Rozwoju Województwa Dolnośląskiego do 2020 r.”, wytycza kierunki działań w perspektywie krótko i średniookresowej. W projekcie zmiany planu zagospodarowania przestrzennego województwa dolnośląskiego umieszczono – jako ustalenie planu - inwestycje celu publicznego o znaczeniu ponadlokalnym, które zostały wprowadzone na listę kluczowych projektów Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007-2013 (lista zawarta w Szczegółowym Opisie Priorytetów Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007-2013 - Uszczegółowienie RPO WD - Załącznik do Uchwały Zarządu Województwa Dolnośląskiego nr 3380/III/09 z dnia 29 września 2009). Ocena tych inwestycji będzie możliwa po założonym okresie realizacji, czyli po roku 2013 – 2015.

8.3.7. WIELOLETNI PROGRAM INWESTYCYJNY DLA WOJEWÓDZTWA DOLNOŚLĄSKIEGO NA LATA 2007-2013

Program realizowany przez Samorząd Województwa, jest narzędziem realizacji Regionalnego Programu Operacyjnego dla Województwa Dolnośląskiego na lata 2007-2013. Stanowi on instrument realizacji polityki krótko i średniookresowej samorządu województwa. Ocena tych inwestycji będzie możliwa po założonym okresie realizacji, czyli po roku 2013 – 2015.